

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

ANA KONULARI BAĞLAMINDA
FURKÂN SÛRESİ TAHLÎLİ

Ebubekir KARAKUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
Dr. Öğr. Üyesi Hakan UĞUR

KONYA - 2019

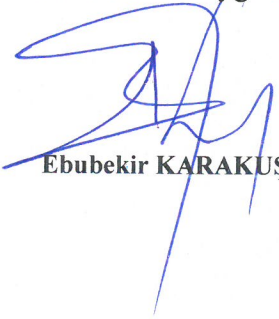
T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ebubekir KARAKUŞ		
	Numarası	138106021022		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Ana Konuları Bağlamında Furkân Sûresi Tahlîli		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

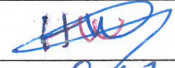
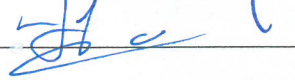

Ebubekir KARAKUŞ

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ebubekir KARAKUŞ
	Numarası	138106021022
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tefsir
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr.Öğr. Üyesi Hakan UĞUR
	Tezin Adı	Ana Konuları Bağlamında Furkân Sûresi Tahlili

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ana Konuları Bağlamında Furkân Sûresi Tahlili başlıklı bu çalışma 31.05.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Hakan UĞUR	
2	Prof. Dr.	Harun ÖĞMÜŞ	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Muhammed ERSÖZ	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ebubekir KARAKUŞ		
	Numarası	138106021022		
	Ana Bilim / Bilim	Temel İslam Bilimleri/Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hakan UĞUR		
	Tezin Adı	Ana Konuları Bağlamında Furkân Sûresi Tahlîli		

Bu çalışma, Furkan sûresini ana konuları bağlamında tahlil etmeyi konu edinmiştir. İnsanları en doğru yola iletmek için indirilen Kur'ân, indirilmeye başladığı ilk günden, bugüne ve kıyamete dek insanlara, iyi ile kötünün, hak ile batılın, adalet ile zulmün ne olduğunu açıklamış ve muhataplarını doğruya yöneltmiştir. Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i derinlemesine okuduğumuzda şu üç temel kavramla karşı karşıya kahrız: Tevhid, risâlet ve ahiret.

Kur'ân muhatabında kalıcı bir şuur ve bilinç oluşturmak için dile getirdiği, gündeme taşıdığı her olayın ya da olgunun sonucunda muhatabını tevhide, risâlete ve ahirete sevk etmiştir. Anlatılan her konu, tevhidin hakikatinden bağımsız, risâletin sunduğu reel hayattan uzak ve ahirette hesaba çekilme duygusundan tecrit edilmiş bir şekilde anlaşılamamıştır. Furkân sûresine baktığımızda da bu üç temel kavramın farklı içerikleriyle sürenin içerisinde belirgin bir şekilde bulunduğunu görürüz.

Furkân sûresi, tevhidin, risaletin ve ahiretin hakikatinin anlaşılmasında farkını ortaya koyan bir sûre olarak en büyük katkıyı yapmıştır. Sürenin bu katkısı ortaya konurken, dirayet ve rivayet tefsirleri, çağdaş müfessirlerin ve düşünürlerin görüşleri referans alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Furkan, tevhid, risalet, ahiret, insan.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ebubekir KARAKUŞ		
	Student Number	138106021022		
	Department	Temel İslam Bilimleri/Tefsir		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Hakan UĞUR		
	Title of the Thesis/Dissertation	Analysis of Surah Al-Furqan in the Context of Main Topics		

This study focuses on analyzing surah al-Furqan in the context of its main issues. The Qur'an, which has been sent down to guide people to the right path, has explained to people what is good and evil, truth and superstition, justice and cruelty from the first day when it began to be downloaded, to the present and to the resurrection. When we read in depth our Qur'an, we are confronted with three basic concepts: Tawheed, Risala and the Hereafter.

In order to create a permanent perception and consciousness in the addressee of the Qur'an, as a result of every event or phenomenon it has raised, he has referred his interlocutor to tawheed, risala and the Hereafter. Not every subject is understood in a way that is independent of the truth of monotheism, far from the real life offered by risât and isolated from the feeling of being taken into account in the Hereafter. When we look at surah al-Furqan, we see that these three basic concepts, with their different contents, are evident in time.

Surah al-Furqan made the greatest contribution as a surah which revealed its difference in the understanding of the truth of the unity, the risala and the Hereafter. While this contribution of the surah is put forward, the exegesis of certainty and narration and the opinions of contemporary commentators and thinkers are taken as reference.

Key words: Al-Furqan, Tawheed, Risala, Hereafter, Human.

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Kur'ân, genel anlam itibariyle, daima okunan kitap demektir. Bu okuma, anlaşılma, ne dediği düşünülmeden tekrar edilen bir okuma değildir. Okumak, anlamaktır, düşünmektir. Kur'ân'ın da bizden istediği şey, kendisini okumamız, anlamamız, düşünmemiz ve ona göre bir hayat yaşamamızdır.

Kur'ân okumak, sonu cennete varan bir yolculuğa çıkmaktır. Bu yolculuk, yolculukların en hayırlısıdır. Tıpkı Rasûlullah (s.a.v.)'in dediği gibi: *“Kıyamet günü, Kur'ân okuyan kimseye şöyle denir. Oku ve yüksel! Dünyada okuduğun gibi oku! Makamın, son okuyacağın ayetin olduğu yerdedir.”* (Ebû Dâvud, “Tefri' Ebvabi'l-Vitr”, 20.)

İnsanları en doğru yola iletmek için indirilen Kur'ân, indirilmeye başladığı ilk günden, bugüne ve kıyamete dek insanlara, iyi ile kötünün, hak ile batılın, adalet ile zulmün ne olduğunu açıklamış ve muhataplarını doğruya yöneltmiştir. Bünyesinde barındırdığı sûrelerle, adım adım insanı kul olma bilincine kavuşturan ilahi kelimeler, Furkân sûresiyle de kendisine kulak verenleri, Rahman'ın has kulları yapmıştır.

Hem “iyiyi kötünden ayıran” hem de “iyi ile kötü kendisi sayesinde fark edilen” manasına gelen Furkân kelimesi, sûreye isim olmuştur. Nüzul sırasına göre 42, resmi sıralamaya göre ise 25. Sûre olan Furkân sûresi 77 ayetten oluşmaktadır. Sûrenin ana konusu vahyin insanı inşa etmesidir. Bu inşa; tevhid, risâlet ve ahiret konuları bağlamında yapılarak muhatabını diri bir bilince kavuşturmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmamız, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tez konumuzun önemi, amacı, kaynakların değerlendirilmesi ve araştırmamızın yöntem ve kapsamı dile getirilmiştir.

Birinci bölümde Furkân sûresi hakkında genel bilgiler başlığı altında sûre hakkında bilgi, sûrenin ana konuları ve sûrenin temel mesajını ele aldık. İkinci bölümde sûrenin ana konularını oluşturan “tevhid”, “risâlet”, “ahiret”, “kıssa” ve “insan” kavramları ayrı ayrı ele alınıp işlenmektedir. Üçüncü bölümde ise Furkân sûresi ile tevhidin, risâletin, ahiretin, önceki toplumların ve insanın ilintisi tahlil edilmiştir.

Gerek konu seçiminde gerekse de konuyu çalıştığım süre boyunca fikir ve görüşlerinden istifade ettiğim, yerinde ve yapıcı düzeltmeleriyle çalışmaya yön veren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hakan UĞUR'a ayrıca çalışma süresince evimizde bana uygun bir çalışma ortamı temin eden eşime teşekkürlerimi sunuyorum.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Ebubekir KARAKUŞ

Konya, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
A. Konunun Önemi ve Amacı	1
B. Kaynakların Değerlendirilmesi	2
C. Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı	5
BİRİNCİ BÖLÜM	7
SÛRE HAKKINDA GENEL BİLGİLER	7
A. Sûre Hakkında Bilgi	7
B. Sûrenin Ana Konuları	8
C. Sûrenin Temel Mesajı	9
İKİNCİ BÖLÜM	10
SÛRENİN ANA KONULARINI OLUŞTURAN KAVRAMLAR	10
A. Tevhid	10
B. Risâlet	15
C. Âhiret	20
D. Kıssa	23
E. İnsan	26
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	30
ANA KONULARI BAĞLAMINDA SÛRENİN TAHLİLİ	30
A. FURKÂN VE TEVHİD	30
1. Furkân Fark Ettiren Kitaptır	30
2. Furkân'ı İndiren Allah Tek Otoritedir	32
3. Sahte İlahların Acizliği	34
4. Allah'tan Başkasına Kulluk Etmek	38
5. Allah'ın Varlığının ve Birliğinin Delilleri	41
a. Gölge	41
b. Gece ve Gündüz	43
c. Rüzgârlar ve Yağmur	45
d. Tatlı ve Acı Su	50
e. İnsanın Yaratılışı ve Akrabalık	52
f. Göklerin ve Yerin Yaratılışı	55

g. Burçlar, Güneş ve Ay	58
h. Gece ve Gündüzün Birbirini Takip Etmesi.....	60
B. FURKÂN VE RİSALET.....	61
1. Peygambere İftira Etmek	62
2. Peygamber Bir Kuldur	65
3. Peygamberle Birlikte Bir Yol Tutmak.....	78
4. Peygamberi Bilmeyeni Dost Edinmek.....	80
5. Peygambere Karşı Alaycı Bir Tutum Sergilemek.....	86
6. Peygamber En büyük Cihadı Yapandır.....	89
7. Peygamber Müjdecî ve Uyarıcıdır.....	94
8. Peygamber Karşılıksız Davetçidir	96
C. FURKÂN VE AHİRET	97
1.Yeniden Dirilişin İnkârı	98
2. Sonsuz Azap Cehennem	100
3. Ebedi Huzur Cennet.....	105
4. Günahkarların Durumu	109
5. Kıyametin Dehşeti.....	113
D. FURKÂN VE ÖNCEKİ TOPLUMLAR.....	116
1. Hz.Musa ve Firavun.....	116
2. Hz.Nuh ve Kavmi.....	120
3. Hz.Hud ve Ad	121
4. Hz. Salih ve Semud.....	122
5. Ashab-ı Res.....	124
6. Hz.Lut ve Kavmi	126
E. FURKÂN VE İNSAN.....	128
1. Yüz Çevirmek En Büyük Kayıptır	129
2. Tutkulara Esir Olmak	135
3. Has Kulların Özellikleri.....	140
a. Rahman’a Kul Olmak.....	140
b. Onurlu Bir Duruşa Sahip Olmak	141
c. Geceleri İhya Etmek	144
d. Cehennem Azabından Sakınmak.....	145
e. Harcamada Dengeli Olmak	147
f. Üç Büyük Günahtan Sakınmak.....	149

i. Şirk.....	149
ii. Katl	151
iii. Zina	152
g. İyiliklere Yönelmek.....	156
i. Tövbe.....	156
ii. İman	159
iii. Salih Amel	161
h. Yalan ve Anlamsız / Boş Şeyler.....	164
i. Vahye Karşı Duyarsızlık.....	166
j. Göz Aydınlığı Eşler ve Nesiller	168
k. Takva Sahiplerine Öncü Olmak.....	169
l. Sabrın Karşılığı Cennettir.....	171
m. Dua Varlık Sebebidir	173
SONUÇ.....	175
KAYNAKÇA.....	179

KISALTMALAR

age : Adı geçen eser

(a.s.) : Aleyhi's-Selâm

b. : İbn (Oğlu)

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

Der. : Dergisi

bsk. : Baskı

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Hz. : Hazreti

haz. : Hazırlayan

İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı

r.a. : Radiyallahü anh

s. : Sayfa Numarası

(s.a.v.) : Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

terc. : Tercüme eden

tsz. : Tarihsiz

Yay. : Yayınları

Ys. : Yersiz

GİRİŞ

A. Konunun Önemi ve Amacı

Allah, insanı yaratıp yeryüzüne göndermiştir. İnsana gerekli olan her şeyi de var etmiş ve insanın hizmetine sunmuştur. İnsanın ihtiyaç duyduğu her şeyi yaratıp insanın hizmetine veren Allah, insanı başıboş bırakmamıştır.

İnsana bu dünya hayatında nasıl yaşaması gerektiğini, dünü bugünü ve yarını hangi anlam çerçevesinde düşünmesi gerektiğini anlatan ve insana her konuda örnek olan peygamberler göndermiştir.

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (a.s) ile başlayan bu süreç rivayetlere göre 124 bin kez sürmüştür. Rabbimiz olan Allah'ın yeryüzüne müdahalesi hep var olagelmıştır. Toplamlar, ne zaman yoldan çıkıp hadlerini aşmışlarsa, Allah hemen bu gidişata müdahale edip, peygamberleri eliyle insanların sapmasını ve yoldan çıkmasını engellemiştir.

İşte insanlığın son çeviriminde de Allah, tarihe yeniden müdahale edip haddini aşip azgınlıkta sınırları zorlayan insanlığa yeni bir peygamber göndermiştir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) ile tarihe müdahale eden rabbimiz âlemlere rahmet olarak gönderdiği rasûlünü, Furkân ile desteklemiş ve hayatın anlamını kıyamete kadar gelecek insanlığa öğretmiştir.

Kılavuzu Furkân olan rasûl, ayet ayet, sûre sûre toplumu yeniden inşa etmiş, kirlerinden arındırdığı insanları, örnek ve model bir tablo olarak ortaya koymuştur.

Her sûresi bir inkılap gerçekleştiren Kur'ân, bütün sûreleriyle akleden insanın hayatına kalıcı izler bırakmıştır. Kur'ân, Furkân sûresiyle de yaşamımızı şekillendirmiş ve bize “tevhidin”, “risâletin”, “ahiretin” ve “Rahman'ın istediği gibi bir kul” olmanın sırlarını vermiştir.

Furkân sûresi adından da anlaşılacağı üzere, farkı ortaya koyan, ayıran bir sûredir. Hakla batılı, iyi ile kötüyü doğru ile yanlış, değerli olan ile değersiz bir birinden ayıran ve farkı ortaya koyan bir sûre olması cihetiyle, anlaşılması ve hayata ayet ayet aktarılması gerekir. Dolayısı ile Furkân sûresi ile ilgili yapılacak her türlü çalışma hayati öneme sahiptir.

Araştırmacıların ilmi kapasitesi, zekâ seviyesi ve yetiştiği sosyal-kültürel ortam yaptıkları çalışmaları etkilemiştir. Aynı sûre üzerinde yapılan çalışmalarda bile farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Kimi araştırmacılar sürekli kavramları ön plana çıkarmıştır. Kimileri sûrenin ahlaki vurgularını ifade etmiştir.

Biz bu çalışmamızda sûrenin ana konularını oluşturan kavramları merkeze alarak bu kavramları destekleyen ve açıklayan ayetleri gruplar haline getirerek tefsir metinleri ışığında incelemeye çalıştık. İslam toplumunun yetiştirdiği değerli müfessirlerin bu sûre üzerine yaptıkları çalışmaları değerlendirip, ileride yapılacak çalışmalara yardımcı olmayı düşündük.

B. Kaynakların Değerlendirilmesi

Tezimiz bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Tez konusu kaynakların değerlendirilmesi ve araştırmanın yöntemi ve kapsamının olduğu giriş bölümünden sonra Furkân sûresi hakkında genel bilgilerin verildiği, sûrenin ana konularını oluşturan kavramların açıklandığı ve ana konular bağlamında sûrenin tahlilinin yapıldığı üç bölüm gelmekte ve tezimiz sonuç bölümüyle sona ermektedir.

Sûrenin ana konularını oluşturan bölümde ele aldığımız kavramları tahlil ederken, Râğıb İsfahânî (ö. 322/934)'nin, “*el-Müfredât fî Ğaribu'l-Kur'ân*” ve İbn Manzûr (ö. 711/1311)'un “*Lisânü'l-Arab*”ın yanında bu kavramları açıklayan belli başlı tefsirleri inceledik. Ayrıca bu süreyi açıklarken kaynak olarak belirlediğimiz tefsir kitaplarından faydalandık.

Ana konuları bağlamında sûrenin tahlilini yaptığımız üçüncü bölümde ise şu eserleri inceleyerek tezimizi oluşturduk.

Taberî (ö. 310/923) 'nin muhteşem eseri olan “*Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*” adlı eser tezimize kaynaklık eden en önemli eserlerden biri olmuştur. Rivayet tefsirlerinin babası konumunda olan Taberî Tefsiri, Furkân sûresi ile ilgili verdiği bilgilerle tezimizin hazırlanmasına ışık tutmuştur.

Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin “*el-Keşşaf*” adlı eseri de kaynaklarımız arasında yerini almıştır. Arap diline vukufiyeti neticesinde, ayetlerdeki kelimeleri olabildiğince etkin bir şekilde tahlil etmiştir. İcaz ve belağat konusundaki mahareti, Kur'ân

ayetlerinin anlaşılmasında kendinden sonrakilere ışık tutmuş ve doyurucu açıklamalarda bulunmuştur. Dirayet konusunda ortaya koydukları ile bizim için öncü olmuştur.

Razî (ö. 606/1210)'nin *“Tefsiru'l-Fahri'r-Razî, Mefatihü'l-Ğayb”* adlı tefsiri de tezimizin hazırlanmasında istifade ettiğimiz eserlerden biridir. Tefsirinde her sûre başlı başına bir kitap hüviyetinde ele alınmıştır. Sûrelerde her mesele mukaddimelere, hüccetlere ve hükümlere ayrılmıştır. Genellikle bir ayetin tefsirini yaparken daha önce o ayetler ile ilgili söylenenleri de derli toplu ortaya koymaya çalışmıştır. Engin bir bilgi birikiminde sahip olan Razî tezimizin hazırlanmasında başvurduğumuz kaynaklarımızdan biri olmuştur.

Kurtubî (ö. 671/1273)'nin *“el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân”* adlı tefsiri de kaynaklarımız arasında yerini almıştır. Kur'ân'ın ahkâm ayetlerini uzun uzadıya ayrıntılı bir şekilde açıklamasının yanında ahkâm içerikli olmayan ayetleri de bir o kadar güzel ve anlaşılır tarzda dile getirmiştir. Bu yönüyle tezimizde bu tefsirden de azami ölçüde istifade ettik.

Beydâvî (ö. 685/1286)'nin *“Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl”* adlı eseri de tezimize kaynaklık etmiştir. Tefsîrini akıcı ve belâgatlı bir tarzda yazmıştır. Müfessirlerin uzun uzadıya bildirdiklerini, en belîğ bir üslupla ifade etmiştir. Tertip ve düzen itibarıyla, ders olarak okutmak için pek elverişlidir. Tefsirinde özellikle kelimelerin tahlilinde irab'la ilgili yöntemlere yer vermesi kavram tahliline yaptığımız bölümlerde bizim için ufuk açıcı olmuştur.

İbn Kesîr (ö. 774/1373)'in *“Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm”* adlı tefsirinde ayetlerin ayetlerle, ayetlerin hadislerle tefsir edilmesi yöntemini kullanması bakımından bizim için önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca İbni Kesîr'in bir tarihçi bir muhaddis ve fıkıh âlimi olması da tefsirin üzerinde durulmasına sebep olmuştur.

Süyûtî (ö. 911/1505)'nin *“Ed-Dürr'ül-Mensûr fit-Tefsîr'il-Me'sûr”* tefsiri de istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Velud bir âlim olan Süyûtî, bu tefsirinde sûrelerle ilgili bazı açıklamalarda bulunarak, ayetleri ayetlerle, ayetleri hadislerle tefsir etmeye çalışmıştır. Ayetler hakkında sahabenin de görüşlerini derlemiş ve bize sûrelerle ilgili zengin bir bilgi birikimi bırakmıştır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'in *“Hak Dini Kur'ân Dili”* adlı tefsiri de kaynaklarımız arasında yerini almıştır. İlk Türkçe yazılmış tefsir

diyebileceğimiz “Hak Dini Kur’ân Dili” sûrenin tarihi arka planı ile ilgili söyledikleri, kelime tahlilleri, ayetlerin ayetlerle ve ayetlerin hadislerle açıklanması bize tezimizin hazırlanmasında ışık tutmuştur.

Seyyid Kutup (ö. 1966)’un “*Fi Zilali’l-Kur’ân*” adlı tefsiri de tezimizde istifade ettiğimiz kaynaklardan biridir. Aksiyon tefsirinin en önemli temsilcilerinden biri olan Kutup, hayata ve yaşama dönük ayet açıklamaları ile tezimizi şekillendirmiştir. Ayetlerin hayata nefes veren özelliklerinin olduğunu dile getiren müfessir bu yönüyle tezimize büyük katkı sağlamıştır.

Mevdûdî (ö. 1979)’nin “*Tefhimu’l- Kur’ân*” adlı tefsiri de kaynaklarımız arasındadır. Kur’ân’ın anlaşılması ve hayata aktarılması hususunda büyük bir mücadele veren âlim ayetlerin şimdi ve buradamıza neler söylediği ile ilgili doyurucu bilgiler vermiştir. Her sûre ili ilgili bir arka plan sunan müfessir, rivayetin yanında dirayeti de etkin bir şekilde kullanmıştır.

Vehbe Zuhayli (ö. 2015)’nin “*et-Tefsirü’l-Münir*” adlı tefsiri de tezimize kaynaklık eden eserlerden biridir. Tefsirini hazırlarken ve sûreleri tefsir ederken şöyle bir yöntem izlemiştir. Tefsir edeceği sûrelerin önce ismi ile ilgili bilgileri sonra sûrenin önceki sûreyle ilişkisini dile getirmiş ayrıca sûrenin muhtevasını açıklamış, sûrenin belağatına yer vermiş daha sonra sûredeki belağata atıfta bulunmuş, kelimeler ve ibareleri açıklamış en sonunda da ayetlerin tefsirine yer vermiştir.

Muhammed Ali Es-Sâbûnî (ö. 2015)’nin “*Safvetü’t- Tefasir*” adlı eseri de tezimizde yararlandığımız kaynaklar arasında yerini aldı. Müfessirimiz, tefsirine Kur’ân’ın tefsiriyle ilgili görüşlerin en sağlam olanlarını almıştır. Tefsirinin özet olmasına dikkat etmiştir. Zaten tefsirine verdiği isimden de bu anlaşılmaktadır. Kolay ve anlaşılır bir tefsir ortaya koymuştur. Bazı önemli kavramların tahlilini yapmıştır. Sûrelerin sebebi nüzülünü dile getirmiştir. Bu yönüyle de tezimizin kaynakları arasındadır.

Celal YILDIRIM’ın “*İlmin Işığında Kur’ân Tefsiri*” adlı tefsiri de kaynaklarımız arasındadır. Müfessirimiz Kur’ân-ı herkesin anlaması için büyük bir gayret içindedir tefsirinde kullandığı dil herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir üsluptadır. Ayetleri açıklarken ilmi, ahlaki, hukuki, sosyal vs. konulara değinmiştir. Rivayetten çok dirayete ağırlık vermiştir.

Prof. Dr. Mehmet Said ŞİMŞEK'in yazdığı “*Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*” de tezimize kaynaklık etmiştir. Yazar, önceki dönem tefsirlerine ve günümüz tefsirlerine atıflarda bulunmuştur. Fakat okuyucuyu fazla yormamak için rivayetleri uzun uzadıya aktarmamıştır. Kendince önemli gördüğü bölümleri aktarmakla yetinmiştir. Çağdaş dönem müfessirleri olan Seyyid Kutup, Mevdûdî ve Reşit Rıza gibi âlimlerden uzun alıntılar yapmıştır. Akademik tartışmalara girmeyip herkesin anlayabileceği bir dil kullanmıştır. Bu yönüyle tefsiri tezimize kaynaklık etmiştir.

Prof. Dr. Zeki DUMAN'ın yazdığı “*Beyânu'l- Hak*” isimli tefsir de tezimizin kaynakları arasında yer almaktadır. Kendi ön sözünde de ifade ettiği gibi yazarımız tefsirinde iktisat ilkesini benimsemiştir. Sûreleri nüzul sırasına göre tefsir etmeyi tercih etmiştir. Nüzul sıralamasında Hz Osman'ın Mushaf tertibini esas almıştır. Her sûrenin meal ve tefsirinden önce, o sûreyi okuyucuya tanıtmıştır. Dikkatlerini sûrenin tarihî bağlam ve anlamı üzerine teksif etmek maksadıyla sûrenin tarihî/kültürel arka plânını, varsa şayet, özel nüzul sebebini de kapsayacak şekilde muhtevasıyla ilgili - bir ya da iki; bir-kaç sûrede ise, üç ve dört sayfa hâlinde - özet bilgi verilmiştir.

Diyanet İşleri Bakanlığı tarafından bir komisyona hazırlatılan “*Kur’ân Yolu*” adlı tefsir de kaynaklarımız arasında yerini almıştır. Komisyon, Prof. Hayrettin KARAMAN, Prof. Mustafa ÇAĞRICI, Prof. İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Prof. Sadrettin GÜMÜŞ'ten oluşmaktadır. Alanında yetkin hocalar tarafından hazırlanan akıcı bir üslûba sahiptir ayetlerin önce mealleri yapılmış, sonra bölümler halinde ayetlerin tefsirine geçilmiştir. Ayetlerle ilgili varsa nüzul sebeplerine değinilmiş rivayetler aktarılmıştır. Günümüzdeki gelişen güncel konulara da değinilmiş, bu yönüyle tezimizin hazırlanmasında bize ufuk vermiştir.

C. Araştırmanın Yöntem ve Kapsamı

Furkân sûresi içeriği ve sunduğu mesajlar açısından çok zengin bir sûredir. Kur’ân'ın ana konularını oluşturan tevhid, risâlet ve ahiret konularına değinir. Ayrıca önceki toplumların kıssalarından ve Rahman'ın has kullarının özelliklerinden bahseder.

Biz bu tezimizde Furkân sûresini ana konuları bağlamında tahlil etmeyi tercih ettik. Öncelikle Furkân sûresinin her ayetine bir başlık verdik. Aynı konuları ele alan ayetleri guruplar haline getirdik. Yani sûrenin ana konuları olarak belirlediğimiz “tevhid”, “risâlet”, “ahiret”, “önceki toplumlar” ve “insan” ana konularına bu ayet

gruplarını ilişkilendirdik. Böylece tüm Furkân sûresini beş bölüme ayırarak, “tevhid”, “risâlet”, “ahiret”, “önceki toplumlar” ve “insan” ile ilgili ayet guruplarını ayrı ayrı başlıklar halinde tahlil etmeye çalıştık. Bu tahlilimizde öncelikli olarak muteber klasik tefsir kitaplarına daha sonra çağdaş tefsir kitaplarına müracaat ettik. Konuyla ilgili hadis kitaplarına, ilgili siyer ve tarih kitaplarına ve lügatlere başvurduk.

Kaynak olarak belirlediğimiz tefsir kitaplarımızı karşılaştırmalı bir okumaya tabi tuttuk. Önceden belirlediğimiz ana konular muvacehesinde müfessirlerimizin yaklaşımlarını bir araya getirdik. Bütün yaklaşımları okuyup derinlemesine bir bakış ile asıl vurgulanmak istenen manayı bulma gayreti ve çabası ortaya koyduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÛRE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu bölümde genel olarak Furkân sûresi ile ilgili elde ettiğimiz bilgileri değerlendireceğiz. Furkân sûresinin genel değerlendirilmesini üç başlıkta yapacağız. İlkönce sûre hakkında bilgi, sonra sûrenin ana konuları ve en sonda da sûrenin temel mesajlarını ele alacağız.

A. Sûre Hakkında Bilgi

Adını, ilk ayetinde geçen “Furkân” kelimesinden alır. Bu ayette geçen, “Furkân” ile Kur’ân’ın kastedildiğinde şüphe yoktur. Kur’ân’a bu adın verilmesi, ya Cenâb-ı Hakk’ın Kur’ân’ı gerek Hz. Muhammed (s.a.v)’in peygamberliği konusunda, gerek helâl ile haram konusunda hak ile batılı birbirinden ayıran bir kitap kılması bakımındandır.¹ Ayrıca Furkân, fark ve tefrik etmek, yani ayırmak, ayırt etmek mânâlarında masdardır.² Yine Furkân kelimesinin, hak ile batılı, hidâyet ile sapıklığı, azgınlıkla rüşdü, helâl ile haramı birbirinden ayırmak anlamına geldiği bilinmelidir.³ Kur’ân’a böyle denilmesi, açıklamasıyla hakla batılı ayırmasından ya da icazı ile haklı ile haksızı ayırt etmesinden ya da onda indirilen sûrelerin birbirinden farklı olmasındandır.⁴ Kur’ân’ın Furkân diye isimlendirilmesi iyi ile kötüyü doğru ile yanlış hak ile batılı birbirinden ayırması ve bu konuda ölçü vermesi nedeniyledir.⁵ Allah tarafından indirilmiş bütün vahiylerin adı olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah, “Andolsun ki Biz Musa ile Harun’a Furkân’ı... verdik.”⁶ diye buyurmuştur.⁷

Sûre 77 ayettir. Cumhurun görüşüne göre tamamı Mekke’de inmiştir. Yâsin Sûresinden sonra nâzil olmuştur. Ancak 68-70. ayetlerinin Medine’de indiği rivâyet edilir. Mushaftaki resmi sırası itibarıyla 25., iniş sırasına göre ise 42. sûredir.⁸

1 Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsiru’l-Fahri’r-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb*, Daru’l- Fikr, Beyrut, 1981, XXIV, 45.

2 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Azim Yayın, İstanbul, 2003, VI, 48.

3 Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ân’il-Azim*, Mektebtü’l-Davetü’l-İslamiyye, Kahire, 1980, III, 308.

4 Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsiruddin, Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, Beyrut, 2000, II, 512.

5 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, Beyan yay., İstanbul 2016, III, 504.

6 Enbiyâ 21/48.

7 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Camiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2006, XV, 364.

⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 365.

B. Sûrenin Ana Konuları

Furkân sûresi, Allah Teâlâ'nın yüceliğini, evrendeki hükümlerliliğinin mutlaklığını vurgulayan ve O'nu ulûhiyyetine yakışmayan niteliklerden tenzih eden âyetlerle başlar. Bu vurgu, tevhidin en önemli ayağını oluşturmaları bakımından önemlidir. Kur'an'ın ilâhî kaynaklı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hak peygamber olduğı hususundaki kuşkuları reddeden açıklamalarla devam eden sûre, risâlet konusunun temel iman konusu olduğunu dile getirir. Ortaya konan delillere rağmen bu gerçekleri inkâr edenlerin, inat ve inkârları yüzünden âhirette uğrayacakları akıbet hakkında bilgi verilerek uyarılarda bulunulur. Ahiret konusu sûrenin temel esasını oluşturan hususlardandır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini inkâr edenlerin, onun beşerî sıfatlara sahip olduğunu ileri sürerek bu durumu kendisi için bir kusurmuş gibi değerlendirmeleri eleştirilir. Peygamberinde bir insan olduğı hususu baskın bir dille anlatılır. Daha sonra Hz. Peygamber için bir teselli olması maksadıyla geçmiş peygamberlerin de bu tür düşmanca davranışlara mâruz kaldıklarına dair örnekler verilir. Önceki toplumların kıssalarına vurgu yapılarak tevhid mücadelesinin tarihi süreç içinde yaşadığı zorluklar ortaya konur. Allah'ın yaratıcılığı ve evren üzerindeki hükümlerliliğini konu alan âyetlerin ardından, Allah'ın has kullarının iman, ibadet ve ahlâka dair güzel hasletlerinden örnekler verilir ve bunların âhirette elde edecekleri mutluluktan söz edilir.⁹

Furkân sûresi, tevhid, risâlet ve ahiret konusu ön plana çıkan bir sûredir. Kur'an'ın doğruluğunu, Rasûlullah (s.a.v.)'in peygamberliğinin hak olduğunu ispat ve öldükten sonra dirilmeye ve hesaba iman konularını ele alır. Ayrıca, ibret ve öğüt için önceki toplumların kıssalarına yer vermiştir. Müşrikler, Kur'an'ın, öncekilerin efsaneleri, Rasûlullah (s.a.v.)'in uydurması olduğunu; Ehl-i Kitap'tan bazılarının bu hususta ona yardım ettiğini ileri sürmüşlerdir. İşte Yüce Allah, onların bu yalan iddialarını, batıl evhamlarını reddetmiş ve Kur'an'ın, Âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğine dair kesin deliller getirmiştir. Bu sûrenin çeşitli yerlerinde, özet olarak bazı peygamberlerden, onları yalanlayan kavimlerin tutumları dile getirilir. Bu kavimler, Nuh kavmi, Ad, Semud ve Lut kavimleri ile Ashab-ı Ress ve diğer inkârcı kâfirlerdir.

⁹ Heyet, *Kur'an Yolu*, TDV Yayınları, Ankara, 2006, IV, 125-126.

Ayrıca Hz. Musa ve Firavun kıssasına da vurdu yapar. Bu sûre aynı zamanda, Allah'ın kudretini ve birliğini gösteren delillerden bahseder.

Bütün bunları toparlayacak olursak, sûrede; Mekke'li müşriklerin Kur'ân'a ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğine yönelttikleri itirazlar ele alınmakta ve bunlara uygun cevaplar verilmektedir. Sûrenin sonunda, Müminun sûresinin başında olduğu gibi, müminlerin ahlâkî-manevî üstünlükleri tasvir edilmektedir.

C. Sûrenin Temel Mesajı

Kur'an naslarının verdiği mesajlarda, bir bütünlük söz konusudur. Bu bütünlük, müfessirlerin ister mevzii, isterse mevzuu tefsirde olsun, görmezlikten geldikleri önemli bir konudur. Zira Kur'an, dikkatli bir gözle okunduğu zaman görülecektir ki onu oluşturan parçalar en küçük biriminden en büyüğüne kadar birbiriyle bağlantılı bir yapı oluşturmaktadır.¹⁰ Furkân sûresinde de verilen mesajın birbiriyle uyumlu olduğu net bir şekilde görülmektedir. Özellikle bu sûre de tevhid konusunun, risâletle, ahiretle ve insan ile olan birlikteliği ve ayrılmazlığı açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Ayrıca sûre şu mesajla kıyamete kadar muhatap olacaklara seslenmektedir: “Gerçekle sahteyi, hakla batılı, iyi ile kötüyü ayırmanın ölçüsü bu kitaptır. Bu ölçüler Rasûlullah'a inanan ve öğretilerini izleyen insanların soylu nitelikleridir ve bu insanlar, Rasûlullah'ın yetiştirmeye çalıştığı örnek şahsiyetlerdir.

O halde, Furkân'ın yol göstericiliğinde yürüyen Rahman'ın has kullarını, “cahiliye” nin karanlığında yürümeye çalışan ve aydınlığı yenmek için ellerinden geleni yapan insanlarla karşılaştırabilir ve değerlendirebilirsiniz. Sonra da, kendi adınıza hangi tarafı seçeceğinize karar verebilirsiniz.¹¹

¹⁰ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İFAV, İstanbul, 2012, s. 296.

¹¹ Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV, 125-126.

İKİNCİ BÖLÜM

SÛRENİN ANA KONULARINI OLUŞTURAN KAVRAMLAR

Allah Teâla, Kur'an'ı elçisinin en büyük mucizesi, kullarına karşı daimi delili ve İslam davetinin kıyamete kadar ışığı yapmıştır. İnsanlar onun zengin kaynağından çözümler bulup, onun nurundan medeniyet meşaleleri almışlardır. Şüpheler çoğaldığında ve kalpleri vesveseler rahatsız ettiğinde onda apaçık delillerin olduğunu görmüşlerdir. Kur'an ayetlerini tetkik eden herkes onun değişik çağdaki insanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek yapıda olduğunu ve onun ayetlerini anlamada ve manalarından bir takım çıkarımlarda bulunmada farklı farklı anlayışların olabileceğini görürler. Her sûrenin müstakil kimliği ve temel hedefleri vardır. Bilindiği gibi Mekkî sûreler ayrıntılı bir şekilde İslam'ın temellerinden bahsetmektedir. Tevhid, risâlet ve ahiret.¹²

Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i derinlemesine okuduğumuzda da bu üç temel kavramla karşı karşıya kalırız. Tevhid, risâlet ve ahiret. Kur'ân muhatabında kalıcı bir şuur ve bilinç oluşturmak için dile getirdiği, gündeme taşıdığı her olayın ya da olgunun sonucunda muhatabını tevhide, risâlete ve ahirete sevk etmiştir. Anlatılan her konu, tevhidin hakikatinden bağımsız, risâletin sunduğu reel hayattan uzak ve ahirette hesaba çekilme duygusundan tecrid edilmiş bir şekilde anlaşılamamıştır.

Yani muhataba sunulan her konu, ya tevhidin bir parçası ya risâletle sunulan örnekliğin bir bölümü ya da ahiretteki hesaba çekilmenin tam karşılığıdır. Kur'ân okumalarımız bize şunu göstermiştir ki, bu ilahi kitabın her konusu tevhid, risâlet ve ahiretle bir şekilde ilgilidir. Tahlilini yaptığımız Furkân sûresinde anlatılan konuları bu üç kavram ana başlığında bir araya getirdik. Bu durum bize bu üç kavramı açıklamayı zorunlu kıldı. Ayrıca bu üç kavramın yanında kıssa ve insan kavramlarını da açıkladık. Çünkü kavramların doğru anlaşılması bizi doğru düşünceye iletecektir.

A. Tevhid

“Tevhîd” kelimesi, Arapça “v-h-d” kökünden türemiş tefîl vezninde bir mastardır. Türkçedeki tam karşılığı ise birlemek, bir kılmaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de tevhid kelimesi geçmez, ancak “v-h-d” kökünden gelen vâhid, ahad, vahde(hû) yer alır.

¹² Müslim, Mustafa, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem*, Terc. Salih Özer, Fez Yay. Ankara, 1993, s. 54.

Sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen tevhîd “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir.¹³

İslam inancına göre ilk insan olan Hz. Âdem (a.s.), aynı zamanda ilk peygamberdir. Dolayısıyla ilk insandan beri yeryüzünde vahiy ve tek ilah inancı var olagelmıştır. Bununla birlikte, insanlığa gönderilen peygamberlerin mesajları ve getirdikleri kitaplar, zamanla unutulmuş ve tarihe karışmıştır. Bu peygamberlerin hayatları ve getirdikleri mesajlar hakkında tek ciddi bilgi kaynağımız Kur'an-ı Kerim'dir.¹⁴

Allah'ın varlığını ve birliğini ifade eden tevhîd, İslam'ın ve İslâmî olan her şeyin ilkesidir. Tek ilah, Allah'tır, O sameddir, hiçbir şey O'na benzemez. Eyleminde ortağı olmayan tek yaratıcıdır. Hak'tır ve bütün gerçeklerin, iyiliklerin, güzelliklerin kaynağı O'dur. İnsan, daima O'nun birliğinin şuurunda, ulûhiyetini ve rubûbiyyetini ikrar ile tasdik ederek yaşamalıdır. Bu tür bir yaşamayı gerçekleştirebilen insan, her şeyin ilk ve nihâî ilkesinin Tevhîd olduğunun bilincine sahip olur.¹⁵

Tevhid iki türlüdür. Birincisi; Allah'ı tanımak, ispat etmek ve inanmakla ilgili, diğeri ise talep, kast ve iradeyle ilgilidir. İlmi/itikadi olarak Allah'ı birlemeyen bir kişinin imanı makbul değildir. Birinci manadaki tevhid, İhlâs sûresinin tamamının, Âl-i İmran, Tâhâ, Secde ve Hadîd sûrelerinin ilk bölümlerinin ve Haşr sûresinin son ayetlerinin işaret ettiği ve açıkladığı tevhiddir. İkinci manada tevhid ise Kafîrun sûresi, Enam sûresinin geneli, Araf sûresinin başı ve sonlarının işaret ettiği ve kapsadığı tevhiddir.¹⁶

İslam'ın özünün tevhid, tevhidin özünün de Allah'ın birliği, tek yüce yaratıcı ve her şeyin sahibi ve yöneticisi olarak kabul etmek olduğuna şüphe yoktur. Bu iki temel öncül yani İslam medeniyetinin özünün İslam, İslam'ın özünün de tevhid olduğu, İslam medeniyetinin mensuplarınca, şeksiz şüphesiz kabul edilmiş ve Müslüman zihinde bir tevhidi dünya görüşü oluşmuştur.¹⁷

Tevhidî dünya görüşüne göre Allah'tan başka hiç kimsenin rolü etkisi ve otoritesi yoktur. Hiç kimse güçlü değildir. Hiç kimse bir diğer ferden kaderini tayin

13 Özler, Mevlüt, “Tevhid” *DİA*, TDV, İstanbul, 2012, XXXXI/18-20.

14 Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*, Emin Yay., Bursa, 2011, s. 131.

15 Uyanık, Mevlüt, *İslam'a Giriş, Tevhid: Kâinatın Dili*, TDV, Ankara, 2006, s. 142.

16 Karadavi, Yusuf, *Tevhidin Hakikati*, Terc., İshak Turgut, Nida Yay., İstanbul, 2014, s. 28-29.

17 Farûkî, İsmail Râci, *Tevhid*, Terc. Dilaver Yardım, İnsan Yay., İstanbul, 1987, s. 29.

edemez. Hiç kimsenin hayatı ve geleceği diğer bir ferdin elinde ve inisiyatifinde değildir. Bu dünyada etkin olan tek bir güç vardır. O da âlemlerin rabbi olan Allah'ın gücü ve otoritesidir.¹⁸

Tevhidî bir zihin alt yapısı oluşturmak için, Kur'ân'da tevhid konusuna delil teşkil eden ayetlerden bazılarını şöyle dile getirebiliriz. Allah'ın birliği konusu, Kur'ân'ın en temel konularından biri olduğundan dolayı, pek çok âyette bu konuya değinildiğini görürüz. Bu ayetlerden bazılarını tahlil edecek olursak;

“O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁹ Evvel olan bir şey ilk ve tek olmalıdır. Bir şeyin ilk olması tek olmasına bağlıdır. Bunu şöyle bir örnekle izah edebiliriz: Şayet bir kimse “İlk alacağım köle hürdür” dese, sonra da iki köleyi birden alırsa, ikisi de hür olmuş olmaz. Çünkü ilk (evvel) olmanın şartı, tek olmaya bağlıdır. Burada ise teklik şartı gerçekleşmemiştir. Bundan sonra, bir köle de alsa o yine azâd edilmez. Çünkü “evvel” olmanın bir şartı da önce olmaktır. Bu kölede ise bu şart gerçekleşmemiştir.²⁰ Bu örnekten de anlaşılacağı gibi ilk olmanın şartı tek olmaktır. Rabbimiz olan Allah da ilk ve tekdir. Bu söz konusu ayetler Hz. Peygamber'in, şu şekilde başlayan bir münâcâtında da yer alır: “Allahım! Sen evvelsin, senden önce olan yoktur; sen âhirsin, senden sonra da hiçbir şey yoktur. Sen zâhirsin, senden daha açık ve üstün olan yoktur; Sen bâtınsın, senden daha gizli ve senden öte hiçbir şey yoktur...”²¹

“Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”²² Bu âyet, Rabbimiz Allah'a hiçbir şeyin ortak olmamasını gerektirir. Çünkü “Gaybın anahtarları O'nun yanındadır” cümlesi, “hasr” ifade eder. Yani “başkasının değil, ancak O'nun yanındadır” demektir. Şayet “vâcibü'l-vücut” olan bir başka varlık daha olsaydı, o zaman “gaybın anahtarları” onun yanında da mevcut olurdu. Bu durumda “hasr” manası bâtil olur, bozulurdu.²³ Bundan dolayı gaybı sadece Allah bilir. Ve Allah'ın da bu konuda hiçbir ortağı yoktur.

18 Şeriatî, Ali, *Kur'ân'a Bakış*, Terc. Ali Seyyidoğlu, Fecr Yay., Ankara, 1992, s. 34.

19 Hadîd 57/3.

20 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 24/213.

21 Müslim, “Zikr”, 61; Tirmizî, “Da'avât”, 19.

22 En'âm 6/59.

23 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIII, 11-12.

“Allah ile birlikte başka bir ilaha yalvarma! O’ndan başka ilah yoktur. O’nun kendinden başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”²⁴ Yani O’nun zatından başka her şey, her mevcud aslında, yok demektir. Çünkü O’ndan başka her şeyin varlığı kendinden değil, Allah Teâlâ’ya dayandığından her an yok olmayı kabul edici ve yok olmaya hazır olmakla aslında yok demektir veya yok olacaktır.²⁵

“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.”²⁶ ‘Temânû’ olarak adlandırılan delilin temeli bu âyete dayanmaktadır. Temânû delilinin özü, varlığı düşünülen ilâhlar arasındaki irade uyumsuzluğudur. Yeryüzündeki ve gökyüzündeki mükemmel uyum ve ahenk, tevhidi adeta haykırmaktadır.²⁷

“Allah sana bir zarar verecek olursa, onu O’ndan başka giderecek yoktur. O senin hakkında bir iyilik dilerse onun lutfunu engelleyebilecek de yoktur. Bunu kullarından dilediğine nasip eder. Bağışlayan ve esirgeyen O’dur.”²⁸

“Gerçek şu ki onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye soracak olsan, tereddüt etmeden “Allah” derler. De ki: “O halde söyler misiniz, Allah’ı bırakıp da taptığınız şu şeyler, Allah bana bir zarar vermek istese, O’nun vereceği zararı önleyebilirler mi? Yahut O bana bir rahmet dilese, onun rahmetini durdurabilirler mi?” De ki: “Allah bana yeter! Hakkıyla tevekkül edenler yalnız O’na güvenip dayanırlar.”²⁹ Bu ayetlerde Allah’ın tek ilah olduğu, zarar ve fayda vermenin O’nun yetkisinde olduğu dile getirilir. O dilemeden hiç kimse bir başkasına asla zarar ve fayda veremez. Bu konudaki bütün yetki tek olan Allah’ın elindedir.

“De ki: “Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör eder, kalplerinizi de mühürlerse bunları size geri verebilecek Allah’tan başka tanrı kimdir?” Bak, delilleri nasıl açıklıyoruz. Onlar hâlâ yüz çeviriyorlar!”³⁰ Muhatabın ve özellikle müşriklerin akıl ve iz’anlarına hitap eden âyetlerde Allah’ın sınırsız kudretine dikkat

24 Kasas 28/88

25 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 206.

26 Enbiyâ 21/22.

27 Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 2001, s. 210.

28 Yunus 10/107.

29 Zümer 39/38.

30 En’âm 6/46.

çekilmektedir. İnsanın en dikkat çekici yeteneklerinden olan işitme ve görme duyularıyla akıl gücünün yok edilmesi halinde, Allah'tan başka, onu bu imkânlarla yeniden kavuşturacak bir kudret bulunmadığı vurgulanmaktadır.³¹ Bu da Allah'tan başka bir ilahın olmadığına en açık göstergesidir. Dolayısıyla tazime övgüye ve kulluğa Allah'tan başkası layık değildir.

“Göklerin ve yerin rabbi kimdir?” diye sor. “Allah’tır” diye de cevap ver; sonra de ki: “Öyle ise O’nu bırakıp da kendilerine bile fayda sağlayacak veya zararı savacak güce sahip olmayan koruyucu putlar mı edindiniz?”, “Hiç körle gören bir olur mu; yahut karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?” diye de sor. “Yoksa Allah’ın yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu iki yaratma arasındaki benzerlikten dolayı mı şaşırdılar?” De ki: “Her şeyi yaratan Allah’tır. O birdir, karşı konulamaz güce sahiptir.”³²

Kur’ân’da tevhide esas olan ve Allah’ın birliğine değinen âyetler bunlarla sınırlı değildir. Kur’ân’da bulunan pek çok âyet doğrudan ya da dolaylı olarak Allah’ın birliğine işaret etmektedir. Gündeme getirdiğimiz bu âyetler tevhidin Kur’ân’ın en temel konularından olduğunu ortaya koymaya yeterlidir. Ayrıca Rabbimiz Allah, Kur’ân’ın 37 yerinde, *“Allah’tan başka ilâh yoktur.”*³³ âyetini dile getirmiştir. Diğer pek çok yerde de: *“Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır.”*³⁴, *“De ki: Allah Birdir.”*³⁵ âyetleriyle de tevhidin esas olan vahdaniyeti açıkça ortaya koymuştur.

Tevhid, insanın Allah’a ibadet ve kulluk etme amacına uygun olarak en iyi şekilde tek olan ilahın yarattığını ileri sürer. Ona itaat ve emirlerini yerine getirmek, insanın varoluş nedenidir. Tevhid ayrıca bu amacın yeryüzünde Allah’ın halifesi olma görevini de içerdiğini iddia eder. Çünkü Kur’an’a göre Allah, insanı göklerin ve yerin yüklenmeye yeterli olmayıp şiddetle kaçındığı emanetine memur kılmıştır. İlahi emanet ilahi iradenin ahlaki kısmının yerine getirilmesidir ve insan bunu yapmaya kapasiteli tek yaratıktır.³⁶

31 Heyet, *Kur’ân Yolu*, II, 405-406.

32 Ra’d 13/16.

33 Bkz., Bakara 2/255; Âl-i İmran 3/2,18; Nisâ 4/87; En’am 6/102; Tevbe 9/129; Hûd 11/14; Ra’d 13/30; Meryem 19/8; Mü’minûn 23/116; Neml 27/26; Kasas 28/70, 88; Zümer 39/6; Mü’min 40/ 3, 62, 65; Duhân 44/8; Muhammed 47/19; Haşr 59/22; Teğâbün 64/13.

34 Bakara 2/163.

35 İhlâs 112/1.

36 Farûkî, İsmail Râci, *Tevhid*, Terc. Dilaver Yardım, İnsan Yay., İstanbul, 1987, s. 79.

Allah'ın birliği, İslam'ın ve İslami olan her şeyin birinci ilkesidir. Allah'ın gerçek ilah olduğu, başka şeylerin ilah olamayacağı, onun kesin olarak bir, samed, yüce olduğu anlamına gelir. Her şey O'nun emriyle olmuş, her olay onun izniyle olmaktadır. Her iyilik ve güzelliğin kaynağı odur. Tabiat kanunu da ahlak kanunu da onun iradesidir. Her yaratık bu özellikle en güzel şekilde yaratılmış, onu idrak edip eserlerini takdir edecek hassalarla donatılmış ve mahlûkatı onun ahlaki ve estetik amaçlarına uygun biçimde yoğurma becerisiyle onurlandırılmış insan, Allah'a ibadet ve hamd ile yükümlüdür.³⁷

Allah'tan başka ilâh tanımamak, sadece O'na ibadet etmek gerçeği, Allah'ın göndermiş olduğu tüm peygamberlerin, temel misyonudur. Gönderilen bütün peygamberler, bu hakikati dile getirmişler ve insanlığı bu gerçeğe davet etmişlerdir. Bu hakikat en güzel ifadesini “Kelime-i Tevhîd”de bulur. “Kelime-i Tevhîd”; hayatın her alanında teori ve pratikte düşünce ve eylemde, şirkin bütün pisliklerinden arınmayı, sadece Allah'ın emirlerine isteyerek ve gönülden boyun eğerek her türlü ortağı reddetmeyi gerektirir. Furkân sûresinde de bu hakikat apaçık bir şekilde dile getirilmiştir. Furkân ve tevhid bölümünde söz konusu tevhidî vurgu ele alınıp tahlil edilmiştir.

B. Risâlet

“Resûl”, “risl” kelimesinden gelmekte olup güzellik, kolaylık ve yumuşaklık anlamlarını içermektedir. Ayrıca güzel söz anlamına da gelir. Bazen taşınan söz için, bazen de sözü taşıyan için kullanılır. Resûl kelimesi risâleti taşıyan için söylendiği gibi, tekil ve çoğul olarak da kullanılır.³⁸ “Resûl” kelimesinden türetilen “resele” fiili “saçın uzaması ve hayvanın yavaş yürümesi”, “acele etmeden okumak veya konuşmak”, “bir şeyi bırakmak, salıvermek, göndermek” gibi anlamlar ifade etmektedir. Resûl, “kendisine belli bir görev verilerek bir yere gönderilen elçi” anlamına gelmektedir. Çoğulu “rusûl”dür.³⁹ “Risâlet” kelimesi de “gönderilen mesaj, peygamberlik görevi” anlamına gelir.⁴⁰

Resûl kavramı ile aynı anlamda kullanılan diğer bir kavramda “nebi” kavramıdır. Bu kavramın ne anlama geldiğine bakacak olursak; “Nebi” haber getiren

37 Farûkî, İsmail Râci, *Bilginin İslamileştirilmesi*, Terc. Fehmi Kuru, Risale Yay., İstanbul, 1985, s. 61.

38 Râğıb İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l- Kur'ân*, Mektebeti Nezzar, tsz, s. 352.

39 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz, s. 282.

40 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 283.

kişi anlamında olup, Allah Teâlâ'nın kullarına emir ve yasaklarını bildirmek ve onlara hakkı, doğruyu ve yanlışları açıklamak üzere seçip görevlendirdiği elçi demektir.⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm' de; "nebi" veya "enbiya", bazen de "resul" veya "rusul" diye geçer.⁴² "Nebi", Arapça bir kelime olup, "nebe" kökünden türetilmiştir. Muhbir, yani "haber verici" anlamına gelir. Ancak "nebe", herhangi bir haber değil; bize bildirilen fevkâlade değerde, çok önemli bir haber demektir. "Nebe", doğruluğunda hiç şüphe olmayan bir haber için kullanılır.⁴³

Görüldüğü üzere, resûl ve nebi kelimeleri kavram olarak farklı manaları içerseler de kullanım alanı ve kastedilen mana olarak aynı şeyi ifade etmektedir. Arapçada aynı manaya gelen iki eş anlamlı kelimedir. Peygamberler ilahi vahyi yani önemli derecedeki haberi Allah'tan aldıkları için nebi, aldıkları bu haberi insanlığa götürdükleri için resûl diye isimlendirilmişlerdir. Kur'ân'da bu iki kavramın aynı anlamda kullanıldığını da görebiliriz. "*Kitap'ta Musa'yı da an. Gerçekten o ihlas sahibi idi ve hem resul, hem de nebi idi.*"⁴⁴ "*Kitap'ta İsmail'i de an. Gerçekten o sözüne sadıktı, resul ve nebi idi.*"⁴⁵

Resûl kelimesi terim olarak, "Allah'ın vahyettiği ilahi önerileri tebliğ etmekle yükümlü olan ve kendisine bir kitap ve şariat verilen peygamber, yani elçi" demektir.⁴⁶

Peygamberlere elçi denmesi, hükümdarların tebasına emir ve yasaklarını bildirmek üzere gönderdikleri elçilere benzer olmalarındandır. Elçilere saygının gereği, onlara gösterilen saygının onları gönderene saygı kabul edilmesinden dolayıdır. Peygamberlere gösterilmesi istenen saygı şekillerinden bazıları şunlardır. Elçilere itaatın vacip olması, adlarının anıldığında salat ve selam getirilmesi, huzurlarında yüksek sesle konuşulmamasıdır.⁴⁷

Risâlet kavramı da nübüvvetle eş anlamlı kabul edilmekle birlikte dinî literatürde daha çok nübüvvet tercih edilmiştir. Her iki kavramda asıl unsuru, Allah'ın vahiy yoluyla öğrettiği bilgileri ve O'nun emirlerini insanlara ulaştırıp ilâhî elçilik görevini yapma teşkil eder. Allah'ın elçi olarak seçip görevlendirdiği kişiye nebî

41 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 283.

42 Bkz. Âl-i İmran 3/161; Maide 5/20; Bakara 2/285; Âl-i İmran 3/144; Âl-i İmran 3/161.

43 Râğîb İsfahânî, *Müfredât*, s. 788.

44 Meryem 19/51.

45 Meryem 19/54.

46 Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yay, İstanbul Tsz., s.16.

47 Dihlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Terc., Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, I, 260.

yanında resul de denir.⁴⁸ Risâleti, genel olarak Allah'ın, insanları uyarması için peygamber göndermesi olarak anlayabiliriz.

Evreni ve insanı tanıma ve bu konuda bir görüş sahibi olma yollarından birisi de vahiy ve risâlete inanmaktır. Hidayetin temeli tevhidi dünya görüşüne sahip olmaktır. Risâletin esası da bu tevhidî görüşün gereğidir. Peygamber, Allah'ın mesajını yine Allah'ın yarattığı insanlara tebliğ eder. İnsanları uyandırıp onlara gerçek refahı kazandırır. İnsanları Allah'a, O'nun rızasını kazanacakları şeylere, yani barışa, arınmaya, düzelme arzusuna, Allah'tan başkasına boyun eğmemeye, eziyet çekmemeye, doğruluğa ve dürüstlüğe sevgiye adalete ve diğer ahlaki değerlere uymaya davet eder. İnsanlığı nefsin heva ve heveslerine itaatten, putların ve tağutların zincirlerinden kurtarır. Peygamberlerin tarihin akışında etkin bir role sahip oldukları inkâr edilemez bir gerçektir. İnsanlar da bu etkin rolün tesiri dışında kalamamışlardır. Öyle ki din düşmanları bile, bu etkiyi reddetmemişlerdir.⁴⁹

Peygamberler, insanları tevhidin hakikatine, sadece bir olan Allah'a kulluğa çağırmışlar, insanları cennetle müjdeleyip, cehennemle uyarılmışlardır. Bu daveti yaparken, Allah'tan aldıkları vahye göre hareket etmişlerdir.⁵⁰

Mükemmel bir donanımla yaratılan insan,⁵¹ irade sahibidir ve yaptıklarından sorumludur. Allah, insanı başıboş yaratmamıştır. İhtiyacı olan her şeyi insanın hizmetine vermiş ve insandan sadece kendisine kulluk yapmasını istemiştir. İnsan bu kulluğu gerçekleştirme esnasında, kendisine örnek olacak bir rehber ihtiyacı duymuştur.⁵² Bu rehberliği ve örneği ise peygamberler, risâlet misyonlarının gereği olarak ortaya koymuşlardır.

Allah tarafından, insanlar arasından seçilip, Cebrail aracılığı ile kendilerine vahy inzal edilen resullerin görevlerini, şu ayetler çok net dile getirir; *“Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”*⁵³

48 Yavuz, Yusuf Şevki, *"Nübüvvet", DİA*, TDV, İstanbul, 2007, XXXIII/ 279-285.

49 Mutahhari, Murteza, *Vahiy ve Nübüvvet*, Terc. Ünal Çetinkaya, Endişe Yay., Ankara, 1990, s. 15-27.

50 Mâide 5/19; Araf 7/184, 188; Hûd 11/2, 12; Nisa 4/165.

51 Tîn 95/4.

52 Mâide 5/16.

53 Bakara 2/151.

“İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi. Kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra o konuda ancak; kitap verilenler, aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allah, dilediğini doğru yola iletir.”⁵⁴

Peygamberin rolü, öğretmenlerin veya bilim adamlarının rolüne benzemez. Nitekim peygamberler, bize tarih dersi vermedikleri gibi çeşitli bilimlerin konusu olan hususları da öğretmemişlerdir. Çünkü bütün bunlar, maddi hayatı temin için gerekli vasıtalar arasında yer alır. Peygamberlerin sözleri arasında, yıldızların durumuna veya dünyanın şekline dair işaretler bulunur. Fakat bunların tek gayesi vardır o da dikkatimizi ilahi hikmetin tecellilerine çekmek veya zihnimizi bu hikmetin sırlarını deşmeye veya onun harikalarını hayranlıkla seyretmeye sevk etmektir.⁵⁵

Peygamberler, risâlet görevleri ile Allah’ın tarihe müdahalesini gerçekleştirmişlerdir. İlk peygamber Hz. Adem (a.s.)’den (a.s) son peygamber Hz.Muhammed’e (s.a.v.) kadar gelen bütün peygamberler insanlığı, düştükleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmışlardır. Allah’ın kendilerine indirdikleri kitap ve hikmetle insanlığı huzura kavuşturma derdinde olmuşlardır. Kıyamete kadar sürecek bu tevhid mücadelesi ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem (a.s.) ile başlamıştır.⁵⁶ Başlangıçta insanlar aynı dine inanan topluluklardı. Kendilerine gelen peygamberlerin hakikati ortaya koymalarıyla birlikte, ayrılığa düştüler. Kimi topluluklar, peygamberlerine inanarak müjdelenen Allah’ın nimetlerine kavuştu. Kimi topluluklar da peygamberlerini inkâr ederek, uyarıldıkları Allah’ın azabıyla tanıştı.⁵⁷

Rabbimiz Allah, risâlet göreviyle gönderdiği peygamberlerine kitaplar da vermiştir. Hidayet kaynağı olarak Tevrat’ı, Hz.Musa (a.s)’a, öğütlerin bulunduğu Zebur’u, Hz. Davut (a.s)’a, Hz. Muhammed (a.s)’ı müjdeleyen İncil’i, Hz. İsa (a.s)’a ve bütün gönderdiği kitapları doğrulayıcı ve tasdik edici olarak Kur’ân’ı, Hz. Muhammed (a.s)’a göndermiştir.⁵⁸

⁵⁴ Bakara 2/213.

⁵⁵ Garaudy, Roger, *İslam ve İnsanın Geleceği*, Terc. Cemal Aydın, Pınar Yay., İstanbul, 1990, s. 86.

⁵⁶ Bakara 2/30, 37; Âl-i İmrân 3/33.

⁵⁷ Bakara 2/213; Yûnus 10/47; Mü’minûn 23/44; Fâtır 35/24.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/3-4; Nisâ 4/136; Mâide 5/44-46; Furkân 25/1.

Peygamberler vahiy kurumunun beşeri ve alıcı tarafını oluştururlar. Aşkın olanla insanlığın irtibatını sağlarlar. Son peygamber olarak Rasulullah Muhammed (s.a.v), insanlar için artık kemal haline ulaşmış dinin temel kitabı Kur'an'ı getirme şerefine sahip olmuştur. Bu kutsal kitap, Rabbe nispeti yanında içeriği itibariyle de bütün insanlığın hidayet rehberi olmaya elverişlidir.⁵⁹

Peygamberler, insanlara uyarıda bulunurken ilk önce, Allah'ın tek ilah olduğu gerçeğini dile getirmişlerdir. Sonra Allah'ın insanları doğru yola eriştireceğini diye ilâhî kitaplar indirmesini, kirlerinden arındırması için peygamberler göndermesini, meleklerle ve âhiret gününe iman edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamışlardır. Namazı ikame etmeyi, zekâtı usulüne uygun bir şekilde vermeyi, oruç tutarak sabrı öğrenmeyi, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı, anne babaya iyi davranmayı, haksız yere adam öldürmemeyi, zina yapmamayı, başkasına ait bir şeyi çalarak hırsızlık yapmamayı, kimsesizlere ve yetimlere yardım etmeyi ve buna benzer hususları dile getirmişlerdir. Ve bütün peygamberler, bu temel ilkelerin mücadelesini vermişlerdir.

Risâletin bir gereği olarak peygamberler, Allah'ın elçisi olduklarını gösteren mucizeler ortaya koymuşlar, buna karşın insanların pek çoğu kendileri gibi bir insan olduklarını söyledikleri peygamberlerin getirdikleri vahyi “*eskilerin masalları, uydurulmuş beşer sözleri, açık bir sihir*” diye nitelendirmişlerdir.⁶⁰

Risâlet görevini yüklenen, peygamberlerin sonuncusu olan, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Muhammed (s.a.v.) de risâletiyle kıyamete kadar sürececek bir örneklik ortaya koymuştur. Ortaya koyduğu örneklik ve nebevi sünnet Kur'an'ın beyanıdır. Nebevi sünnet ise bu anayasanın yorumu ve daha detaylı şeklidir. Resul'ün görevi ise insanlara indirilenleri beyan etmektir. Ne beyanın beyan edilen ile çelişkiye düşmesi ve ne de ona karşı ters olma durumu vardır. Zira Nebevi beyan devamlı bir şekilde Yüce Kitabın yörüngesinde döner durur da ondan dışarı çıkmaz. Bunun için de Kur'an'ın muhkem ayetleri ve açık belgelerine muarız olan sahih hiç bir sünnet yoktur.⁶¹ Nitekim peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “*Size iki şey bırakıyorum. Onlara*

59 Erdoğan, Mehmet, *Vahiy Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, Marmara Ün. Yay., İstanbul, s.102.

60 En'âm 6/25; İsrâ 17/101; Mü'minûn 23/24; Furkân 25/5-6; Yâsîn 36/13-15.

61 Kardavi, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Terc., Bünyamin Erul, Rey Yay., Kayseri, 1998, s. 167.

sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırmazsınız: Bunlar, Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünnetidir."⁶²

Kur'ân, bizim Hz. Muhammed (s.a.v.)'in risâletini örnek almamızı ve O'nun yolunda gitmemizi ister. *"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*⁶³ *"Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır."*⁶⁴

Peygamberimiz, Hz Muhammed (s.a.v.)'in hayatı incelenince şu üç özelliğin ortaya çıktığı görülür. Bunlar dindarlık, savaşçılık ve bağışlayıcılık. Dindarlık ile Allah'a tam olarak bağlanmayı öte dünya duygusunu, mutlak samimiyeti ve peygamberlerde ki genel bir çizgi kastedilmiştir. Ayrıca onun hayatında savaşlar etkin bir yer işgal etmiştir. Bu savaş ortamının dışında ise insanüstü bir ruh yüceliğine sahip olduğu görülmüştür. Evlilikleri ve güncel yaşamıyla dünyevi toplumsal alanın içine kesin kes girmiştir.⁶⁵

Netice olarak risâlet, Allah ile yarattığı insan arasında bir bağ kuran, insanın yaratıcısına nasıl bir kul olması gerektiğini insana öğreten, insanın yeryüzünü nasıl ihya ve inşa etmesi gerektiğini insana bildiren, ilahi bir müessesedir. Bu ilahi müessesenin karşılaştığı zorluklar, müşriklerin karşı duruşları, akıl dışı istekler ve bu müessesenin hayatlarına müdahalesini reddetmeleri, Tezimizin, Furkân ve risâlet bölümünde derinlemesine tahlil edilmiştir.

C. Âhiret

Âhiret, sözlükte "evvelin" karşılığı ve "son" mânasındaki âhirin müennesidir.⁶⁶ Âhiret, ölüm veya kıyametten sonraki ebedî hayat, öte dünya, ukbâ, dâr-ı beka'dır.⁶⁷ Kur'ân'da yevmü'l-âhir (son gün), dârü'l-âhire (son ikamet mahalli), "enneş'etü'l-âhire" (son hilkat) şeklinde de geçmektedir. Âhiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli

62 Muvatta', "Kader", 3.

63 Âl-i İmran 3/31.

64 Ahzâb 33/21.

65 Schuon, Frithjof, *İslam'ı Anlamak*, Terc. Mahmut Kanık, İklim Yay, İstanbul, 1988, s.104.

66 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 68.

67 Doğan, D.Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yay. İstanbul, Tsz., s. 23.

merhaleler ve hallerden ibarettir.⁶⁸ Ahiret, öte dünya anlamında dünyadan sonraki ebedi hayat karşılığında kullanılır.

Âhiret kavramını bazı âlimler; “İsrafil (a.s.)’ın Sûr’a birinci üfürüşüyle başlayan ve cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme girmesine kadar bütün âhiret hallerini içine alan hayat” olarak tanımlarken, bazıları da; “İkinci Sûr’un üfürülüşü ve insanların tekrar diriltilmelerinden sonra başlayan ve sonsuz olarak devam edecek olan hayat” diye tarif etmişlerdir.⁶⁹

Ahiret inancı, ilk insan toplulukları da dâhil Allah inancına sahip toplumlarda gözlemlenen bir husustur. Ahiret ile ilgili içerik ve inanışta farklılıklar olsa da toplumların pek çoğu, ahireti kabul etmiştir. Kur’ân’da insanları uyarması için gönderilen bütün peygamberler tevhidin hakikatini vurguladıktan sonra ahiret konusu üzerinde durmuşlardır. Mesala gönderilen peygamberlerden Hz. Nuh (a.s.), kavmini şöyle diyerek uyarmıştır: *‘Allah, sizi (babanız Âdem’i) yerden (bitki bitirir gibi) bitirdi(yarattı.)’ ‘Sonra sizi yine oraya döndürecek ve kesinlikle sizi (yeniden) çıkaracaktır.’*⁷⁰

Yine Hz. Yusuf (a.s.); *“Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat.”*⁷¹ diye duasının içinde ahirete değinmiştir. Hz. İsa (a.s.) ‘ın da yeniden dirilişi yani ahireti dile getirmesi Kur’ân’da şöyle anlatılır ; *“Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).”*⁷² Musa (a.s.)’ın mücadelesinin anlatıldığı Taha Sûresinde de ahiret konusu şöyle gündeme gelir; *“(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.”*⁷³

Ahirete iman, mümin olmanın ve öte dünyada kurtuluşa ermenin de en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Nisa sûresinde Rabbimiz bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurur: *“Ey iman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve*

68 Topaloğlu, Bekir, "Âhiret", **DİA**, TDV, İstanbul, 2012, I/545.

69 Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman, **Kelam**, Tekin Kitabevi, Konya, 2001, s. 439.

70 Nuh 71/17-18.

71 Yusuf 12/101.

72 Meryem 19/33.

73 Taha 20/55.

daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur."⁷⁴

Kur'ân sorumluluk sahibi gerçek müminlerden bahsederken, onların ahirete de yakinen inandıklarını söyler; *"Kur'ân, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahirete de kesin olarak inanan mü'minler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir."*⁷⁵ *"Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizizden de Allah yolunda harcarlar. Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar."*⁷⁶

Kur'ân'da, ahirete inancına sahip olmayanların, haktan uzak derin bir sapıklığa düşecekleri, ⁷⁷dehşet verici bir azapla yüz yüze bırakılıp, can yakıcı bir azapla müjdelenecekleri,⁷⁸ yaptıkları amellerin ise boşa gideceği bildirilmektedir.⁷⁹

Kur'ân'a göre, dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir, âhiret hayatı ise ebedi yaşanacak yer ve Rabbimiz olan Allah'la buluşma mekânıdır.⁸⁰ Dünya hayatının fani, ahiret hayatının ise baki olduğunu dile getiren kitabımız Kur'ân, aynı zamanda bu dünya hayatının da bir imtihan yeri olduğunu belirtmiştir.⁸¹

Herkes bu dünyada imtihan olmakta, kimi zengin kimi fakir, kimi âmir kimi memur, kimi sağlam kimi hasta olarak denenmektedir. Sonuçta bütün insanlar, itaatkâr veya âsi, âdil veya zalim, iyi veya kötü olarak Allah'ın huzuruna çıkacaklardır. Dünya hayatındaki haksızlıkların, haddi aşmaların cezasının verilmesi ve işlenen iyilik ve taatlerin ödüllendirilmesi için ilâhî divan kurulacak, herkes birbiri ile hesaplaşacak, haklı ile haksız ayırt edilecek ve kişiye ameline göre karşılık verilecektir.⁸² Kur'ân'a göre, asla iyilik yapanlarla kötülük yapanlar bir tutulmayacaktır. *"Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"*⁸³

Kur'ân-ı Kerîm, diğer ilâhî kitaplarla mukayese edilemeyecek kuvvette âhiret akidesini telkin etmektedir. Bununla birlikte İslâmiyet dünyadan el etek çekmeyi hiçbir

74 Nisa 4/136.

75 Neml 27/2-3.

76 Bakara 2/3-4.

77 Nisa 4/136.

78 Rûm 30/16; İsrâ 17/9-10.

79 A'râf, 7/147.

80 Ankebût, 29/64; Mü'min, 40/39; Hadid 57/20.

81 Mülk, 67/2.

82 Çelebi, İlyas, *İslamda İnanç Esasları*, Marmara Üniv. İlh. Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1998., s. 272.

83 Câsiye, 45/21.

zaman tasvip etmez. Dünya başlangıç, âhiret sonuç olduğuna göre ikisi arasında denge kurmak gereklidir.⁸⁴ Bu denge kurulurken sadece ahirete dönük bir hesap yapılarak, dünya hayatının ihyası ve inşası ve dolayısıyla dünya nimetleri ihmal edilmemelidir.⁸⁵ Bedenimizin, ailemizin, akrabalarımızın bizim üzerimizde hakkı vardır. Her hak sahibine hakkı teslim edilmeli ve dünya ahiret dengesi sağlanmalıdır. Tabi dünyanın cazibesi bizi ahirete hazırlıktan alıkoymamalıdır. Dünyalara sahip olsak da dünyanın bize sahip almasına asla izin vermemeliyiz. Çünkü *“Allah, rızkı dilediğine bol verir, (dilediğine de) kısar. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmektedirler. Hâlbuki dünya hayatı, ahiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir.”*⁸⁶ *“Âhiret yurduna gelince, asıl hayat, huzur ve sükûn oradadır”*⁸⁷

Kur’ân, ahiretle ilgili olarak özellikle fiziksel ödül ve cezaya atıfta bulunmaktadır. Ama ölüm ve yeniden dirilme konusunda, cennet ve cehennemin topografyası ve cezadan kurtulma hususunda son derece az bilgi vermektedir. Ahiretle ilgili anlatım elemanlarını simetrik şekilde (dünya-ahiret, sevap-ikâp, cennet-cehennem, nimet-azap vb.) bir araya getirse bile sistemli; unsurları her zaman birbirini takip eden bir gelecek hayat telakkisi oluşturmak için çaba sarfetmemektedir. Kıyametin ortaya çıkışını, cennet ve cehennemi, ahirette yaşanacakları çok canlı tasvirlerle dile getiren Kur’ân, başka bir konu için bu kadar canlı, etkileyici, zengin bir dil tercih etmemektedir.⁸⁸ Tahlilini yaptığımız Furkân sûresinde de ahiret hayatı çok etkili bir dil kullanılarak tavsif edilmiştir. Ahirette karşılaşılabilecek olan sahneler adeta muhatabın zihninde somutlaştırılmıştır. Tezimizin Furkân ve Ahiret konulu bölümünde bu husus etraflı bir şekilde dile getirilecektir.

D. Kıssa

Kıssa; sözlükte, “bir izi, adım adım takip etmek, iz sürmek” anlamına geldiği gibi, “izi takip edilen, izi sürülen haberler” anlamına da gelir.⁸⁹

Kelimenin bu etimolojik anlamı, kıssa türü hikâyede olayın adım adım izlenecek nitelikte önemli ve ilginç olmasıyla doğru ve gerçekçi olması niteliklerini ön plana

⁸⁴ Topaloğlu, Bekir, "Âhiret", *DİA*, TDV, İstanbul, 2012, I/545.

⁸⁵ Kasas, 28/77.

⁸⁶ Ra'd, 13/26.

⁸⁷ Ankebût, 29/64.

⁸⁸ Türcan, Galip, *Kur'an' da Ahiret İnancı*, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s. 28-34.

⁸⁹ Rağıb İsfehâni, *Müfredât*, s. 671.

çıkartır. Kıssanın hikâyeden farkı da bu nitelikleri dolayısıyladır. Çünkü asıl anlamı “nakil” olan hikâyeye gerçekçi-hayalî, önemli-önemsiz başkalarına aktarılıp anlatılabilecek her tür olayı kapsar. Kur’an’da yer alan kıssalar için hikâyeye kelimesinin kullanılmaması da bu ayırımı dayanır. Zira Kur’an kıssaları ibret alınacak olan, tarihî doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olaylardır.⁹⁰

Bazı kıssaların sonunda bildirildiği üzere, ibret ve ders alınmasını sağlamak da kıssaların temel hedeflerindendir. Bu bakımdan eski kavimlerin başına gelen felâketler anlatılarak onlar gibi davrananların da aynı âkıbete uğrayacakları vurgusu, Kur’an kıssalarında geniş yer tutar. Bu bağlamda kıssalarda iyi ve kötünün modelleri ortaya konarak erdemlere ve ahlâkî olgunluğa teşvikle kötülüklerden sakındırma amacı güdülmüştür.⁹¹

Kur’an, ihtiva ettiği her bir kıssada konuyu tevhid mücadelesine getirir. Peygamber kıssalarında, daima hak-batıl mücadelesini vurgulayarak, Allah’ın varlığı ve birliği ve O’na kulluk anlayışını, yani tevhidi toplumda hâkim kılma mücadelesini önemser.⁹²

Kur’ân, geçmişe dair salt bilgi vermeyi amaçlamaz. Söz konusu kavimlerin peygamberini yalanlamaları sonucu helak edilmelerinin zikredilmesi, Kur’ân’ın indiği dönemde peygamberi yalanlayan arap müşriklerine ve daha sonra peygamberi yalanlayacak toplumlara, mesaj vermek içindir. Bu toplulukların başına gelen, sizin de başınıza gelecektir, bunlardan ibret alın denilmektedir.⁹³

Kur’an, genelde konuların ayrıntılarına değinmez, kıssayı bütün yönüyle gözler önüne sermez. Bilakis kıssanın sadece öğüt ve ibret verici kısımlarını verir. Kur’an’ın anlatım tekniğinde mesajın muhatap kitlesine son derece yalın ve anlaşılır bir çerçevede sunulması esastır.⁹⁴

Kur’an-ı Kerim mucizevi bir karakter göstererek, yerel ve özel olan her ifadeyi evrensel bir mesajla birlikte aktarır. Kur’an-ı Kerim’deki kıssalar ve özellikle en çok

90 Şengül, İdris, “Kıssa”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2002, XXV/499.

91 Şengül, İdris, “Kıssa”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2002, XXV/499.

92 Uğur, Hakan, *Tevrat’ın Kur’an’a Arzı*, Emin Yay., Bursa, 2011, s. 20.

93 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân*, III, 518.

94 Uğur, Hakan, *Tevrat’ın Kur’an’a Arzı*, s. 18.

ayrıntının verildiği Yusuf kıssası bile nihai tahlilde, evrensel mesajlar aktarma aracı olarak kullanılmıştır.⁹⁵

Kur'an kıssaları, bir taraftan bize Hz. Muhammed (s.a.v.)'in davetinin önemli bir yönüne yani önceki peygamberlerin toplumları ile yaşadıkları tecrübeler ile olan ilişkisine, yakından bakma imkânı verecek geniş bir perspektif sunar. Diğer taraftan kıssalar, Kur'an'ın bir söylem biçimi durumundadırlar. Kur'an muhataplarına yönelik bu ebedi diyalektik söylem ile onların söz konusu tecrübelerden dersler çıkarmalarını ister. Kur'an kıssaları, Muhammed'i davete kendi geçmişini, şimdisini ve geleceğini peygamberlerin kutsal tarihi boyunca gösterir. Kur'an aslında bu kıssaları salt hikaye maksadıyla anlatmamak da onları davetin hedefleri için kullanmaktadır. Bu sebeple kıssalar, her ne kadar gerçekten de peygamber hayatlarını anlatıyor olsalar da onların anlatım tarzı sadece anlatılan Peygamber'in hikâyesi ile sınırlı kalmayıp, her defasında Muhammedî davetin bir aşamasına uygun düşecek şekilde gerçekleşmektedir. Kur'an kıssaları, darb-ı mesel türünün birer örneğidir. Darb-ı mesel, bizzat kendisi için değil fakat bir mesajın ortaya konması ve mesaj ile kanıtlamak istenen iddianın doğruluğuna deliller indirilmesi için anlatılır.⁹⁶

Mekke'de inen sûreler de peygamber kıssaları büyük bir yer işgal eder. Özellikle peygamberlere izafetle konusunu gösteren ve adını bu isimlerden alan sûrelerde, peygamber kıssaları büyük yığınaklar halinde yer almaktadır. Bu sûreler; Araf, Yunus, Hud, Yusuf, İbrahim, Kehf, Meryem, Taha, Enbiya, Şuara, Neml, Kasas, Ankebut, Saffat, ve Sad gibi sûrelerdir. Bu arada Mekkî sûrelerin birçoğunda, cidden bu konularda önemli ve sayısız işaretler yer almaktadır. Rasulullah'ı teselli eden ayetler de aynı zamanda imanları nedeniyle kovulmaya sıkıntıya ve baskıya maruz kalan müminlerde teselli edilmektedir. Müminlere geçmiş milletlerin kıssaları anlatılarak, kendilerinden önce de çeşitli işkence ve azap türlerine maruz kalan sonra inançları doğrultusunda sabreden müminler bulunduğu belirtilmektedir. Bu bakımdan çoğu kez Musa (a.s)'ın firavun ile olan kıssasına yoğun bir şekilde temas edilir.⁹⁷

Kuran'da anlatılıp Tevrat'ta kıssaları yer almayan peygamberler şunlardır: Hud, Şuayip, Zülkifl, İdris, Salih, Lokman, İsmail bu peygamberlerin kıssaları ve bunların

95 Bedir, Murteza, *İslam'ın Yolu Sünnet*, İsam Yay, İstanbul, 2012, s. 17.

96 Câbirî, Muhammed Abid, *Kur'an'a Giriş*, Terc. Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul, 2011, s. 293-294.

97 Kutup, Muhammed, *Kur'an Araştırmaları*, Terc., Prof. Dr. Bekir Karlığa, Beşir Eryarsoy, Seriyeye Yayınları, İstanbul, 1997, I, 123-125.

yanısıra Tufan ve Firavun kıssaları Kuran'a özel kıssalardır. Firavun kıssası hariç bunların hepsi Arap Yarımadası'nda Mekke - Şam arasında günümüzde (Ürdün, Filistin ve Suriye) kalan topraklarda cereyan etmiştir. Hem Kur'an'da, hem de Tevrat ve İncil'de anlatılan peygamberler ise şunlardır: İbrahim, Yakup, Yusuf, Musa, Yunus, Eyüp, Davut, Süleyman, Yahya (Yuhanna) ve İsa Mesih'dir.⁹⁸

Kur'an uluhiyyet, nübüvvet, insan, ibadet ve ahiret gibi temel konular içerisine almaktadır. Bununla birlikte Kur'an'ın yer yer verdiği diğer tarih konularının hepsi bir tek külli mananın etrafında dönüp dolaşmaktadır ki o da insanları kendi hür iradeleriyle Allah'a kulluğa çağırma olgusudur.⁹⁹

Furkân sûresinde bahsedilen kıssalarla da mü'minler müjdelenmiş, kâfirler tehdit edilip uyarılmıştır. Mekke'de aralıksız haksız saldırılara uğrayan, her türlü mal ve can emniyetinden mahrum edilen; din ve vicdan hürriyetlerine zincir vurulan ilk cefakâr mü'minleri, Cenâb-ı Hak önce teselli etmekte, sonra da yakın gelecekte küfrün başaşağı gelip silineceğine işaretle müjde vermektedir. Musa (a.s.), Nuh (a.s.) ve diğer kıssalarının birer özetini vererek mü'minlerin sabretmelerini tavsiye etmektedir. Şöyle ki: Önce, Mekkeli putperestler, sonra da yaşamakta olan hak düşmanları uyarılmakta ve sıkıntıda olan mü'minlere, Kur'ân'a bağlı kaldıkları takdirde kurtuluşa erişecekleri müjdelenmektedir. Zira hakka karşı başkaldırıp, geçmiş milletlerdeki gibi aynı inkâr ve azgınlığı gösteren milletlere karşı ilâhî sünnetin hükmü aynen inecektir.

Tezimizin Furkân ve önceki toplumlar bölümünde sûrede değinilen kavimlerin kıssaları ve ibretlik durumları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

E. İnsan

İnsan; “ins” kelimesinden türetilmiştir. “Beşer, insan topluluğu” anlamına gelen ins, daha ziyade insan türünü ifade etmekte olup bu türün erkek veya dişi her ferdine insî / enesî yahut insân denmektedir. Kelimenin aslının “unutmak” mânasındaki “nesy”den insiyân olduğu da ileri sürülmüştür. Bu kelime “üns” masdarı ile de irtibatlandırılmıştır. “Alışmak, uyum sağlamak” anlamına gelen “üns” Türkçe’de “ünsiyet” olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁰ “İns”, kelimesi cinnin; “üns”, kelimesini de

98 Câbirî, Muhammed Abid, *Kur'an'a Giriş*, s. 331.

99 Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2012, s. 40.

100 Kutluer, İlhan, “İnsan”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2000, XXII/322.

“ürkmek” anlamındaki nüfûr masdarının karşıtı olarak gösterilmiştir.¹⁰¹ İnsana bu ismin verilmesi, hemcinsleriyle birlikte uyum halinde yaşayabilmesiyle ilgilidir; insanın “yaratılışı itibariyle sosyal varlık” olarak tanımlanması da bundan ötürüdür.¹⁰²

İslam inancına göre insan; beden ve ruhtan oluşan, düşünen, şuurlu, iman ve ilim sahibi bir varlıktır. İnsan, Allah'ın yeryüzüne lutfettiği, üstün yapıcı yeteneklere sahip, fakat organik ve biyolojik yapı bakımından zayıf olan bir varlıktır. Bu tanımın bir sonucu olarak İslam; insanı sadece maddî bir varlık olarak gören maddeye tapanları ve insanı sadece ruhtan oluşmuş olarak kabul eden ruha tapanları reddeder.¹⁰³

İnsana iyilik ve kötülüğü kavrayıp bunlardan birini seçme yeteneği verilmiştir; bu sebeple insan kendini sorumlu kılmaya yetecek bir özgürlüğe sahiptir. Olayları gözlemlemesi ve değerlendirmesi için ona göz, kulak ve kalp (akıl) verilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş, böylece değerlerin bilincine varmasını ve onlardan ahlâk kanununun buyurduklarını, aynı zamanda son tahlilde kendisinin de iyiliğine olanları seçmesini sağlayacak şekilde donatılmıştır. İnsanın böyle bir görevle yükümlü olması, bu önemli emaneti yüklenmiş bulunması, onun yeryüzündeki varlığının temel anlamlarından birini ifade eder.¹⁰⁴

İnsan, toplum yapısının bir çekirdeğidir. O umumi ilişkilerin kurucusudur. İnsan İslam'ın kendisine nasıl bir üstünlük tanıdığını bilerek hareket etmelidir. İslam insana yalnız bir yönlü bir üstünlük değil, tam üç yönlü bir üstünlük tanımıştır.

1. İsmet ve himayede üstünlük,
2. İzzet ve efendilikte üstünlük,
3. İstihkak ve kazançta üstünlük.¹⁰⁵

İnsan, insan olması hasebiyle üstündür. “*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*”¹⁰⁶ İnancından kaynaklanan bir üstünlüğü vardır. “*Onlar, “Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün*

101 Rağıb İsfehâni, *Müfredât*, s. 94.

102 Kutluer, İlhan, “İnsan”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2000,

103 Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, s. 243-244.

104 Kutluer, İlhan, “İnsan”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2000, XXII/322.

105 Draz, Muhammed Abdullah, İslam'ın İnsana Verdiği Değer, Terc. Nureddin Demir, Fatih Yay., İstanbul, 1983, s. 45.

106 İsra 17/70.

*olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah’ın, Peygamberinin ve mü’minlerindir. Fakat münafıklar (bunu) bilmezler.”*¹⁰⁷ İnsan çalışkanlığından kaynaklanan bir üstünlüğe de sahiptir. *“her iyilik sahibine yaptığı iyiliğin karşılığı vardır.”*¹⁰⁸ Bu üstün özelliklere sahip bir canlı olarak insan tutkularının esiri olup, kendisine verilen bu özellikleri berheva etmemelidir.

İslam dünya görüşünde insanın çarpıcı bir hikâyesi vardır. İslam’ın anlattığı bu insan yalnızca dik duran, iki ayağı üzerinde yürüyen, tırnakları geniş ve konuşan bir canlı değildir. İnsanın bu sayılan özelliklerinin çok ötesinde derin ve gizemli bir yapısı vardır. Kur’an’da insan hem yüceltilir, hem de alçaltılır. Kur’an’ın en güzel övgüleri ve en şiddetli kınamaları insanlar içindir. İnsan bazen yeryüzündeki varlıklardan ve gökyüzünden meleklerden üstün sayılırken, bazen de hayvanlardan ve diğer yaratıklardan daha aşağı kabul edilir. Kur’an açısından insan dünyayı ve evreni elde etme yeteneğine sahip bir canlıdır. Meleklerle yarışan insan aşağıların en aşağısı olarak da bilinir tüm bunlar insanın kendi iradesi ile, kararı kendisi verir ve nihai kaderini kendi çizer.¹⁰⁹ Dolayısıyla insan tutkularına esir olup aşağıların aşağısına hayvanlar seviyesine ya da daha aşağı bir seviyeye iner. Kendisine gönderilen peygamberi takip edip, vahyolunan Furkân’a tutunursa bu aşağılık durumdan kurtularak illiyyuna erişebilir.

İnsan bu değişimi kendi içinde gerçekleştirmesi gerekir. Kur’an’ın insanoğluna öğretmek istediği şey, değişim probleminin çözümünü nefsinde aramaktan geçtiğini açıkça vurgulamasıdır. İnsanı hariçten kuşatan zulüm yoktur. Tutkularına esir olarak bir zulüm kuşanması, insanın kendi nefsinin eylemidir. Kur’an’a göre insanın nefsine ettiği zulüm vardır. Tarihin özü, toplumun yasası işte budur. Bunu Kur’an beyan etmiştir. Bu beyana kayıtsız kalındığında, hayat karanlıklara gömülür. Ve insan yolca hayvanlardan daha aşağılık bir hayata mahkûm olur.¹¹⁰

İnsan yaratılış olarak İslâm’a meyillidir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v)’in *"Her doğan çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar (Allah’ın insana verdiği yetkileri kullanarak İslâm’ı benimseyebilecek kabiliyette). Ancak onu ebeveyni (veya çevresi)*

107 Münafikun 63/8.

108 Draz, Muhammed Abdullah, *İslam’ın İnsana Verdiği Değer*, s. 45.

109 Mutahhari, Murteza, *Kur’an’da İnsan İman Ahiret*, Terc. Selahattin Silahtar, Endişe Yay., Ankara, 1990, s. 149.

110 Said, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, Terc. İlhan Kutluer, İnsan Yay., İstanbul, 1984, s. 14.

*Hristiyan, Mecûsî veya Yahudi yapar."*¹¹¹ sözleri bunu teyit etmektedir. Yine insanın en güzel biçimde yaratılması Kur'an-ı Kerîm'de şöyle anlatılır: *"Biz, şüphe yok ki insanı, en güzel şekilde yarattık."*¹¹²

Kur'an, insanı yeryüzünde kula kul olmaktan çıkararak yalnızca Allah'a kul olmaya çağıran ve O'na ebedi saadet bağışlamak için Allah tarafından indirilmiş bir hayat kaynağıdır. Bu ilahi kaynak, diğer sûrelerde olduğu gibi Furkân sûresinde de muhatabı olan insana; hak ile batılı, iyi ile kötüyü ayırt edecek basiretin yolunu göstermiştir. Furkân'ı terk ederek en büyük kaybı yaşayacak olan insan, tutkularına esir olarak hayvanlardan daha aşağı bir hayatı yaşamak zorunda kalacaktır. İnsanın düşeceği bu durumları dile getiren Furkân sûresi, aynı zamanda insanın bu aşağılık hayattan kurtuluşunun yollarını da göstermiştir. Furkân ve insan bölümünde bu durum detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

111 Buharî, "Kader", 25.

112 Tin 95/4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANA KONULARI BAĞLAMINDA SÛRENİN TAHLİLİ

A. FURKÂN VE TEVHİD

Furkân ve Tevhid başlığı altında, Furkân sûresinin ana konularından olan tevhid konusu belirgin bir şekilde anlatılır. Furkân'ın bütün insanlığa bir uyarı olduğu, Furkân'ı indiren Allah'ın tek otorite olduğu, sahte ilahların acizliği, Allah'tan başkasına kulluk yapılmayacağı ve Allah'ın varlığının delilleri ortaya konur.

1. Furkân Fark Ettiren Kitaptır

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾

“Bütün insanlığa, bir uyarı olsun diye, kuluna Furkân'ı, gönderen
ne yüce, ne mübarektir.”¹¹³

“Furkân” kelimesi, aslında fark ve tefrik etmek, yani ayırmak, ayırt etmek manalarından mastardır. Genellikle “fark” aklen bilinen şeylerde, tefrik, hissen bilinen şeylerde kullanılır. “Furkân” fârik (ayıran), “mefrûk” (ayrılmış) mânâsına da gelir; bu şekilde mühim davaları, çözüp neticeye bağlayan kesin delillere, mucizelere “furkân” denilir. Bu mânâyâ göre Kur’ân'ın bir ismi de “el-Furkân”dır.¹¹⁴ Kur’ân’a böyle denilmesi, açıklamasıyla hakla batılı ayırmasından ya da icazı ile haklı ile haksızı ayırt etmesinden ya da onda indirilen sûrelerin birbirinden farklı olmasındandır.¹¹⁵ “Furkân” ile Kur’ân'ın kastedildiğinde şüphe yoktur. Kur’ân'a bu adın verilmesi, Cenâb-ı Hakk'ın Kur’ân'ı gerek Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliği konusunda gerek helâl ile haram konusunda hak ile batılı birbirinden ayıran bir kitap kılması bakımındandır.¹¹⁶ Kur’ân'ın Furkân diye isimlendirilmesi iyi ile kötüyü doğru ile yanlış hak ile batılı birbirinden ayırması ve bu konuda ölçü vermesi nedeniyledir.¹¹⁷ İki şeyin arasını ayırmak anlamına gelir.¹¹⁸ Allah tarafından indirilmiş bütün vahiylerin adı olduğu da

113 Furkan 25/1.

114 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 48.

115 Beydâvî, *Envârüt-Tenzîl ve Esrârüt-Te’vîl*, Beyrut 2000, II, 512.

116 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIV, 45.

117 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, Beyan yay., İstanbul 2016, III, 504.

118 Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakâiku't-Te’vîl*, Terc. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yay., İstanbul, 2007, VII, 377.

söylenmiştir. Nitekim yüce Allah, “*Andolsun ki Biz Musa ile Harun'a Furkân'ı... verdik.*”¹¹⁹ diye buyurmuştur.¹²⁰

Furkân, ayırıcı ve ayıraçtır. Çünkü bu kitap; doğru ile eğriyi, hak ile batılı ve doğru yol ile sapık yolu birbirinden ayırır. Hatta Furkân, yaşama tarzları ile insanlık tarihinin dönemlerini de birbirlerinden ayırt eden bir ölçüt işlevi görür. Çünkü Kur’ân, gerek vicdanlara egemen olan değerler sistemi anlamında ve gerekse pratik hayata yansıyan somut uygulamalar anlamında, belirgin ve kendine özgü bir hayat tarzının ana hatlarını çizer. Öyle ki, bu hayat tarzı, insanlığın daha önce tanıdığı diğer hayat tarzları ile karıştırılamaz. Yine bu kitap, insanlık tarihinin daha önceki hiç bir dönemi ile karıştırılamayacak olan, hem duygu ve hem de pratik uygulamalar düzeyinde kendine özgü olan ayrı bir tarih dönemini temsil eder.¹²¹

İşte Kur’ân bu geniş ve yaygın anlamda bir “ayırdedici”, bir “ayıraç”tır. O insanlık tarihinin çocukluk dönemini noktalayıp, olgunluk çağını başlatan, yerel ve süreli peygamberlikler dönemini sona erdirip; evrensel, sürekli peygamberlik misyonunu başlatan, “*tüm insanlar ve cinler için uyarıcı*” olan bir ayıraç, bir kıstas, bir tarih çizgisidir.¹²² Bu konumuyla Furkân, tevhidin hayata ikamesinde, insanların tevhidi bir hayat yaşamasında olmazsa olmaz bir rehberdir. Bu açıdan bakıldığında Furkân’ın, tevhidin ayrılmaz bir parçası olduğu hususu göz ardı edilemez.

Furkân’ı önemli kılan diğer bir husus ise şudur. Rabbimiz önce “tebâreke” ile söze başlamıştır. “Tebâreke”, hayrın bolluğu anlamına gelen “bereket” kökünden türemedir. Bu kelime sadece Allah için kullanılır.¹²³ “Tebareke”, hayır ve bereketi çok oldu demektir, bunun peşinden de Furkân’dan yani Kur’ân’dan bahsetmesi şu anlama gelmektedir. Bu Kur’ân, her türlü hayrın kaynağı ve bereketlerin en kapsamlısıdır.¹²⁴ Kur’ân’ın indirilmesi, Allah tarafından kullarına verilen bol hayırdır. İnsan hayatının ana düsturu, müjdeleme ve uyarmayı ihtiva eden, itaat edenleri cennetle müjdeleyen, muhalif, inatçı ve karşı olan kimseleri cehennemle korkutan şanlı Kur’ân’ın indirilmesinden daha faziletli bir şey, daha bol bir hayır yoktur. Ayrıca Resulün vazifesi hem müjdelemeyi hem uyarmayı ihtiva ettiği halde, bu ilk ayette sadece uyarmayı

119 Enbiyâ 21/48.

120 Kurtubî, *el-Câmi*’, XV, 365.

121 Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1979, X, 490-491.

122 Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, X, 490-491.

123 Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl Ve Hakâiku’t-Te’vîl*, VII, 377.

124 Râzî, *Mefâfihu’l-Gayb*, XXIV, 45.

zikredip müjdelemeyi zikretmemesi, bu kelâmın Allah'ın evlât edindiğini ve ortağı bulunduğunu söyleyen muarız kâfirlerle ilgili olması sebebiyledir.¹²⁵

Furkân, hakkı hak olarak, bâtilı bâtil olarak ortaya koyan, hak ile bâtilı ayırt eden, hakkı hak olarak, bâtilı da bâtil olarak tanımlayan, insanlığı bâtillardan, yanılğılardan uzaklaştırıp hakka götüren demektir. Furkân; kişiye hayatını, yolunu fark ettiren, hakta mı, bâtilda mı olduğunu gösteren demektir. Bu kitapla beraber olan, bu kitapla hareket eden kişi, hayatındaki tüm bozuklukları, yolundaki tüm sapmaları fark eder. Tıpkı elinde, önünü gösteren bir el feneriyle yürüyen bir kimse gibi veya arabasının farı olan bir kimsenin önündeki ucurumu görmesi gibi. Öyleyse Furkân olan bu kitap tanınmalı, bu kitap rehberliğinde bir hayat yaşanmalıdır.¹²⁶

2. Furkân'ı İndiren Allah Tek Otoritedir

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ

تَقْدِيرًا ﴿٢﴾

“O ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O’na aittir. Asla bir çocuk edinmemiştir, kudret ve egemenliğinde herhangi bir eşi ve ortağı yoktur. Her şeyi yaratan ve mükemmel bir ölçü ve dengeye göre düzenleyen O’dur!”¹²⁷

“Mülk” kelimesi “hâkimiyet”, “en yüce otorite” ve “hükümdarlık” anlamlarına gelir. “Otorite” mülke barındırdığı tüm anlam örgüsüyle sahip olmak demektir. Dolayısıyla, cümlelerin anlamı şöyle olmaktadır. Allah, tüm kâinatın mutlak hükümdarıdır ve otorite hakkı bulunan başka hiç kimse yoktur. O halde yalnızca O ilâhtır. Bir kişi herhangi bir şeyi ilah olarak kabul ettiği zaman, kabul ettiği bu şeyin fayda veya zarar verme ve kaderinde söz sahibi olma gücüne sahip bulunduğunu da kabul etmiş olur. Çünkü hiç kimse güçsüz bir tanrıya tapınmak istemez. Kâinatta yalnızca Allah'ın gerçek güç ve yetkiye sahip olduğu kabul edildiği zaman, artık kimse bir başkası önünde ibadet edip rükuya varmaz ve kimseyi hükmün sahibi olarak kabul etmez. Çünkü göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'a, yalnızca Allah'a aittir. Allah'ın babalıkla hiç bir ilgisi olmadığı gibi, hiç bir oğul da edinmemiştir. Dolayısıyla, Allah'tan başka hiç kimse tapılmaya layık değildir. O tektir ve ilâhlığında hiç bir

125 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 2009, X, 9-10.

126 Küçük, Ali, *Besâiru'l- Kur'ân*, Adım Yay., Konya 2013, 9/439-440.

127 Furkan 25/2.

ortağı yoktur. Bu nedenle melekleri, cinleri veya velileri O'nun çocukları kabul edenler müşrik ve cahildirler. Aynı şekilde, şu veya bu kişinin O'nun oğlu olduğuna inananlar da cahillerdir. Böyleleri Allah'ın büyüklüğünü kavrayamamakta ve O'nun insanlar gibi bir mirasçıya gerek duyacak şekilde zayıf ve muhtaç görmektedirler. Bu ise cehalet ve aptallığın ta kendisidir.¹²⁸

Taberî, bu ayetle ilgili şunları söyler: Bu ayet, tevhidi anlatan Kur'ân'ın en kapsamlı ayetlerinden birisidir. Allah bu ayetlerde, Kur'ân'ın, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e indirilme gayesini, her şeyin kendisine ait olduğunu, hiçbir ortağı bulunmadığını ve her şeyi yaratıp bir düzene koyduğunu ve böylece tek otoritenin kendisi olduğunu beyan eder. Tâ ki, Allah Teâla'nın bu sıfatlarını bilenler, gönderdiği Kur'ân'dan öğüt alsınlar. Her şeyin hükümranı olan Allah'a boyun eğip kulluk etsinler, günah işlemesinler, Allah'a ortak koşmasınlar ve ona çocuk isnad etmesinler.¹²⁹

Câbirî ise Furkân'ın inanç dünyasında bir ayırım yaptığını dile getirerek şu yorumu yapar: Furkân, yani hak ve batılı ayırt eden bu sûrenin yaptığı, ilk hak batıl ayırımı, müşriklerin inançları ile Hz. Muhammed (sav)'in inanç sistemi arasında olmuştur. Burada Allah'ın çocuk edinmemiş olduğu ve mülk egemenlik konusunda asla ortağı olmadığı vurgulanmıştır. Bu ifadeler, melekleri Allah'ın kızları olarak gören müşriklerin inançlarını reddetmekte ve onları Allah'ı bırakıp herhangi bir şey yapmaya güç getiremeyecek olan putları ilah edinmelerini kınamaktadır. İlk Furkân, yani hak batıl arasındaki ilk ayırım, işte budur.¹³⁰

Allah, en büyük ve en yüce olandır. Allah tek otoritedir. Çünkü göklerin ve yerin hâkimiyeti Allah'a aittir. Allah, en kutsal, en pak ve en kâmil olandır. Şirkin her türlüşünden uzak bulunup ilâhlığında bir ortağı olmadığı gibi, yerini alacak bir oğula da muhtaç değildir. Çünkü O, ebedi olandır. Allah, rütbe bakımından da en yüce ve en ulu olandır. Mülk ve hükümrânlık bütünüyle ve yalnızca O'na aittir. Kudret ve otoritesinde kimsenin payı yoktur. Allah kâinatın yegâne yaratıcısı olup kâinattaki her bir şeyi yaratmış ve takdir etmiştir.¹³¹

128 Ebu'l A'la, Mevdûdî, *Tefhimu'l- Kur'ân*, Terc., Komisyon, İnsan Yay., İstanbul, 1996, III, 569.

129 Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyan*, Hicr, Kahire, 2001, XVII, 489.

130 Câbirî, Muhammed Abid, *Kur'an'a Giriş*, Terc., Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul, 2011, s.184.

131 Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, III, 570-571.

Gerek gökler ve yer ve gerekse bu ikisi arasındaki bütün her şeyin otoritesi, yani tam tasarruf yetkisi, yaratmak, yok etmek, yaşatmak; öldürmek gerektiği şekilde dilediği gibi buyruk ve yasaklarıyla egemen olmak, saltanat, şehinşahlık hep Allah'ın, yalnız O'nundur.¹³²

Yüce Allah, göklerde ve yerde ne varsa, hepsinin sahibidir. Hepsi onun yaratığı, mülkü ve kuludur. Yahudi ve Hristiyanların iddia ettiği gibi, onun herhangi bir çocuğu yoktur. Puta tapanların dediği gibi, onunla birlikte herhangi bir ilâh da yoktur. Her şeyi kudretiyle sağlam ve muhkem bir şekilde meydana getirmiştir.

Allah'ın tek otorite olmasının en önemli delillerinden birisi “yaratıcı” olmasıdır. “Yaratmak”, yoktan meydana getirmekten ibarettir. “Takdir” ise, sağlam yapmak ve her yaratığa, miktarını, yaratılışını, zamanını, yerini, ihtiyacını, ecelini ve onunla ilgili diğer şeyleri tahsis etmekten ibarettir. Yüce Allah bu ayette zatını dört çeşit büyüklük sıfatı ile nitelemiştir. Böylece otoritenin tek sahibinin kendisi olduğunu ortaya koymuştur.

1. O, göklerin ve yerin sahibidir. Bu sıfat, O'nun varlığına bir nevi dikkat çekmedir.
2. O, sonsuza kadar, yalnız kendisine ibadet edilendir.
3. Tek ilâhtır.
4. Bütün eşyayı hikmetle ve ölçüyle yaratandır.¹³³

Bütün bu anlatılanlar, âlemlerin rabbi olan Allah'ın tek otorite olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Allah'ı tek rab ve ilah kabul eden herkes bu otoriteye boyun eğmeli ve bu otoritenin yolumuza ışık tutması için gönderdiği Furkân'a sınıksız tutunmalı ve hayatını bu ölçüye göre şekillendirmelidir.

3. Sahte İlahların Acizliği

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا

وَلَا حَيَوَةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾

¹³² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 48.

¹³³ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, trsz, II, 354.

“Allah’ın yanı sıra, hiçbir şey yaratamayan, kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile herhangi bir zarar veya fayda verebilecek güce sahip olmayan ve ne ölüme, ne hayata, ne de yeniden dirilişe hükmedemeyen ilâhlar ediniyorlar.”¹³⁴

Bu ayetin tahliline geçmeden, özellikle şu üç kavramın hangi anlamlara geldiğini açıklayacağız. Bu kavramlar, mevt, hayat ve nüşûr kavramlarıdır. Bu üç kavram sahte ilahların acizliğini ortaya koyan önemli özellikleri barındırmaktadır.

“Mevt” sözlükte değişik anlamlara gelmektedir. Beş türüdür. Birincisi, insanlarda, hayvanlarda ve bitkilerde bulunan, büyüme kuvvetinin tersidir.¹³⁵ İkincisi, algılayan kuvvenin, ortadan kalkması anlamındadır.¹³⁶ Üçüncüsü, akleden kuvvenin ortadan kalkmasıdır ki bu cehalettir.¹³⁷ Dördüncüsü, hayatı altüst eden hüznün, keder ve tasa anlamındadır.¹³⁸ Beşincisi, uyku anlamındadır. Uykunun, hafif ölüm olduğu, ölümün ise ağır ölüm olduğu söylenmiştir.¹³⁹

“Hayat” sözcüğü ise çeşitli anlamlarda kullanılır. Birincisi, bitki ve hayvanda bulunan büyüme kuvvesi anlamına gelir.¹⁴⁰ İkincisi, duyu kuvvesi anlamında kullanılmıştır. Bundan dolayı hayvana ve canlıya hayvan adı verilmiştir.¹⁴¹ Üçüncüsü, işleyen, akleden kuvve anlamında kullanılmıştır.¹⁴² Dördüncüsü, kederin üzüntünün ortadan kalktığı anlamına gelir.¹⁴³ Beşincisi, ebedi hayat olan ahiret hayatı anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁴ Ayrıca Yüce Allah’ın isimlerindendir. “O Hayy’dır.” dediği zaman bu ona ölüm yaraşmaz, yavaşmaz o ölümsüzdür, anlamına gelir. Bu ise yalnızca Allah’a mahsustur.¹⁴⁵

“Nüşûr” kelimesi ise sözlükte elbiseyi, bez parçasını, sahifeyi, defteri, bulutu, nimeti ve bilgiyi ya da haberi yaydı anlamındadır.¹⁴⁶ Ayrıca bu kelime “bir şeyi açıp yaymak”, “ölmüş olan bir şeyin canlanıp kalkması” anlamına da gelmektedir.

¹³⁴ Furkan 25/3.

¹³⁵ Bkz. Kaf 50/11; Rum 30/ 19.

¹³⁶ Bkz. Meryem 19/66; Meryem 19/23.

¹³⁷ Bkz. Enam 6/122.

¹³⁸ Bkz. İbrahim 14/17.

¹³⁹ Rağıb İsfahani, *Müfredât*, s. 781.

¹⁴⁰ Bkz. Hadid 57/17; Kaf 50/11.

¹⁴¹ Bkz. Fatır 35/22; Fussilet 41/39.

¹⁴² Bkz. Enam 6/122.

¹⁴³ Bkz. Al-i İmran 3/169.

¹⁴⁴ Bkz. Enfal 6/24; Fecir 24.

¹⁴⁵ Rağıb İsfahani, *Müfredât*, s. 268.

¹⁴⁶ Rağıb İsfahani, *Müfredât*, s. 805.

Yukarda açıkladığımız kelimelerin bu anlamları göz önüne alındığında, mana şöyle olur. İnsanların ölümleri, yaşamaları ve ölümden sonra ahirette kalmaları kendi ellerinde değildir. Bunların hiç birinde ne kendileri, ne de diğerleri hakkında diledikleri gibi yetki kullanamazlar. Bu yetkilere sahip olmayan insanlar üzerinde otorite kuramaz. Durum bu halde olduğu halde insanlar her şey kudret elinde bulunan Allah'a kulluğu bıraktılar da, öyle güçsüz ilahlık taslayanlara taptılar. O her şeyi var edeni bıraktılar da O'nun dışında öyle şeylere taptılar ki hiçbir şey yaratamazlar. Fakat kendileri yaratılmışlardır.

Burada sahte ilahların acizlikleri dile getirilirken, zararın önce zikredilmesini dikkate değer gören Elmalılı şu yorumu yapar: “*Def-i zarar, celb-i menfaatten akdemdir.*”¹⁴⁷ Yani zararın yok edilmesi, faydanın ortaya konmasında öncedir. Bu kural, zararı yok edemeyenin, bir fayda getirip koyamayandan daha güçsüz olduğunu anlatır. Ayrıca zarar vermenin, faydalı olmaktan kolay olduğunu da anlatır. Allah'tan başkasına kulluk edenlerin fayda hâsıl etme duygusundan önce, zarara uğramak korkusuyla taptıklarını ortaya koyar. Çünkü yeryüzündeki tüm despotlar ve zalimler, insanları daha çok korkutma siyasetiyle, hayatlarını sona erdirme tehdidiyle kendilerine kulluk yapmaları için uğraşırlar. Ve bundan dolayı birçok aciz kimse, baskı ve dayatmaları, Allah'ın azabından daha büyük sanarak korku belasıyla zalimleri tanrı yerine koyar, Allah'ı akıllarından çıkarırlar. Fakat bilmeleri gerekir ki, aslında o güç ve kuvvet onların değildir. Allah istemedikçe onlar kendi başlarına ne bir zarar yapabilirler, ne de bir fayda sağlayabilirler. Ne ölüme sahiptirler, ne yaşama, ne de nüşûra yani öldükten sonra tekrar diriltmeye.¹⁴⁸

Ayrıca bu sahte ilâhların şu dört açıdan eksik ve aciz oldukları için ilâhlığa lâyık değildirler yorumunu yapan Zuhayli, şu açıklamada bulunur:

1. Bu sahte ilâhlar (putlar) hiçbir şeyi var edemezler. Bilakis ilâh yaratmaya ve var etmeye kadir olmalıdır.

2. Sahte ilâhlar başkaları tarafından meydana getirilmişlerdir. Meydana getirilen varlık ise başkasına muhtaçtır. Aslında insanlar üzerinde bir otoriteye sahip olan ilah başkasına muhtaç olmamalıdır.

147 Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle-Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, İstanbul, trsz, Md. 30, s.21.

148 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 48.

3. İlahlık taslayanlar, kendileri için iyilik ya da kötülük yapmaya, yani kötülüğü engellemeye veya iyilik vermeye sahip değildirler. Başkası için de buna güçleri yetmez. Kendisine veya başkasına faydası dokunmayan ya da zararı engelleyemeyen şeye tapmakta hiçbir yarar yoktur.

4. Sahte ilâhlar, yaşatmaya, yok etmeye ve tekrar dünyaya getirmeye malik değildirler. Sorumluluk yükleme zamanında yaşatmaya ve karşılık verme zamanında diriltmeye güçleri yetmez. Böyle olan bir varlık nasıl ilah olabilir? Aksine bunun hepsinin kaynağı hayat veren ve öldüren, ahiret gününde hesap sormak için mahlûkatı tekrar diriltecek olan Allah'tır.¹⁴⁹ Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır. “Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz sadece bir canın yaratılması gibidir.”¹⁵⁰

Taberî ise bu ayetle ilgili şu yorumu yapar. Allah, bu ayette, cehalete saplanmış müşriklerin, her şeyi var eden, her şeye yaşam veren, eceli geldiğinde bütün insanları öldürüp kıyamet günü tekrar diriltecek olan Allah'ı bırakıp, hiçbir şeye kudreti olmayan fayada veya zarar vermeye gücü yetmeyen putları ilah edinmelerini kınamıştır. Ayrıca bu yaklaşımı sergileyen müşriklerin beyinsizliklerini ortaya koymuştur.¹⁵¹ Allah'ı bırakıp, düzmece ilahlara tapma beyinsizliğini sergileyenler gerçekte sadece iç benliklerine ve hevalarına uymaktadırlar. Kendi nefsi arzularını tatmin etmekten başka da bu hususta onların hiçbir delilleri yoktur.

İbn Kesîr, sahte ilahlara kulluk edenleri bilgisiz kimseler sayarak der ki: Allah Teâlâ, kendisinin dışında hiç bir fayda ve zarar veremeyen sahte ilahlara kulluk edenleri buna yönlendirecek bir delilin olmadığını aksine, kendi düşünceleri, istekleri ve hevaları ile kulluk yapan müşriklerin cehaletlerini haber veriyor. Onlar bu putlara sevgi beslemekte, onların uğruna kavgaya girişmekte ve onlar için Allah ve Resulüne savaş açmaktadırlar.¹⁵²

Çağdaş müfessirlerden Sait Şimşek ise konuya farklı bir boyuttan bakar ve tefsirinde şu yorumu yapar: Allah dışında kendilerine tapınılanlar farklı farklıdır. Kimi kendisine tapınılmasını ne kendisi istemiştir ve ne de buna rızası vardır. Kimi bu işte önyak olmuş kendisine tapınılsın istemiş bu uğurda çaba harcamıştır. Tapınılan cansız varlıkların ise bunu istemeleri yahut karşı gelmeleri diye bir durum söz konusu değildir.

149 Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, 10/12.

150 Lokman 31/28.

151 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 457.

152 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 309.

Bu sebeple ahirette ilah edinilenler de farklı muamele görecektir. Bu işte kendilerinin bir payı olmayanlar elbette suçlu değildir. Diğerleri ise kendilerine tapanlarla birlikte cehenneme atılacaklardır.¹⁵³

Yine çağdaş müfessirlerden Celal Yıldırım ise sahte ilahlara kulluk edenlerin nefislerine uyduklarını dile getirerek şöyle der: Sahte ilahlar adına bilgisizce, nefsi arzu ve hevesleri uğruna hakkı çiğneyen insanların garip halleri vardır. Bir hiç uğruna kan dökerler. Bir aşk uğruna intihar ederler. Kendisi gibi bir faniye, sınır tanımadan yüceltip ilâh edinircesine tapanlar. Taştan, ağaçtan, insan eliyle yontulup şekillendirilen putların önünde eğilirler. O putlardan çok daha kıymetli olan davaları putlar adına kurban eder ve bazan bâtilı savunmada çok ileri gidip canını feda edecek çizgiye gelirler.¹⁵⁴

İnkâr edenlerin, Allah'ın tek ilah olduğu gerçeğini kabul etmeyip, tanrılık verdikleri, emirlerini dinleyip, buyruklarını uygulamaya çalıştıkları varlıklar, hiçbir şey yaratmayan, kendilerini bile yaratmaktan âciz olup, kendileri Allah tarafından yaratılmış varlıklardır. Bu sahte ilahlara kulluk insanı hem bu dünya da rezil eder. Hem de ahirette hüsrana uğratar.

4. Allah'tan Başkasına Kulluk Etmek

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾

“O gün, onları ve Allah'tan başka kulluk ettikleri kimseleri bir araya toplayacak ve soracak: “Siz mi benim kullarımı sapıklığa sürüklediniz, yoksa onların kendileri mi yoldan çıktılar?”¹⁵⁵

Allah'tan başkalarına kulluk edinilip, kendilerine tapınılardan kasıt sadece taştan, tahtadan yapılmış putlar değil, çeşitli müşrik toplumların, tanrılaştırdıkları melekler, peygamberler, veliler, şehitler ve dindar kişilerdir.¹⁵⁶ Allah ile kâfirlerin ilahlık yakıştırıp tanrılık ihdas ettikleri arasındaki bu tür diyaloglar, Kur'an'ın çeşitli yerlerinde söz konusu edilir. Mesela Sebe sûresinde bu durum şöyle anlatılmaktadır. *“Allah'ın, onları hep birden toplayacağı, sonra da meleklerle, “Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?” diyeceği günü bir hatırla! (Melekler) derler ki: “Seni eksikliklerden uzak*

153 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an*, III, 509.

154 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İst., 1991, VIII, 4286.

155 Furkan 25/17.

156 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 581.

tutarız. Onlar değil, sen bizim dostumuzsun. Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu.”¹⁵⁷ Benzer şekilde Maide sûresinde de şöyle buyrulur: “O zaman Allah, “Ey Meryem oğlu İsa, sen mi insanlara Allah’tan başka beni ve annemi iki ilah edinin dedin?” der. (İsa) “Seni tesbih ederim” der, “benim için hak olmayan şeyi söylemem bana yaraşmaz. Ben onlara senin bana emrettiğini söyledim. Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin diye...”¹⁵⁸

Nitekim Mücahit (ö. 103/721), burada toplanacak kişilerin Hz.İsa (a.s), Hz.Üzeyir (a.s.) ve melekler olabileceğini söyler.¹⁵⁹ İşte Allah’tan başkasına kulluk edenlerin düştükleri rezil ve aciz durum bu şekilde dile getirilir. Müşriklerin taptıkları, ilahlık yakıştırdıkları her şey, kıyamet günü bu ilahlığı kabul etmeyecek ve müşriklerin aleyhlerine şahitlik edeceklerdir.

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ

وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾

“Onlar, “Sen yüceler yücesisin!” diyecekler. “Senden başka dostlar edinmek bize asla yaraşmaz! Sen onlara ve atalarına türlü nimetler bahşetmiştin; fakat onlar zikri unuttular ve böylece, cezayı hak eden bir toplum hâline geldiler.”¹⁶⁰

Müşriklerin, Allah’tan başka taptıkları melekler, Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Üzeyir (a.s.) gibi varlıklar, Allah’ı, onların sıfatlandırmalarından uzak tutarak, Allah’ım, senin eşin ve benzerin yoktur. Hiçbir durumda senin ortağın yoktur. Bizim, seni terkedip de senden başkalarını yardımcı edinmemiz olacak şey değildir. Bizim velimiz ancak sensin. Rabbimiz, sen bunları ve atalarını dünyada iken mal ve sıhhat gibi çeşitli nimetlerle yaşattın. Mal ve servet tutkusu ile dünya hayatına aşırı bağlanma sonucu onlar seni zikretmeyi, senin istediğin hayatı yaşamayı, elçilerine indirdiklerinle amel etmeyi ve kıyamet günü tekrar dirilmeyi hatırlarından çıkardılar. Böylece helak olmayı hak eden bir topluluk oldular derler.¹⁶¹

157 Sebe 34/40-41.

158 Maide 116-117.

159 Süyûtî, *Ed-Dürrü’l-Mensûr fit-Tefsîr’il-Me’sûr*, Daru’l-Fikr, Beyrut, 2011, VI, 241.

160 Furkan 25/18.

161 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 463.

Bu ayette geçen “bevâr” kelimesi ise sözlükte “aşırı fesâdın kesâda götürmesinden dolayı”, bu sözcük “helak olmak” anlamında kullanılır.¹⁶²

Ya Rabbi Sen, onlara ve atalarına her türlü nimeti, malı, mülkü, gücü kuvveti verdin. Seni tanısınlar, sana kulluk etsinler diye, her çeşit yaşam gereksinimlerini yağdırdın onların üzerine. Ama bu verilenlerle, sana kulluk edecekleri yerde, tamamen zıddını yapıp, Seni unuttular. Kitabını unuttular. Senden gelen uyarıları unuttular. Seni ve hayat programını gündeme almayı unuttular. Peygamberini unuttular da helâkı hak eden bir toplum oldular.¹⁶³

Bu ayette, verilen nimetler insanların sapma sebebi olarak gösteriliyor. Eğer verilen nimetler Allah’ı, peygamberi, hesabı, cennet ve cehennemi unutturuyorsa ve bu nimetler karşısında, Allah’a şükretmek yerine nankörlük ediliyorsa, o zaman bu nimetler, kişinin sapmasına sebeptir. Çünkü nimeti vereni düşünmek ve beraberinde şükretmek, bozgunculuğu önleyen akıl ve gönül eylemleridir. Düşünmek ve şükretmek, toplumsal düzeni bozmaktan insanları alıkoyan, psikolojik ve toplumsal yapıda düzeltmeler yapan manevi ilaçtır. Nimeti vereni inkâr etmenin ve şükretmemenin neticesinde insanlar, sosyal hayatta bozgunculuk yapmaya başlarlar ve sonuçta zikri unutarak cezayı hak eden bir toplum olurlar.

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾

“İddialarınızın yalan olduğunu ortaya koydular! Artık ne çevirebilirsiniz, ne de bir yardım bulabilirsiniz! İçinizden her kim zulüm işlemişse, ona büyük bir azap tattıracağız!”¹⁶⁴

Kıyamet günü, zalimlerin doğru olduğuna inandığı dinlerinin uyduruk ve sahte olduğu ortaya çıkacaktır. Kendi elleriyle yapıp ilahlık verdikleri tanrılar da bu dinin yanlış olduğunu ilan edeceklerdir. Bu sahte ilahlardan hiç birisi, insanların putlara tapıp kulluk etmelerini istememişti. Dolayısıyla, şefaatin umdukları, bizi Allah’a yaklaştırır umuduyla taptıkları bu ilahlar, zalimlere şefaatte bulunmak yerine, onların aleyhine şahitlik edeceklerdir. Ayrıca burada şu hususu da dile getirebiliriz. Kim zulmedip, gerçek ve hak karşısında zalim kesilir, küfür ve şirk suçunu işler, Rasûlullah (s.a.v.)’i

162 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 152.

163 Küçük, Ali, *Besâiru’l-Kur’ân*, IX, 462.

164 Furkan 25/19.

reddedip Allah'tan başka ilahlar edinir ve ahireti inkâr ederse, zalim olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

Sahte ilahların hiç bir şey yaratamayan aciz varlıklar olduğu ve Allah'tan başkasına kulluk yapılmasının, insanı sürükleyeceği çıkmaz dile getirildikten sonra bütün kâinatı yoktan var eden, var ettiklerine belirli bir amaç takdir eden yüce Rabbimizin, yeryüzündeki varlığının ve birliğinin delilleri ise şöyle sunulmaktadır.

5. Allah'ın Varlığının ve Birliğinin Delilleri

Furkân ve Tevhid konusunun bu kısmında Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri, tevhidin izleri, insanların akıllarına ve bilinçlerine hitap eden görsel işaretler, sûrenin ilgili ayetleri çerçevesinde tahlil edilecektir. Bu noktada Allah'ın varlığını, kudretini, tek ilah olduğunu, her şeye hükmettiğini gösteren delillerden bazıları, maddeler halinde ele alınıp incelenecektir.

a. Gölge

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسُ عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ (٤٥)

“Görmez misin, Rabbin nasıl da gölgeyi uzatıyor? Eğer dileseydi, gölgeyi hareketsiz kılardı. Ayrıca Biz, güneşi ona delil kıldık.”¹⁶⁶

“Zıll” kelimesi, “gölge” demektir. Güneşin, öğle vakti en yüksek noktaya gelişinden sonraki gölgeye, “fey” denilir. “Zıll” kelimesi bazan “fey”e karşılık olarak özellikle sabah gölgesine denirse de esasında geneldir. Yani “zıll”, mutlak gölge demektir. Gölge, ışık ile karanlık arasında hoş bir keyfiyyetin, huzurun ve istirahatın en önemli şartlarından olan bir nimettir.¹⁶⁷

Gölge, ışığın yolunu kesen bir cismin yerde meydana getirdiği karalıdır. Bulunduğu ortamın ışık durumuna ve cismin kesâfet ve letâfetine göre gölge koyulaşır veya açılır. Gölgenin uzayıp kısalması, ya ona gelen ışık kaynağının hareket halinde olduğunu, ya da gölge yapan cismin devamlı hareket ettiğini gösterir. Böylece Kur'ân-ı Kerîm, insan aklını harekete geçirmek, düşünce ufkunu genişletip derinleştirmek için

165 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 581.

166 Furkan 25/45.

167 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 74.

dünyanın ve güneşin hareket halinde olduklarına delâlet eden ana fikir, diğer bir anlatımla temel bilgi verir.¹⁶⁸

Allah'ın sanatının ve kudretinin eşsizliğine baktığımızda rabbimizin gündüz vaktinde insanlar, güneşin yakıcı sıcağından eşyanın gölgesinde istirahat etsinler diye gölgeyi nasıl yaydığını ve uzattığını görürüz. Gölge olmasa, güneş insanı yakar yaşantısını bozardı. Eğer Allah Teâlâ dileseydi, gölgeyi, bulunduğu yerden ayrılmayacak ve değişmeyecek şekilde bir yerde sabit ve devamlı kılardı. Fakat O, kudretiyle gölgeyi bir yerden başka bir yere nakleder ve bir yönden başka bir yöne çevirir. Bazen gölge doğu tarafında, bazen batı tarafında, bazen de önde veya arkada olur. Sonra güneşin doğuşunu, gölgenin varlığına bir delil kıldı. Eğer onun ışınları eşya üzerine düşmeseydi, gölgenin varlığı elbette bilinmez ve kullar bu yüce nimetin eserlerini göremezdi. Eşya, ancak zıttıyla bilinir. Karanlık olmasaydı aydınlık, güneş olmasaydı, gölge bilinmezdi.¹⁶⁹

Bu ayetin yorumunda Elmalılı şunları söyler: “Kur’ân’da karanlıklar aydınlıktan önce getirilirken, gölge de, güneşin kızgınlığından önce getirilmiştir. “*Karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz.*”¹⁷⁰ buyurulmuştur. Demek ki, gölge, aydınlığın değil, yakıcı ışığın karşıtıdır. Şu halde karanlıklar gibi yok olmaya mahkûm olmayıp aydınlıkla bir çeşit beraberliği bulunan ve korunma mânâsını içeren bir haldir. Bu sebepten gölge korunma mânâsına geldiği gibi, bir korunmanın içine aldığı şeylere ve orada zevk ve huzur ile faydalanılan nimet hakkında da kullanılır ki, dilimizde bu mânâda daha çok “saye” deyiimi kullanılır. Mesela “zıll-i arş”, arşın gölgesi, arşın himayesi, koruması demektir. “*Saye endaz oldu*”, “*sâyesinde sâye bân olduk*” demek “*himaye etti, nimetlerinden yararlandık*” demektir. Bu mânâ sebebiyle Kur’ân’da cennete “zıll-i memdûd” denilmiştir. Uzayan gölge ifadesinde buna da bir işaret vardır.”¹⁷¹

Mevdûdî, Kur’ân’ın, “gölge” yi iki amaç için dile getirdiğini söyler. İlk olarak, günlük yaşantınızda gölgenin faydalarına dikkat etmiş olsaydınız, tevhid akidesini şüphesiz kabul ederdiniz. Gölge, böyle sürekli uzayıp kısalmamış olsaydı, yaşam, güneşin ışık ve ısı ile ilişkili olduğundan, yeryüzünde hayat olmazdı. Diğer taraftan,

168 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4320.

169 Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefsîr*, II, 365.

170 Fâtır 35/20-21.

171 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 75.

hiç gölge olmasaydı, güneşin sürekli olan ısı ve ışığı yaşamı olumsuz yönde etkilerdi. Ayrıca güneş ve gölgede ani değişimler olsaydı, buna dayanılmazdı. O halde, bu olgu üzerinde derin derin düşünmelidir. İkinci olarak, mecâzi anlamda bir gerçek ifade edilmektedir: Nasıl gölge hep aynı durumda kalmıyor, uzayıp kısalıyorsa aynı şekilde, her tarafı kaplamış görünen küfür, şirk, zulüm ve batıl gölgesi de Furkân'ın sunduğu hidayet güneşi yükseldikçe dürülecek, silikleşecek, kısalacak ve kaybolacaktır. Fakat Allah, her şeyi belli bir sebebe bağlamıştır. Bu değişimin gerçekleşmesi için Rasulün önderliğinde, Furkân'ın rehberliğinde, sabır ve katlanma gerekmektedir.¹⁷²

ثُمَّ قَبْضُنَا إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾

“Sonra, gölgeyi yavaş yavaş çekip almaktayız.”¹⁷³

Daha önce, yok iken gölgenin meydana gelmesi, var iken yok olması ve kullara faydalı olacak şekilde, çoğaltmak, azaltmak, genişletmek ve toplatmak sûretiyle durumlarının değişmesi gösteriyor ki, bunun mutlaka güçlü bir yaratıcısı vardır. O bunu hikmetiyle yönetir. Gök cisimlerini hareket ettirmeye, onları yönetmeye, en güzel ve en mükemmel bir şekilde tertip etmeye gücü yeter. İşte bu âlemlerin Rabbi olan Allah'tan başkası değildir.¹⁷⁴

b. Gece ve Gündüz

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالتَّوَمَّ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾

“Sizin için geceyi bir örtü, uykuyu dinlenme kılan ve gündüzü, yayılıp çalışma olarak düzenleyen de O'dur.”¹⁷⁵

“Libâs” kelimesi sözlükte, “giyilen şey”, “giysi”, anlamına gelmektedir. İnsanı her tür kötülükten koruyan, kabalığını ve çirkinliğini örten her şeye libas denir.¹⁷⁶ İşte Allah da geceyi bizim için âdeta bir elbise haline getirip onunla bizi örtmüştür. Sonra uyku ile dinlenmemizi sağlamıştır.

172 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 593.

173 Furkan 25/46.

174 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 365.

175 Furkan 25/47.

176 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 734.

“Subât”, kelimesi sözlükte “rahat” anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ, rahatlık, dinlenme sebebi olduğu için uykuyu, “rahatlık” diye ifade etmiştir. “Subât, rahatlık demektir.” Örf'e göre (daha önce) hep cumartesi istirahat edildiği için, cumartesiye “sebt” günü denmesi de bu yüzdendir. Yine hasta kimse için, hastalığın yorgunluğunu atıp rahata kavuştuğunda, “mesbût” denilir. Keşşaf sahibi ise şöyle demiştir: “subât, ölüm demektir.” Hayatı sona erdiği için, ölene “mesbût” denilir. Bu tıpkı, “O, geceleyin sizi ölü gibi kendinizden geçirip alan (uyutan) ve gündüzün kazandıklarınızı bilen, sonra da belirlenmiş eceliniz tamamlanıncaya kadar gündüzleri sizi tekrar diriltendir (uyandırandır). Sonra dönüşünüz yalnız onadır. Sonra O, işlemekte olduklarınızı size haber verecektir.”¹⁷⁷ ayetinde ifade edildiği gibidir. Fakat, “subât” kelimesinin, “ölüm” manasına alınmasının, “rahatlık” manasına alınmasından daha evladır. Çünkü “subât” kelimesinin karşılığında zikredilen “nuşûr” (yeni bir hayat) kelimesi, onun “rahatlık” manasına alınmasına mânidir.¹⁷⁸

Allah, uykuyu, gündüzün çalışmanın verdiği yorgunluktan ve işlerin ağırlığından sonra vücudun, rahatlamasını ve dinlenmesini sağlamak için ölüme benzetmiştir. Uyku aracılığı ile hareketler huzur bulur. Bütün organlar, beden ve ruh birlikte rahata kavuşur. Allah Teâlâ, gündüzü de yeryüzünde insanların rızık talebi gibi sebeplerle dağıldıkları, geçimleri ve kazançları için yeryüzünde dolaştıkları yeni bir hayat kılmıştır. Böylece uyku ölüme benzetildiği gibi uyanıklık ve yeryüzüne yayılmak da dirilişe benzetilmiştir.¹⁷⁹

Rasûlullah (s.a.v.) yatağına çekilince: “Ey Allahım. Senin adınla ölürüm, senin adınla dirileceğim.” diyordu. Uykudan kalktığında ise sonra bizi tekar dirilten Allah'a hamdolsun. Diriltmek ancak ona aittir.” derdi.¹⁸⁰

Ayrıca “Sizin için geceyi bir örtü, uykuyu dinlenme kılan ve gündüzü, yayılıp çalışma olarak düzenleyen de O’dur.” mealindeki bu ayet, Tevhid’e Allah’tan başka ilah olmadığına bir delildir. Ayrıca bu ayet, günlük hayattan, ölümden sonraki hayata delil çıkarmaktadır. Bu ayetler, zulme gömülmüş cehalet gecesinin, eninde sonunda

177 Enam 6/60.

178 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 89.

179 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü’l-Münîr*, X, 88.

180 Buhârî, “Da’avât”, 8.

sona ereceğini ve Furkân'ın sunduğu ilim ve hidayet aydınlığının şafağının attığını müjdelemektedir.¹⁸¹

c. Rüzgârlar ve Yağmur

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾

“Rahmetinin önünden, rüzgârları müjdeleyici olarak gönderen de O’dur.

Gökten tertemiz bir su indiriyoruz.”¹⁸²

لِنُحْيِيَ بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾

“Ki, onun sayesinde ölü toprağı canlandıralım ve yarattığımız nice hayvanların ve insanların kana kana su içmelerini sağlayalım.”¹⁸³

Taberî, tefsirinde şunları kaydeder. Allah Teâlâ bu âyetlerde, yüce kudretini işaretlerinden olan rüzgâr ve yağmur delillerini dile getirmektedir. Yağmura çok ihtiyaç duyulduğu bir zamanda o yağmurdan evvel rüzgârlar estirerek onun geleceğini müjdeleyen, Allah’tır. Gökten, tertemiz yağmurlar yağdırarak onunla, âdeta ölmüş hale gelen yeryüzünü diriltten ve hayvanlara ve insanlara su temin eden O’dur. Dolayısıyla sadece Allah’a kulluk edilmeli, kullukta samimi olunmalıdır.¹⁸⁴

Havada bulunan nem oranı belli bir dereceye gelince yağmurlaşır ve yağmur olarak yağmaya başlar. Bu daha çok havanın, rüzgârların tesiriyle sıcak yerden soğuk yerlere sürüklenmesiyle oluşur. Kur’ân bu âyetle nemli havayı sürükleyen rüzgârın, önceden yağmur yağacağını bize haber verdiğini öğretir. Bunun gibi inen ilâhî vahyin de yağmur misali hayat verici, kalpleri diriltici, ruhları serinletici bir rahmet olduğu hatırlatılır.¹⁸⁵

Elmalılı ise tefsirinde farklı bir noktaya temas ederek der ki: Bu ayetlerde “yağmur” kelimesinin yerine “rahmet” kelimesi kullanılmıştır. Bununla iki nükte kastedilmiştir. Birincisinde felaket tufanı olma ihtimali olan yağmurdan kaçınma; ikincisinde ise şu nükte ön plana çıkmıştır, rahmet kelimesinin manası diğer nimetleri

181 Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 593.

182 Furkan 25/48.

183 Furkan 25/49.

184 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 475.

185 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4323.

de içine alan geniş bir anlamı haizdir. Çünkü rahmet kelimesi, yağmur kelimesinden birçok yönden daha geneldir. Sadece rüzgârlar değil, insanları cehalet uykusundan uyandıran hidayet çağrıları, nebevî uyarılar dahi, Allah'ın rahmetinin müjdecileridir. Rüzgârların hepsi müjdeci olarak esmez. Helak edip zarar veren fırtınalar, her şeyi alt üst eden şiddetli kasırgalar, uğultulu rüzgârlar vardır. Fakat ilahi rahmet, durgun havada gelmez, önünde gönderilen rüzgârların müjdesiyle gelir ve onların yayılma seviyelerine göre yayılır.¹⁸⁶

İbn Kesîr, tefsirinde şu yorumu yapar: Allah, yağmur yüklü bulutların gelişini müjdelemek için rüzgârları gönderir. Rüzgârların, emre amâde kılınma şekilleri vardır. Rüzgârlardan bazıları bulutları hareketlendirir, bazıları bulutları yüklenerek götürür, kimisi bulutları sevk eder, kimisi bulutların önünden yağmurlar için muştı olur, kimisi yağmurdan önce yeryüzünü pisliklerden temizler, onlardan kimisi de yağmur yağdırması için bulutları aşılır.¹⁸⁷

“Mâen-tahûren” temiz bir su, bu sudan kasıt, kendisi ile temizlenen su demektir. Nitekim kendisi ile abdest alınan suya “vedu” denilir. “Tahûr” tertemiz olan her şey bizatihi temizdir, fakat “tâhir” temiz olan her şey tahûr değildir. Allah, gökyüzünden indirilmiş olan suyun bizatihi “tâhir” (temiz) ve başkasını da “mutahhir” (temizleyici) olduğunu zikretmektedir.¹⁸⁸

Cennette muttakilere ikram edilecek olan şarabın “tahûr” (oldukça temiz)” olmakla nitelendirilmesi, onun günahların pisliklerinden, kin ve hased gibi bayağı sıfatlardan temizleyici olduğunu ifade eder. Muttakiler, cennet içkisini içtiklerinde Allah, onları günahlarından arındıracak ve kötü düşüncelerin etkilerinden kurtaracaktır. Böylece muttakiler, Allah'ın huzuruna teslim olmuş bir kalp ile gelmiş olacaklardır. Ve cennete tam teslimiyet sıfatları ile girmiş olacaklardır. İşte o zaman muttakilere: “*Selam olsun üzerinize! Tertemiz geldiniz. Hemen oraya ebediler olarak girin.*”¹⁸⁹ denilecektir. Su, aynı zamanda başka şeyler için temizleyicidir. Suyun başka şeyi temizleyici olması, güzellik bakımından nezafettir. Şeriat bakımından da bir taharettir. Bu konuyla ilgili Rasûlullah (s.a.v): “*Allah tahûrsuz (abdestsiz) bir namazı kabul etmez.*”¹⁹⁰ buyurmuştur. Hem gramer açısından, hem de şeriate uygunluk bakımından “tahûr”

186 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 77-78.

187 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 320-321.

188 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 422.

189 Zümer 39/73.

190 Buhârî, “Taharet”, 63; Müslim, “Taharet”, 204.

vasfının suya has olduğu icma ile kabul edilmiştir. Bu özellik, temiz (tahir) olduğu halde diğer sıvılarda söz konusu edilemez. “*Ve gökten tertemiz bir su indirdik*” ayeti, Peygamber (sav)'ın: “*Yeryüzü benim için hem bir mescid, hem de tahûr (temiz ve temizleyici) kılındı*”¹⁹¹ hadisine bir delil teşkil etmesi söz konusudur.¹⁹²

Vehbe Zuhayli konu ile ilgili şu yorumu yaparak der ki: “Allah, “*Biz de gökten tertemiz bir su indirdik.*” Yani biz gökyüzünden, buluttan yağmur indirdik. Suyu tertemiz ve temizleyici kıldık. Eşyaların, giysilerin ve çeşitli cisimlerin kendisiyle temizlik yapılmasına, yeme - içme konularında, çeşitli nebâtâtın ve hayvanâtın sulanmasında vesile kıldık.”¹⁹³ Peygamberimiz (s.a.v.) bu konuyla ilgili; “*Su, temizdir. Onu tadı, rengi veya kokusu değişmedikçe dışarıdan bir şey kirletmez.*”¹⁹⁴ buyurdu. Deniz suyu ile abdest almanın hükmü sorulduğu zaman Peygamberimiz (s.a.v): “*Onun suyu temiz, meytesi (içinde ölen) helâldir.*”¹⁹⁵ şeklinde cevap vermiştir. Said b. Müseyyeb ise bu ayet hakkında: “*Allah o suyu temiz olarak indirdi. Hiçbir şey onu kirletmez.*” demiştir.¹⁹⁶

“*Bununla ölü bir yere hayat verelim diye...*”¹⁹⁷ Yani biz bu suyu, çorak ve uzun zamandan beri yağmur bekleyen toprağa, hayat vermesi ve sonra çeşit çeşit bitkilerle, ziynetlenmesi için indirdik. Nitekim, Allah bir başka ayette şöyle buyurmaktadır: “*Biz o toprağın üstüne suyu indirdiğimiz zaman o harekete geçer, kabarır, her güzel çiftten nice bitki bitirir.*”¹⁹⁸

Allah Tealâ bu ayetlerde suyun yararları konusunda iki şey zikretmiştir:

1. Bitkilerin hayat bulması: “*Bu su ile ölü bir yere hayat verelim diye...*”¹⁹⁹

2. Hayvanın ve insanın hayat bulması: “*Nice hayvanları ve insanları sulayalım diye...*”²⁰⁰

Ayette geçen “en'am” kelimesi sözlükte; “deve, koyun ve sığır gibi hayvanlara” denir. “enasiyye” kelimesi ise “insan” anlamına gelen “ins” sözcüğün çoğuludur.²⁰¹

191 Buhârî, “Teyemmüm”, 3.

192 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 422.

193 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, X, 89.

194 Buhârî, “Vüdû”, 67.

195 Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 41; Tirmizî, “Tahâret”, 52.

196 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, X, 89.

197 Furkan 25/49.

198 Hac 22/5.

199 Furkan 25/49.

200 Furkan 25/49.

Hayvanlar, suya insanlardan daha çok ihtiyaç duyarlar. Ayrıca hayvanlar ihtiyaçlarını ifade edemezler, bundan dolayı ayet önce hayvanlardan bahsetmiş, insanı bitkilerden ve hayvanlardan sonra bırakmıştır. İnsan, her türlü imkânı kullanarak su bulabilir. Ayrıca insanlar, tarlalarını ve hayvanlarını sulama imkânını buldukları zaman, kendi su ihtiyaçlarını da gidermiş olurlar. Kur'an, yaşamlarının ve geçimlerinin sebebi su olan canlıları, sulanmaya ihtiyacı olanlardan önce dile getirmiştir. Allah, yağmuru parça parça göndermiş, bir yerden başka bir yere çevirmiştir. İnsanlar, Allah'ın nimetini düşünüp ibret almaları için bulutlar bir yerden diğer yere sürülmüştür. Zira bir şeyden mahrum kalıp da sonra onun elde edilmesi, Allah'ın engin ikramını ve nimetini hatırlatır, dolayısıyla teşekkürü vacip kılar. Ve insan, bu durumdan ibret almalıdır.

İnsanların pekçoğu, Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere teşekkür etmemekte ısrarcı davranmakta, nimeti inkâr etmekte ve nankör bir duruş sergilemektedir. Allah'ın verdiği nimetleri hakikî yaratıcıdan başkasına nispet etmekte ve *“Bize falan yıldız sebebiyle, doğan veya batan yıldız sebebiyle yağmur yağdı.”* derler.²⁰²

Nitekim Sahih-i Buhârî'deki bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v) geceleyin yağın bir yağmurun ardından bir gün ashabına şöyle buyurdu:

- *Rabbimiz ne buyurdu, biliyor musunuz? Onlar:*

- *Allah ve Rasulü daha iyi bilir, dediler. Buyurdu ki:*

-*Kullarımdan bir kısmı bana iman ederek, bir kısmı da kâfir olarak sabahladılar. Kim Allah'ın lütuf ve rahmetiyle yağmur yağdı derse bu bana iman etmiş, yıldızları inkâr etmiş olur. Kim de şu ve bu yıldız sebebiyle bize yağmur yağdı derse beni inkâr etmiş, yıldızlara inanmış olur.”*²⁰³

Allah Teâlâ, farklı beldelere ayrı ayrı rüzgâr gönderir, bu rüzgârlar, yağmurun müjdecisi olarak, orada gece gündüz eser ve o belde oluşın hareketliliğın arkasından yağmur yağar. Rabbimiz bize, bu misalden öğüt ve ibret almamızı emrediyor. Peki, bu ayetlerden nasıl bir ders ve öğüt alabiliriz.

201 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 94.

202 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 89-90.

203 Buhârî, Ezân, 156.

Allah Teâlâ, rahmetinin müjdeleyicisi olarak peygamber de gönderir. “*Gerçek şu ki, ey Muhammed! Biz seni ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.*”²⁰⁴ Bu gönderilen peygamber, hangi topluma gönderilmişse orada bir hareketlilik, kurulu düzende bir çalkantı, menfaat ve çıkar çevrelerinde bir sarsıntı, insanların iç ve dış dünyalarında, büyük değişiklikler meydana gelir. Cahiliyenin her türlü şîrk, küfür, nifak, karanlıklarıyla kararan kalpler, kuruyup, çatlamış toprağın yağmurun yağmasıyla kabarıp neşelendiği gibi peygamberin getirdiği vahiyle birlikte canlanır, neşelenip, hayat bulur. Nasıl ki rüzgârsız yağmur yağması düşünülemezse; peygambersiz de bir din düşünülemez. Esen rüzgâr, kimi insanlar için rahmet, kimileri için de bela olduğu gibi; peygamber de, Mü'minleri cennetle müjdelerken, kâfirleri, müşrikleri ve münafıkları cehennemle uyarmaktadır.

Yağmurun düştüğü toprak, nasıl farklı farklı ise; Allah'ın gönderdiği vahiy karşısında da insanlar farklı farklı tavır sergilemekteler. Kimi verimli toprak gibi öğrendiği vahiy hem kendisi yaşar, hem de insanlara anlatarak onların faydalanmalarını sağlar. Kimisi içine suyu emmeyip üzerinde su birikintisi oluşturan toprak gibi, vahiy öğrenir fakat kendisi amel etmeyip, dini insanlara anlatıp, onları faydalandırır. Kimisi de çorak toprak gibi, ne kendisi vahiyden faydalanır, ne de insanları faydalandırır.

Tıpkı şu hadiste anlatıldığı gibi; “*Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilim, yeryüzüne yağın bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak arâzîdir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dininde anlayışlı olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, buna başını kaldırıp kulak vermeyen, Allah'ın benimle gönderdiği hidâyeti kabul etmeyen kimsenin benzeridir.*”²⁰⁵

Ayrıca, yağmurla toprak arasında herhangi bir engel olmamalı, yağmurun toprağa ulaşmasını engelleyen bütün engeller ortadan kaldırılmalı ve yağmur misali indirilen vahiy, kalbimizle buluşmalı. Bunun için gönlümüzde, vahyin kalbimize

204 Furkan 25/56.

205 Buhârî, “İlim”, 20. Müslim, “Fezâil”, 15.

ulaşmasını engelleyen dünyalık ne varsa onları temizlemeli, çatlayan toprağın yağmurla buluşması gibi; kalbimiz de Allah Teâlâ'nın vahyiyle buluşmalıdır.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لَهُمْ لِيَذَكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾

*“Gerçekten Biz, onu açıkladık ki, düşünüp ibret alsınlar; fakat insanların çoğu, nankörlükte diretiyor.”*²⁰⁶

Tevhidi işaret eden görsel ayetler, insanlar düşünüp ders alsınlar diye onlara çeşitli şekillerde anlatılmıştır. Bazıları ayette geçen “sarrafnahu” kelimesindeki “hu” zamirinin ifadede yer alan en yakın isim olması ve bu konuda Kur’ân’dan da söz edilmemesi nedeniyle, önceki ayette geçen “su” kelimesine dönük olduğunu kabul etmişlerdir. Bu zamirin, Kur’ân’a dönük olması daha isabetlidir. Bu durum Kur’ân’ın birçok yerinde rastlanan dikkat çekme örneklerinden biridir. Buradaki münasebet ise, temizleyici ve canlandırıcı suyun indirilişidir. Bu da zihinleri arındırıcı ve diriltici Kur’ân’ın indirilişine çevirir. Nitekim Furkân sûresi, bütünüyle bu anlam etrafında yoğunlaşmaktadır.²⁰⁷

d. Tatlı ve Acı Su

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾

*“O ki, biri tatlı ve içilebilir, diğeryse tuzlu ve acı olan iki su kütlesini salıvermiş ve ikisinin arasına bir perde, aşılmaz bir engel koymuştur.”*²⁰⁸

Tevhidin delilleri olan görsel ayetlerin sunumu devam eder. Allah Teâla iki çeşit su yaratmıştır; biri tatlı ve içilebilir, diğeri ise tuzlu ve acı. Bunlardan biri, nehir, pınar ve kuyu suları gibi, insanların içmelerine olanak sağlayan tatlı sulardır. Diğeri ise denizlerdeki içilemeyen, tuzlu ve acı sulardır. Âyette zikredilen “iki deniz”den maksat, ırmaklar ve denizlerdir. Burada iki suyada birden deniz denmesinin sebebi, denizin suyunun çok ve büyük olmasıdır. Böylece “deniz” ifadesi diğeri suları da kapsamıştır.

²⁰⁹ Yani Taberî’ye göre iki denizden kasıt biri ırmak suları, diğeri ise deniz sularıdır.

206 Furkan 25/50.

207 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, X, 546.

208 Furkan 25/53.

209 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 477.

Bu ayet Allah'ın kudretinin sonsuzluğuna bir delildir. Su aynı sudur. Fakat tatlı ve içilebilir olan su, tuzlu ve içilemeyen su ile karışamaz. Allah ırmakları, nehirleri, pınarları ve kuyu sularını tatlı yaratmıştır. Buna karşın denizleri ve okyanusları tuzlu ve acı olarak yaratmıştır. Aslında denizin tuzluluğu doğallığının ve bozulmamasının sebebidir. Deniz suyu ve denizin havası med-cezir olayı ile yenilenir, bu sebepten balıklar denizin diplerinde huzurla yaşarlar.²¹⁰

Elmalılı ise tefsirinde tatlı ve acı suyu tasvirine konu edinerek şunları dile getirir: Allah, iki denizi birbirine kavuşturmuştur, biri tatlıdır, içilir ve hararet söndürür. Dicle ve Fırat gibi ki mümin olanlar buna benzer. Diğeri tuzlu ve acıdır. Denizler ve okyanuslar gibi, inkâr edenler ise böyledir. Bu tasvir ile iman ve inkârın birbirinden farkını en güzel şekilde ortaya koymuştur.²¹¹

Rabbimiz, iki denizin arasında bir berzah var etmiştir. “Berzah”, iki şey arasındaki bir engel, iki deniz arasındaki dildir. Ve bir “hıcr-i mehcür”, aşılmaz bir serhat, bir mahdud hat çizmiştir ki, denizlerin birbirlerine karışmaları imkân dâhilinde değildir. Böylece tatlı ve tuzlunun birbirine karışmasının imkânı yoktur. Tatlı ve içilebilir su ile tuzlu ve acı olan suyun birbirine karışmayarak, yeryüzünde bulunmaları Kadîr olan Allah'ın, doğaya emrettiği yasanın bir gereğidir.²¹²

Birbirine zıt hususiyetlere sahip iki deryayı birbiriyle komşu, birbirine bitişik ama birbirine geçmeyecek şekilde yaratan Allah'tır. Bu sulardan biri gayet berrak, içimi kolay, son derece tatlı bir su, diğeri ise içilmesi zor, acı ve çok tuzludur. Fakat sanki aralarında bir set varmış gibi biri diğerine karışmamaktadır. Bu iki su bir araya gelemmez ve biri diğerinin içine nüfuz edemez. Bu iki deniz gözle bakıldığında tek denizdir. Fakat gerçekte birbirinden ayırırlar. Konuyla ilgili şu ayetler de dile getirilebilir: “(Birinin suyu acı diğerinin suyu tatlı) iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Böyle iken) Aralarında diğerine tecavüz etmeye engel bir perde vardır. (Siz ey insanlar ve cinler!) Rabbinizin hangi nimetlerini yalan sayabilirsiniz?”²¹³; “O iki denizin arasında bir perde koymuştur. Allah ile beraber bir ilâh mı? Hayır, onların çoğu (tevhidi) bilmiyorlar.”²¹⁴

210 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 91-92.

211 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 79.

212 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 79.

213 Rahman, 55/19-21.

214 Nemi, 27/61.

Kurtubî, sınırla ilgili şu yorumu yapar: “*Ve belirli bir sınır kıldı.*” Yani birinin diğerine karışmasını önleyecek şekilde görülmeyen bir perde var etti. “Berzah” sözlükte “perde, haciz, engel” demektir. “Hicr” kelimesi ise “sınır, mani, engel” demektir. “*Ve belirli bir sınır...*”²¹⁵ Yani tuzlu suyun, tatlı su ile karışıp tatlanması veya tatlı suyun tuzlu su ile karışıp tuzlanması kesinlikle engellenmiştir.²¹⁶

Tatlı ve acı su olarak değerlendirilen iki denizden maksat; tatlı suların ırmak, göl ve nehir suları olarak yorumlanmasının dışında bu ayet şu şekilde de yorumlanmıştır. Bu olgu, denizde ve karada pek çok yerde görülmektedir, yani tatlı suyla acı su yan yana bulunmaktadır. Bahreyn yakınında da, deniz yatağında halkın son zamanlara kadar su aldığı, tatlı su kaynakları vardı. Allah’ın tek ilah ve evrenin tek Rabbi olduğunun görsel işaretlerinden olan görünürdeki bu çıkarsamanın yanı sıra, ayet ince bir nüktelyi de içinde barındırmaktadır. Allah, istediği zaman ve istediği yerde, nasıl denizin tuzlu sularının altından tatlı, içilebilir su kaynakları çıkartıyorsa, aynı şekilde zulüm ve şirk içinde yüzen bir toplumdaki da muttaki olacak, iman sahibi, tertemiz bir toplum çıkarır.²¹⁷

Kur’ân, bu âyetle hem yüce kudretini ortaya koyan bir yasadaki bahseder, hem de hak ile bâtılı, imân ile küfrü, acı ve tatlı suya benzeterek, bu iki kavram arasında bir mukayese yapmamızı salık verir. Tatlı ve acı suyun birbirine karışmasına set koyan bir engelin bulunduğunu zikrederken, aynı zamanda hakla batılın biraraya gelmesinin mümkün olmadığına atıfta bulunur.²¹⁸ Ayrıca, her ne kadar bu dünya hayatında, inananlarla inanmayanlar birlikteymiş gibi görünseler de, yarın onlar birbirlerinden ayrılacaklardır. Hüküm günü inananlar cennete, inanmayanlar da cehenneme girecektir.

e. İnsanın Yaratılışı ve Akrabalık

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾

*İnsanı bir parça sudan yaratıp da soy ve evlilik bağından oluşan bir sülale haline getiren de O’dur. Senin Rabbin her şeye kadirdir.*²¹⁹

215 Furkan 25/53.

216 Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 451.

217 Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 595-596.

218 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4326.

219 Furkan 25/54.

Ayette geçen “neseb” ifadesi ile süt emmekle oluşan “akrabalık ve soy”; “sıhren” ifadesi ile de kız alıp vermekle sonradan oluşan “akrabalık ve hısımlık” kastedilmektedir.²²⁰ Bir damla su olan meniden insanı yaratan ve doğduktan sonra ona soy veren, büyüdüktan sonra da hısımlık veren Allah'tır. Kişi, küçükken çevresine soyu ile bağlı olduğu halde, büyüdüktan sonra evlenerek “hısımlık” gibi yeni bağlar oluşturur. Böylece çevreyle bağları güçlenir. İşte bunlar, yüce Mevla'nın lütuflarından, tevhide ortaya koyan delillerindendir.²²¹

“Neseb” aslında erkek ile dişi arasında şer'î bir şekilde suyun karıştırılıp, nikâhlı bir şekilde evlilik için kullanılır. “Sıhr” kelimesi ise, bir şeyi başka bir şeyle karıştırmayı anlatmak için kullanılır. Sıhrî akrabalardan her birisi diğeri ile karışmış olduğundan, nikâh yoluyla ortaya çıkan akrabalıklara, sıhrî akrabalık denilmiştir. Çünkü bu yolla insanlar birbiriyle karışmaktadır.²²²

Ayette bahsedilen “su” hususunda Râzî, şu iki görüşün ileri sürüldüğünü söyler:

1. Burada kendisinden bahsedilen su, bütün canlıların asıllarının yaratıldığı “su”dur. Yüce Rab bunu, “*Allah her canlıyı sudan yarattı.*”²²³ buyurarak beyan etmiştir.

2. Bu ayette geçen su ile “nutfe” (meni) kastedilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, “*(insan), fişkırın bir sudan yaratılmıştır.*”²²⁴ ve “*değersiz bir sudan yaratılmıştır.*”²²⁵ buyurmuştur.

Allah Teâlâ, insanı “neseb” ve “akraba” diye iki kısma ayırmıştır. Bir kısmı, kendilerine neseb yoluyla nisbet edilen ve “falan oğlu falan”, “falan kızı falan” denilen kimseler; diğerk kısmı ise evlenen kadınlar vasıtasıyla meydana gelen hısımlar şeklindedir. Hak Teâlâ'nın, “*(Allah) o sudan (meniden) erkek-dişi iki sınıf çıkarmıştır.*”²²⁶ ayeti de bunun gibidir. Rabbimiz, tek bir meniden (tohumdan), erkek ve dişi olmak üzere iki çeşit insan yarattığına göre, herşeye kadirdir.²²⁷

220 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 478.

221 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 478.

222 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 452.

223 Nûr 24/ 45.

224 Tarık 86/ 8.

225 Mürselat 77/20.

226 Kıyamet 75/39.

227 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 101.

Allah, insanı zayıf bir damla meniden var etmiş, onu harika ve kusursuz bir sûretle şekillendirmiştir. Allah kadın ve erkeği dilediği gibi tam ve mükemmel bir yaratılışla var etmiş ve bunları iki kısma ayırmıştır: Bunlar neseplerin kendilerine nispet edildiği erkekler ve kendileriyle hısımlık yaptığımız kadınlar. Allah bunu yapmaya veya başka her şeye mutlak derecede gücü yeter. O dilediğini yaratır. Yarattığı her şeyi eşsiz bir şekilde yaratmıştır. Varlıkta olan her şeyi gayet sağlam olarak yaratmıştır. O, yoktan var etmeye, yaratmaya, meydana getirmeye kudret sahibidir. Ayetin kudretin ispat edilmesiyle sona ermesi güzel bir sondur.²²⁸

Bu ayetlerde insanın bir nutfeden yaratıldığı, soyunun erkek ve kadından türemesi tevhide bir delil olarak zikredilmektedir. Her ne kadar, erkek ve kadın aynı türe ait ise de, yine de onlar önemli ortak insanî niteliklere ve buna karşılık farklı fizikî yapı ve psikolojik özelliklere sahip iki cinstir. Mutlak Kadir olan Allah'ın bu “farklılığı”, bu iki cinsi düşman değil, birbirini tamamlayıcı kılması tevhide bir delildir. Dünyada gerekli oranda oğullar ve kızlar yaratması da Kadir Yaratıcı'nın bir planıdır. Sonra, oğullar evlenir ve kan bağı meydana getirirken, kızlar da evlenip yeni ilişkilerin oluşmasında vasıta olurlar. Bu süreç, aynı medeniyete bağlı ve ayrı ırka ait aileler, kabileler ve kavimler meydana getirecek şekilde genişleyerek devam eder.²²⁹ Bütün bu gerçekler ortadayken insan nankörlük edip Allah'tan başkalarına kulluk etme telaşındadır.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

*Allah'ın yanı sıra, kendilerine herhangi bir fayda veya zarar veremeyen varlıklara da kulluk ediyorlar. Oysa kâfir, Rabbine karşı isyan etmektedir.*²³⁰

“Zahîr” sözlükte “yardımcı veya destekçi” anlamlarına gelir. Zahîr sözü sırtın gerisine atılmış, bir kimsenin geride bırakıp terk ettiği şey, bir şeyi geride bırakıp terk etmek ve bir daha ona bakmamak, onunla ilgilenmemek anlamlarına gelir.²³¹ Sözlükte, bu anlamlarıyla karşılaştığımız “zahîr” kelimesi şu şekilde tefsir edilmiştir. Kâfir, Allah'a karşı isyan hususunda, şeytanın yardımcısıdır. Bu kâfirin tam özelliğidir. Kâfir Allah'a karşı çıkan herkese arka çıkar. Çünkü kâfirin nankörlük edip Allah'a kulluğu

228 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, X, 92.

229 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 596.

230 Furkan 25/55.

231 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 540.

bırakıp her şekil ve türde putlara tapması şeytana yardım etmesi demektir.²³² Said bin Cübeyr : “*Kâfir, Rabbine karşı isyan etmektedir.*” buyruğunu açıklarken: “*İnkâr eden kişi, Rabbine karşı düşmanlıkta ve şirk koşturmakta şeytana bir yardımcıdır.*” demiştir.²³³

Allah, insan gibi mükemmel bir varlığı bir damla sudan yaratmıştır. Sonra ona şekil verip onu tesviye etmiştir. Ve insana bir kader takdir etmiştir. Fakat İnsan bu yaratıcıyı bırakıp, görmeyen, hissetmeyen, düşünmeyen cansız varlıklar oldukları için bir faydası veya zararı dokunmayan putlara taparak, rabbine en büyük nankörlüğü yapmıştır. Ve böylece hakikatin üzerini örtmüş, kendisinin amansız düşmanı olan şeytana, destekçi ve yardımcı olmuştur.

f. Göklerin ve Yerin Yaratılışı

الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسْءَلُ بِهِ خَبِيرًا ﴿٥٩﴾

“Gökleri, yeri ve bu ikisinin arasında bulunan bütün varlıkları altı günde yaratan, sonra Arş’in sahibi O’dur. O, sonsuz şefkat ve merhamet sahibidir.

Onu haberdar olana sor.”²³⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in yedi ayrı yerinde göklerin ve yerin altı dönem veya altı devirde yaratıldığı “fi-sitteti eyyam” sözüyle açıklanmaktadır. Bazı meal ve tefsirlerde, “yevm” kelimesi, yirmidört saatlik zaman parçası olarak terceme edilmiştir. Oysa bu son derece hatalı bir çeviridir. Kur’ân âyetlerini ve âyetlerde yer alan kelime ve cümlelerin delâlet ettiği manayı anlayabilmek için, Kur’ân’ın indiği çağda hangi manalara delâlet ettiğini bilmemize mutlaka ihtiyaç vardır. Aksi halde ilâhî murad yanlış yorumlanmış olur diyen Celal Yıldırım, “eyyam” ile ilgili şunları dile getirir:

“Eyyam” kelimesi, “yevm”in çoğuludur. Yevm bulunduğu âyet ve yer aldığı cümleye göre üç ayrı manaya delâlet eder:

1. Bizim anladığımız 24 saatlik zaman dilimi,
2. Bir an, lahza,
3. Başlangıcı ve sonu kesin bilinmeyen çok uzun bir dönem.²³⁵

232 Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II, 367.

233 Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, VI, 267.

234 Furkan 25/59.

Allah, yerleri ve gökleri bir anda da yaratabilirdi. Fakat o böyle yapmakla, kullarına temkinli ve tedbirli olmayı öğretti. Sonra Arş'a istiva etti. Sözlükte “doğru ve düzgün olmak” anlamındaki “s-v-y” kökünden türeyen istivâ “mutedil, düzgün ve eşit olmak; karar kılmak, oturup yerleşmek; yönelmek, yukarı çıkmak; hâkim olmak, tahta oturmak” gibi mânalara gelir. İstivâ kavramı yedi âyette arşa, iki yerde semâya yönelik bir fiil olarak Allah’a nisbet edilmiştir. Bu âyetlerde belirtildiğine göre Allah yeri yarattıktan sonra gökleri yaratmaya yönelip onları yedi olarak düzenlemiş, sonra da arşa istivâ etmiştir.²³⁶ Allah’ın arşa istiva etmesi, göklere ve yerlere hayat için gerekli bu günkü şeklini vermesinin ardından, onları taht-ı idaresinde, taht-ı rububiyetinde ilim, kudret ve hükmüyle, hikmet dairesinde, yani nasıl gerekiyorsa o şekilde yönetmeye başlaması demektir.²³⁷ O’nun bu istivasına, O’nu bir şeye benzetmeden ve sıfatlarını zatından ayırmaksızın inanırız. O, kerem ve ihsan sahibi Rahman’dır. Rahman olan Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.

Ayette geçen, “bunu onun azametini ve merhametini bilene sor” ifadesiyle ilgili olarak, bir görüşe göre ayetteki zamir, Allah lafzının yerini tutar. Bu durumda mana şöyle olur: Her şeyden haberdar olan ve eşyanın hakikatini bilen Allah’a sor. O, sana durumu açıkça bildirir.²³⁸

Rahman olan Allah, mülkü otoritesine almıştır. Bütün tasarruf yetkisi kendisine aittir. Allah; yaratan, var eden, var ettiklerinin bütün gereksinimlerini karşılayandır. Aynı zamanda Rahman olan Allah, yaşamın kendisinin istediği tarzda, şekillendirilmesi gereken tek ilahtır. Sadece O’na kulluk edilmeli ve O’nun çizdiği hayat programına göre bir yaşam sürülmelidir. Fakat inkar edenler bu hayatı Allah’ın istediği şekilde yaşamazlar.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾

“Onlara “Rahmana secde edin!” denildiği zaman, “Rahman da neymiş? Senin bize emrettiğin şeye hiç secde eder miyiz?” derler ve iyice uzaklaşmalarına sebep olur.”²³⁹

235 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4333.

236 Yavuz, Yusuf Şevki, “İstiva”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2001, XXIII/402-404.

237 Ünal, Ali, “*Kur’ân’da Temel Kavramlar*”, Nil yay., İzmir, 1999, s.193.

238 Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II, 368.

239 Furkan 25/60.

Rahman, “rahime” fiilinden yapılmış, mübalağa bildiren sıfat-isimdir. Rahmet, kalpteki acıma duygusudur. Bu duygu sahibini lütüf ve iyiliğe sevk eder. Rahman kelimesindeki mübalağa çok fazladır. Bundan dolayı Allah’tan başkasına Rahman adı verilmez, fakat Rahim adı verilebilir. Nitekim Peygamberimiz, “*Mü’minlere şefkatli ve rahimdir.*”²⁴⁰ şeklinde nitelendirilmiştir. Rahman’ın tam manasıyla Türkçe karşılığı yoktur. Çok merhamet eden, rahmeti her şeyi kuşatan, ihsanı her şeye yaygın sözleriyle açıklanabilir. Rahmanın rahmeti ezeli rahmettir. Bu rahmet iyiye de, kötüye de, Mü’mine de, kâfire de yaygındır. Varlıklar zorunlu olarak bu rahmetten yararlanıp varlık alanına çıkmışlardır.²⁴¹

Rahman kelimesi, Allah’ın tüm varlıkları kuşatan rahmeti anlamına gelen, Allah’ın zatıyla kaim bir özelliğidir. Bunun anlamı O’nun özünde merhamet sahibi olmasıdır. “Rahmân”; pek merhametli, sonsuz ve umûmî rahmet sahibi demektir. Başka bir deyişle Rahmân; her varlığa yaradılışının gerektirdiği gayeye göre bir takım kabiliyetler veren, şahsının ve türünün yaşaması için gereken her şeyi hepsine birden, bunların isteyip istemediğine, çalışıp çalışmadığına, îmanlı veya îmansız olduğuna bakmayarak vermiş olan ezeli, geniş, sonsuz rahmet sahibi demektir.

Ayette geçen “nüfûr” kelimesi ise sözlükte, dehşet veya korku duyarak bir nesneden kaçmak ya da dehşet veya korku duyarak bir nesneye sığınmak, rahatsız olup veya huzuru kaçıp bir nesneden kopup ayrılmak, rahatsız olup veya huzuru kaçıp bir nesneye doğru kopup gitmek anlamlarına gelir.²⁴²

Burada müşriklerin Rasûlullah (s.a.v)’e ve dolayısıyla âlemlerin rabbine yönelik küstahlıkları, dil uzatmaları, bayağılıkları gözler önüne serilir. Bir kere onlar Rablerine karşı gereken saygıyı göstermezler, O’nun yüce zatı hakkında böylesine yakışsız sözler sarf ederler. Şu halde bu insanların peygamber hakkında yakışsız sözler sarf etmeleri mi tuhaftır? Onlar yüce Allah’ın adından bile nefret edip “Rahman” ismini bilmediklerini iddia ederler. Küstahlıkta, edepsizlikte bir adım daha atarak “*Rahman da ne oluyor?*” diye soruyorlar. Allah’a dil uzatmayı, onun adını küçümsemeyi, yalancı Müseyleme’yi (Müseylemetu’l Kezzab’ı) kastederek Yemame’dekinden başka Rahman tanımıyoruz diyecek kadar ileri götürürler.²⁴³

240 Tevbe 9/128; Ahzab 33/43.

241 Ateş, Süleyman, “*Kur’ân-ı Kerim ve Cümle Meali*”, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz., s.1.

242 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 817.

243 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, X, 556.

Müşriklerin, Rahmanın sözüne karşı çıkışlarının bir başka sebebi de bu kelime onlara şu düşünceyi çağrıştırıyor olsa gerektir. Rahman olan Allah sizi yarattı, yaratmakla kalmayıp sizin hayatınıza da karışacak emirler ve yasaklar koydu. Böyle bir ilahî kabul etmek istemeyen müşrikler, Rahman da neymiş diyerek bu kelimeyi bilmediklerini söyleyerek inat ve inkârcı duruşlarını ortaya koyuyorlar. Böylece Allah'ın Rahman isminin ifade ettiği, hayata karışma yetkisini kabul etmek istemiyorlar.

Burada, ayeti her okuyanın ve her işitenin “Tilavet Secdesi” yapması gerektiğinde bütün âlimler ittifak etmişlerdir.²⁴⁴ Kur'an'daki secde ayetlerine baktığımız zaman şu ayrıntıları görebiliriz. Secde ayetlerinin bir kısmı açıktan secde emri verir. Bir kısmı kâfirlere uymayıp, Allah'a secde edilmesini gerektirir. Bazısı aya ve güneşe değil Allah'a secde edilmesini emreder. Bazısı kâinatın secdesini dile getirir. Bir kısmı iman ve ilimlerinin gereği olarak secde eden önceki ilim adamlarını anlatır. Bazısı rableri katında secde edenlerin yerini anlatmaktadır. Bazısı da kâfirlerin secdeden yüz çevirmelerini anlatır.²⁴⁵

Secde ayetlerinin mükelleflik doğurması şu durumlarda gerçekleşir. Tilavet, işitme ve bu ayeti okuyana iktidadır.²⁴⁶ Hanefî mezhebine göre okuyanın “Tilavet Secdesi” yapması gerekir; muktedi ise kendi kıraati dolayısıyla “Tilavet Secdesi” yapar. Dört mezhebe göre tilavet secdesinin sebeplerinden biri de başkasının okuduğu secde ayetini işitmektir. Hanefî mezhebine göre tilavet secdesinin yapılması namazdaki veya namaz dışındaki sebebini gerçekleşmesine göre bazen dar zamanlı bazen de geniş zamanlı vaciptir.²⁴⁷ Sebebi gerçekleştiği halde secde yapmayan günahkâr olur. Aynı yerde sebebi gerçekleşince bir secde, ayrı yerde gerçekleşince her sebep için ayrı secde yapılır.²⁴⁸

g. Burçlar, Güneş ve Ay

تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾

244 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 599.

245 Bkz. Necm 53/62; Alak 96/19; Fussilet 41/32; Rad 13/15; İsra 17/107; Araf 7/206; Furkan 25/60; Nahl 16/25; İnşikak 84/ 21.

246 Yazıcı, Seyfettin - Şentürk, Lütfi, *İslam İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, 2014, s. 205.

247 Heyet, *İlmihâl*, TDV Yayınları, Ankara, 2005, I, 352.

248 Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, I, 196 – 197.

*“Gökyüzünü yıldız kümeleriyle donatan ve oraya,
bir kandil ve aydınlatıcı bir Ay yerleştiren, ne yücedir!”²⁴⁹*

“Burç” kelimesinin çoğulu olan “burûç” kelimesi, “kasırlar, köşkler”, anlamına gelir. Yıldızların kendilerine mahsus konakları olarak adlandırılmışlardır.²⁵⁰ Ayette zikredilen “burçlar”dan maksat, gökte var olan ve korunan köşklere dir. Bu görüş, Abdullah b. Abbas (ö. 68/687)'tan nakledilmiştir. Taberî (ö. 320/932)' de bu görüşü tercih etmektedir.²⁵¹

Gökte burçların meydana getirilmesi olayı, Kur'ân'ın üç ayrı yerinde açıklanmaktadır. Bu yinelemeden kasıt, Rahmanî kudrete karşı bilinçleri diri tutmak ve gökbilimi üzerinde ilmi araştırma yapanlara bakış açısı vermektir. Bilineceği üzere, gökyüzündeki takımyıldızlarından her biri bir burç sayılır. Bu anlatım bize göredir. Kur'ân da ilâhî düzenlemenin bir parçasını yansıtan takımyıldızlarını bizim anlayış ve tesbitimize göre isimlendirmektedir.²⁵²

“Sirâc” sözlükte, çıra, kandil, lamba gibi yakıtı kendinden olup etrafı aydınlatan alete denir. Allah, bu kelimeyle Güneş'in enerjisinin kaynağının kendisinde var olduğunu, başka bir kaynaktan alıp yansıtmadığını bildirmektedir.

“Nur” kelimesi ise etrafa yayılıp eşyayı görmemize yardımcı olan ışık demektir. Kaynağı kendinden değil de başka bir cisimden alıp yansıttığı için Ay'a “nur” denilmiştir. Güneş'e “sirac” denildiği gibi, “ziya” da denir. Kamus sahibinin de belirttiği gibi, “ziya” genellikle “nur”dan daha kuvvetlidir. Çünkü enerjisi kendisinde mevcuttur. Böylece bu iki anlatım şekli, güneş ve ay hakkında kısa fakat temel bilgi mahiyetinde ön fikir vermektedir.²⁵³

Kur'ân'ın üç yerinde²⁵⁴ güneşin, “sirac”; ayın “nur” kılındığı zikredilir. Bu ifade üslubu bize Allah'ın birçok ilmî konuda ipucu, ana fikir ve temel bilgi verdiğini gösterir. Bu ayetler insanın düşünce yetisine ışık tutar, araştırıp gerçeği o temel bilgiye göre ortaya çıkarmayı bilim insanlarına bırakır. Burada da Allah güneş ve ay hakkında hareket noktasını belirliyor, temel fikir vererek inceleme yapmayı biz mü'minlere

249 Furkan 25/61.

250 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 115.

251 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 482.

252 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4335.

253 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4336.

254 Furkan 25/61; Nuh 71/16; Nebe 78/13.

bırakıyor.²⁵⁵ İşte tevhide bir delil olarak gökyüzünde o devasa ve aydınlık saçan yıldızları var eden Allah, aziz ve hamde layıktır.

h. Gece ve Gündüzün Birbirini Takip Etmesi

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾

“O ki, öğüt almayı arzu eden yahut şükretmek isteyen kimseler için, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesini sağlamıştır.”²⁵⁶

Gece ile gündüzü birbiri ardınca takip ettiren Allah’tır. Gündüz, aydınlığı ile gelir, sonra gece karanlığı ile onu takip eder. Bunu, Allah’ın nimetlerini hatırlayan ve onun eşsiz sanatını düşünen veya lütuf ve nimetlerine karşı Allah’a şükretmek isteyen kimseler için yapmıştır.²⁵⁷

Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesi kulların, ibadet vakitlerini belirlemeleri için elzemdir. Kişi gece yapamadığı ibadeti gündüz tamamlar, gündüz yapamadığı ibadeti ise gece tamamlar. Böylece bu konuda Allah’ı tefekkür etmek, Allah’ın sanatının hayret verici görsellerini düşünmek ve sayılması imkânsız ve belirlenmesi mümkün olmayacak derecedeki nimetlerine karşı, Rahman’a şükretmek isteyen kimse için öğüt vardır.

Buhârî ve Müslim’deki sahih bir hadis-i şerifte şu ifade yer almaktadır: *“Allah Teâlâ gündüz günah işleyenin tövbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Geceleyin günah işleyenin tövbesini kabul etmek için de gündüzün elini açar. Güneş battığı yerden doğuncaya kadar bu böyle devam edip gider.”²⁵⁸*

Tevhidin bir diğer delili olan gece ve gündüzle ilgili olarak şunları dile getirebiliriz. Varlığın bizatihi biri diğerinden daha üstün değildir. Çünkü eşyalar varlık itibarıyla birbirine benzerdirler. Fazilet, hususiyetlerle gerçekleşir. Vakitlerin hangisinin daha faziletli olduğu konusunda, fikirlerde ayrılık vardır: Gece mi, gündüz mü? diye. Ancak orucun fazileti başka bir delile ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Doğrusunu en

255 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4336. Bknz. Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II, 369.

256 Furkan 25/62.

257 Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II, 369.

258 Müslim, “Tevbe”, 31.

iyi bilen Allah'tır. Gecenin değeri de pek büyüktür. Çünkü Allah geceye de yemin etmiştir.²⁵⁹

Peygamberimizin gece namaz kılması kendisine farz kılınmıştır: “*Gecenin bir kısmında da sana has nafîle olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl.*”²⁶⁰; “*Birazı müstesna geceleyin kalk, namaz kıl.*”²⁶¹ Mü'minler de geceleyin namaz kıldıkları için: “*Yanları yataklarından uzak kalır.*”²⁶² diye buyurmaktadır. Rasulullah (sav) de şöyle der: “*Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da günahı öylece söndürür. Kişinin gecenin ortasında namaz kılması... ve gecede yüce Allah'ın duayı kabul ettiği bir an vardır ve geceleyin şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz (dünya semasına) iner...*”²⁶³

Allah, gece ve gündüzün peşisıra gelmesinin çok önemli bir ikram olduğunu zikreder. Ayrıca dünyanın batıdan doğuya doğru dönmekte olduğunu “gece” sözcüğünü “gündüz” sözcüğünden önce dile getirerek haber verir. Kur'ân'ın eşsiz üslûbundan biri de, insan aklına büyük önem verip onu eyleme geçirmek için yarı kapalı beyanlarla temel düşünceler vermesidir. Gece ile gündüzün birbirini takip etmesi, şüphesiz ki bir temel bilgidir. Böylece Allah, dünyayı hem kendi eksenini etrafında, hem güneşin çevresinde belirlenmiş bir hızla hareket ettirdiğini büyük bir lütuf olarak hatırlatır. Zira insan yaşamının etkin, muntazam ve sıhhatli devam etmesi için kesinlikle gece ile gündüze ihtiyaç vardır. O halde dünyanın hareketlerini tefekkür ederek, Kâdir olanın yerleştirdiği yasayı hatırlamamız ve O'na müteşekkik olmamız gerekir. Evrende hiçbir şeyin program dışında tutulmadığı ifade edilerek, kâinatın görsel ayetlerine bu vecheden nazar etmemiz salık verilmektedir.²⁶⁴

B. FURKÂN VE RİSALET

Furkân ve risâlet başlığı altında, Furkân sûresinin ana konularından olan risâlet konusu belirgin bir şekilde anlatılır. İnkâr edenlerin, risâlete iftira ile karşı koyuşları ve insanüstü peygamber istekleri dile getirilir. Buna karşın peygamberin de bir kul olduğu vurgulanır. Kurtuluş için peygamberle bir yol tutulması gerektiği, peygamberin ortaya koyduğu cihadın örnek alınmasının elzem olduğu, peygamberin karşılıksız bir davetçi, cennet ile müjdeleyici ve cehennem ile uyarıcı olduğu anlatılır.

259 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 464.

260 İsrâ 17/79.

261 Müzzemmil 73/2.

262 Secde 32/16.

263 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 464.

264 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4336-4337.

1. Peygambere İftira Etmek

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾

“İnkâr edenler, “Bu uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir ve başka bir topluluk da ona bu işte yardım etmiştir.” diyorlar.

Böylece, zulüm ve haksızlık yapıyor, yalan söylüyorlar.” ²⁶⁵

“İfk” sözlükte, “bulunması gerektiği, kendi cihetinden; yönünden başka tarafa çevrilmiş her şey” anlamına gelir.²⁶⁶ “Zulüm”, yapılması gerekeni yapmamak, hakkı batılla değiştirmek ve adaletin zıttıdır. Ayette geçen “zûr” kelimesi de sözlükte, doğru yönden meylettiği, eğrildiği için “yalan” anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda bu kelime iftira ve put için de kullanılır.²⁶⁷ Hac sûresinde şöyle geçer; *“Bu böyle. Kim Allah’ın hükümlerine saygı gösterirse, bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helâl kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının.”*²⁶⁸

Bu kavramların açıklamasından da anlaşılacağı gibi, müşrikler, büyük bir zulüm işleyerek, yalanın en büyüğünü ortaya koyarak, şahsiyetini çok iyi bildikleri Hz. Muhammed (s.a.v.)’e iftira atıp, Kur’an ayetlerini kendi uydurdu demişlerdir.

Taberî, bu ayetle ilgili şu tespitte bulunur: İnkâr edenler, Peygamberin, okuma yazma bilmediğini, doğduğu günden kendisine elçilik verilinceye kadar Mekkelilerin arasında hayat sürdüğünü, ahlakını, eminliğini, doğru sözlülüğü ve nezaketi ile şöhret bulduğu için kendisine “emin” denildiğini çok iyi biliyorlardı. Fakat kendisine Peygamberlik gelince onu kiskandılar, öncelikle iftiralar attılar. Resulullah’a bu şekilde engel olamayınca, şiddet uyguladılar. Allah, elçisine yardım etti, kâfirler ise amaçlarına ulaşamadılar.²⁶⁹

Furkân, ayet ve sûreleriyle müşrikleri doğrudan hedef almaktaydı. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in “Kur’an, Allah’ın kitabıdır.” şeklindeki sözüne, müşrikler bu ayetler olsa olsa eskilerin masallarındır; muhtemelen sabah akşam gördüğü bazı Hristiyan köleler öğretiyor; Muhammed de bunları yazıyor şeklindeydi. Tefsirciler bu

²⁶⁵ Furkan 25/4.

²⁶⁶ Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 79.

²⁶⁷ Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 386.

²⁶⁸ Hacc 22/30.

²⁶⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 457.

Hristiyan kölelerin isimlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Mekke’de Cibr ve Yesar adlı iki yabancı kişi vardı. Bunlar kılıç ustasıydılar. Aynı zamanda Tevrat ve İncil’i okurlardı. Ayrıca Ninova’lı Addas ve benzeri isimlerden söz etmişlerdir.²⁷⁰ Burada dikkat çeken husus Kureyş’in bu iddiasının daha sonraları yine tekrarlanmış olmasıdır. Nitekim onlar aynı iddiayı gündeme getirdiklerinde Kur’an’da tekrar olarak şu cevabı vermiştir. *“Biz onların, "Ona bir insan öğretiyor!" dediklerini biliyoruz. Hak'tan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili a'cemi (yabancıdır, açık değildir), bu ise apaçık Arapça bir dildir.”*²⁷¹

Müşrikler, gerçekte Kur’ân’ın yasalarını kendi inanç tarzları ve her yönüyle cahiliyeye dayanan kurulu sistemleri için zararlı gördüklerinden, Peygamberin etkinliğini farklı usullerle engellemeye çalışıyorlardı. Bu yollardan biri de Peygamber (s.a.v.)’in “birilerinden”, yani o dönemde Mekke’de bulunan birkaç Ehl-i Kitap mensubundan da yardım alarak Kur’ân’ı kendisinin icat ettiği iddiasıydı. Bu iddia ile apaçık iftirada bulunmuşlar ve Furkân’ın insanı dönüştüren öğretilerine karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkışlarına şu yersiz iddiayı da eklemişlerdir. Bu ayetler, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.

وَقَالُوا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾

“Ve “Bu öncekilerin, masallarından başka bir şey değildir. Onu yazdırmış, gece gündüz ona okunup duruyor.” diyorlar.”²⁷²

“Esatîru’l-evvelîn” tamlamasındaki “esatir” kelimesi yazmak anlamına gelen “satır” kelimesinden türetilmiştir. “usture” kelimesinin çoğuludur. Doğru olmayan, asılsız ve boş söz anlamına gelir.²⁷³ “Esatîru’l-evvelîn” de eskilerin masalları, hikâyeleri anlamına gelmektedir. İnkâr edenler, iftiradan sonra Kur’ân’ın getirdiği hakikatleri eskilerin masalları diyerek karşı duruşlarını bir adım daha ileriye taşıdılar.

Ayette geçen “bükratun” kelimesi ise, günün başlarını ifade eden bir sözdür. Mastarı “bukûr” şeklinde gelir. Günün başlarında günün ilk anlarında dışarı çıkmada mübalağa eden anlamındadır. Ayrıca ihtiyaç duyulan şeyi yapmak, başarı ile

270 Câbirî, Muhammed Abid, *Kur'an'a Giriş*, Terc., Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul, 2011, s.184.

271 Nahl 16/103.

272 Furkan 25/5.

273 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 409.

sonuçlandırmak ya da elde etmek için, erkenden gitti, davrandı ya da acele etti anlamlarına gelir. “Asıl” kelimesi ise akşam anlamına gelir. Asıl sözcüğünün çoğulu “usul” ve “asa” şeklinde gelir.²⁷⁴

Mekkeli müşrikler, iftiralarına şöyle devam etmişlerdir. Kur’ân hakkında, “O, geçmiş milletlerin hurafeleri olup, Rasûlullah (s.a.v), onun kendisi için yazılmasını emretmiştir. O hurafeler, sabah-akşam ona okunuyor ki, onları ezberlesin.” diyorlar. İbn Abbas (r.a) şöyle der: “Bunu söyleyen müşriklerden Nadr bin Haris ve ona uyanlardır. İftira, en kötü yalandır.”²⁷⁵

Müşriklerin, Kur’ân hakkındaki bu asılsız iddialarının temel sebebi, Kur’ân hakkında böyle asılsız iddialarda bulunarak, ona tabi olmak isteyenleri şüpheyi düşürmek, Kur’an’la ilgili müminlerin yüreğinde bir kuşku oluşturmak istemeleriydi. Ayrıca hayatlarını Kur’an’a göre şekillendirmek istemedikleri için böyle bir yöntem izlemişlerdi. Peygamberimize iftira atarak, okuduğu ayetlere, eskilerin masalları diyerek, vahyin insanların nazarında itibarının düşmesini sağlamaya çalışmışlardır. Halbuki bu ayetler, her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen Allah tarafından indirilmiştir.

قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦﴾

“(Rasûlum!) De ki: Onu göklerde ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi.

Şüphesiz O, çok bağışlayandır, engin merhamet sahibidir.”²⁷⁶

Kur’ân hakkında, “Bu öncekilerin masallarıdır” diyerek Kur’ân’ı masal kitabı, tarih kitabı yerine koyanlara Peygamberimizin şöyle demesi istenmiştir: “De ki, onu göklerde ve yerde gizli olan, her şeyi bilen Allah indirmiştir. Onu peygamber uydurmadı ve yazdırmadı, bilâkis onu göklerde ve yerde gizliyi bilen Allah indirdi.”²⁷⁷ Dolayısıyla iftira ederek iman edenleri şüpheyi düşürmek isteyenlere en güzel cevap verilmiştir. Bu cevapla iman edenlerin imanı artmış, inkâr edenlerin peygambere karşı duruşları artık şiddet boyutuna ulaşmıştır.

274 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 140.

275 Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II, 355.

276 Furkan 25/6.

277 Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, II, 355.

Ayrıca burada, “... O çok bağışlayıcıdır, çok rahmet sahibidir” denilmesi oldukça anlamlıdır. “Bağışlayıcı ve rahmet sahibi” olduğundan Allah, hakkın düşmanlarına süre tanımaktadır. Allah istese Rasûlullah (s.a.v.)’e karşı yalan ithamlarından ve iftiralarından dolayı müşrikleri azap kamçılarıyla yok edebilirdi. Ama inat ve düşmanlığınızı bırakıp, gerçeği kabul ederseniz biz de önceki günahlarınızı bağışlarız; denilerek Rabbimizin bağışlayıcı ve rahmet sahibi olduğu ortaya konulmuştur.²⁷⁸

2. Peygamber Bir Kuldur

وَقَالُوا مَالِ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾

“Bu nasıl peygamber ki!” diyorlar, “Yiyip içiyor, sokaklarda, çarşılarda gezip dolaşıyor! Bir melek gönderilmeli ve onunla birlikte uyarmalı değil miydi?”²⁷⁹

أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٨﴾

“Ya da ona hazineler indirilmeli yahut yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?”

Zalimler; “Siz ancak büyülenmiş bir adamın peşinden gidiyorsunuz!” diyorlar.²⁸⁰

Peygamberimizin getirdiği ilahi öğretileri kabule yanaşmayan müşrikler, öncelikle Furkân’ı ve Furkân’ı getiren elçiyi görmezden gelerek, önemsemediler. Sonra Furkân ile yüreklerinde devrimler gerçekleştiren Müslümanların sayısının çoğalması müşrikleri farklı yöntemler aramaya sevk etmiştir. Aslında, inkâr edenlerin itirazları, kul bir peygambere olmuştur.

Peygamber (s.a.v.)’in büyük şahsiyetini incelerken önümüze çıkan ilk özellik insan oluşudur. Allah’ın mahlûkatındaki sünnetullahı, bütün peygamberlerin insanlardan gönderilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Allah’ın emirlerini insanların tanıdığı, ona ısınabilecekleri, onunla münasebet kurabilecekleri bir insana vermesindeki hikmet gayet açıktır. Allah, peygamberi Muhammed (s.a.v.)’i de diğer kardeşleri gibi beşer olarak gönderdi. Allah’ın sabit kanunu ve açık iradesi uyarınca onunda beşer oluşu serahatle ilan edilmişti.²⁸¹ Kitabımızın şu ayeti buna en büyük delildir. “De ki:

278 Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 575.

279 Furkan 25/7.

280 Furkan 25/8.

281 Haşimi, M.Ali, *Kur’an’da Resulullah*, Terc. Nureddin Yıldız, Risale Yay., İstanbul, 1987, s. 11.

*“Ben de ancak sizin gibi bir insanım. (Ne var ki) bana, ‘Sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır.’ diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın.”*²⁸²

Bu ayetlerin tahliline geçmeden tarihi arka planına bakalım. Müşriklerin ileri gelenleri peygamberimize haber gönderip kendisiyle konuşmak istemişlerdi. Bu çağrı sonucu, Peygamberimiz geldi. Ve ona şöyle dediler: Şimdi bak! Sen eğer bu davetinle maddi imkân istiyorsan, sana mallarımızdan mal toplarsın ve eğer şan-şöhret istiyorsan, seni başkanımız olarak tanırız dediler. Peygamberimiz (s.a.v) buyurdu ki: *“Ben bu davet karşılığında mallarınızı istemiyorum, üzerinizde melik olmak gibi bir niyetimde yok dedi. Fakat Rabbim beni size bir peygamber olarak gönderdi ve bana vahiy indirdi. Beni müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. Ben de size, Allah’ın risâletini bildirip iyilikle öğüt verdim. Eğer siz getirdiğime göre bir hayat yaşarsanız bu sizin dünya ve ahirete faydanızdır. Eğer kabul etmezseniz yüce Allah, benimle sizin aranızda hüküm verinceye kadar ben, yüce Allah’ın emrine sabrederim. Ya Allah bu davayı başarıya ulaştırır yada ben bu dava uğruna helak olur giderim.”* dedi.

Bunun üzerine müşrikler peygamberimizden şu isteklerde bulundular: Rabbinden iste de senin elçi olduğunu doğrulayacak bir melek göndersin. Ayrıca Allah sana bahçeler ve bağlar versin. Altından ve gümüşten yapılmış saraylar varesin. Böylece sen çalışmaktan kurtulasın. Çünkü sen de bizim gibi çarşı- pazarda geziyor, rızkını temin için uğraşıyorsun. Eğer gerçekten bir peygambersen Allah senin üstünlüğünü bize göstermeli ve bizde bunu görmeliyiz dediler. Bunun üzerine Peygamber *“Hayır, Allah beni size bunun için göndermedi. Yüce Allah beni bir müjdeci ve korkutucu olarak gönderdi”* dedi. İşte bu âyetler bunun üzerine nazil oldu.²⁸³

Allah, bu ayetlerin yol göstericiliğinde inkâr edenlerin tuğyanlarını, sınır tanımazlıklarını, herhangi bir delilleri olmaksızın, gerçeği tekzib etmelerini bize bildiriyor. Müşrikler, peygamberle birlikte bir de melek indirilmeli derken peygamberin elçiliğine bir meleğin şahit olmasını istemişlerdir. Bu tavırları ile peygamberi kabul etmediklerini ve onu yalanladıklarını ortaya koymuşlardır.

282 Kehf 18/110.

283 Kurtubî, *el-Câmi’*, XV, 369-370; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 55.

Allah'ın peygamberler göndererek tarihe müdahalesini istemeyen inkâr edenler bu itirazlarını sadece Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yapmamışlardır. Kur'an'ın bize aktardığına göre Firavun da Hz. Musa (a.s) için: “*Ona altın bilezikler verilmeli veya beraberinde kendisine yardım edecek melekler gelmeli değil miydi?*”²⁸⁴ demiştir.

Peygamberlerin bir kul olduğuyla ilgili Allah Teâlâ daha önce göndermiş olduğu bütün peygamberlerden haber vererek buyurur ki: “*Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.*”²⁸⁵; “*Biz onları yemek yemez bir ceset kılmadık ve onlar (dünyada) ebedî de değillerdi.*”²⁸⁶ Peygamberler de yemek yiyerek fitri ihtiyaçlarını giderirler. Rızıklarını temin için ticâret yaparlardı. Peygamberlerin yemek yemesi ve ticaret yapmaları risâlet sürecine ve peygamberlik payesine kesinlikle ters düşmez.²⁸⁷

Müşrikler kendilerine göre peygamberlikle çelişen beş özellik söylediler diyen Zuhayli, tefsirinde şunları dile getirir:

1. “*Müşrikler şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber ki, yemek yiyor?*” Yani peygamberlik iddiasında bulunan bu kişinin bizden üstün bir yanı yok. Bizim gibi yiyip içiyor ve bizim ihtiyaç duyduğumuz şeylere o da ihtiyaç duyuyor. Bu olmayacak bir durum. Peygamber dediğin bir melek olmalı.

2. “*O da çarşılarda geziyor.*” Yani rızık temini için ticaret yapıp çarşı pazar dolaşıyor. O'nun bize herhangi bir üstünlüğü yok.

3. “*Kendisine bir melek indirilip de onunla birlikte uyarıcı olsaydı ya!*” Yani, İnandığı Rabbi ona bir melek gönderseydi, gelen melek onun iddia ettiği şeyin doğruluğuna şahitlik etseydi ve ona inanmayıp karşı çıkana cevap verseydi ya!

4. “*Yahut kendisine bir hazine indirilseydi.*” Yani gökyüzünden ona içinde altın gümüş ve değerli ziynetlerin bulunduğu bir hazine verilseydi, o da bu hazineden harcama yapsaydı. Dolayısıyla rızık temini için ticaret yapmak zorunda kalmazdı.

284 Zuhruf 43/ 53.

285 Yûsuf 12/ 109.

286 Enbiyâ 21/ 8.

287 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 310-311.

5. "... Veya bir bahçesi olsa ve oradan yeseydi ya!" Yani Rabbi ona bir bahçe verseydi. Peygamberde o bahçeden yeseydi. Böylece rızkını temin etmiş olurdu!²⁸⁸

Aslında müşriklerin bütün isteklerinin temelinde onların dünyevi düşüncelerini, basit bir şekilde peygamberle karşılaştırmalarından ibarettir. Zira peygamberler dünyalık maddi geçimliklerle üstünlük elde etmediler. Onlar, dünyalık konularda kendileri dışındaki insanlar gibidirler. Peygamberler sadece manevî değerlerle ve ulvî hikmetlerle ve hayranlık verici ahlakla, üstünlük sahibi olmuşlardır. Bunun için Allah şöyle buyurmuştur: *"De ki: Ben ancak sizin gibi bir beşerim. Ancak bana sizin ilâhınızın tek ilâh olduğu vahyolunuyor."*²⁸⁹

Oysa rivayetlerde Peygamber (sav)'in niteliklerine dair şu ifadeler yer almaktadır: *"O, insanların en güzel ahlaka sahip olanı idi. Hiçbir zaman çirkin bir söz ağzından çıkmaz ve hiçbir kötü davranışı sergilemezdi. Çarşılarında ve pazarlarda bağırıp çağırılmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermezdi. Affeder ve hatta yüzünü çevirip hatayı görmezden gelirdi."*²⁹⁰

Yukardaki hadiste de ifade edildiği gibi pekçok hadis ve siyer kitabında peygamberimizin ve sahabelerin ticaretle uğraştığı, alış verişle meşgul oldukları, çarşı pazarlarda dolaştıkları zikredilmektedir. Bu da çarşı pazarda dolaşmanın, insanî bir tavır olduğunun ifadesidir.

İbn Abbas (ö. 68/687) bu konuyla ilgili olarak şunları söyler. Müşrikler, Rasûlullah (s.a.v)'ı garip ve yoksul olduğundan dolayı ayıplamışlardı: *"Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer..."* demeleri üzerine, Rasûlullah (s.a.v) üzüldü. Bunun üzerine şu âyet peygamberimizi teskin etmek için nazil oldu. *"Bizim senden önce gönderdiğimiz rasûller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı."* Yani dünya hayatında geçimlerini elde etmenin yollarını ararlardı.²⁹¹

*"Meryem oğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise siddika bir kadındır. İkisi de yemek yerlerdi."*²⁹² ayeti de yukarıda anlatmak istediğimizi açıklamaktadır.

288 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, X, 23-24.

289 Kehf 18/110.

290 Tirmizî, "Birr", 68.

291 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 370.

292 Maide 5/75.

Kurtubî tefsirinde şu yorumu yapar: Bir kul peygamber olarak Hz. Muhammed (s.a.v) geçimini elde etme yollarına başvurmuştur. Bu âyet sebeplere tutunmak, alış veriş, ticaret, sanat ve daha farklı şekil ve tarzlarla geçimi sağlama yoluna başvurmak konusunda ana kıstastır. Rabbimiz, Kur'an'da, üstün kulları, elçileri ve peygamberleri hakkında sebeplere tutunduklarını ve rızık temin etmek için bir takım iş ve meslekleri yaptıklarını bildirmektedir.²⁹³ Rabbimiz şöyle buyurur: “*Bir de Davud’a, sizin faydanız için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi korusun. Şimdi siz şükrediyor musunuz?*”²⁹⁴; “*Bizim senden önce gönderdiğimiz rasûller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı.*”²⁹⁵ yani ticaret yaparlar, meslek icra ederlerdi, demektir. Peygamber (s.a.v.) da şöyle buyurmuştur; “*Rızkım mızrağımın gölgesi altında kılındı.*”²⁹⁶

İnsanın çalışıp emeği ile kazanması ile ilgili olarak, Kur'an-ı Kerîm'de yüce Allah, Hz. Musa'ya hitab ettiğinde: “*Asanla denize vur.*”²⁹⁷ diye buyurmuştur. Oysa asayı vurmada da yüce Allah denizi yarmaya kadirdir. Aynı şekilde Hz. Meryem'e de: “*O kuru hurma ağacını kendine doğru salla.*”²⁹⁸ diye buyurmuştur. Hâlbuki o hurma ağacını sallamaksızın ve yorulmaksızın Allah, oradan hurmaları indirmeye kadirdi. Bütün bunlarla birlikte ilahi lutfu mazhar olup, kendisine yardım olunacak yahut duası kabul olunacak, ya kendisi ya da başkası hakkında bir keramet ile taltif olunabilecek bazı şahısların olabileceğini de inkâr etmiyoruz, fakat böyleleri vardır diye, genel kurallar ve güzel emirler ortadan kaldırılamaz.²⁹⁹

Peygamber (sav)'da şöyle buyurmuştur: “*Sizden herhangi birinizin ipini alıp, sırtı üzerinde odun taşıması herhangi bir kimseden -ona versin ya da vermesin- dilencilik etmesinden daha hayırlıdır.*”³⁰⁰

Dağ başında insanlarla hiçbir ilişkisi olmayan bir kimseyi düşünecek olsak bile bu kimsenin arzın bitirdiklerini toplamak için bulunduğu yerden çıkıp gitmesi gerekir. Hiç kimseye oturduğu yerden rızık gelmemiştir.³⁰¹ İşte Peygamber (s.a.v)'ın şu hadisinin anlamı da budur: “*Şayet sizler Allah'a hakkıyla tevekkül edecek olsaydınız, elbetteki*

293 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 370.

294 Enbiya, 21/80.

295 Furkan, 25/20.

296 Buhârî, “Cihad”, 87.

297 Şuara, 26/63.

298 Meryem, 19/25.

299 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 370-371.

300 Buhârî, “Zekât”, 50, 53; Müslim, “Zekât”, 106. Ayrıca bk. Tirmizî, “Zekât”, 28

301 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 370-371.

*sabahleyin kursakları bomboş ve aç gidip, akşamleyin kursakları dolu ve tok olarak geri dönen kuşların rızıklandırıldığı gibi rızığınız verilirdi. “*³⁰²

Allah, tahlilini yaptığımız ayetlerle, insanlara kendi içlerinden bir peygamber seçip gönderdiğini beyan eder. İnkâr edenlerin anlamsız karşı çıkışlarını da reddeder. Ayrıca çok önemli bir konu olan peygamberin ilâhlaştırılmaması gerektiğini şöyle dile getirir.

1. Peygamber sizin gibi bir insandır ve Rahman’ın kuludur.

2. Peygambere vahiy nazil olur. O da vahiy doğrultusunda insanları cennetle müjdeler ve cehennemle uyarır. Vahiy insanlara kusursuz ulaştırır. Peygamber gaybı, ancak Allah bildirirse bilir. Evrenin yönetimi ona verilmemiştir. Kâinatta tek otorite sahibi ancak Allah’tır.

3. Peygamber özü sözü dosdoğru olandır.

4. Peygamber akli ve zekâsıyla diğer insanlardan farklıdır.

5. Peygamber de yemek yer, su içer; uyuyarak dinlenir, rızıkını temin için çalışır.

6. Peygamber evlenerek aile kurup çocuk sahibi olur.³⁰³

Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed’i (s.a.v.) bu insani hasletleriyle kabul etmek istemiyorlardı. Çünkü çoğu, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğru, iffetli ve güvenilir olduğunu çok iyi biliyor, fakat birtakım çıkarlarının, en azından Mekke ve civarındaki sultanlarının elden gideceğini hesaba katarak bildiklerinin tersine bir iddiayla ortaya çıkıyor ve Hz. Muhammed’i (s.a.v.) Allah adına yalan uyduran bir kimse olarak tanıtmak istiyorlardı.³⁰⁴

Dediler ki, bu Muhammed’e ne oluyor, elçilik iddia ediyor. Bu ifade de horlama ve alay etme vardır. O da bizim gibi yemek yiyor, pazarlarda dolaşıyor ve geçimini sağlamak için çalışıyor. Eğer onun dediği doğru ise ne oluyor da bizden başka bir hal üzere yaşamıyor. Bu şaşkınlıklarının ve gözlerinin maddeye takıldığını göstermektedir. Çünkü peygamberlerin diğer insanlardan ayrıcalıkları bedensel şeylerle değildir. Ancak öze ait şeylerledir. Nitekim Allah “*De ki ben de sizin gibi bir insanım bana ilahınızın*

³⁰² Tirmizi, “Zühd”, 33; İbn Mace, “Zühd”, 14.

³⁰³ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4283.

³⁰⁴ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4284.

*bir tek ilah olduğu vahyolunuyor.*³⁰⁵ ayetiyle işaret etmiştir. Yahut ona bir hazine atılmalı değil mi? Onunla desteklenir ve geçim teminine gerek kalmazdı, ya da ondan yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi? Bu da çıtayı düşürmedir; yani eğer bir hazine atılmazsa hiç olmazsa köy ağaları gibi bağ ve bahçeleri olsun da geliri ile geçimini sağlasın.³⁰⁶

Şimşek ise bu kunuyla ilgili şu yorumu yapmıştır: Onlara göre Allah bir peygamber göndermiş olsaydı, bir melek gönderirdi. Ama mutlaka bir insanı peygamber gönderecekse, yanın da bir melek görevlendirmeli ki inanmayanları cezalandırsın. Yahut bir peygamber, sıradan bir insan değil de kendi kavminin ileri gelenlerinden biri olmalıdır. O ihtiyaçlarını karşılamak için pazarda dolaşan biri olmamalı, ihtiyaçlarının tamamını Allah karşılamalı, ona bahçe vermeli onun sarayları olmalı.³⁰⁷

Aslında bu iddialarıyla onlar dünyevi güç ve ihtişamı olan ve insanları kendisine inanmaya zorlayan biri olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Kuşkusuz bu anlayışları hayatı anlamamaktan ve üstün değerleri bilmemekten kaynaklanan kısır bir anlayıştı, ama kendi dünya görüşleriyle uyum içerisindeydi. Çünkü onlara göre en üstün değer, günümüz insanlığının çok büyük bir kesimine hâkim olduğu gibi dünyevi servet ve güçtür. Onların peygambere karşı çıkışlarının yemek yiyen ve çarşılarda dolaşan birinin peygamber olamayacağını söylemelerinin, peygamberi büyülenmiş olmakla ve delilikle suçlamalarının temelinde yatan asıl sebep, ahirete inanmamalarıdır.³⁰⁸

Kul peygambere olan itirazları Kutup, şöyle yorumlar: Müşriklerin kul peygambere olan bu itiraz, aslında insanların tüm peygamberler hakkında ileri sürdükleri ortak bir karşı duruştur. İtirazlar, çok yakından tanıdıkları, nasıl bir yaşam sürdüğünü iyi bildikleri, diğer insanlar gibi yiyip içen bir kişi, nasıl olur da vahiy alır ve peygamber olduğunu iddia edebilir çerçevesinde şekillenmiştir.³⁰⁹

İnsan olması ile ön planda bulunan bir peygamber, bir taraftan rızkını temin etmek için çalışırken, ter dökerken, diğer taraftan Peygamberlik görevini yerine getirmek için çalışır. Dolayısıyla ümmetinin hiç bir ferdi kul peygambere olan ittibanın insana yükleyeceği sıkıntılardan kaçınmaz. Peygamberin insana yükleyeceği görevleri

305 Kehf 18/110.

306 Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl*, II, 514.

307 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân*, III, 506-507.

308 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân*, III, 506-507.

309 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 500.

yapmamak için ileri süreceği hiçbir haklı mazereti olamaz. Çünkü peygamberin oluşturduğu somut örnek, kul peygamber duruşu önünde duruyor.³¹⁰

Peygamberlerin bilgi kaynağı temelde vahiydir. Rab, peygamberleri okur-yazar olmayan insanlar içinden seçmiştir. İnsanlara Allah katından vahiy getirmek yanında başta örneklik ve eğitim olmak üzere daha birçok görev ile yükümlü olan peygamberlerin, insanlar arasından seçilmesi sünnetullahın bir gereğidir.³¹¹ Bu sebeple peygamberlerin niçin melek olmadıklarını, neden olağanüstülükler taşımadıklarını, inkârlarına bahane kılanlara, Kur'an şöyle seslenir. “*Şayet yeryüzünde mutmain olarak gezip dolaşanlar melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir meleği elçi gönderdik.*”³¹²

İnsanlara Allah'ı anlatacak ve O'na davet edecek olan elçilerin hem insanlardan olması, hem de onlardan farklı özelliklere sahip olması gerekir. Peygamber olmalıdır, ancak bizzat Allah'ın eğitip insanlara model diye sunduğu bir insan. Beşer hamurundan yoğrulmuş, fakat peygamber kalıbına dökülmüş bulunan Allah elçisinin sonuncusu bu sebeple gerektikçe “*Ben ancak sizin gibi bir beşerim.*”³¹³, “*Ben herhangi bir biriniz gibi değilim. Ben Allah tarafından yedirilir, içirilirim.*” buyurmuştur.³¹⁴

Zeki Duman ise peygamberin de bir kul olması gerektiğini şu yorumuyla ortaya koyar: “Hâlbuki insana ancak insan elçilik edebilir. Şayet düşündükleri gibi onlara kendilerinden farklı yaratıklar elçi olarak gönderilseydi, elçilik görevi amacına ulaşmazdı. Allah'ın , “*Şayet yeryüzünde mutmain olarak gezip dolaşanlar melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir meleği elçi gönderdik.*”³¹⁵ ayeti de doğal olanın bu olduğuna işaret eder.”³¹⁶

Aslında Hz. Muhammed'e (s.a.v) ve Kur'an'a dil uzatıp hakaret edenler, hesaba inanmayanlardır. Zira bu münkirler âhirete tam manasıyla inanmış olsalardı, ahirette yaşanacakları beyan eden ve ahiret hayatından haber veren elçiye de inanırlardı. Ayrıca Allah'ın vahyettiği insan gücünü her yönüyle aşan bu ilahi kitaba da inanırlar ve tasdik ederlerdi. Nitekim ilgili âyette bilhassa bu inceliğe işaret edilmektedir.³¹⁷

310 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'an*, X, 503.

311 Akyüz, Vecdi, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, I, 470.

312 İsra 17/95.

313 Buhârî “Salat”, 31.

314 Buhârî “Savm”, 49.

315 İsra 17/95.

316 Duman, Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr yay., Ankara, 2016, I, 413.

317 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4285.

Onların asıl maksatları, peygamberin liyakatsizliği veya onda gördükleri herhangi bir eksiklik değil, kıyameti, tekrar dirilişi, en son duruşma ve hesap gününü inkâr etmektir.³¹⁸

Peygamberin istedikleri gibi biri olmadığını bahane ederek, bazı isteklerde de bulundular. Biz öyle basit şeylere inanmayız. Bizim gibi bir insan veya bizden farklı olmayan bir kişi, bize peygamber gönderilmemeliydi.³¹⁹ Hatta *“Allahın elçisine verilenlerin benzeri bize de verilmediği sürece biz iman etmeyeceğiz.”*³²⁰; aynı şekilde *“Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz.” De ki: “Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resûl olarak gönderilen bir beşerim.”*³²¹

Niçin peygamberler de biz gibi insanlardan çıkıyor diye, inkârcılar hep itiraz etmişlerdir. Rabbimiz ise kullarını denemek için hikmete binaen peygamberleri, kullarının seçkinlerinden göndermiştir. Bu şekilde peygamberler, insanlara daha fazla yaklaşmış, onlarla daha yakından ilişki kurabilmiş, onların dertlerini daha yakından görebilmişlerdir. Böylece insanlara en güzel örnek olmuşlardır. Ayrıca Allah’ın dininin hayata aktarılabilirliğini, en güzel ve canlı bir şekilde ortaya koymuşlardır.³²²

Ayetin sonunda da bunlar “zalimler” diye anılmışlardır. Çünkü bu kimseler ilk önce yüreklerinden Allah’ı çıkarmışlardır. O’nun yerine uyduruk sahte ilahlar edinerek onlara bağlanmışlar; Allah’a kulluk edeceklerine Allah’ın dışındaki varlıklara kulluk etmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamber olup olmadığının kıstası olarak, onun getirdiği dinin ilkelerinin, insanlığın bireysel ve sosyal problemlerini çözmeye elverişli olup olmadığını, gereksinimlerine cevap verip vermediğini dikkate almaları gerektiği halde onlar, elçilik göreviyle ilgisi olmayan haksız ve yersiz taleplerde bulunmuşlardır. Böylece zalim sıfatını hak etmişlerdir.³²³ Bu zalimler, hayatlarına şekil verecek

318 Duman, Zeki, *Beyânu’l-Hak*, I, 414.

319 Duman, Zeki, *Beyânu’l-Hak*, I, 416.

320 Enam 6/124.

321 İsra 17/90-93.

322 Akpınar, Ali, *Benim Amentüm*, Hüner Yayınevi, Konya, 2012, s. 116.

323 Heyet, *Kur’ân Yolu*, IV,110.

öğretilere kulak verecekleri yerde bu öğretileri getiren elçiyi aşağılayıp küçümsemişler ve böylece yoldan çıkmışlardır.

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾

“Bak; senin hakkında nasıl örnekler getirdiler de saptılar, bir daha da doğru yola gelemezler!”³²⁴

Küfürde inat edenler, hep insanüstü bir peygamber beklemişler, başka bir deyişle imandan yan çizmenin bahanesini böyle bulmuşlardır. Bu tavır Nuh kavminin, Lut kavminin, Ad kavminin, Semud kavminin, Medyenlilerin, Eykelilerin, Firavun ve cahiliye müşriklerinin ortak tavrıdır. Mekkeli müşriklerin de, Rasûlullah (s.a.v.) hakkında söyledikleri bu sözlerin sebebi, gönderilen peygamberin, kendi içlerinden, örnek alabilecekleri beşer birisinin olmasıydı. Rabbimiz Kur’ân’ı Kerîm’de ısrarla, gönderilen elçinin, içlerinden ve örnek alabilecekleri biri olduğunu vurgular.

“De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilahınızın yalnızca tek bir ilah olduğu vahy ediliyor. Artık ona yönelin ve ondan bağışlanma dileyin”³²⁵

“İçlerinden bir adama: “İnsanları uyar ve iman edenlere, muhakkak kendileri için Rableri katında gerçek bir makam olduğunu müjde ver” diye vahy etmemiz, insanlara şaşırtıcı mı geldi? İnkâr edenler: “Gerçekten bu, açıkça bir büyüçüdür” dediler.”³²⁶

“Onlara de ki; eğer yeryüzünde yaşayıp huzur içinde dolaşanlar melekler olsaydı muhakkak biz onlara gökten melek bir peygamber indirirdik.”³²⁷

Gönderilen peygamber, melek olarak gelseydi, bu sefer; “Allah bize tabi olamayacağımız bir elçi gönderdi” diyeceklerdi. Veya gelen elçi insan olsa bile, çarşıda pazarda dolaşan, kendilerinin işlerine karışan ve kurdukları sisteme çomak sokan birisi olmamalıydı. Eğer Rasûlullah (s.a.v.) evinde oturup, Allah’ı zikredip, namazını kılıp müşriklerin işlerine karışmasaydı, toplumda her hangi bir problem olmayacaktı.

324 Furkan 25/9.

325 Fussilet 41/6.

326 Yunus 10/24.

327 İsra 17/95.

Günümüzde de bu müşrik zihniyetine sahip olan kimi çevreler, peygambersiz, sünnetsiz bir din inşa etme çabasındalar. Peygamberi davetin mücadelesini veren âlimlerin, kendi hayatlarına karışmamasını isterler. Yani bizim yaşantımıza, ticaretimize, sosyal ve iktisadi hayatımıza karışma; bunun dışında kendi başına ne yaparsan yap demek istemektedirler.

Şu husus unutulmamalıdır ki peygamber, melek olmadığı gibi “efsane” de değildir. Çünkü efsaneler örnek alınamazlar. Fakat Rasûlullah (s.a.v.), sarsılmayan imanı, tertemiz ahlâkı, fedakârlığı, cömertliği, cesareti, kararlılığı ve çalışkanlığı kısaca bir hayat boyu yaşadığı kulluğu ile mükemmel bir örnektir. Rasûlullah (s.a.v.)’i örnek almak, O’nun gösterdiği yolda gitmekle gerçekleşir. Rasûlullah (s.a.v.)’in önderliğinde bir hayatı yaşamak için de, O’nun örnek hayatını okumalı, anlamalı ve ona göre bir davranış içerisinde bulunulmalıdır.

تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾

“Dilediği anda sana bunlardan çok daha hayırlısını, içerisinde ırmaklar çağıldayan cennet bahçelerini verebilecek ve senin için köşkler, saraylar kurabilecek olan ne yüce, ne mübarektir!”³²⁸

Ayetteki “kusûr” kelimesinin manası, “köşkler topluluğu” anlamında olup, “saray ve kasr, yüksek mesken” anlamına getir. Binâenaleyh her cennetin bir kasrı olması muhtemeldir. Böylece o kasr, bir mesken ve gezinti yeri olmuş olur. Mücâhid bu ifadeye “Eğer Allah dilerse, Sana ahirette cennetler, dünyada da köşkler verir”, şeklinde mana vermiştir.³²⁹

Râzî, konu ile ilgili der ki: Allah, en yücedir. Allah isterse sana, müşriklerin istediklerinden daha iyisini ve daha güzelini, yani bitmez tükenmez saltanat olan cennetleri verir ve senin için saraylar yapardı. Ama Allah, Müşriklerin ortak koşmalarından uzaktır. Eğer Allah isteseydi sana müşriklerin, sende bulunmasını gerekli gördükleri şeylerden daha hayırlısını verirdi. Aslında bu ayetlerle, Allah, Hz.Muhammed (s.a.v)’e müşriklerin ileri sürmüş oldukları şeylerin tamamını vermeye gücünün yettiğini beyan eder. Ancak ne var ki, ya insanın faydası için, ya da kendi dileğine uygun olarak kullarını yönettiğini hatırlatır. Allah’ın yaptığı işler hakkında hiç

328 Furkan 25/ 10.

329 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 54.

kimsenin itiraz hakkı bulunamaz. Allah, kimilerine ilim ve irfan kapılarını açıp, dünya kapılarını kapatır. Kimilerine de bunun aksini yapar. Bütün bunlar, Allah'ın kendi istediğini yapan bir ilah olduğunun bilinmesi içindir.³³⁰

“Resulullah'a şöyle denilmişti: *“Dilersen sana senden önce hiçbir Peygamber'e verilmeyen senden sonra da hiçbir kimseye verilmeyecek olan, yeryüzünün hazinelerini ve anahtarlarını verelim. Bunlar senin, Allah katındaki mükâfaatlarından hiçbir şey eksiltmeyecektir.”* Resulullah: *“Bunların hepsini, âhirette bana verilmek üzere biriktirin.”* dedi. Bunun üzerine Allah Teâla bu âyeti indirdi.³³¹

Dahhâk (ö. 105/723) şöyle der: “Müşrikler, Rasûlullah (s.a.v.)'i garibanlığından dolayı ayıplayınca, Rasûlullah (s.a.v.)üzüldü. Bunun üzerine onu teselli etmek üzere Cebrail indi. Konuşurlarken gökten bir kapı açıldı. Cebrail dedi ki: *“Ey Peygamber! Sana müjdelers olsun. Bu cennet bekçisi Rıdvan'dır. Sana, Rabbinin rızasını getirdi: Rıdvan. Rasûlullah (s.a.v.)'i selamlayarak şöyle dedi: “Rabbin seni, hükümdar bir peygamber olmakla, kul bir peygamber olmak arasında serbest bıraktı.”* Meleğin elinde parlak, nurdan bir çanta vardı. Daha sonra dedi ki: *“İşte bunlar, yeryüzü hazinelerinin anahtarlarıdır. Rasûlullah (s.a.v.), danışır bir vaziyette Cebrail'e baktı. Cebrail eliyle, tevazu göstermesini işaret etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.)'de; “Ben, kul bir peygamber olmayı tercih ederim.”* dedi. Bu olaydan sonra Rasûlullah (s.a.v.), vefat edip dünyadan ayrılincaya kadar yaslanarak bir şey yemedi. Yani dünya nimetlerine meyletmedi.³³²

Kutup, tefsirinde şu yoruma yer verir: Yüce Allah, Elçisine bu cennetlerden ve saraylardan daha faziletli bir ödül vermeyi dilemiştir. Bu ödül, cennetlerin ve sarayların var edenine peygamber olmaktır; Allah'ın muhafazasının, murakabesinin, sevk ediciliğinin ve başarıya erdiriciliğinin şuurunda olmaktır; bu kutsal ilişkinin lezzetini tatmaktır. Hiçbir somut şey, Allah ile olan birlikteliğin lezzetini veremez. Fakat müşrikler bu lezzeti ve ikramı anlamaktan ya da onun tadını yaşamaktan ne kadar da uzaktırlar!³³³

330 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 85.

331 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 460.

332 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 54.

333 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 504.

Allah isteseydi peygamberimize dünyanın bütün saltanatını verebilirdi. Ama böyle istemedi. Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) de diğer peygamberler gibi yemek yiyen ve rızkını temin için çarşı - pazar dolaşan bir uyarıcı olarak gönderildi.

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنَّهُمْ لِيَأْكُلُوا الطَّعَامَ وَيَمْشُوا فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً

أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

“Senden önce göndermiş olduğumuz bütün Peygamberler, yiyip içen ve çarşı pazarda dolaşan kimselerdi. Biz sabır gösterebilecek misiniz diye, sizin bir kısmınızı diğerleriyle imtihan ediyoruz. Rabbin görmektedir.”³³⁴

Taberî, bu ayetle ilgili yorumunda şunları ifade etmiştir: Allah Teâla, bu âyette, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliğine karşı çıkan, onun yemesi ve içmesi, rızık temini için çalışması sebebiyle peygamber olamayacağını iddia eden müşriklere cevap verir. Rasulullah’tan önce gönderilen bütün elçilerin de yeyip içen, çarşılarda gezen insanlar olduklarını bildirir. Bu itibarla Hz. Muhammed (s.a.v.)’in peygamberliğini kabul etmemek için hiçbir sebep bulunmadığını beyan eder.³³⁵

Gönderilen bütün elçiler de insandı. Vücutlarını ayakta tutmak için yemek yer, rızık temini için ticaret yaparlardı. Bu özellikler, peygamberlerin durumlarına ve bulundukları makama ters değildir yahut onların görevlerine ters olacak özellikler değildir. Peygamberleri, diğer insanlardan farklı kılan özellikler, hayranlık verici bir ahlâkı kuşanmaları ve her akıl sahibine peygamberliklerinin ve rableri katından getirdikleri vahiylerin doğruluğunu gösteren fevkalade durumlar ve mucizelerle desteklenmeleridir.

Bu ayeti daha iyi anlamamız açısından şu ayetleri de gündeme getirebiliriz. “Biz senden önce de çeşitli kasaba halklarından kendilerine vahiy indirdiğimiz bazı adamları rasul olarak gönderdik.”³³⁶; “Biz onları (peygamberleri) yemek yemeyen cesetler kıldık.”³³⁷

Süyûtî, “Sizin bir kısmınızı diğerleriyle imtihan ediyoruz” buyruğu ile ilgili şu görüşleri serdedir: Dünyada bazı kişilere üstünlük, bazı kişilere kudret ve bazı kişilere

334 Furkan 25/20.

335 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 464.

336 Yusuf, 12/109.

337 Enbiya, 21/8.

dert vererek imtihan etmesi kastedilmektedir.”³³⁸ Allah birine bolca verirken, diğerine kısıtlamaktadır. Bunun üzerine kişi: “Rabbim bana filan kişiye verdiği gibi vermemektedir” der. Ağrılarla, hastalıkla imtihan ettiği zaman kişi: “Rabbim beni filan kişi gibi sağlıklı kılmadı” der. Yüce Allah buna benzer şeylerle kimin sabredip, kimin sabredemeyeceğini görmek için kullarını imtihan etmektedir.³³⁹

Biz, sizin bir kısmınızı bir kısmınız için fitne yaptık. Ayetine şu açıdan da bakabiliriz. Allah insanları birbirleri için deneme konusu yapmıştır. İkimizden bizim gibi bir peygamber seçmiş ve bizi onunla denemiştir. Peygamberin çağrısını kabul edenler kazanırken, kabul etmeyenler kaybetmiştir. Şimdi, peygamberin çağırdığı İslâm’a, Allah’a kulluğa yönelecek misiniz?³⁴⁰

Bu ayet, genel olarak insanlar arasındaki münasebetlerin sıradan bir şekilde yürütülemeyeceğini, bu ilişkilerin bir kuralının bulunduğunu göstermektedir. Bu kurallara uymak, hak ve adaleti şiar edinerek, sabrı ve özverili olmayı gerektirir. Onun için Allah, “*bakalım sabredebilecek misiniz*” diye buyurmuştur.³⁴¹

3. Peygamberle Birlikte Bir Yol Tutmak

وَيَوْمَ يَعْزُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٧﴾

“Zulüm ve kötülük yapmış olan kişi, o gün ellerini ısıracak ve: “Ah, ne olurdu!” diye feryat edecek, “Keşke Peygamberin gösterdiği yolu izlemiş olsaydım!”³⁴²

Ayette geçen “add” kelimesi, sözlükte “bir şeyi dişlerle kavrayıp şiddetli bir biçimde ısırmak” anlamına gelir. Bu ayette ise tarifsiz bir pişmanlık anlatılmaktadır. İnsanlar pişman olduklarında alışkanlık olarak ellerini ısırırlar.³⁴³

Peygambere iftira eden, peygamberi kabul etmemek için onun kul olmasını bahane edenler, hem dünyada hem de ahirette büyük bir pişmanlık yaşayacaklar ve keşke peygamberle birlikte bir yol tutsaydık diyeceklerdir. Ama bu pişmanlığın hiçbir faydası olmayacaktır.

338 Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VI, 243-244.

339 Süyûtî, *Dürrü'l-mensûr*, VI, 243-244.

340 Küçük, Ali, *Besâiru'l-Kur'ân*, IX, 465.

341 Heyet, *Kur'ân Yolu*, IV, 117.

342 Furkan 25/27.

343 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 570.

Elmalılı, bu ayetle ilgili şu yorumu yapar: O gün, zalim kimse ellerini ısırarak. “Eyvah bana, diyecek; keşke ben peygamberin yanında bir yol tutsaydım.” Bilindiği gibi el ısırarak kızgınlık ve ümitsizlikten kinayedir. Zalim kelimesi ile kastedilen bütün zalimlerdir. Fakat burada âyetin indirilmesine sebep müşriklerden Ukbe b. Ebî Muayt'tır, denilmiştir.³⁴⁴

Bu âyette Allah Teâlâ, Rasûlullah'ın yolundan ayrılan, onun Allah katından getirmiş olduğu apaçık, hiç bir şüphe olmayan haktan ayrılan, Allah Rasûlü'nün yolundan başka bir yola giren zâlimlerin pişmanlığını haber veriyor. Kıyamet günü vuku bulduğunda, kendisine pişmanlığın fayda vermeyeceği bir yerde pişman olacak ve hasretle, esefle ellerini ısıracaktır. Nitekim şu ayetler bu pişmanlığı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

*“O gün yüzleri ateşte çevrilirken: Ne olurdu keşke Allah'a itaat etseydik, peygambere de itaat etseydik, derler. Ve dediler ki: Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itaat etmiştik. Onlar bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız, onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.”*³⁴⁵

İbn Kesîr bu ayeti şöyle tefsir etmiştir. Her zâlim kıyamet günü pişmanlığın en üst derecesinde pişman olacak ve ellerini ısırarak şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber bir yol tutsaydım. Keşke (beni hidâyetten ayıran ve sapıklık yoluna döndüren) falancayı dost edinmeseydim.” Bu ayet Ukbe İbn Ebu Muayt ya da bunun dışında bir başkası hakkında inmiş olsa da bu durum bu tavrı gösteren herkes için aynıdır.³⁴⁶

Peygamberle birlikte bir yol tutmamak, peygamberin izini takip etmemek, İslami davetin Medine döneminde de Müslümanları uyarı ve ikaz ile başbaşa bırakmıştır. Şöyle ki, Medine’de açlık ve pahalılığın hüküm sürdüğü kuraklık yıllarından birinde; Dihye bin Halife el-Kelbi, Müslüman olmadan önce, Şam’dan yola çıkardığı bir ticaret kervanıyla Medine’ye geldi. Medineliler âdetleri olduğu üzere kervanı tefler ve zillerle, şenlik havasında karşıladılar. Rasûlullah (s.a.v.), tam o esnada Mescitte, Cuma hutbesi veriyordu. 12 erkek ve bir miktar kadın dışında tüm cemaat, Rasûlullah (s.a.v.)’i hutbe okurken terk edip, kervanın yanına koştu. Rasûlullah (s.a.v.), bu duruma çok kızdı ve

³⁴⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 64.

³⁴⁵ Ahzâb, 33/66-68.

³⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 317.

buyurdu ki: “Eğer mescitte kimse kalmasaydı, şu vadiyi ateş seli kaplardı.” Diğer bir rivayette: “Müslümanların üzerine taş yağardı.”³⁴⁷ Bunun üzerine şu ayet indirildi: “Dünyevileşmiş müminler, bir ticaret ya da eğlence gördüklerinde dağılıp ona koşarak, Seni yalnız bıraktılar. De ki: Allah katında bulunanlar, eğlenceden de, ticaretten de daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”³⁴⁸

Rasûlullah (s.a.v.)’in ömür boyu davet ettiği, açıkladığı Kur’ân’ı okuyup, anlamadığımız; sünnet ve hadislerini öğrenip, yaşamadığımız ve ahlakıyla ahlaklanmadığımız sürece sadece; Rasûlullah (s.a.v.)’i övmekle, methiyeler ve şiirler okuyup yüceltmekle, belirli günlerde anmakla, ona karşı olan sorumluluğumuzu yerine getirmiş olamayız.

4. Peygamberi Bilmeyeni Dost Edinmek

يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا حَلِيلًا ﴿٢٨﴾

“Yazıklar olsun bana, ne olurdu filancayı kendime dost edinmeseydim!”³⁴⁹

لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٢٩﴾

“Zikir (Kur’ân) tam da bana ulaşmışken, beni saptırdı!”

İşte şeytan, insanı yapayalnız ve çaresiz bırakır!”³⁵⁰

“Halil” sözlükte, “gerçek ve samimi bir dost” denir. “Şüphesiz Allah, İbrahim’i Halil edindi.”³⁵¹ Yüce Allah’ın Hz. İbrahim’i böyle adlandırmasının nedeni, Hz. İbrahim’in her halinde her durumunda, Hz. Musa’nın “Rabbim doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım” sözüyle kastettiği tür bir ihtiyaçla yüce Allah’a muhtaç olmasıdır.³⁵²

“Hazûl” kelmesi, “çokça hızlarda bulunmak” demektir. “Hızlan” ise sözlükte “yardım edeceği veya destek vereceği zannedilen bir kişinin yardım etmeyip veya

347 Buhârî, “Tefsir”, 61; Müslim, “Cum’a”, 11; Tirmizî, “Tefsir”, 62.

348 Cuma 62/11.

349 Furkan 25/28.

350 Furkan 25/29.

351 Nisa 4/125.

352 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 290.

destek vermeyip yüz üstü bırakıp terk etmesi” anlamına gelir. Bundan dolayı şöyle denilir: “Sürünün geri kalanı gidince; vahşi hayvan, yavruyla başbaşa kalakaldı.”³⁵³

Bu ayetlerin nüzül sebebi ile ilgili olarak şöyle bir rivayet nakledilir. Mekke'nin ileri gelenlerinden Ukbe b. Ebî Muayt, çıkmış olduğu uzun seyahatinden dönünce, Mekkeli dostları için mükellef bir sofraya hazırlattı. Bu arada Hz. Muhammed'i de (s.a.v.) davet etmeyi ihmal etmedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz ona : “*Allah'ın varlığına, birliğine ve benim de hak peygamber olduğuma inanıp şهادette bulunursan ancak senin sofranda oturabilirim*” dedi. Ukbe, sırf sofrasının neşesi kaçmasın diye iki şهادet kelimesini getirmek sûretiyle İslâm'a girdiğini açıkladı. Ama çok geçmeden Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in baş düşmanlarından Ümeyye b. Halef, Ukbe'yi ağır bir dille kınadı ve sonunda onu baba ve dedelerinin dinine döndürmeyi başardı. O sebeple yukarıdaki 28 ve 29. âyetler indi.³⁵⁴

Taberî, der ki: Kıyamet günü rabbine ortak koşarak veya Allah'ın gönderdiği dini kabul etmeyerek kendisine zulmeden her zalim, Allah'a karşı işlediği suçtan ve kendisini helake sürüklemesinden pişmanlık duyarak ellerini ısıracak ve kendi kendine şöyle diyecektir: “Keşke ben, dünyada iken Peygamberle birlikte Allah'ın azabından kurtaracak bir yolu izleseymdim. Keşke falan saptıracıyı dost edinmeseydim. Zira o beni, bana tebliğ edildikten sonra Kur'ân'dan saptırdı. Zaten şeytan, insanı haktan alıkoyarak kişiyi bâtil yolda kullanır. Sonunda da sahipsiz bırakır.”³⁵⁵

Beydâvî ise şu yorumu yapar: “*Andolsun gerçekten beni zikirden saptırdı.*” yani Allah'ın zikrinden, kitabından, peygamberin öğüdünden veya Kelime-i Şهادetten, beni alıkoydu. “*Bana geldikten sonra*” yani, zikre kavuşmaya imkân bulduktan sonra demektir.³⁵⁶ Burada geçen “zikir”den maksadın, Allah'ı anmak, Allah'ın kitabı, Peygamberin öğütleri veya âyetin indiriliş sebebine bakarak Kelime-i Şهادettir, denilebilir.³⁵⁷

Sâbûnî, şu yaklaşımı sergiler: Yüce Allah, bu ayette zalim kimseyi açıklamayıp kendisinden dolayı yolla bahsetti ki, onun gibi yapan herkesi kapsasın. Buradaki “zalim” her zalim hakkında umumidir. “Filan” dan kasıttaki “şeytan”dır. Bu görüşün

353 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 277.

354 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 402.

355 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 468.

356 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, II, 520.

357 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 64-65.

lehine bundan sonra gelen: “*Zaten şeytan insanı yardımsız olarak ortada bırakır*”³⁵⁸ buyruğu delil gösterilmiştir.³⁵⁹

Kurtubî, konu ile ilgili der ki: Keşke dünyada iken hak yolu, yani cennete götüren yolu tutmuş olsaydım, diyecek olan bu kâfirin peygamberin emrine muhalefet etmesi ve şeytana uyması dolayısıyla helak olmak üzere söyleyeceği bir beddua cümlesidir. Allah yolundan alıkoyan, Allah'a isyan hususunda kendisine itaat olunan herkes, insan için bir şeytandır ve azab ile belanın ineceği sırada onu yardımsız bırakır. Şu beyitleri söyleyen ne güzel söylemiş: “*Kötü arkadaştan uzak dur ve kopar onunla bağları.*”³⁶⁰

Ebu Musa (r.a)’ın rivayet ettiği bir hadiste, Peygamber (s.a.v.)’in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: “*Salih meclis arkadaşı ile kötü meclis arkadaşının misali misk taşıyan kimse ile demirci körüğü üfleyen kimse gibidir. Misk taşıyan kimse ya sana (miskinden) bir şey verir yahut sen ondan bir şey satın alırsın, ya da güzel bir koku koklarsın. Körük üfleyen kimse ise ya senin elbiseni yakar yahut da sen ondan kötü bir koku alırsın.*”³⁶¹

“*Kişi yakın dostunun dini üzeredir. Artık sizden her biriniz kiminle dostluk kuruyorsa ona dikkat etsin.*”³⁶²

Furkân’ın sunduğu bakış açısıyla hayata bakarken, Peygambere ve getirdiği prensiplere uymamız, yaratılışımızdaki amaca, kâinat planındaki belirlenen yerimize uygun bir yol tutmamız ve ona göre hayatımızı düzenleyip yaşamamız demektir. Zira bizi ilim ve kudretiyle yaratan Allah, en uygun biçimde yaşamamızı da plânlamış ve bunu bize Peygamber ve kitap vasıtasıyla bildirmiştir. Buna pratikten bir misal verecek olursak, bir elektronik cihazı gösterebiliriz. Onu icad edip yapan ilim adamı, onun sağlıklı ve verimli çalışmasına yönelik bir şema ve tanıtma broşürü de hazırlar.³⁶³

İnsan toplum halinde yaşayan bir varlıktır. Kendisi gibi birilerine gidip gelmek, birileriyle oturup kalkmak, alıp vermek, sevip sevmek, sorup istişare etmek zorundadır. Dolayısıyla bu fitri ihtiyaç arkadaş veya dost edinmeyi gerektirir. Mümin

358 Furkan 25/29.

359 Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefasir*, II, 355.

360 Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 403.

361 Müslim, “Birr”, 146.

362 Ebû Dâvud, “Edeb”, 19, Tirmizî, “Zühd”, 45.

363 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4302.

olan ve hayatını ahiret merkezli yaşamaya çalışan kimse, “Kiminle olursa olsun arkadaş olurum, istediğimle dostluk kurarım, benim için fark etmez” şeklinde yanlış bir düşünceye sahip olamaz. Çünkü mü’min Allah ve Rasûlünü dost edinmiştir. Her konuda olduğu gibi, bu konuda da Allah ve Rasûlünün istekleri doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Allah ve Rasulünün dost edinmeyin dedikleri ile bağlantılarını koparmalıdır.

Kur’ân’ı Kerîm’de ise Rabbimiz:

“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar/birbirinin tarafını tutarlar. İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez.” ³⁶⁴

“Mü’minler, inananları bırakıp, kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir dostluğu kalmaz.” ³⁶⁵

“Allah, ancak din konusunda sizinle savaşanları, sizi yurtlarınızdan sürüp - çıkaranları ve sürülüp- çıkarılmanız için arka çıkanları dost (veli) edinmenizden sakındırır. Kim onları dost edinirse, artık onlar zalimlerin ta kendileridir.” ³⁶⁶ buyurmuştur.

Ayette geçen “velayet” kelimesi, “dost edinmek” anlamına geldiği gibi “kalben sevgi duyma”, “azalar ile yardım etme”, “destek verme”, “müttefik olma”, “arkadaşlık kurma” anlamlarına da gelmektedir.³⁶⁷ Şu halde Kâfirleri, Yahudileri, Hristiyanları, Müşrikleri ve bizimle din hakkında savaşan ve mücadele edenleri dost edinmemek zorundayız. Müminler iman gereği, bu uyarılara uymak zorundadır.

Seven kimse, sevdiği kimsenin sevdiklerini de sever. O’nun buğz ettiklerine buğz eder, dost edindiklerini dost edinir, düşmanlık ettiklerine düşmanlık eder. O razı olduğu için o da razı olur, O gazaplanırsa, ondan dolayı o da gazaplanır. O’nun emirleri ile emreder, yasakladıklarını o da yasaklar. Kısacası her durumda o, sevdiğine uygun tutum sergiler. Allah’ı seven kimse, O’nun sevdiklerini sever ve onu dost edinir ve O’nun sevmediklerine buğz ederek, onlardan uzaklaşır.

364 Maide 5/51.

365 Al-I İmran 3/28.

366 Mümtahine 60/9.

367 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 885.

Allah, cihat edenleri, günahlardan korunup sakınanları, başa gelen musibetlere sabredenleri, güzel iş yapanları, adaletli davrananları, tevekkül edenleri, tevbe edip, temizlenenleri sever. Biz de Allah'ın sevdiklerini, Allah sevdiği için sevmeli ve onları dost edinmeliyiz.³⁶⁸

Allah, kendini beğenen kibirlileri, övünenleri, fesatçıları, gûnahta, inkârda ısrarcı olanları, kâfirleri, zalimleri, söz ve işlerinde aşırı gidenleri, israf edenleri, başkasına güven verdikten sonra, bu güveni korumayıp sözünde durmayan, güvenilirliğini ortadan kaldıran hainleri sevmez.³⁶⁹ Yüce Allah'a uyarak biz de, Allah'ın sevmediklerini, Allah için sevmemeli, onlara buğz etmeli ve onlarla dostluk kurmamalıyız.

Sevdiğimiz, gönül bağladığımız, dostluk kurduğumuz kişilere dikkat etmeliyiz. Çünkü bu hususta Rasûlullah (s.a.v.): *“Kişi, (kıyamet günü), sevdikleriyle beraberdir.”*³⁷⁰ buyurarak bizleri uyarmıştır.

Peygamberi bilmeyenleri dost edinmek, onlara benzemeye çalışmak, onları sevmek, onlar gibi yemek, onlar gibi içmek, onlar gibi hal ve davranışlarda bulunmak, onları dost edinmek, arkadaş edinmektir. Bunu yapan ister fert, ister toplum olsun sonuç aynıdır. Onlarla dost olmak zamanla kişiyi, onlar gibi olmaya itecektir. Onların ateşi, ya elbisemizi yakacak, bu elbise aynı zamanda takva elbisesidir, ayıp yerlerimiz açılacak veya onların pislikleri, pis kokuları bize bulaşacak bizi de kirletecektir.

Bununla ilgili olarak Kur'an'ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur.

*“Ey iman edenler, kendinizden başkasını sırdaş ve dost edinmeyiniz. Olanca güçleri ile size zarar dokundurmaya, dirliğinizi bozmaya çalışırlar, karşılaştığınız her sıkıntı onları sevindirir. Gerçi kinleri ağızlarından taşmıştır ama kalplerinde saklı tuttukları kin daha büyüktür. Eğer düşünecek olursanız size ayetlerimizi açık açık anlattık.”*³⁷¹

Dost edinilen bir şahsın, şirkten kendisini arındırmış olması ve Allah'a hakkıyla iman etmesi, onu arkadaş edinen kimsenin yanlış yollara düşmesini engellemesi bakımından son derece önemlidir. Zira şirkten sakınan bir insan, aynı zamanda arkadaş

368 Saff 61/1; Al-i İmran 3/ 76; Al-i İmran 3/ 76; Al-i İmran 3/ 146; Al-i İmran 3/ 148; Maide 5/ 42; Al-i İmran 3/159; Bakara 2/222

369 Lokman 31/18; Bakara 2/205; Bakara 2/276; Rum 30/45; Al-i İmran 3/ 57; Maide 5/87; A'raf 7/31; Nisa 4/107

370 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 113; Müslim, “Birr”, 50.

371 Al-i İmran 3/118.

olduğu insanları da şirkten sakındıracaktır. Dolayısıyla böylesi bir şahsiyetle arkadaş olan kimse, Allah'ın izni ile şirkte düşme noktasında kendisini ciddi anlamda koruma altına almış olacaktır. İşte bu nedenle bizlere mümin olan kimselerle arkadaşlık etmemiz emredilmiştir. Bunu Rabbimiz, bize şu ayetler ile anlatır.

“Sizin asıl dostunuz Allah'tır, O'nun Rasûludür ve namazlarını kılan zekâtlarını veren ve rûkû eden müminlerdir. Kim Allah'ı, O'nun Rasûlünü ve müminleri dost edinirse, (iyi bilsin ki) Allah'ın taraftarları galip geleceklerdir.” ³⁷²

“Mü'min erkekler de, mü'min kadınlar da birbirinin velileri (dostları ve yardımcıları) dir.” ³⁷³

Müminlerin dostu yine kendileri gibi inanan müminlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) hayırlı arkadaşı: *“Görüldüğünde Allah'ı hatırlatan, konuştuğunda ilminizi artıran, yaptığı salih amelleriyle/güzel fiil ve davranışlarıyla ahireti hatırlatan kimsedir.”* ³⁷⁴ şeklinde tarif etmektedir. Bir başka hadisi şerifte ise Rasûlullah (s.a.v.): *“Ancak mü'min birisiyle arkadaşlık et; yemeğini de ancak muttaki insanlar yesin.”* ³⁷⁵ buyurmuştur.

Kişi, kendisine yakın gördüğü kimselerle yemek yer, oturur-kalkar. Buradaki *“yemeğini muttakilerden başkası yemesin”* sözünden başkalarıyla içli dışlı olmak anlaşılır. Bu hadisi şerif bize, insanlar arasından sadece Müminleri dost edinmemiz gerektiğini anlatırken içli-dışlı olacağımız kimseler olarak muttakileri seçmemizi de ifade etmektedir. Muttakiler ise, hadisteki iyi dost ifadesinde olduğu gibi Allah'ın haramlarından sakınıp, helallerine yönelen, güzel ahlaklı, kendisini tüm iyi tavırlarıyla süslemeye çalışan, hep iyiye talip olan müminlerdir.

En kötü dost ise şeytandır. Bu konuyla ilgili olarak Allahu Teâla Kitabımız Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır.

“Ey Âdemoğulları! Size, şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır”, “Ve bana kulluk ediniz, doğru yol budur” demedim mi? Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hala akıl erdiremiyor musunuz?” ³⁷⁶

372 Maide 5/ 55-56.

373 Tevbe 9/ 71.

374 Suyutî, *el-Camiu's-Sağir*, Terc., Seyyit Avcı, Serhat Kitabevi, Konya, 2013, II, 14.

375 Ebû Dâvûd, “Edeb 16”; Tirmizî, “Zühd”, 56.

376 Yasin 36/62.

Kötü arkadaş, ahirette pişmanlık vesilesidir. Allah ve Rasûlünün istekleri doğrultusunda dostluk kurmayanlar, yarın kıyamet gününde: *“Yazıklar olsun bana, ne olurdu filancayı kendime dost edinmeseydim!”* diyecek.

“O gün tüm dostlar birbirlerine düşman kesilecekler. Ancak yolunu yordamını, Allah’ın kitabıyla bulanlar müstesna.” ³⁷⁷

Mahşer günü pişman olacağımız kişilerle dostluk kurmaktan sakınılmalıdır. Unutmayın ki, bize uyarıcı ve hatırlatıcı geldikten sonra kim bizi, Allah’ı ve emirlerini hatırlamaktan alıkoyarsa o bizim apaçık şeytanımız, düşmanımızdır. Çünkü şeytan, bizim zamanımızdan, işimizden, çabamızdan, kuvvetimizden, yeteneğimizden, servetimizden ve çocuklarımızdan bir kısmını, kendisine ayırmamızı ve yolunda kullanmamızı isteyecektir.

5. Peygambere Karşı Alaycı Bir Tutum Sergilemek

وَإِذَا رَأَوْكَ أَنْ يَنْجُدُونَكَ إِلَّا هُزُوا أَهَذَا الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾

“Seni her gördüklerinde, “Bu mu Allah’ın Peygamber olarak gönderdiği?” diyerek seni alaya alıyorlar.” ³⁷⁸

Allah Resulü kendileriyle tevhid mücadelesinde bulunduğu müşrik topluma karşı oldukça iyi davranıyordu. Çünkü risâlet vazifesini yerine getirirken Kur’an’ı Kerim ona gayr-i müslim unsurlara özellikle müşriklere karşı iyi davranmasını emretmişti. *“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”* ³⁷⁹

Bu ayet bu hususun apaçık bir kanıtıdır. Ancak sözünü ettiğimiz müşrik kesimin Hz. Peygamber'e karşı tutum ve davranışları ne yazık ki son derece olumsuz, hatta ona hayat hakkı tanımayacak kadar ileri bir seviyede idi. Bu düşmanca tavırlar ise esasen onların Kur'an'ı inkâr etmelerinin dışı vurumundan başka bir şey değildi. *“İnkâr*

377 Zuhurf 43/67.

378 Furkan 25/41.

379 Nahl 16/125.

edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahmân'ın kitabını inkâr ediyorlar."³⁸⁰

İşte bu ayetler Hz Muhammed (s.a.v.)'in risâletini reddettiklerini gösteriyor. Çünkü esasen onların maksatları Kur'an'ın ortaya koyduğu bu yeni oluşuma karşı çıkarak, atalarının dinini yaşatmak ve öteden beri sahip oldukları siyasi, iktisadi ve idari itibarlarını kaybetmemektir.³⁸¹

Hız Muhammed (s.a.v.) aleyhinde müşriklerin uygulamaya koyduğu strateji, Mekke toplumunun peygamber efendimiz karşısında çaresiz bir duruma düştüklerini gözler önüne sermiştir. Müşriklerin kendilerine gelen vahyin gerçek olduğunu bildiklerini de ortaya koyuyor. Peygamberi alaya alarak küçümseyen bir tavırla *"Allah bu adamı mı peygamber olarak gönderdi?"* demeleri, kendi aralarında anlaşarak uygulamaya koydukları stratejinin bir parçasıydı. Yoksa bu davranışları, bilinçli bir duruşu yansıtmıyordu. Amaç insanlar nazarında peygamberimizin değerini düşürmektir.³⁸²

Hız Muhammed (s.a.v.), risâletle görevlendirilmeden önce toplum içinde saygın bir kişiliğe sahipti. Rasûlullah (s.a.v.), kuşandığı ahlak açısından da toplumda sevilen bir kimseydi. Peygamberimize *"el-emin"* demişlerdi. Peygamberliğinden önce Hacer'ul Esved'in Kâbe'deki yerine yerleştirilmesi konusunda hakemlik görevi yapmıştı. Bir gün Safa tepesine çıkıp onları çağırdığında ve *"Şu dağın arkasında harekete geçmek üzere bir süvari ordusunun beklediğini haber versem inanır mısınız?"* diye sorduğunda *"Evet inanırız, çünkü sen bizim aramızda hiçbir zaman yalan söylemekle suçlanmış biri değilsin"* demişlerdi. Ama ne zamanki peygamber olarak görevlendirildi, onlara bu Kur'ân'ı getirdi, o zaman tavırlarını değiştirerek, onu alaya almaya ve: *"Allah bu adamı mı peygamber olarak gönderdi?"* demeye başladılar. Bu tavırları, peygamberimizin etkin şahsiyetinin ve Furkân'ın karşı konulmaz etkisini en aza indirmek amacı ile Kureyş elitlerinin hazırladığı iğrenç bir komplonun gereğiydi. Sosyal ve ekonomik kurumlarını tehdit eden ve onları bu kurum ve yapıların temeli olan inanç sistemlerindeki asılsız hurafe ve efsanelerden uzaklaştırmaya çalışan bu yeni davet hareketine karşı, direnme amacı ile başvurdukları yöntemlerden biriydi. Bu yüzden, kendilerini her yönüyle tehdit eden bu yeni davete karşı, sağlam ve sonuç alıcı stratejiler

380 Enbiya 21/36. Bkz. Kalem 68/51. İsra 17/76. Enfal 8/30. Rad 13/43.

381 Demirci, Muhsin, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, İFAV Yay., İstanbul, 2017, III,440-441.

382 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 533.

belirlemek amacıyla konferanslar, toplantılar düzenlerlerdi. İşte bu toplantılarda, kendilerinin de yalan olduğundan kuşku duymadıkları, bu tür yöntemlere başvurmayı kararlaştırırlardı.³⁸³

Velid bin Muğire, Kureyş kabilesinin önde gelenleri ile durum değerlendirmesi yapmak üzere bir toplantı düzenlemişti. Hac mevsimi de yaklaşmıştı. Toplantıda Velid bin Muğire şöyle demişti: “Ey Kureyşliler! İşte hac mevsimi de yaklaştı. Araplar akın akın gelecekler. Bu arada (peygamberimizi kastederek) arkadaşınızın durumundan da haberdar olacaklar. Bu yüzden onun hakkında ortak bir görüş benimseyin. Onun hakkında birbirinizi yalanlar türden, birbirinizin sözlerini çürütecek şekilde çelişik görüşler ileri sürmeyin.” Şu halde ey Ebu Abdüşşems! Sen bir görüş belirle, onu söyleyelim” dediler. Velid: “Hayır, siz söyleyin, ben dinleyeyim” dedi. “O bir kâhindir diyelim” dediler. Velid: “Hayır, vallahi o bir kâhin değil. Biz kâhinleri gördük. “Delidir diyelim” dediler. Velid: “O, deli değildir.” dedi. Öyleyse “Şairdir diyelim” dediler. “Hayır, o şair değildir. Çünkü biz şiiri biliriz.” dedi. “Şu halde sihirbazdır diyelim” dediler. Velid: “Hayır, O sihirbaz değildir.” dedi. Peki, ne önerirsin, ya Ebu Abdüşşems? dediler. “Allah’a andolsun ki, onun sözlerinde bir parlaklık vardır. Bu yüzden onun hakkında ne söylerseniz söyleyin, çok geçmeden bu dediklerimizin doğru olmadığı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla onun hakkında en uygunu sihirbazdır demektir. Büyüleyici sözler söylediğini, bununla baba ile oğlu, kardeşle kardeşi, karı ile kocayı, kişiyle aşiretini birbirinden ayırdığını söylemektir” dedi. Bu öneriyi kabul ederek dağıldılar.³⁸⁴

Kureyş elitleri insanların dini inançlarının kendi kontrolleri ve yönetimleri altında şekillenmesini istiyorlardı. Ancak böyle bir stratejiyle sosyal ve ekonomik sistemlerini koruyabilirlerdi. Kureyş elitlerinin bu tavrı, tüm zaman ve mekânlardaki zalimlerin hak davetçilerine karşı sergiledikleri tutumun aynısıdır. Ayrıca Kureyş ileri gelenleri, sosyal ve ekonomik sistemlerinin temel ayağı olan ilahlık yakıştırdıkları putlarına sıkı sıkıya bağlı olmalıydılar. Putlarına bağlılıklarında en ufak bir taviz vermemeliydiler. Eğer taviz verirlerse, iktidarlarını ve buna bağlı bütün sosyo-ekonomik çıkarlarını kaybedebilirlerdi.

383 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 533-534.

384 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 533-534.

إِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ الْهَدْيَةِ لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾

“Eğer kararlılık göstermemiş olsaydık, az kalsın bizi tanrılarımızdan saptıracaktı!” Azabı gördüklerinde, kimin doğru yoldan sapmış olduğunu anlayacaklar.”

Rasûlullah (s.a.v.)’in tevhid mücadelesi karşısında müşriklerin kalpleri sarsılmıştı. Hatta bu sarsıntıyı kendileri de itiraf ettiler. Ve şöyle dediler: Şayet Peygamberin getirdiği mesajın etkisine karşı direnmeseydik, ilahlarımıza bağlılıkta ısrarcı olmasaydık, neredeyse tanrılarımıza kulluğu bırakıverecektik. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere vahiy muhataplarını ta yüreklerinden yakalayıp etkilemiştir. Ama müşrikler, menfaatleri ve çıkarları uğruna vahye kulak vermemişlerdir.

Ayette geçen “Sabır” sözcüğü ile ilgili olarak da şunları söyleyebiliriz. “Sabır”, ancak güçlü bir çekim merkezine karşı, aynı kararlılıkla bir direnme ve karşı duruş sergilemekle olur. Müşrikler doğruya ermeyi, hidayete ulaşmayı gerçekleri görmeyi, sapma şeklinde nitelendirmişlerdir. Ne var ki onlar, uyduruk ilahlarına körü körüne bağlanmakta direndikleri ve inatçı bir tavır sergiledikleri için Rasûlullah (s.a.v.)’in şahsiyetini ve mesajını küçümsediler. Ancak buna rağmen, Rasûlullah (s.a.v.)’in mesajı, şahsiyeti ve sunduğu Kur’ân karşısında, yüreklerinin geçirdiği sarsıntıyı gizleyemediler.³⁸⁵

6. Peygamber En büyük Cihadı Yapandır.

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾

“Eğer dilesaydık, her şehre bir uyarıcı gönderirdik.”³⁸⁶

فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾

“Öyleyse, sakın o inkârcılara boyun eğme ve onlara karşı (bu Kur’ân ile) büyük bir cihat yap.”³⁸⁷

385 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur’ân*, X, 535-536.

386 Furkan, 25/51.

387 Furkan, 25/52.

“Cihad-ı kebir” tamlaması üç farklı anlam örgüsünü içinde barındırır diyen Mevdudi, şunları dile getirir:

1. İslâm mesajı için, her türlü fedakârlığı yapmak.

2. Bu mesaj için, tüm imkân ve kaynakları harcamak.

3. İslam’ın mesajını yaymak adına, her türlü kaynağı aktif hale geçirip İslâm’ın muarızlarıyla mücadele ve mücahede etmek. Bu mücahede, yerine göre bazen sözle, bazen yazıyla, imkân dâhilinde maddiyatla, bazen de hayatını ortaya koyarak yapılan “cihad”ı içine alır.³⁸⁸

Allah, Rasulullah (s.a.v.)'e bu ayetlerde şunu ifade etmiştir: Her bölgeye ya da her şehre bir elçi göndermeye gücüm yeter. Fakat elçilik görevini sadece sana veriyorum. Ve seni herkese üstün kılıyorum. Buna karşılık sen de hakikati örtenlere itaat etme, boyun eğme, her isteklerine eyvallah etme ve onlara karşı büyük bir cihat ortaya koy.³⁸⁹

Zuhayli ise şöyle der: Allah, her memlekete insanları cehennem azabıyla korkutacak bir nezir göndermek isteseydi bunu elbette yapardı. Fakat Allah Peygamberimizi, insanlara ve cinlere ve bütün yeryüzü halkına göndermiştir.³⁹⁰ Bununla ilgili olarak Allah şöyle buyurdu: “*Ümmü'l-Kuraya (bütün kentlerin ana merkezi olan Mekke'ye) ve etrafında bulunan kimseleri uyarman için (seni gönderdik).*”³⁹¹ “*De ki: Ey insanlar! Ben Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim.*”³⁹²

Konuyla ilgili Efendimiz de şöyle buyurmuştur: “*Diğer peygamberler, kendi kavimlerine hususi olarak gönderilmiştir. Fakat ben bütün insanlara peygamber olarak gönderildim.*”³⁹³

“Eğer dileseydik her beldeye bir uyarıcı gönderirdik.” Ayetiyle ilgili Kurtubî ise şunları söyler: Allah, peygamberin yükünün hafiflemesi için yağmuru yaydığı gibi

388 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 594.

389 Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XXIV, 99.

390 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 91.

391 Şûra, 42/7.

392 A'raf, 7/158.

393 Buhârî, “Teyemmüm”, 1; “Salat”, 56; Müslim, “Mesacid”, 3; Nesai, “Gusul”, 36; Darimi, “Salat”, 111.

peygamberlik görevi için her beldeye bir elçi göndere bilirdi ama böyle yapmadı. Efendimizin derecesinin yükselmesi için bütün görevleri kendisinde topladı.³⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.)’den önce Allah şartların gereği her şehre bir elçi göndermiştir. Efendimizden önce iletişim ve ulaşım imkânları azdı. Şartların kısıtlı olmasından dolayı gönderilecek bir tek elçinin tüm yeryüzüne vahyi ulaştırması imkânsızdı. Fakat daha sonraki kuşaklarda çeşitli şekillerde iletişim ve ulaşım imkânları zuhur edince, artık her şehre ayrı bir elçi gönderme dönemi kapandı ve dünya hayatının sonuna kadar bütün halkları Allah'a çağırarak son elçi çağı başladı.³⁹⁵

Allah'ın her bölgeye bir uyarıcı elçi göndermesi durumunda, bu elçilerin her biri kendi bölgesindeki insanlarla uğraşması, mücahede etmesi gerekirdi. Fakat Allah Efendimizi bütün insanlığa gönderdiği için, her bölgede ayrı ayrı yapılacak olan bütün bu cihadlar Hz. Rasulullah (s.a.v.)'in uhdesinde toplanmıştır. Dolayısıyla peygamberimizin cihadı büyük olacaktır. Bu sebeple de ona, *“Bütün beldelere birden nezir olman sebebi ile onlarla her türlü cihadı kendinde toplayan büyük bir cihadla cihad et.”* denilmiştir.³⁹⁶

“O halde kâfirlere, seni davet ettikleri ilahlarına tabi olmak hususunda itaat etme ve onlara karşı onunla büyük bir cihad yap.” Bu ayeti İbn Abbas, Kur’ân ile cihad et diye, açıklamıştır. Bu ayeti kılıç ile cihad et, diye yorumlayanlar da olmuştur. Ancak bu yorum isabetli değildir. Zira Furkân sûresi Mekkî bir sûredir ve savaş emrinden önce nazil olmuştur. *“Büyük bir cihad”*dan maksat, kesintisiz ve durağan olmayan bir tarzda cihad etmektir.³⁹⁷

Anadolunun yetiştirdiği güzide müfessirlerden olan Elmalılı, bu cihadın Kur’ân ile olması gerektiğini vurgular. Kâfirlere itaat etmeyerek, bu Kur’ân ile her türlü imkânını kullanarak, emsalsiz bir cihad yap. Bu sûre Mekkî olduğu için, daha öldürme emri verilmeden önce olan bu büyük cihad emri, her cihadın başı olan bir cihaddır. Düşünmeli ki, bu ne büyük bir emirdir. Bununla emrolunan Peygamber’in elinde Kur’ân'dan başka bir silah yok iken, İlâhi Kelam, o büyük cihadı yapmaya yeterli gelmiştir. Mekke'den başlayan bu cihad, bütün cihana yayılmıştır.³⁹⁸

394 Kurtubî, *el-Câmi*’, XV, 449.

395 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4323.

396 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 99.

397 Kurtubî, *el-Câmi*’, XV, 450.

398 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 79.

Cihad, yüksek bir ahlakla ortaya konulmalıdır diyen Yıldırım, konu ile ilgili şunları söyler: Hz. Peygamber (s.a.v.) bütün insanlığa gönderilen son nebi olarak tek başına şirk ve inkârla mücadele ederek, cihadın en büyüğü ve en verimlisini ortaya koymuştur.³⁹⁹

Furkân olan Kur'ân, ilgili âyetle cihadı emrederken, mü'minlere şu gerçeği fısıldamaktadır. İnkâr edenlere itaat edilmemeli, küfrün önde gidenlerinin peşinden gidilmemelidir. Sağlam bir imândan, derin bir ilimden, keskin bir akıldan, parlak bir düşünceden yükselen aşk ve heyecanla -günün şartlarına ve metoduna göre- cihad vardır.

İman edenler, Kur'an'da bu ayet ve benzerleri ile hakkın yüceliği ve dinin yalnız Allah'ın olması için O'nun yolunda cihada davet edilir. *“Fitne kalmayıp, yalnız Allahın dini ortada kalana kadar onlarla savaşın.”*⁴⁰⁰ *“Allah yolunda savaş, sen ancak kendinden sorumlusun, inananları teşvik et.”*⁴⁰¹ *“Sen kafirlere uyma, onlara karşı olanca gücünle savaş.”*⁴⁰² *“Ey peygamber kafirlerle ve münafıklarla savaş onlara karşı sert davran.”*⁴⁰³

Cihat büyük bir ibadettir. İslam görünüşte insanların çekineceği zor bir davranış olan cihadı o kadar temizleyip o kadar güzel ve kusursuz hale getirdi ki ibadetlerin en güzellerinden biri halini almıştır. Cihat, sistem sayesinde zayıf ve güçsüz insanları, zalimlerin elinden kurtarma şeklini almıştır. Cihat, daima fitne ve fesadın hâkim olduğu insanların huzur içinde yaşayamadığı yıllarda, fitneyi ortadan kaldırıp huzuru hâkim kılmak için yapılmıştır.⁴⁰⁴

Önemli bir mesaj yüklenen insanların görevlerinin tehlikelerini de yüklenmeleri kaçınılmazdır. Yalanlamalara ve bu uğurda eziyetlere katlanmaları gerekir. Bir insanı doğru olduğuna inandığı bir şeyde diğer insanların onu yalanlaması nefse ağır gelen bir şeydir. Ama bu peygamberliğin sorumluluklarından bir bölümdür. O mesajı taşıyan

399 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4325.

400 Bakara 2/193.

401 Nisa 4/84.

402 Furkan 25/52.

403 Tahrim 66/9.

404 Mevlana Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, Terc., Yusuf Karaca, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 373- 374.

insanlar, dayanacak, yoluna devam edecek sabredip sürekli tekrar edecek dönüp baştan alacaklardır. Bıkıp usanmadan büyük cihadı ortaya koyacaklardır.⁴⁰⁵

Öyleyse Ey Nebi, sakın o inkâr edenlere itaat etme, Allah'ın buyruklarına tutun ve inkârcılara karşı bu Kur'an ile büyük bir cihat hamlesi başlat. İslam'ın hayata hâkim kılınıp yaşanması için bütün her şeyini ortaya koy; elinden gelen her şeyi bu yolda harca; kâfirler ile hayatın her alanında Kuran'a vahye dayalı olarak her cephede İslam düşmanları ile savaş; dille, elle, malla, canla başla bütün gücünü ortaya koyarak cihad et.⁴⁰⁶

Uğruna herşeyin feda edildiği bu büyük cihadın, Kur'an ile yapılmasının istenmesi çok önemlidir. Çünkü bu kitap insan üzerinde sonsuz etkiye ve güce sahiptir. Kur'an bu etki ile insanların kalplerinde büyük ve derin sarsıntılar meydana getirir. Adeta insanı her şeyiyle kuşatır ve insanı uzun süre etkisi altında bırakır. Kureyş kabilesinin önde gelenleri, kitlelere *“Bu Kur'ân'ı dinlemeyin; gürültü yapın, belki böylece onu bastırırsınız”*⁴⁰⁷ derlerdi. Bu sözler, Kur'an'ın yüreklerde yaptığı sarsıntının ifadesinden başka bir şey değildir. Çünkü Kureyş'in seçkinleri, halk kitlelerinin gece ile sabah arasında Rasûlullah (s.a.v.)'in okuduğu bir-iki ayetin veya bir-iki sûrenin etkisinde kalarak, adeta büyülediklerini görüyorlardı. Ruhların ona doğru aktığının, kalplerin ona eğilimli olduğunun farkındaydılar. Kureyş Kabilesinin ileri gelenleri, bağlılarına, taraftarlarına bunları söylerken, kendileri bu Kur'ân'ın etkisinden kurtulabilmiş değildiler. Eğer onlar, ruhlarının derinliklerinde bu korkunun neden olduğu sarsıntıyı hissetmiş olmasaydılar, bu emri vermezlerdi, bu uyarıyı toplum içinde bu kadar yaygınlaştırmazlardı. Hiç kuşkusuz onların bu sözleri, Kur'ân'ın insanlar üzerindeki derin etkisini, en güzel şekilde ifade etmektedir.⁴⁰⁸

Ayrıca bu büyük cihad ortaya konurken şu husus da akıldan çıkarılmamalıdır. Kur'an-ı Kerim, mücahitleri Allah yolunda cihad etmeye, dünya servet ve egemenliğini elde etmek için teşvik etmemiştir. Bunun tam aksine Allah yolunda cihadın meyvelerinin söz konusu edildiği her seferinde sadece Allah'ın rızası ve Allah katında yüksek bir makama nail olmak için bu cihadın yapılması dile getirilmiştir.⁴⁰⁹

405 Haşimi, M.Ali, *Kur'an'da Resulullah*, Terc. Nureddin Yıldız, Risale Yay., İstanbul, 1987, s. 38.

406 Kısa, Mahmut, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, Armağan Kitaplar, Konya, 2012, s. 345.

407 Fussilet 41/26.

408 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 549.

409 Mevdûdî, *Cihad*, Terc., Beşir Eryarsoy, Şafak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 43.

7. Peygamber Müjdeci ve Uyarıcıdır

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾

“Biz seni ancak bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”⁴¹⁰

“Nezir”, sözlükte “korkutucu” mânâsına sıfat-ı müşebbehedir. “İnzar”, “korkunç olanı haber vermek, bir şeyin sonucundaki zorluğu haber vererek çekindirmek”, demektir ki, sevinç haberi vermek anlamına gelen müjdenin zıddıdır. “Beşîr” ve “mübeşşir”, kelimeleri ise müjdeci demektir. “Nezîr” ve “münzir” de tehlike haberiyle korkutan haberci, peygamber, rasûl demek olur. Furkân sahibi olan Peygamber (s.a.v) bilindiği üzere hem mübeşşir (müjdeci), hem münzir (korkutucu) dir. Allah Teâlâ'nın hem rahmetinin müjdecisi, hem azabının habercisidir.⁴¹¹

Rasûl, Allah'a itaat eden muttakilere cenneti müjdeleyici, Allah'ın buyruklarına karşı çıkan inkârcılara da şedid bir azâb ile uyarıcı olarak gönderilmiştir. Bu yapılan tebliğ için hiçbir ücret istememiştir. Bu tebliği sâdece Allah'ın rızâsını isteyerek yapmıştır. Bir de insanların Allah'a doğru bir yol tutmalarını istemiştir.⁴¹²

Ayrıca bu ayet, Rasûlullah (s.a.v.)'i rahatlatmak ve ona karşı çıkan, işini aksatmaya çalışan kâfirleri de uyarmak için olup, adeta şöyle demektedir: “Senin görevin, yalnızca müjdelemek ve kâfirlere küfrün sonuçları konusunda uyarı mesajını iletmektir. Mesajı kabul edip etmemelerinden veya müminleri mükâfatlandırıp, kâfirleri cezalandırmaktan sen sorumlu değilsin.”⁴¹³

Kur’ân’da yer yer tekrarlanan bu tür ifadeler, açıkça kâfirlere yöneltilmekte ve sanki şöyle denmektedir: “Rasûlün mesajı, hiçbir bencillik taşımadan halkı ıslaha yöneliktir. Kimse mesajı kabule zorlamadığına göre, kendinize hücum edilmiş hissine kapılmanız yersizdir. Mesajı kabul ederseniz, bu kendi iyiliğinize olacaktır; reddederseniz, bu da kendi zararınıza olacaktır. Rasûl, mesajı ilettikten sonra görev ve sorumluluğundan kurtulmuş olacak, sonra sorun sizinle benim aramda olacaktır?”⁴¹⁴

Bu ve benzeri ayetlerin tahlili ve açıklaması yukarıda anlatıldığı gibi olduğu halde, kimileri Peygamberin, görevinin yalnızca vahyi iletme olduğu sonucuna

410 Furkan, 25/56.

411 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 51.

412 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 322.

413 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, III, 596.

414 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, III, 596.

varmışlardır. Aksine Kur'ân'ın, Peygamberin sadece bir beşir ve nezir olmayıp aynı zamanda inananların öğreticisi, hüküm koyucusu, hâkim ve yol göstericisi, nefislerini temizleyen, insanlara bir yaşam modeli sunan, söylediği her sözün, hayatın her alanında itaat edilip izlenmesi gereken bir kanun olduğunu tekrar tekrar vurguladığını unutuyorlar.⁴¹⁵ Yani Rasûlün görevi sadece müjdelemek ve uyarmak değildir.

Bir müjdelemenin, bir uyarının tam ve eksiksiz olabilmesi için cennet ve cehennem boyutunun birlikte söylemesi gerekmektedir. Mesela, birine namaz kıl, eğer kılsan cennete gidersin demek eksiktir. Cennete gidersin, ama birde cehennemden kurtulursun demek zorundayız. Çünkü cennete gitmek ayrı bir nimet, cehennemden kurtulmak ayrı bir nimettir. Veya arkadaş, içki içme cehenneme gidersin demek, eksik bir uyarıdır. Cehenneme gidersin ama bir de, cenneti kaybedersin demek lazım. Çünkü cehenneme gitmek ayrı bir azap, ama cenneti kaybetmek ayrı bir azaptır.⁴¹⁶

Allah, peygamberlerini sadece uyarmak için değil, uyarıdan önce kulluk edenlere yüce Allah'ın rahmetini müjdelemek için göndermiştir.⁴¹⁷ Ayrıca Rabbimiz, elçisini bir vekil yahutta insanları imana zorlayan bir zorlayıcı olarak da göndermemiştir.⁴¹⁸

Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in yüklendiği görevin ağırlık merkezini şu iki temel özellik oluşturmaktadır.

1. Mü'minleri, başarı, ebedi huzur ve kalb-i selimle yaradana kavuşmakla müjdelemek;

2. İnkârcıları, gittikleri yolun sonunun hüsrarla biteceğine karşı uyarmak.

Nazil olan ilahî buyrukların hemen hepsi, bu iki ana göreve yönelik bulunmaktadır. İslamın hükümlerinin bu temel özelliklerle içice olduğuna dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla Rasulullah (s.a.v.) mahza hayrı, şefkati ve iyiliği temsil eder. Ona karşı durmak veya açtığı huzur yolundan sapmak büyük bir haksızlıktır. Peygamberi kabul etmemek sonu gelmeyen pişmanlıktır. Ona itaat etmemek çok kötü bir nankörlüktür. Çünkü O, yüce ve kutsal amaçlar için en doğru yolu gösterip davet

415 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 596.

416 Küçük, Ali, *Besâiru'l-Kur'ân*, IX, 508.

417 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 80.

418 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 452.

ederken kimseden bir ücret istememiş, hizmetinin mükâfatını münhasıran Allah'tan beklemiştir.⁴¹⁹

8. Peygamber Karşılıksız Davetçidir

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾

“De ki: “Ben, buna karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum;
ancak Rabbine doğru yol tutan kimseler”⁴²⁰

Bu ayetle ilgili olarak Taberî şöyle bir yorumda bulunmuştur. “Rabbimin katından gelen hükümleri size tebliğ ettiğim için sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Ancak kim rabbine yakın olmak için bir yol tutacak olursa bu kimse malından, Allah yolunda harcayabilir ve bundan kazanacağı sevap ta kendisine ait olur.”⁴²¹

Zuhayli, der ki: Ayetteki “min” edatı te'kit içindir. Dolayısıyla “min ecrin” “Herhangi bir ücret yahut hiçbir ücret” demektir. “Ben ancak sizin, Allah’a giden doğru bir yol tutan kimseler olmanızı arzu ediyorum.” Rasûl tebliği için asla bir karşılık beklememiştir. Ancak kim cihad için harcama yapmak ve secdeleri artırarak Allah'a yaklaşmak istiyorsa bunu yapsın. Aslında bu beyandan kasıt şudur: Bana vereceğiniz bir ücretle bana iyili yapmanıza gerek yok, salih ameller işleyerek, Allah'a kulluk edip O'na şükretmek sûretiyle kendi nefsiniz için ecir talep edin.⁴²²

Ben size yaptığım bu tebliğimin karşılığında sizden hiç bir ücret istemiyorum. Ne mal, ne mülk, ne saltanat, ne para, ne pul, ne altın, ne gümüş, ne kadın hiçbir şey istemiyorum de. Yalnız kim, Rabbinin yoluna girmeyi dilerse, kim, Rabbine kulluğa yönelirse işte benim istediğim, benim arzu ettiğim şey budur. Ben sadece bunu bekliyorum. Benim tüm arzum, isteğim işte budur. Beni sevindirecek olan budur. De ki: Ben buna karşı yani peygamberliğin ilanı işinden dolayı sizden başka bir karşılık istemiyorum. Ancak Rabbine bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmayı) istiyorum. Yani davet ettiğim iman ve kullukla Allah'a yakınlık dileyen kimseler, böyle ashab ve ümmet istiyorum. Dünyaları verseniz, içinizden bir tek kişinin mü'min olması kadar beni sevindirmez de. Ben istiyorum ki sizler Allah'ın yoluna, Allah'ın dinine giresiniz. Aksi

419 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4332.

420 Furkan, 25/57.

421 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 479-480.

422 Zuhayli, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 102.

takdirde Allah'ın yoluna girip cennete gitmenizin ve cehennemden kurtulmanızın dışında benim, sizden hiçbir beklentim yoktur.⁴²³

Peygamberlerin davetlerine karşılık hiçbir ücret istemedikleri hususuyla ilgili olarak, Furkân sûresiyle aynı zaman diliminde nazil olan Şuara sûresinde şu durum göze çarpar. Sûre de arka arkaya mücadeleleri anlatılan peygamberler, toplumlarını uyarırken, “biz sizden herhangi bir ücret istemiyoruz diyerek”⁴²⁴ hep aynı ortak duruşu sergilemişlerdir.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَى بِهِ بُذُوبَ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿٥٨﴾

*“Ve asla ölmeyecek olan O Hayat Sahibine güven; O’nu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter.”*⁴²⁵

Ölümsüz olana, hep diri kalacak olana tevekkül et. Yalnızca O, ölümsüz olan Allah’a teslim ol. Sakın Allah’ın dışında hiçbir şeye güvenip dayanma. İnsanlardan hiçbir beklenti içinde olma. İhtiyacın olduğu zaman sana, hep icabet edebilecek, sığındığın, teslim olduğun zaman asla seni mahcup etmeyecek, seni harcamayacak, muhtaç olduğun zaman sana karşı acizliği, gafleti, ölümü bulunmayacak, her zaman diri, her zaman güçlü, her zaman ölümsüz olan Allah’a güven. Vekâletini sadece O’na ver. Senin hayatın hakkında karar veren tek Allah olsun. Sadece O’na güvenip dayan ki başarıya ulaşasın, asla bir sıkıntıya düşmeysin.⁴²⁶

C. FURKÂN VE AHİRET

Furkân ve ahiret başlığı altında, Furkân sûresinin ana konularından olan ahiret konusu belirgin bir şekilde anlatılır. Yeniden dirilişi inkâr etmenin sonuçları, sonsuz azap yeri olan cehennem tasviri, Furkân ile hayatlarına yön verenlerin gireceği ebedi huzur mekânı cennet, rabbine kulluğu reddederek günahı hayat tarzı haline getirenlerin durumu ve kıyametin dehşet verici anları dile getirilir.

423 Küçük, Ali, *Besâiru’l-Kur’ân*, IX, 508.

424 Bkz. Şuara 26/109.

425 Furkan, 25/58.

426 Küçük, Ali, *Besâiru’l-Kur’ân*, IX, 510.

1.Yeniden Dirilişin İnkârı

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾

“Aslında onlar, kıyameti inkâr ediyorlar. Oysa biz, kıyameti inkâr edenler için çılgın bir ateş hazırladık.”⁴²⁷

Zaman veya saat anlamına gelen “es-saat” kelimesi, Kur’ân’da, her çağda yaşamış tüm insanların, ölü iken dirilitilip, yanlış ve doğru bütün inanç ve amelleri için Allah’ın önünde hesap vermek için toplanıp, duruma göre cezalandırılacakları veya mükâfatlandırılacakları “yeniden dirilme günü” için kullanılan bir kavramdır.⁴²⁸ “Saat”ten maksat kıyamettir.⁴²⁹

“Saîr”, sözlükte, ateşin alevlenmesi anlamındadır.⁴³⁰ “Saîr”, cehennemin Kur’ân’da geçen ve her biri diğerlerinden farklı özellikleriyle onun bir katmanını ifade eden yedi isminden/katmanından biridir. “Sair”, harareti yüksek, alevli/yakıcı ateş anlamındadır. “Sair”, cehennem irinlerinden akan bir vadidir.⁴³¹ Cehennem için kullanılan diğer isimler ise, “cehennem”, “cahim”, “hutame”, “sakar”, “nar” ve “feza” dır.⁴³²

Taberî, şöyle der: “Ey Peygamber! Bu müşriklerin, Allah’a ortak koşmalarının ve kendilerine getirdiğin gerçeği inkâr etmelerinin asıl sebebi, senin de diğer insanlar gibi yiyip içmen, çarşıda pazarda dolaşman, yani bir melek gibi olmaman değildir. Gerçekte onlar yeniden dirilişe inanmadıkları, kıyameti ve Allah’ın kıyamette ölüleri dirilterek, onlara sevap ve ceza vereceğini kabul etmedikleri için böyle davranıyorlar.”⁴³³

Müşrikler, kıyamet saatini yalanladılar. Onlar peygamberle ilgili bu sözlerini hakkı görmek ve doğruya erişmek için değil, sırf bir yalanlama ve inad olarak söylemişlerdir. Hattâ onların kıyamet gününü yalanlamaları onları, peygamberi kabul etmemekle ilgili söyledikleri bu tür sözlere sürüklemiştir. Ama Rabbimiz ise peygambere karşı bu duruşu sergileyip kıyameti inkâr edenlere, o saatin geleceğini

427 Furkan 25/11.

428 Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 578.

429 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 310.

430 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 411.

431 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 310.

432 Duman, Zeki, *Beyânu’l-Hak*, I, 414.

433 Heyet, *Kur’ân Yolu*, IV,112.

yalanlayanlara çılgın bir ateş, cehennem ateşinde dayanılmaz sıcaklıkta elîm bir azâb hazırlamıştır.⁴³⁴

“*Daha doğrusu onlar kıyameti yalanladılar.*” Bu ayetin manası ile ilgili Elmalılı, şu tespiti yapar: Onların Rasûlullah (s.a.v.) hakkında iddia ettikleri beş veya altı vasıf şeklindeki şüpheleri önemli ve dikkate alınacak bir şüphe değildir. Bilâkis onları bu sözlerine ve iftiralarına sevkeden asıl sebep içinde sevap ve cezanın bulunduğu kıyameti yalanlamalarıdır.⁴³⁵ Müşriklerin gözleri dünya malına çakılıp kaldı ve şerefın mal ile olduğunu zannettiler, fakirliğinden dolayı sana dil uzattılar, yalanladılar.⁴³⁶ Yani, daha doğrusu onlar, kıyamete ve ahirete inanmıyorlar, Kur’ân’ın uydurma olmadığını bilmediklerinden değil, ahirete, cezaya inanmadıklarından dolayı inançsızlığa ve sapıklığa düşüyorlar.⁴³⁷

Müşriklerin, peygambere karşı çıkışlarının sebebini ahirete inanmamaları olarak değerlendiren Mevdûdî, şu yorumda bulunur. Karşı çıkışları, bir takım aklî gerekçelerle Kur’ân’ın sıhhatinden şüphe ettiklerinden veya normal insanlar gibi caddelerde dolaşıp yiyip içtiğin için sana inanmadıklarından, ya da yanında bir melek gelmediği veya sana bir hazine verilmediği için ileri sürdükleri tüm saçma delillerin gerçek nedeni ahirete inanmamalarıdır. Bu inkâr, kendilerini her türlü ahlâkî kayıttan kurtarmaktadır. Çünkü ahiret hayatı inkâr edilince, doğru ile yalanı, hak ile bâtılı göz önünde tutmanın hiçbir gerekçesi kalmayacaktır.⁴³⁸

Bu ayetten şu durumda anlaşılabilir, ahirete iman eden kişi, Allah’a, kitab’a ve peygambere olumsuz tavır takınmaktan sakınması gerekir. Zira ahirete iman, sadece sözle “ben iman ettim” demek değildir. Ahirete iman etmek; bu dünya hayatının bitip, yeni bir hayatın başlayacağına, bu hayata geçişin, ölümle ve kabir hayatı ile olduğuna, kıyametin kopması ve tekrar dirilme ile devam ettiğine, herkesin hesaba çekilip, sonra iman edip, salih amel işleyenlerin cennete gideceğine; iman etmeyenlerin ise Cehenneme gideceğine inanmaktır. Kısacası, ahirete yönelik, ahiret merkezli bir hayat yaşamaktır. Sonuç olarak, Ahirete inanmayan kimseler, Kur’ân’dan faydalanamazlar; çünkü bırakın ahireti tamamen reddetmeyi, ahiret hakkında en ufak bir şüphe duyan kimseler, Kur’ân’ın anlattığı, ortaya koyduğu hayat tarzını yaşamazlar.

434 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 310.

435 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü’l-Münîr*, X, 31.

436 Beydâvî, *Envâru’l-Tenzîl*, II, 515.

437 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 58.

438 Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 578.

2. Sonsuz Azap Cehennem

إِذَا رَأَوْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾

“Ateş onları ta uzaktan görür görmez,
onun öfke dolu kükremesini ve uğultusunu duyacaklar.”⁴³⁹

“Ğayz” sözlükte, “öfkenin en şiddetlisi, kalbin kanının yanaklara hücum etmesi” veya “kanın başına sıçraması sonucunda insanın yaşadığı hararet” anlamlarına gelir. “Teğayyuz” ise “ğayzı, izhar etmek, açığa vurmak” demektir. Bu ayette ifade edildiği gibi bu durum, işitilebilen bir sesle birlikte de gerçekleşebilmektedir.⁴⁴⁰

“Zefîr” sözlükte kaburgalar şişinceye kadar, nefesi tekrar tekrar içine çekmek anlamına gelir.⁴⁴¹ “Teğayyuz”, kelimesi “şiddetli öfkelenme” demektir. Her ne kadar duyulmazsa da, ona delâlet eden ses, vb. şeyler duyulabilir. Bu bir kimsenin tıpkı öfkeye delâlet eden halleri gördüğünde, “Emirin gazap ve öfkesini, falancanın üzerinde gördüm” demesi gibidir. Muhabbet ve sevgi hakkında da aynı şey söylenir; işte burada da böyledir. Diğer bir bakış açısıyla mana şöyle olur. “O cehennemın öfkelendiğini anladılar, onun uğultusunu duydular” şeklinde olup bu, Kurtubî’nin görüşüdür. Ubeyd İbn Umeyr şöyle demiştir: “Cehennemın öyle bir narası vardır ki, istisnasız bütün herkesin bedenini sarsacaktır. Hatta İbrahim (a.s) bile dizleri üstüne çökecek ve “Nefsi, nefsi” diyecektir.” İbn Vehb şöyle bildirir: “Bu ateş, onları uzak bir mesafeden görünce, onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.” buyruğunda olduğu gibi, Cehennem öyle bir uğuldar ki, ne bir peygamber, ne bir sıddık kalmaz hepsi diz üstüne çöker ve nefsim nefsim der. Rasûlullah (s.a.v.) ise ümmetim ümmetim der.⁴⁴²

“Cehennem onları (mahşerde iken) uzak bir yerden görünce -Süddî yüz yıllık yoldan, diyor- onun kendilerine olan öfkesinden kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.” Allah Teâlâ başka bir âyet-i kerîme de: “Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Nerede ise öfkesinden çatlayacak gibi olur.”⁴⁴³

439 Furkan, 25/12.

440 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 619.

441 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 380.

442 Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VI, 239.

443 Mülk 67/7-8.

buyurur ki; Cehennem Allah'a küfredenlere olan öfkesinin şiddetinden neredeyse birbirinden ayrılıp kopacaktır.⁴⁴⁴

Cehennem tasvirleri ile ilgili olarak, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim bilerek benim aleyhimde bir yalan uyduracak olursa cehennemin iki gözü arasında kendisine bir yer seçsin.” “Ey Allah'ın Rasûlü! Onun iki gözü var mıdır? diye sorulunca”, şöyle buyurdu: “Sizler yüce Allah'ın: “O ateş onları uzaktan görünce, onun büyük bir öfke ile çıkaracağı şiddet uğultusunu işiteceklerdir.” buyruğunu hiç duymadınız mı? Cehennem ateşinden gören iki gözü ve konuşan bir dili bulunan bir boyun uzanacak ve şöyle diyecektir: “Ben Allah ile birlikte başka bir ilah edinen herkesi azaplandırmak üzere görevlendirildim.” Şüphesiz o, kuşun susam tanesini görüp bilmesinden daha ileri derecede onları görür.”⁴⁴⁵

Yine Tirmizî de geçen bir rivayette Rasûlullah (s.a.v.): “Kıyamet gününde gören iki gözü, işiten iki kulağı ve konuşan bir dili bulunan bir boyun cehennem ateşinden çıkacaktır. Ve şöyle diyecektir: “Ben üç kişiyi (yakalayıp, azaplandırmak) ile görevlendirildim: Her inatçı zorbayı, Allah ile birlikte başka bir ilah çağıran kimseyi ve sûret yapıcılarını.”⁴⁴⁶

Cehennem, ateş ashabını gördüğü zaman, bir öfkelenme ve bir homurtu sesi çıkarır. Bu öfkelenme sesi yani cehennemin kaynarken çıkardığı ses, kızgın kimsenin çıkardığı sese benzetilmiştir. Ehl-i sünnete göre, Allah'ın cehennemde bir hayat yaratması ve cehennemin görmesi, öfkelenmesi ve homurdanması mümkündür.⁴⁴⁷

Cehennemle ilgili bu anlatımla dünyayı bâtil uğruna cehenneme çevirenlere, amellerinin türüne uygun bir ceza ve azap hazırlandığı haber veriliyor. Zira Cenâb-ı Hak mutlak anlamda âdildir. O, dünyada inanmışlara kan kusturup cehennemî bir hayat yaşatanlara elbette âhirette kan kusturacak ve cehennemi onlara tek yurt olarak verecektir.⁴⁴⁸

Elmalılı, bu konu ile ilgili şunları söyler: “Demek ki, cehennem onları uzaktan gördüğü zaman öfkesinden dehşetli sesler çıkarıyor, sümürmek için içine çekiyor. Burada görülüyor ki, gayzlanmak, zefirlenmek gibi görmek de ateşe nisbet edilmiştir.

444 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 373.

445 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 373-374.

446 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 373-374.

447 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, II, 515.

448 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4286.

Onlar cehennemi gördüğü zaman değil, cehennem onları gördüğü zaman. Bu ise cehennem ateşini bir kavrayış sahibi gibi anlatmak demektir. Bunu birçokları, “görünecek bir yerde bulundukları zaman” demek gibi gerçek mânâsı dışında bir mânâyâ yorumlamak istemişlerdir.” Aslında cehenneme, anlama ve kavrama fiili nisbet edilmesi sadece burada değil, “*O gün cehenneme “doldun mu?” deriz. O da “daha var mı?” der.*”⁴⁴⁹ âyeti ve “*Ateş Rabbine şikayet edip: ‘Ya Rabbî bir kısmım bir kısmımı yedi’ dedi*” hadisi gibi diğer yerlerde de geçmiştir.⁴⁵⁰ Yani cehennemin görmesi, konuşması ve daha başka ifadeleri onun farklı melekelerle donatıldığını da gösterir.

Burada edebi sanatlardan teşhis sanatı vardır diyen Duman, yorumuna şöyle devam eder: Cehennem öfkelenmiş, düşmanını görünce öfkesi daha da kabarıp derin iç geçirmeleri ve tazyikiyle çıkan soluklarıyla bir yanardağ gibi göğsü kaynamakta olan ve dış gıcırdatan bir insan gibidir. Aynı ifade şu ayette de vardır: “*Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler.*”⁴⁵¹ Bu teşhis ve tasviri somut olarak görmek için faaliyete geçmiş herhangi bir yanardağa bakmak kâfidir. Bu iki ateş arasındaki fark şudur: dünyadaki içine düşeni bir çırpıda yakıp yok ederken, ahiretteki yaktığını sürekli yenilemekte, elemi hiç bitmemektedir.⁴⁵² Şu ayette anlatıldığı gibi: “*Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”⁴⁵³

Buradaki; “*uğultusunu işiteceklerdir*” ifadesi, cehennemin içinde bir öfke sesi ve azab edilenlerin hırıltılarını işiteceklerdir demektir. Nitekim yüce Allah: “*Onlar orada yüksek hırıltılarla ve inleyerek solurlar*”⁴⁵⁴ diye buyurmaktadır.

Kur’an’daki kıyamet sahnelerine edebi boyuttan bakan Kutup, söz konusu ayetlerle ilgili şunları dile getirir: Biz şimdi hayal gücünü harekete geçiren bu sahnelerden birinin önündeyiz. Çılgına dönmüş ateş sahnesi... o ateşte hayat vardır. Etrafına bakınca kıyameti yalanlayanları çok uzaktan görür. Onları uzak bir yerden gördüğü zaman onlar da onun öfkesi ve uğultusunu işitirler. Ateş onların özlemi ile yanmakta, onlara olan öfkesini kusarak uğultular çıkarmakta, onları beklemekte öfke

449 Kâf, 50/30.

450 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 59.

451 Mülk 67/7.

452 Duman, Zeki, *Beyânu’l-Hak*, I, 414.

453 Nisa 4/56.

454 Hud, 11/106.

soluyor adeta, intikam ateşi ile yanmakta, onlar ise ona doğru gitmekteler. Korkunç bir sahne harika bir manzara bekleme dakikaları ama ne dakikalar intikam ateşiyle yanan saldırıya hazır vaziyette bekleyen ateş felaketine ulaşırlar. Zaten bu felaketten kurtulamazlar da onunla mücadele etseler yenik düşerler. Oraya bağlanmış olarak, sıkıntılarını artıran dar bir yere atılırlar. Bu beladan kendilerini kurtaracak şeyin ölüm olduğunu anlarlar. Ama o gün ölüme de güç yetiremezler.⁴⁵⁵

وَإِذَا الْقَوْمُ مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾

“Ve orada, zincirlerle kelepçelenmiş bir halde cehennemden daracık bir yerine atıldıkları zaman, işte o anda ölümü çağıracaklar.”⁴⁵⁶

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾

“Bugün bir kerecik ölmeyi değil, defalarca ölmeyi isteyin!”⁴⁵⁷

“Sübûr” sözlükte, “helak olmak, yok olmak, fâsid olmak ve bozulmak” anlamlarına gelir.⁴⁵⁸

Onun dar bir yerine atılmaları azabın artması içindir diyor Beydâvî, şu tespitte bulunur: Çünkü sıkıntı darlıkladır. Ferahlık da bollukludur. Bunun içindir ki Allah, cenneti eni göklerle yer kadardır diye nitelemiştir. “Mukarranine”, kelimesi “elleri zincirlerle boyunlarına bağlı olarak” demektir.⁴⁵⁹

Yüce Rabbimiz, kâfirlerin cehennemdeki durumlarını şöyle tasvir eder. Cehennemlikler elleri boyunlarına bağlanmış bir şekilde cehennemden en dar yerine atılırlar. Yani elleri boyunlarına kelepçelerle ve zincirlerle bağlanmıştır. Bunun üzerine bağırır, yardım isterler. “Ey helakimiz! Gel, şimdi senin vaktindir.” Onlara tek ölüm istemeyin, birçok defa ölüm ile yok olmayı isteyin, denilir. Buradaki pek çok helak isteğin amacı, orada görülen azabın şiddetli olmasından kaynaklanır. Bundan maksat helak olmakla azaptan kurtulmaktan ümitlerini kesmek ve bunların azaplarının kurtuluş olmayan ebedî bir azap olduğuna dikkat çekmektir. Nitekim, İbni Abbas (r.a.) şöyle

455 Kutup, Seyyid, *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, Terc., Faruk Haznedaroğlu, Ravza Yayınları, İstanbul, 1997, s. 166-167.

456 Furkan, 25/13.

457 Furkan, 25/14.

458 Râğıb İsfahânî, *age* “s-b-r” md.

459 Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, II, 516.

demiştir: “*Cehennem kâfire mızrağın altındaki demirin mızrağı sıkması gibi dar gelir.*”⁴⁶⁰

Demirin mızrağa sığmayıp darlaşması gibi, cehennem de inkâr edenlere daralır, onları sıkıştırır. Peygamber (s.a.s)'e bu konu sorulunca o şöyle demiştir. “*Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, o kâfirler tıpkı kazığın duvara zorla çakılması gibi, istemedikleri halde itile kakıla cehenneme sokulacaklar.*” Nasıl bir rahatlık varsa, darlıkta da sıkıntı ve huzursuzluk vardır. Bundan dolayı Rabbimiz cenneti anlatırken, “*onun genişliği gökler ve yerler kadardır demiştir.*” Yüce Allah, acı azaba bir de daralmayı, sıkıştırmayı ekleyerek, kâfirler için çok çeşitli azabı bir araya toplamıştır.⁴⁶¹

“Orada ölüp yok olmayı isterler.” Yani onlar helak olmayı temenni ederler. Ey helak, ey ölüm! Gel, bu an senin anındır, derler. Onlara şöyle denilir: “*Bugün bir defa helak olmayı değil, birçok defa helak olmayı isteyin.*” Yani helakin çeşitli şekillerini talep edin. Zira sizin azabınız çok çeşitlidir. Bu çeşitler şiddetli olması sebebiyle yahut yenilenme sebebiyle her biri bir nevi helak sayılır. Bir ayette şöyle buyrulur: “*Derileri pişip kızardıkça azabı tadıp durmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz.*”⁴⁶²

Mızrağın dibindeki demir nasıl mızrağı sıkıyor ise cehennem de kâfir üzerinde öylece daraltılacaktır. “*Elleri boyunlarında bağlanıp*” ayeti ise kolları bağlanmış demektir. Bu ayet elleri zincirlerle boyunlarına bağlanmış diye anlaşıldığı gibi, kişinin şeytanlarıyla birlikte bağlanması anlamına da gelir.⁴⁶³

Kurtubî, şöyle bir yaklaşımda bulunur: “*Orada: Yetiş, ey ölüm! diye feryad ederler.*” Yani ölmeyi yok olmayı isterler. Hz.Muhammed (s.a.v) de şöyle der: “*Bu sözü ilk söyleyecek kişi İblis olacaktır. Çünkü cehennem ateşinden kendisine boydan boya elbise giydirecek ilk şahıs o olacaktır. Bu elbise kaşlarının üzerine konulacak, o bunu arkasından sürüklerken onun zürriyeti de ardından yürüyecekler, kendisi de: Yetiş ey ölüm! diye feryad edecektir.*”⁴⁶⁴

Cehennemde ölüm, helak diye çağırırlar. Yani helak olmayı temenni ederler ve onu çağırırlar. Ey helak gel, şimdi gelme zamanıdır derler. Bugün bir helak çağırmanın, çok helak çağırın, çünkü azabınız çeşit çeşittir. Her çeşidi şiddetinden dolayı bir

460 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 32.

461 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 56.

462 Nisa, 4/56.

463 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 375.

464 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 375.

helaktır. Ya da azab yenilenir. Çünkü Allah, derileri her piştikçe yenileriyle değiştiririz ki azabı tatsınlar demiştir.⁴⁶⁵

Bazı insanlar, dünya hayatından katlanılmaz acılar içerisinde kıvranırken, ölümü bir kurtarıcı gözüyle görür ve ölmeyi ya da öldürülmeyi(ötenazi) içtenlikle isterler. Cehennemde ise inkâr edenlerin katlanmak zorunda kaldıkları azap, ölümden daha beterdir.⁴⁶⁶ Buna rağmen “*Orada insan ne ölür ne de yaşar.*”⁴⁶⁷; “*İnkâr edenlere cehennem azabı vardır. Onlar orada öldürülmezler ki ölsünler. Azapları da hiç hafifletilmez.*”⁴⁶⁸; “*Sonra orada ne ölür, ne de yaşar.*”⁴⁶⁹

“*Cehennemlikler, içinde bulundukları şiddetli azab ve o şiddetli darlıkla birlikte, elleri de boyunlarına bağlanmış oldukları halde zincirlere vurulurlar.*” Yine, her münkir vesvesesini dinlediği şeytanıyla birlikte zincirlere vurulmuş olduğu, ellerinde kelepçeler ve ayaklarında pırangalar bulunduğu dile getirilmiştir. Daha sonra Allah, bu son derece şiddetli azab ile karşı karşıya geldikleri zaman cehennemliklerin, “*Yetiş ey yokluk, ey helâk!*” diye bağıştıklarını anlatır.

3. Ebedi Huzur Cennet

قُلْ أَذِلَّكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا ﴿١٥﴾

“De ki: “*Bu mu daha iyidir, yoksa takva sahibi kimselere bir mükâfat ve yerleşme yurdu olarak söz verilen sonsuz cennet mi?*”⁴⁷⁰

“Cennetü’l- huld”, sonsuz cennet, nimetleri sona ermeyen cennettir, “huld” ile “hulûd” kelimeleri aynı anlamdadır, tıpkı “şükr” ve “şükür” kelimeleri gibi. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur. “*Biz sizden, ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.*”⁴⁷¹ Buna göre, cennet, sonsuz mükafaat yurdunun adıdır.⁴⁷²

Kur’ân’da cehennem gibi cennet de farklı bölümleriyle çeşitli adlarla isimlendirilmiştir. Furkân sûresinde “*cennetü’l-huld*”, “De ki: “*Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah’a karşı gelmekten sakınanlara va’dedilen ebedilik cenneti mi?*” Orası onlar

465 Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, II, 516.

466 Duman, Zeki, *Beyânu’l-Hak*, I, 414.

467 Taha 20/74.

468 Fatır 35/36.

469 Ala 87/13.

470 Furkan, 25/15.

471 İnsan 76/9.

472 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 57-58.

*için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir.*⁴⁷³ Necm sûresinde, “cennetü'l-me'va”, “*Takva sahiblerinin barınağı olan Me'va Cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır.*”⁴⁷⁴. Şuara sûresinde, “cennetü'n-na'im”, “*Beni Na'im cennetinin varislerinden eyle.*”⁴⁷⁵ Kehf sûresinde “cennetü'l-firdevs”, “*Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri bir konaktır. Oradan ayrılmak istemezler.*”⁴⁷⁶

Râzî, konu ile ilgili der ki: Ayetteki bu ifade, insanın bütün isteklerinin ancak cennette gerçekleşebileceğini ortaya koyar. Burdan şu sonuçta rahatlıkla çıkarılabilir. Dünyevi zevkler ve mutluluklar hem geçicidir hemde üzüntü ve acılarla iç içedir. İşte bundan dolayı, Hz. Muhammed (s.a.s) “*Kim, yaratılmamış bir şeyi isterse, onun peşine düşerse, boş yere kendini yormuş olur ve onu yiyemez.*” dedi “*O nedir, ya Resulallah*” denince, “*Bir günlük sevinç*” buyurdu.⁴⁷⁷

Allah, muttakilere davranışlarının karşılığı olarak cenneti vaadetmiştir. Bu vaatten dolayı da muttakiler “*Rabbimiz, bize peygamberlerin aracılığıyla vaadettiğini de ver.*”⁴⁷⁸ diye dua etmişlerdir. Muttakiler, dünyada iken Allah'tan cenneti amelleri ve dualarıyla istediler. Allah da öte dünyada muttakilerin isteklerini kabul buyuracak ve cenneti onlara verecektir.⁴⁷⁹

Cennet, Allah'ın buyruklarını yerine getirip yasakladıklarından kaçınan muttakilere, vaad edilmiştir. Allah, cenneti muttakilerin eylemlerinin sonucu kılmıştır. “Cennetü'l-Huld”, ikramı güzelliği hiç bitmeyen cennettir. Orada diledikleri her şey vardır. Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir insanın aklına gelmeyen nimetler orada muttakileri beklemektedir.⁴⁸⁰

Bu ayette müminlerin sadece takvalı olma özellikleri söylenip diğer hususiyetlerin sayılmaması, muttaki kavramının imandan sonra en genel manayı kapsadığı sonucunu doğurmaktadır. Yani sadece muttaki kavramının kullanılması diğer bütün güzel davranışları ve salih amelleri içinde barındırdığını bize göstermektedir.

473 Furkan 25/15.

474 Necm 53/15.

475 Şuara 26/85.

476 Kehf 18/107.

477 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 58.

478 Al-i İmran, 3/194.

479 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 377.

480 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 33.

Zaten takva sahibi müminler, halis bir imanla yalnız yüreklerini ve bedenlerini cennete çevirmekle kalmazlar, bulundukları her ortamı cennete çevirme sevdasındadırlar. İçine girdikleri her platformun manevî önderleri olurlar, dünya malını cennete götürecek bir araç olarak görürler. Aslolan Rabbin rızasını ve insanların güvenini kazanmaktır. İnsanlar içinde huzur ve barış rüzgârları estiren bu muttakilere davranışlarının karşılığı olarak ebedi mutluluk yurdu ikram edilecektir.

Yüce Allah, indirdiği bu Furkân ile bütün gerçekleri ortaya koymuştur. Bütün bu gerçekler belli olduktan sonra tercih insana kalmıştır. Ya şükredecek ebedilik cennetine kavuşacaktır. Ya da nankörlük edip cehennemi boylayacaktır. Eğer insan, ebedilik cennetini tercih ederse dilediği her şeye orada ulaşacak ve sonsuza dek ebedi mutluluk içinde yaşayacaktır.

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا ﴿١٦﴾

“Onlar için orada, diledikleri her şey vardır ve onlar, sonsuza dek orada yaşayacaklar.

Çünkü bu Rabbinden, yerine getirilmesi istenen bir vaattir.”⁴⁸¹

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا ﴿٢٤﴾

“O gün cennetlikler harika bir yurda yerleşecek ve güzelce dinlenip safa süreceklendir.”⁴⁸²

Cennet kendilerine söz verilmiş olan müttakilerin o gün -o melekleri görecekleri gün- kalacakları yer çok iyi dinlenecekleri yer pek güzeldir. Bu ayet ile ilgili Elmalılı şu tahlili ortaya koyar: “Müstekar”, *karargâh, yani oturmak, konuşmak için çoğu zaman kalınan yer*, “makîl” ise, *öğle uykusu, uyku yeri, insanın kuşluk uykusunu uyuduğu, dinlendiği yer demektir. Cennette uyku olmadığına göre burada makîl yalnızca dinlenme yeri, diye açıklanmıştır.”* Bununla birlikte o günün yarısında hesaptan kurtulunacak da cennetlikler cennette, cehennemlikler cehennemde bir öğle uykusu uyuyacaklar, diye rivayet edilmiştir.⁴⁸³

Bu ayetteki kavramlarla ilgili olarak Râzî, der ki: “Müstekar” kelimesi, karar kılınacak mekân ,“makil” ise, kayılûle zamanı demektir. Bu durumda, cennetliklerin

481 Furkan, 25/16.

482 Furkan, 25/24.

483 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 64.

yeri, mekânlarının en güzeli, anları da zamanların en harikasıdır. Said İbn Cübeyr şöyle demiştir: *“Allah Teâlâ hüküm verme işine, hesaba çekmeye başladığında, insanlar arasında kuşluk namazı ile gündüzün yansına kadar olan zaman arası olan bir müddet içinde hükmünü bitirir. Bunun akabinde, cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde kaylûle yaparlar.”* Mukâtil ise, *“Cennetliklerin hesabı hafif tutulur. Öyle ki bu iş, dünya günlerinden bir günün yarısı kadar olan bir zaman içinde olup bitiverir. Sonra da onlar aynı gün, cennette kaylûle yaparlar”* demiştir.⁴⁸⁴

Beydâvî ise bu konuyla ilgili şöyle der: Cennet ashabı o gün kalacak yer bakımından daha hayırlıdır demek, oturup konuşmak için eğleştikleri yer bakımından, dinlenecek yer bakımından daha güzel, eşleri ile dinlenmek ve zevklenmek için barındıkları yer olarak demektir. Bu da mecazendir ki benzetme yoluyla kaylule öğle uykusundan gelir. Ya da genellikle onda dinlenme bulunur demektir. Çünkü cennette uyku yoktur. Daha güzel ifadesinde şuna işaret vardır ki istirahat ettikleri mekân, görüntü ve diğer güzellikler bakımından daha güzeldir.⁴⁸⁵

Katâde (ö. 117/735), şu tespitte bulunur. *“Dinlenecekleri yer çok güzeldir.”* ifadesi konaklayacakları ve barınacakları yer demektir. Bir açıklamaya göre; bu, Arapların bildikleri bir şey olan günün ortasındaki dinlenmek (kaylûle)'den gelmektedir. Şu hadiste bu kabildendir: *“Şüphesiz ki şanı yüce ve mübarek olan Allah, mahlukatın hesabını yarım gün kadar bir sürede bitirecektir. Cennet ehli cennette öğle vakti istirahatlerine çekilecektir, cehennem ehli de cehenneme çekileceklerdir.”* Ebu Said el-Hudrî'den Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *“Miktarı ellibin yıl olan bir günde”*⁴⁸⁶ Ben: *O gün ne kadar da uzundur! deyince, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Nefsim elinde olana yemin ederim ki; o gün mü'mine o kadar çok hafifletilecektir ki onun için dünyada kılmış olduğu bir farz namazdan dahi daha hafif (çabuk) gelecektir.”*⁴⁸⁷

Müminler hayırlarla ve sevinçli olayların meydana gelmesiyle müjdelenirler. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Şüphesiz ki Rabbimiz Allah'tır deyip de sonra doğruluk üzere yürüyenlere, korkmayın, tasalanmayın vaad olunduğunuz cennette sevinin diye diye melekler inecektir. Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostlarıyız. Çok*

484 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 72.

485 Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, II, 519.

486 Meâric 70/4.

487 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 398.

*mağfiret edici ve çok merhamet edici Allah'tan bir lütuf olmak üzere burada canlarınızın hoşlandığı her şey sizindir. Ne isterseniz (hepsi) sizin.”*⁴⁸⁸

Son tahlilde, ahirette, inkâr edenlerin aksine, iman edip salih ameli kuşananlar her türlü eziyetten ve işkenceden uzak tutulacaklardır. Ve müminlere büyük bir hürmet gösterilip istirahat etmeleri için harika mekânlara konulacaklardır.

4. Günahkarların Durumu

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ نَرَىٰ رَبَّنَا لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا

كَبِيرًا ﴿٢١﴾

“Huzurumuza çıkarılacakları gerçeğini inkâr edenler, “Bize neden melekler gönderilmiyor yahut Rabbimizi görmüyoruz?” diyorlar. Doğrusu onlar, içten içe kibirleniyor, büyük bir küstahlıkta bulunuyorlardı.”

Taberî, bu ayetle ilgili tefsirinde şu yorumu yapar: Allah’ın huzuruna çıkarılacaklarını inkâr eden şirk koşanlar, “Allah bize Melekleri indirip Muhammed’in doğru olduğunu söyletse veya rabbimizi açıkça görsek de o bize bunu haber verse” derler. Doğrusu, bu ifadeyi ortaya atanlar, mütekebbirlikte ileri gidenlerin ta kendileridir.⁴⁸⁹

“Bize kavuşmayı ümit etmeyenler”in hesap gününü hiç düşünmeyenler olduğu idda edilmiştir. “Bize melekler indirilmeli” ve “Muhammed’in doğru sözlü olduğunu söylemeli” veya “Rabbimizi gözlerimizle görmeli” ve böylelikle onun bize rasûl olduğunu haber vermeli “değil miydi?”, “Niye bütün bunlar böyle olmadı?” diyeceklerdir. Bunun bir benzeri de yüce Allah’ın şu buyruğudur: “Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça, yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmediğe, yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğşe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğşe çıktığına da inanacak değiliz.” De ki: “Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resûl olarak gönderilen bir beşerim.”⁴⁹⁰ Yüce

488 Fussilet 41/30-32.

489 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 465.

490 İsra 17/90-93.

Allah şöyle buyurmaktadır: “Andolsun ki onlar kendi kendilerine büyüklenip” Yüce Allah’tan olmayacak aşırı taleplerde bulundukları için “azgınlık yapmakta çok îleri gittiler.” Çünkü melekler ancak ya ölüm esnasında yahutta azabın indirilmesi sırasında görülebilirler.⁴⁹¹

Elmalılı şu yaklaşımı sergiler: “*Huzurumuza çıkarılacakları gerçeğini inkâr edenler*” demek, hesap gününde yeniden dirilmeye, haşredilmeye ve ahiret şuuruna inanmadıkları için Allah’tan çekinmeyenler demektir. Yani bu kimseler, Allah’la kavuşmaya yüzü olmayan, Allah’ın karşısına çıkacaklarını, cezaya çarptırılacaklarını hiç ümit etmeyen, Allah’tan korkmaz kimselerdir. Ancak bu düşüncelerinin kendilerini aldattığını huzura çıkınca anlayacaklardır.⁴⁹²

Burada da aslında ahirete iman etmek istemeyen müşriklerin bahanelerini görmekteyiz. İman etmek için bizzat melekler gelmeli ya da Allah’ı açıkça görmeliymişler. Bu istekler tamamen kibirlerini ve bu konudaki küstahlıklarını apaçık ortaya koymaktadır.

يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٢٢﴾

“Melekleri gördükleri gün, işte o gün, günahkârlara hiç de sevindirici haberler verilmeyecek! Yasak yasak! diyecekler.”⁴⁹³

“Hicran” sözlükte bir insanın, bir başkasından beden, lisanla, kalple ayrılması ya da onu bu yollardan biri ile bırakması, terk etmesi demektir. “Hıcr” haram kılınarak men edilmiş yasaklanmış şey anlamında kullanılır. Eskiden bir adam korktuğu biriyle karşılaştığında “hicran mahcura” derdi. Bundan dolayı Yüce Allah burada kafirlerin meleklerle karşılaştıklarında kendilerine faydasının olacağı zannıyla böyle diyeceklerini söylemiştir.⁴⁹⁴

Taberî şu tespitte bulunur: O gün, suçlulara müjde yoktur. Melekler, suçlulara “*Size bugün müjde yasaktır yasak.*” derler. Kıyamet gerçekleşirken veya ölüm suçluları yakalığında bu mücrimler melekleri gördükleri zaman, artık o gün mücrimler için hiç

491 Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 393.

492 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 62.

493 Furkan 25/22.

494 Râğıb İsfahânî, *age* “h-c-r” md.

iyi bir durum söz konusu değildir ve melekler o suçlulara: “*Bugün sizin iyi bir şeyle müjdelenenmeniz size kesin olarak haram kılınmıştır.*” diyeceklerdir.⁴⁹⁵

Günahkârların bu durumu, mü'minlerin durumu gibi değildir diyen İbn Kesîr yorumuna şöyle devam eder: Müminler, iyiliklerle, güzellikler ve hayırlarla müjdeleneceklerdir.⁴⁹⁶ Bu konuyla ilgili Yüce Allah der ki: «*Muhakkak ki Rabbımız Allah'tır, deyip sonra dosdoğru yolda yürütenlerin üzerlerine melekler iner, onlara: Korkmayın, Üzülmeyin, size va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler size de dir. Ve burada size umduğunuz her şey var. Gafur, Rahîm olanın ikramı olarak.*»⁴⁹⁷

Ahirette cehennemliklere söylenecek sözlerden bahseden bu ayet farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kelbî söyle der: “*Bunlar cennetin kapılarında bulunan melekler olup, mü'minleri cennetle müjdelerken, müşriklere de “Burası size yasaktır yasak!” derler. Atiyye'de şöyle demiştir: “Kıyamet gününde, melekler mü'minleri sevinçli haberlerle karışlarlar. İşte tam o sırada kâfirler bunu görünce, meleklerle, “Bize de sevinçli haberler verin” derler. Bunun üzerine de melekler, “Size yasaktır yasak” derler. Hasan el-Basri ise bu konuda şöyle demiştir. “Buna göre kâfirler, Kıyamet günü kendilerini korkutan o şeyi görüp müşahede ettiklerinde, bundan Allah'a sığınırız derler. Bunun üzerine de melekler, “Bu gün şerrinden korunulamaz” derler.*”⁴⁹⁸

İbn Kesir de, “*hicran mahcûran*” sözünün meleklerin inkâr edenlere söyleyeceği bir ifade olduğu yorumunu yapar. Bununla, “*mağfiret ve cennetle müjdelenmek, takva sahiplerine verilen müjde size haramdır, yasaktır. Bugün size kurtuluş haramdır.*” anlamı kastedilmiştir.⁴⁹⁹

Bir zaman gelecek, o mütekebbir ve azgın inkârcılar “Bize gelmeliydiler” dedikleri melekleri görecekler. Fakat artık o zaman iş işten geçmiş olacak; ısrarla inkâr ettikleri ahirette kendileri için hiçbir iyi haber duyamayacaklar; inanmadıkları bu gerçekle karşılaşınca bütün güzel şeylerin kendilerine yasak olduğunu, ahiret nimetlerinden, ebedi kurtuluştan mahrum kaldıklarını anlayacaklar, bunu kendi dilleriyle itiraf edecekler. Bir yoruma göre de melekler onlara, “Her şey yasak size, her

495 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 466.

496 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 313.

497 Fussilet 41/30-32.

498 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 71.

499 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 49.

şeyden mahrum bırakıldınız!” diyecekler. Ayrıca inkar edenler, mahrum edilmekle kalmayacaklar; inkar edenlerin yaptıkları bütün güzel şeyler ve iyi ameller değerlendirmeye bile alınmayacaktır.

وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ﴿٢٣﴾

“Biz, yaptıkları her işin önüne geçmiş, hepsini toz duman etmişizdir!”⁵⁰⁰

“Hebâen” sözlükte, “ince toz için ayrıca havaya yayılıp duvardaki deliğe veya oyuğa güneş ışığı vurduğunda görülebilen zerrelere” için kullanılır.⁵⁰¹ “Heba” kelimesi, “delikten giren güneş ışığında görünen tozdur”. “Mensûren” kelimesi, “heba” kelimesinin sıfatıdır. Yok sayılan, amelleri değersizlik ve işe yaramazlık bakımından toza, sonra da dağılmış toza benzetilmiştir ki bir daha toplanması mümkün değildir.⁵⁰²

Onların yaptıkları amele vardık onu saçılmış dağılmış toz yaptık derken, müşriklerin yaptıkları misafir ağırlama, sıra-i rahim ve darda kalana yardım gibi yaptıkları iyi amele geldik; onu boşa çıkardık. Çünkü muteber kılacak şarttan yoksundu. Bu hallerini ve amellerini bir toplumun haline benzetmedir ki, bunlar hükümdarına isyan eden bir toplumun haline benzetmedir. Bunlar hükümdarına isyan ettiler o da geldi eşyalarını darmadağın etti, her şeylerini yok etti, geriye bir şey bırakmadı.

İbn Kesîr, der ki: “Bu durum, kıyamet günü Allah Teâlâ'nın kulların işlemiş oldukları hayır ve şer amellerini hesaba çekeceği zamandır. Allah Teâlâ burada haber veriyor ki; bu, müşrikler, kendilerini kurtaracaklarını sandıkları amellerinden hiç bir şey elde edemeyeceklerdir. Zîrâ amelde ihlâslı olma şer'i şart, onların amellerinde yoktur. ihlâslı ve Allah'ın hoşnûd olduğu şeriat üzere olmayan her amel bâtıldır. İşte o zaman bunlar kabul edilmekten uzaktır.” Bu sebeple Allah Teâlâ: «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz duman ederiz.» buyurmuştur.⁵⁰³

Nitekim Allah Teâlâ bu konuyla ilgili başka ayetlerde şöyle buyuruyor: «Rablarına küfredenlerin hali; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiç bir şey elde edemezler. İşte bu, uzak bir sapıklıktır.»⁵⁰⁴ «Ey îmân edenler; Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını

500 Furkan 25/23.

501 Râğıb İsfahânî, *age* “h-b-e” md.

502 Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, II, 519.

503 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 314.

504 İbrahim 14/18.

*harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hâli, üzerinde toprak bulunan kayanındaki gibidir. Şiddetli bir yağmur isabet ettiğinde onu katı bir taş halinde bırakır. Onlar kazandıklarından hiç bir şey elde edemezler.»*⁵⁰⁵ *“O küfredenlere gelince; onların amelleri engin çöllerdeki serâb gibidir. Susayan kimse onu su sanır. Fakat yanına vardığı zaman hiç bir şey bulamaz.»*

506

Amellerin boşa gitmesi durumunu şu rivayet net bir şekilde ortaya koyar. Ebu Huzeyfe (r.a)’ın azatlısı Salim (r.a)’ın bildirdiğine göre Peygamber (s.a.v.): *“Kıyamet gününde Tihame Dağı kadar amelleri olan bir kavimle gelinecek. Bunlar getirildiği zaman Allah, onların amellerini dağılmış zerreciklere çevirecektir. Sonra bu kişiler, cehenneme atılacaklardır.”* buyurdu. Salim radiyallahu anh : *“Annem babam Sana feda olsun ya Rasûlullah! Bu kavmin özelliklerini bana anlat”* deyince, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *“Bunlar namaz kılar, oruç tutar ve az da olsa gece vakti ibadet ederdi. Fakat bunlar, kendilerine haram bir şey sunulduğu zaman üzerine atlayarak onu kabul ederlerdi. Allah’ta onların amellerini çürüttü.”* buyurdu.⁵⁰⁷

Şu bir gerçektir ki kâfir de olsa her insanın, bu yeryüzünde yaptığı güzel davranışlar bulunmaktadır. Ancak bu yapılan güzel davranışların, Allah katında bir değer ifade etmesi için Allah’ın rızası gerekmektedir. Bu rızanın gerçekleşmesi için de Allah’a iman edilmelidir. Yapılan okumalarda görülen gerçek ise bütün müşriklerin ve inkâr edenlerin ortaya koyduğu güzel davranışların ya da iyiliklerin temelinde benlik iddiası ve gurur tatmini vardır. Dolayısıyla yapılan bütün güzel davranışların hiç bir değeri olmayacak ve rüzgârın önündeki toz gibi oluverecektir.

5. Kıyametin Dehşeti

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلَائِكَةُ تَنْزِيلًا ﴿٢٥﴾

*“Gök, bir bulut hâlinde paramparça olduğu ve birbirini ardınca meleklerin indirildiği gün;”*⁵⁰⁸

505 Bakara 2/ 264.

506 Nûr 24/39.

507 Süyûtî, *Dürrü’l-mensûr*, VI, 246.

508 Furkan 25/25.

Taberî bu ayetin yorumu ile ilgili şunları söyler: Yüce Allah bu ayetlerde kıyametin dehşetinden bahsediyor ve o gün olacıklardan haber veriyor. Kıyamet günü gök param parça yarılacak, yarılan gökten gözleri kamaştıracak nurlar, bulutlar halinde görünecek ve melekler oradan inip, haşr alanındaki herkesi çepeçevre kuşatacaklar. Sonra Yüce Rab kulları arasında hükmünü verecektir. Bu hüküm sonucunda kimleri cennete, kimileri ise cehenneme gidecektir.⁵⁰⁹

Gökteki meleklerle, yeryüzünde yaşayanların, birbirleriyle karşılaşacakları o günün, nasıl bir gün olacağı hakkında, Abdullah b. Abbas'tan bir nakil anlatılır. Şöyle ki: *“Allah, kıyamet gününde cinleri, insanları, hayvanları ve bütün yaratıkları bir meydana toplayacak, dünya göğü yarılacak, orada bulunanlar aşağı inecekler. Bunların sayısı, yeryüzünde yaşayan bütün varlıklardan çok olacaktır. Onlar, yeryüzünde yaşayan varlıkların etrafını kuşatacaklar. Sonra ikinci gök yarılacak orada bulunanlar da inip, daha önce inen ve insanları kuşatan melekleri kuşatacaklardır. Onların sayısı da kendilerinden önce inen meleklerden daha çok olacaktır. Böylece bütün gökler yarılacak orada bulunan melekler inecek ve kendilerinden önce inen melekleri ve meleklerin kuşattıklarını kuşatacaklardır. Böylece yedi çember meydana gelecektir...”*⁵¹⁰

Râzî, der ki: Ayetteki *“Melekler indirilecek”* ifadesi, genel bir ifade olup, bütün melekleri içine alır. Gök (sema), meleklerin karargâhıdır. Binâenaleyh gök parçalanınca, onların yere inmeleri gerekir.” Mukatıl şöyle der: *“En yakın semâ (gök) parçalanır ve oradaki melekler iner. Bunlar, dünyada yaşayanlardan daha çoktur. Böylece yedi gök birer birer parçalanır, derken mukarrabun melekleri ve arşı taşıyan meleklerde inerler. Sonra da Rab Teâlâ iner.”* Dahhak'ın rivayetine göre, İbn Abbas (r a) şöyle demiştir: *“Her gök birer birer parçalanır ve herbirinde olan melekler yere iner. Böylece de âlemi kuşatır ve âlemin etrafında yedi saf oluştururlar.”*⁵¹¹

Şimşek ise şöyle bir tespitte bulunur: Kıyamet, göklerin ve yerin mevcut düzenlerinin bozulması ve bir değişimle yeniden dizayn edilmesi olayıdır. Bazı ayetlerde gökte kapıların açılacağından bahsedilmektedir. *“Gök açılmış, kapı kapı olmuştur.”*⁵¹² *“Gök yarıldığı, Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği*

509 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 467.

510 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 467.

511 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 74.

512 Nebe 78/19.

zaman,”⁵¹³ Bu durum göğün bulutlarla yarılmasından söz eden bu ayetlerle düşünüldüğünde, göğü yaran burada sözü edilen buluttur ve gökte yarıkların açılmasına sebep olacaktır.⁵¹⁴

Kıyametin dehşetli anlarını anlatan bazı ayetlerde, göğün şak şak parçalanacağından, yarılabacağından ve gökte kapılar oluşacağından söz edilmektedir. Bu ayetlerin, görünen ilk anlamından anlaşılacağına göre, evrenin düzeni bozulacaktır; o gün, “*Yer başka bir yere, gökler başka göklere dönüştürülecektir.*”⁵¹⁵ Bu noktada Müslümanın vazifesi, Allah’ın bahsettiklerine iman edip, kıyametin kopacağını kabul etmektir. Ayrıca bütün insanların yeniden diriltilip, hesaba çekileceğine inanarak yaşantısını bu düşünceye göre şekillendirmelidir. Çünkü bu hayat, eninde sonunda bitecek ve Rahman olan Allah’ın huzurunda hesaba çekilme hakikatıyla karşı karşıya kalınacaktır.

الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٦﴾

“İşte o Gün, gerçek hükümlerlik, Rahmanın olacaktır.

Kâfirler için çetin bir gün olacaktır!”⁵¹⁶

“Asîr” sözlükte kolaylık, kolay olmak ya da kolay hale gelmek anlamındaki “yusr” sözcüğünün zıttıdır. Zorluk, zor olmak ya da zor hale gelmek anlamına gelir. “Yevmun asîr” ise hiçbir işin kolay olmayacağı gündür anlamına gelir.⁵¹⁷

Taberî der ki: “*O gün kâfirlere çok zordur.*” Yani inkâr edenlerin yaşayacakları korku, hüsrân ve küçültülme dolayısıyla, o gün onlara çok zor gelecektir. Mü'minler için ise farz olan bir namazdan dahi hafif olacak çabuk geçecektir. Bu ayet, buna delildir. Çünkü bugün, inkâr edenler için pek zor olacağına göre; iman edenler için, pek kolay olacaktır.⁵¹⁸

Kurtubî ise şu yorumu yapar: “*Göklerin bulutlarla yarıldığı o gün gerçek mülk ancak Rahman olan Allah’ındır. Dünyada iken saltanat ve mülkiyet iddia eden herkesin sözü boşa çıkacaktır. Evet, göğün bulutlar ile yarıldığı o gün, kâfirler için pek çetin bir*

513 İnşikak 84/1-2.

514 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân*, III, 513.

515 İbrahim 14/ 48.

516 Furkan 25/26.

517 Râğıb İsfahânî, *age* “a-s-r” md.

518 Kurtubî, *el-Câmi*’, XV, 401.

*gündür. Zira o gün, hak bâtıldan ayırdedilecek. Herkese layık olduğu ceza veya mükâfaat verilecektir.”*⁵¹⁹

Her şeyin ayırt edileceği o gün, otorite her şeyin sahibi ve maliki Allah’ındır. O öyle bir Rab’tır ki, herkes O’na boyun bükür, zorbalar O’nun önünde eğilir. O gün, O’ndan başka mülk sahibi yoktur. *“Bugün mülk kimindir? O, Tek ve Kahhar olan Allah’ındır.”*⁵²⁰ O gün, kâfirler için çok zor bir gündür. Ebu Hayyan şöyle der: *“Buradaki kâfirler için ifadesi, o günün Mü’minler için kolaylaştırılacağını gösterir.”* Bir rivayette şöyle buyrulmuştur: *“O gün Mü’mine o derece kolay olur ki, ona dünyada kıldığı bir farz namazdan hafif gelir.”*⁵²¹

D. FURKÂN VE ÖNCEKİ TOPLUMLAR

Bu bölümde, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.) ile Firavun arasındaki mücadeleye, Hz. Nuh’un (a.s.), kavmini tevhide davetine, Hz.Hud’un (a.s.), Ad kavmini hakikate çağrısına, Hz.Salih’in (a.s.), Semud kavmini uyarısına, Hz.Lut’un (a.s.) kavminin yaşadıklarına ve Ashabü’r-Res’in durumuna değinilir. Burada bu kıssaların anlatılmasının amacı, müşrikleri, Peygamberimiz’i (s.a.v.) yalanlamaktan ve bu sebeple Allah’ın elçilerini yalanlayan geçmiş ümmetlerin başına gelen azabın kendilerine gelmesinden sakındırmaktır.

1. Hz.Musa ve Firavun

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾

*“Doğrusu Biz, Mûsâ’ya kitabı verdik ve kardeşi Harun’u ona yardımcı kıldık.”*⁵²²

فَقُلْنَا أَذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾

*“Ve “Ayetlerimizi inkâr eden şu topluma gidin!” dedik. Ve sonunda, onları tamamen kırıp geçirdik!”*⁵²³

“Tedmir” sözlükte, “bir nesneyi her tarafından saracak ve ona hakim olacak şekilde helak etmek, harap etmek ve yok etmek” anlamlarına gelir.⁵²⁴

519 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 467.

520 Mü’min 40/16.

521 Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II, 369.

522 Furkan 25/35.

523 Furkan 25/36.

Kur'an'da Musa (a.s) ve firavun kıssasının sık tekrarlanması birbirine ters iki ucu temsil etmelerinden kaynaklanmaktadır. Firavun, Allah'ı ve peygamberi inkâr ederek küfretmiş, böylece batılın zirvesinde yerini almıştır. Musa (a.s) da Allah'ın kendisi ile arada bir vasıta olmaksızın doğrudan görüşmesi sebebiyle hakkın ve imanın zirvesine erişmiştir. Musa (a.s)'ın mazhar olduğu bu durum, peygamberliğinin ve Allah'ın ona layık gördüğü sıfatların kemalini gösterir. Musa (a.s)' ın durumu çoğu peygamberin kâfirlerle olan durumundan farklıdır. Çünkü o peygamberlerin mücadele ettiği kâfirlerin çoğu Allah'ın varlığını inkâr etmiyorlardı. Ayrıca diğer peygamberler için Musa'nın mazhar olduğu Allah'la konuşmak ehliyeti söz konusu değildir. İşte bu sebeplerden dolayı iman ve küfür ehlinin ibret alması için bu kıssa en büyük kıssa olmuştur. Onun için Hz. Muhammed (s.a.v), çoğu geceler ümmetine, Musa (a.s) ve İsrail oğullarının ibretlik kıssalarını anlatırdı. Ve çoğu işlerinde Musa (a.s)'ı örnek edinirdi.⁵²⁵

Hz.Musa (a.s.), israiloğullarını Firavunun zulmünden kurtaran önderdir. Hz.Musa (a.s.)'ın hayatıyla ilgili tek kaynak Tevrat ile Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân'da adı en çok anılan elçi Musa (a.s) dır. Mûsâ kelimesinin aslının İbrânîce “su” anlamındaki “mi” ve “ağaç” anlamındaki “şa”dan oluşan Moşa olduğu, su ve ağacın yanında veya sudaki bir sandık içinde bulunduğu için Mûsâ'ya bu ismin verildiği beyan edilmektedir. Musa ismi, İslâm'ın gelişinden sonra kullanılmaya başlanmıştır.⁵²⁶

Hz.Musa (a.s), Kur'ân'da şöyle anılır: O hem rasul hem nebîdir, ihlâslıdır. Allah'ın ayetleriyle insanlar arasında seçkin kılınmıştır. Allah'la konuşma şerefine nâil olmuştur. Allah tarafından seçilmiştir. Allah tarafından ona sevgi verilmiştir ve O'nun gözetiminde yetiştirilmiştir. Allah onu kendisine rasul seçmiştir. O emin ve dosdoğru bir peygamberdir. Allah katinde değerli biridir. Güçlü ve güvenilirdir. İman eden kullardandır.⁵²⁷

Kur'an'da Hz.Musa (a.s), Peygamberimizi muştulayan bir elçi olarak gösterilir, Tevrat'ta da peygamberimizin geleceği yazılıdır.⁵²⁸ Hz. Hz.Musa (a.s)'ya sayfalar, levhalar ve kitap verilmiştir. Bazı İslâmî kaynaklara göre, ona verilen levhalar yeşil

524 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 318.

525 Kasimi, Cemaleddin, *Tefsir İliminin Temel Meseleleri*, Terc., Sezai Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1990, III, 233.

526 Harman, Ömer Faruk , "Mûsâ", *DİA*, TDV, İstanbul, 2006, XXXI/ 207-213.

527 Meryem 19/51; A'râf 7/144; Meryem 19/52; Tâhâ 20/13; Tâhâ 20/39; Tâhâ 20/41; Duhân 44/17-18; Ahzâb 33/69; Kasas 28/26; Sâffât 37/121-122.

528 A'râf 7/156

zümrütten ve üzerlerindeki yazılar altındandı. Tevrat'ın Hz.Musa (a.s)'ya vahyedilişi Tîh'te tamamlanmıştır. İslâmî düşünce yapısında Hz. Hz.Musa (a.s)'ya "kelîmullah" denilmektedir. Çünkü Allah, Hz.Musa (a.s) ile arada bir vasıta olmadan konuşmuş ve ona ayetlerini vahyetmiştir.⁵²⁹

Rivayetlerde de Hz.Musa (a.s) anlatılır. Peygamberimiz, İsrâ ve Mi'rac olayı sırasında altıncı kat semada Hz.Musa (a.s) ile buluşmuş, Hz.Musa (a.s) peygamberimize elli vakit namazın farz kılındığını duyunca sana inananlar buna güç yetiremez sen Allah'tan bunun azaltılmasını iste demiştir.⁵³⁰ Musa- Hızır olayı dolayısıyla da hadislerde Hz.Musa (a.s)'dan bahsedilir.⁵³¹ Hz.Musa (a.s)'nın çok iffet sahibi bir insan olduğu, İsrâiloğulları'nın bir arada ve çıplak yıkanmalarına rağmen Hz.Musa (a.s)'ın tek başına ve kimsenin olmadığı yerde yıkandığı rivayetlerde bulunmaktadır.⁵³² Hz. Hz.Musa (a.s)'nın âşûrâ orucu tuttuğu ve esmer olduğu, boyunun uzun olduğu da anlatılır.⁵³³

Hz. Musa (a.s.)'ın kardeşi ve kendisine vezir olan Hz. Harun (a.s.) ile ilgili olarak da şunları söyleyebiliriz. Hârûn kelimesinin kaynağı bilinmemektedir. İbrânîce Tevrat'ta Aharon şeklinde kaydedilen kelimenin Filistin Süryânîcesi'nden Arapça'ya geçtiği tahmin edilmekte. Kur'an'da hakkında fazla bilgi bulunmayan Hz. Harun (a.s) daha çok Hz.Musa (a.s) ile birlikte anılmaktadır.⁵³⁴

Kur'an'da Hârûn'a Allah'ın vahyettiği, hidayete iletilenlerden olduğu⁵³⁵, ihsanda bulunduğu, konuşmasının güzel olduğu, Hz.Musa (a.s) ile birlikte ona da Furkân verildiği beyan edilir.⁵³⁶ Hz. Hz.Musa (a.s), Firavun'u uyarmakla görevlendirilince yanına vezir olarak kardeşi Harun'un da verilmesini Allah'tan istemiş ve bu talebi kabul edilmiştir. Daha sonra Hz. Hz.Musa (a.s) ile birlikte mucizeler ve hakikatlerle birlikte Firavun'a gönderilmiş,⁵³⁷ Sihirbazlar yenilince Hz.Musa (a.s) ve Hârûn'un rabbine iman ettiklerini söylemişlerdir.⁵³⁸

529 Harman, Ömer Faruk , "Mûsâ", *DİA*, TDV, İstanbul, 2006, XXXI/ 207-213.

530 Buhârî, "Salât", 1; "Bed'ü'l-halk", 6.

531 Buhârî, "İlim", 16, 19, 44.

532 Buhârî, "Gusûl", 20.

533 Buhârî, "Cenâ'iz", 69; "Savm", 69; "Bed'ü'l-halk", 7.

534 Harman, Ömer Faruk, "Hârûn", *DİA*, TDV, 1997, XVI/ 254-256.

535 Nisâ 4/163; En'âm 6/84.

536 Saffât 37/114; Kasas 28/34; Enbiyâ 21/48.

537 Tâhâ 20/29-36; Furkan 25/35; Meryem 19/53; Yûnus 10/75; Mü'minûn 23/45.

538 Harman, Ömer Faruk, "Hârûn", *DİA*, TDV, 1997, XVI/ 254-256.

Ayette geçen “vezir” kelimesi, görüşünden istifade edilen ve önemli işlerde kendisine danışılan kimse demektir. Melikin veya reisin veziri denilir. Zira vezir meliklik veya başkanlık mesuliyetinde ona yardımcı olmaktadır.⁵³⁹

Hz. Harun'un elçiliğine şu ayet delildir. *“Biz rahmetimizle ona kardeşi Harun'u vezir olarak bağışladık.”*⁵⁴⁰ Hz. Harun (a.s) elçilik konusunda Hz. Musa'ya uyar. Bundan dolayı her ikisine de tebliğ vazifesi verilmiştir. *“Biz her ikisine: “Ayetlerimizi yalanlayan kavme gidin.” dedik. Allah, Hz. Musa (a.s) ile Hz. Harun(a.s)'a: “ Allah'tan başka ilah olmadığı gerçeğini ve Peygamberliği tebliğ etmek, Allah'tan başka hiç kimseye kulluk edilmeyeceğini duyurmak için Firavun'a ve kavmine gidin.” diye emretti. Firavun her türlü mucize ile uyarılmasına rağmen hakikati yalanladı. Bu durum şöyle anlatılır: “Hani Rabbi O'na mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle nida etmişti: Firavun'a git. Çünkü o pek azmıştır. Bundan dolayı ona şöyle de: Senin hiç (küfürden) temizlenmeye meylin var mı? Seni Rabbini tanımaya irşad edeyim ki O'ndan korkasın. Musa ona en büyük mucizeyi gösterdi. Fakat o yalanladı ve isyan etti.”*⁵⁴¹

*“Sen ve kardeşin birlikte mucizelerimle gidin. İkiniz de beni anmakta gevşeklik göstermeyin. Firavun'a gidin. Çünkü o hakikaten azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Olur ki nasihat dinler, yahut (Allah'tan) korkar dedi. Bunun üzerine (Musa ve Harun) Ey Rabbimiz! Doğrusu biz onun bize karşı aşın gitmesinden yahut tuğyanını artırmasından endişe ediyoruz, dediler. Allah buyurdu ki: Korkmayın. Çünkü ben sizinle beraberim. Ben (her şeyi) işitirim, görürüm.”*⁵⁴²

*“Ey Muhammed, sana Kur'an'ı verdiğimiz gibi Musa'ya da Tevrat'ı verdik. Ayrıca kardeşi Harun'u da ona yardımcı kıldık ve onların ikisini, yeryüzünde şımarıp âyetlerimizi yalanlayan bir kavim olan Firavun ve taraftarlarına Peygamber olarak gönderdik. Onlar, Musa'yı ve kardeşini yalanladılar biz de onları helak ettik.”*⁵⁴³

Alah, bu âyetlerde, önceki toplumlardan Peygamberlerine inanmayan insanların sonuçlarının hüsrana olduğunu bildiriyor ve bize bunlardan ibret almamızı öğütüyor.⁵⁴⁴

539 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 69.

540 Meryem 19/53.

541 Nâziât 79/19-21.

542 Taha 20/42-46.

543 Furkan 25/36.

544 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 470.

2. Hz.Nuh ve Kavmi

وَقَوْمٌ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَعْرَفْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾

*“Nuh kavmini de, Peygamberleri inkâr ettikleri için boğduk ve onları, insanlık için ibret alınacak bir örnek yaptık. O zalimlere, can yakıcı bir azap hazırladık!”*⁵⁴⁵

Bu ayetin tahlilinden önce Hz. Nuh’un hayatı ile ilgili derlediklerimizi ortaya koyacak olursak; “Nuh” kelimesinin İbrânîce’de “dinlenmek, sükûnet bulmak, rahatlamak” manasına gelen “niham” kökünden türemiştir. Diğer taraftan Nûh’un, “ömrü uzun olan”, “hayatı yaşayan” anlamında olduğu, Habeşçede “nâha” sözcüğünden den türeyen Nûh’un “uzun zaman” anlamına geldiği ve “ömrü uzun” manasında anlaşıldığı bilinmektedir.⁵⁴⁶

Hz. Nûh (a.s), “ülü’l-azm” olarak bilinen beş büyük peygamberden biridir. Kur’ân’ın yetmiş birinci sûresi onun adıyla anılır. Ve bu sûre baştan sona Hz. Nûh (a.s)’ın tevhid mücadelesini anlatır. Kur’ân, Hz.Nuh (a.s)’ın hayatının elçilik öncesi durumundan bahsetmez. Hz. Nûh (a.s)’a karşı çıkanlar tûfanla helak edilmişlerdir.⁵⁴⁷

Kur’ân’da Hz. Nûh’un mücadelesinin süreciyle ilgili olarak şu bilgi yer almaktadır: *“Andolsun ki biz Nûh’u kendi kavmine gönderdik de o 950 yıl onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tûfan kendilerini yakalayiverdi. Fakat biz onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık.”*⁵⁴⁸

Kur’ân’da Hz. Nûh (a.s) elçi, rasul, gönderilen, uyarıcı, mübarek kılınan ihsana kavuşan, abd, şükreden kimse gibi hususiyetlerle dile getirilir.⁵⁴⁹ Ayrıca Hz. Nûh’un “ashâbü’n-nevâmis”ten olduğu beyan edilir. Hz. Nûh’un, marangozluk yaptığı da kaynaklarda ifade edilir.⁵⁵⁰

Ayetlerin tahliline baktığımızda şu hususların belirgin bir şekilde ortaya konduğunu görürüz. Allah, Nuh kavmini tuğyan etmeleri sonucu helak etmiştir. Her kim bir elçiyi yalanlarsa, bütün elçileri yalanlamış sayılır. Çünkü elçiler arasında hiç bir

545 Furkan 25/37.

546 Harman, Ömer Faruk, "Nuh", *DİA*, TDV, 2007, XXXIII/224-227.

547 Harman,*agm.*, s. 224-227.

548 Ankebût 29/14-15.

549 Şuarâ 26/105, Şuarâ 26/107, Zâriyât 51/50, Hûd 11/48, Sâffât 37/80, Sâffât 37/81, Kamer 54/9, İsrâ 17/3.

550 Harman, *agm.*, s. 224-227.

fark yoktur. Şayet Allah, onlara bütün elçileri uyarıcı olarak gönderseydi bile bu azgınlar, bütün elçileri tekzib ederlerdi. Ayrıca ne kadar elçi gönderilmişse, mutlaka o Allah'ın diğer elçilerini de doğrulamıştır. Aralarından tek bir peygamberi yalanlayan, o peygamberi tasdik eden diğer peygamberleri de yalanlamış sayılır.⁵⁵¹ Hz. Nuh (a.s.), kavmine her elçinin getirdiği değişmez tevhid sistemini getirmiştir. Bu yüzden Hz.Nuh (a.s.)'ı tekzib ettikleri zaman, bütün elçileri inkâr etmiş oldular.⁵⁵² Dolayısıyla Nuh Kavmine, sadece Hz. Nuh gönderildiği halde Allah “*Nuh kavmini de peygamberlerini yalanladıkları vakit, suda boğduk.*” buyurmuştur.

Hz. Nûh (a.s), 950 sene kavmini Allah'a davet ederek ve Allah'ın azabından onları sakındırarak aralarında yaşamıştı. Ancak kavminin çok azı iman etmişti. Bundan dolayı Allah, iman etmeyenlerin hepsini tufan ile helak etmiş, Nuh'un gemisine binenlerin dışında hiç kimse kurtulamamıştır. “*Ve kendilerini insanlar için bir âyet yaptık.*” Ayrıca şu ayetide bu bağlamda değerlendire biliriz. “*Gerçekten su taşıdığı zaman, sizi biz taşıdık gemide. Bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.*”⁵⁵³ Sizi tufandan kurtarmasında, Allah'a inanan ve buyruklarını yerine getirenlerin soyundan yaratmasında ibretler vardır. Ayrıca Allah'ın size olan ikramını düşünesiniz diye denizlerde binmekte olduğunuz gemileri tufanın bir anısı olarak bırakmıştır.⁵⁵⁴

Tuğyan eden toplumlar tufan bulmuşlardır. Nuh kavmi bunun en belirgin örneğidir. Allah, tevhide karşılık şirkin yanında yer alanları ibretlik bir helak ile yok etmiştir. Bu helakı, yaptıkları zulüm, ahlaksızlık ve haddi aşma sebebiyle bulmuşlardır. Aynı zamanda buradaki uyarı ayetlerin ilk muhatapları olan Mekkeli müşrikleri uyardığı gibi kıyamete kadar tuğyan edecekleri de şiddetli bir şekilde ikaz etmektedir.

3. Hz.Hud ve Ad

وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾

“Ad, Semud ve Ress halkını da ve bunlar arasında daha nice nesilleri...”⁵⁵⁵

551 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 410.

552 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 532.

553 Hakka, 11-12.

554 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 318.

555 Furkan 25/38.

Hız.Hud (a.s.)'ın toplumu Ad ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz. Hız. Nûh'tan sonra tarih sahnesine çıkan bu kavme, elçi olarak Hız. Hûd gönderilmiştir. Âd toplumu, Hız.Hûd(a.s.)'ı tekzip edip onun getirdiği vahyi inkâr ettiği için şiddetli bir rüzgârla helak edilmişlerdir.⁵⁵⁶

Âd toplumunun bulunduğu yer, tarihçilere göre Yemen'dir. Bu toplum Yemen'de Umman ile Hadramut arasındaki yerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kur'ân'da Hız.Hûd'un Ahkâf bölgesinde yaşayan bir topluma elçi olarak gönderildiğinden bahsedilir.⁵⁵⁷

Âd toplumuyla ilgili genel bilgiler, Kur'ân'a dayanmakta, ayrıntılar ise daha çok tefsirlerde yer almaktadır. Kur'ân'ın açıklamasına göre bu toplum, harika köşklere, mülklere, davarlara ve mükemmel bağ ve bahçelere sahipti.⁵⁵⁸ Bu yüzden büyüklüğe kapılmış olan Âd toplumu elleriyle diktikleri tanrılarına ibadet etmeye başlamış, insanlara haksızlık ederek, zorba bir kavim olmuşlardır.

Allah, Hız. Hûd'u bu topluma elçi olarak göndermiş, fakat toplumu onu tekzip etmişler ve ona karşı durmuşlardır. Hız. Hûd, toplumunu kurtarmak için çok çabalamış, Bütün uyarılarına karşı onlar, "İster öğüt ver ister verme, bizce birdir, farketmez"⁵⁵⁹ diyerek kendilerine yapılan uyarıları kulak erdirmişlerdir. Azgınlıklarının ve tekebbürlerinin karşılığı olarak Allah, önce yağmur yağdırmayarak ünlü İrem bağlarını mahvetmiş, daha sonra her şeyi alt üst eden kesintisiz esen dondurucu bir rüzgârla onları helak etmiştir.⁵⁶⁰ Sekiz gün süren bu rüzgâr, Kur'ân'ın beyanına göre Âd toplumunu içi boş hurma kütükleri gibi yere sermiştir.⁵⁶¹

4. Hız. Salih ve Semud

وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾

"Ad, Semud ve Ress halkını da ve bunlar arasında daha nice nesilleri..."

Semûd toplumunun yaşadığı yerde yazları suyun azaldığı, bu nedenle burada hayat sürenlere "semed" (suyu az olmak) kökünden gelen ""Semûd isminin verildiği

556 Harman, Ömer Faruk, "Hûd", *DİA*, TDV, İstanbul, 1998, XVIII/279-281.

557 Ahkâf 46/21.

558 Şuarâ 26/128, 129; Şuarâ 26/133, 134.

559 Şuarâ 26/136.

560 Ahkâf 46/24-25; Kamer 54/19-21.

561 Kırca, Celal, "Âd", *DİA*, TDV, İstanbul, 1988, I/333-334.

nakledilir.⁵⁶² Semûd kavminin bugünkü Medine ile Şam arasındaki “Vâdilkurâ” diye adlandırılan, sarp kayalıklarla çevrili bölgede yaşadığı rivayet edilir. Semud kavminin en önemli merkezinin “Hicr” olduğu bilinir. Hicaz’ın kuzeyindeki Hicr bölgesi günümüzde “Medâinüsâlih” olarak da isimlendirilir.⁵⁶³

Kur’ân’da Semûd kavmine elçi olarak gönderildiği beyan edilen Hz. Sâlih’in, toplumunun en değerli ailesine mensup olduğu nakledilir. Hz. Salih kendi kavmi içinde emin, insanların güvendiği, iyilik yapan ve hayır işleriyle uğraşan bir kimse olarak bilinir; ayrıca “*geleceğe dair kendisinden ümit beklenen bir kimse*” olarak kabul edilirdi.⁵⁶⁴

Önceki toplumlarda olduğu gibi ileri gelenler ve kavminin çoğu onun elçiliğini inkâr etti. Bu ileri gelenler Hz. Sâlih’i sihirlenmiş, büyüklük taslayan ve yalan söylemekle itham ettiler. Hz. Salih’in davetinde ısrarcı olması üzerine ondan bir mûcize getirmesini istediler. Hz. Sâlih de mucize olarak onlara dişi bir deve getirdi. Bu devenin mûcize yönü bir kayadan canlı bir hayvan olarak çıkarılmasıydı. Ayrıca bütün toplumun harcadığı oranda su içmesi ve içtiği su miktarınca süt vermesiydi. Hz. Sâlih toplumundan su içme konusunda belli bir sıraya uymalarını istedi. Su sırası bir gün devenin, bir günde toplumunun olacak şeklindeydi. Eğer bu deveye bir kötülük yaparlarsa ilahi azabın kendilerini bulacağını söyleyerek kavmini uyardı.⁵⁶⁵

Deveden rahatsız olan bir grup inkârcı deveyi yok etme planları yaptı. Kur’ân’da müfsid edici diye tanımlanan ve dokuz kişiden oluşan⁵⁶⁶ bu grup içinden bir kişi deveyi tutup ayaklarından kesti, grubun diğer üyeleri de kılıçlarıyla deveyi param parça yaptılar. Sonra vadedilen azabın kendilerine gelmesi için Hz. Salih’e meydan okudular.. Elçinin onlara üç günün sonunda azap sizi bulacak demesine karşın eliçiyi ve ailesini öldürmeye teşebbüs ettiler.⁵⁶⁷ Sonra Allah, üçüncü günün bitiminin sabahında dehşetli bir ses ve yıldırımların akabinde gelen, şiddetli bir depremle ile onları yok etti.⁵⁶⁸ Helakın sonucunda Hz.Sâlih davetini kabul edenlerle birlikte Mekke’ye hicret ettiği rivayetlerde anlatılır.⁵⁶⁹ Semûd toplumunun azaba uğramasıyla ilgili olarak

562 Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 116.

563 Güç, Ahmet, *agm.*, s. 32-33.

564 Hûd 11/62.

565 A’râf 7/73; Hûd 11/64.

566 Neml 27/48.

567 Neml 27/49.

568 A’râf 7/78; Fussilet 41/17; Kamer 54/31.

569 Güç, Ahmet, "Sâlih", *DİA*, TDV, İstanbul, 2009, XXXVI/32-33.

Kur’ân’da, Hz.Sâlih ve ona inananlar hariç kavminin şiddetli sarsıntı “recfe”,⁵⁷⁰ korkunç bir ses, gök gürlemesi “sayha”⁵⁷¹ ve yıldırımla “sâika”⁵⁷² cezalandırıldıkları anlatılmaktadır.

Cezalandırmayla ilgili bu açıklamaların, Semûd’un üç farklı ceza türüne değil yer sarsıntısından önce veya onunla birlikte meydana gelen ses ve ışık olgusuna işaret ettiği düşünülebilir. “Recfe”nin çok gürültülü ve dehşet verici bir sarsıntıyı ifade etmesinden ve Hicaz’da özellikle “Medâinüsâlih” denilen bölgedeki volkanik arâzi yapısının varlığından hareketle Semûd kavminin volkanik bir patlama sonucunda helâk olduğunu söyleyenler de vardır.⁵⁷³

Peygamberimiz, Tebük Seferi sırasında ordusuyla birlikte Semûd harabelerinin bulunduğu Hicr’e gelmiş, ordu, Semûd toplumunun kuyularından su alıp, hamur yoğurup ekmek yapmış ve yemek hazırlamıştır. Ancak Peygamberimiz yemeği yememelerini ve ekmekleri develere vermelerini söylemiştir. Akabinde orduyu bulunduğu yerden kaldırıp mucize devenin su içtiği kuyunun başına götürmüştür. Bu eyleminin sebebi ile ilgili olarak da, “Onların yaşadığı felâketin sizin başınıza gelmesinden korktum” demiştir.⁵⁷⁴ Diğer nakilde ise Peygamberimizin, Hicr bölgesinde bulunduğu vakit Hicr toplumunun başına gelenlerden büyük bir üzüntü duymuş ve ashabına bu durumdan ders çıkarmalarını söylemiştir.⁵⁷⁵

5. Ashab-ı Res

وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾

“Ad, Semud ve Ress halkını da ve bunlar arasında daha nice nesilleri...”

Ashâb-ı Res, Kur’ân’da iki yerde geçer. Biri Furkân Sûresinde, diğeri de Kaf sûresindedir.⁵⁷⁶ Nûh, Âd ve Semûd toplumlarıyla birlikte elçilerini tekzip ettiklerinden dolayı helâk edilmişlerdir. Kur’an’da bunun dışında bir bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte, gerek “ress” kelimesinin anlamı gerekse “Ashab-ı Resss”in hangi toplum

570 A’râf 7/78.

571 Hûd 11/67; Hicr 15/83; Kamer 54/31.

572 Fussilet 41/17; Zâriyât 51/44.

573 Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, I, 288.

574 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 117.

575 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 58, 72; Buhârî, “Meğâzî”, 80; Müslim, “Zühd”, 38.

576 Furkan 25/38; Kaf 50/12.

olduğu olduğu, nerede ve ne zaman yaşam sürdükleri ile ilgili tefsir kitaplarımızda pek çok nakil vardır.

Arapça'da “kuyu, örülmemiş kuyu, çukur, maden ocağı” gibi manalara gelen “ress”, Yemâme'de bir kuyunun, bir kasabanın veya bir vadinin ismidir.⁵⁷⁷ “Ashab-ı Ress”'in hangi toplum olduğu hakkında değişik görüşler serdedilmiştir. Bazılarına göre bu toplum, Semud kavminin bir uzantısıdır. Bir başka gruba göre bunlar Yemame bölgesinde bir kasaba olan “Ress” toplumdur. Diğer bir görüşe göre de bunlar, elçilerini kuyuya atan bir topluluktur.⁵⁷⁸

Râzî ise söz konusu kavimle ilgili olarak şunları söyler; Ashab-ı Res'in hangi toplum olduğu konusunda ileri sürülen görüşler, Kur'an'la ve sağlam bir senetle desteklenmemişlerdir. Bildiğimiz tek şey bu toplumun inkar ve zalimliklerinden dolayı Allah tarafından helak edildikleridir.⁵⁷⁹

Kurtubî ise söz konusu kavimle ilgili olarak şunları dile getirir; “Ashab-ı Res” kavramındaki “er-res” sözcüğü, Arapça'da içi taşla ve benzeri şeylerle örülmemiş kuyu manasına gelmektedir. Bu toplum, Yasin Sûresi'nde sözü geçen ve kavmine: “*Ey kavmim, elçilere tabi olun.*”⁵⁸⁰ diyen kişinin toplumdur. Bu insanlar onu öldürüp er-Ress diye bilinen bir kuyunun içine atmışlardır. Mukatil de bu görüşe katılır. Süddî ise bu toplumla ilgili olarak şunları der, bunlar Yasin sûresinde bahsedilen Antakya halkıdır.⁵⁸¹

“Ress Ashabı” hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu konuda müfessirler farklı şeyler söylemişlerse de, hiç biri tatmin edici değildir. Haklarında söylenebilecek tek şey, onların peygamberlerini bir “ress”e (eski ve susuz bir kuyuya) atarak veya içine asarak öldüren bir topluluk olduğudur. Ashab-ı Ress gibi önceki toplumların her birine uyarıcı elçiler gönderilmiş ama elçilere kulak vermeyenler, helak edici azabı tatmışlardır.

577 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “ress” md., Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII/32.

578 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 471.

579 Harman, Ömer Faruk, “Ashâbü'r-Res”, *DİA*, TDV, İstanbul, 1991, III/469.

580 Yasin 36/20.

581 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 411-412.

وَكُلًّا صَبَرْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَرَّنَا تَتَبِيرًا ﴿٣٩﴾

“Biz onların her birine öğütler vermiştik; hepsini yerle bir ettik.”⁵⁸²

“Tetbir” sözlükte kırmak ve helak etmek mahvedip perişan etmek anlamlarına gelir.⁵⁸³

Allah peygamber gönderdiği her topluma hakikati en güzel şekilde anlasınlar diye misaller verdi. Ama toplumlar peygamberleri dinlemediler. Allah da inkâr eden toplumları helak ediverdi. Bu toplumlardan bazıları anlatıldı, bazıları dile getirilmedi. Şu bir gerçek ki her topluma gerçeği görebilmelerini sağlayacak apaçık misaller, çeşitli öğütler ve ibretler gönderildi. Fakat onlar, inanmak istemediler, peygamberlere kulak vermediler. Allah da onların kökünü kuruttu.⁵⁸⁴ Ayrıca o toplumlara, tevhidin delilleri en güzel şekilde açıklanarak uyarıldı. Ve kendilerini bulacak belalar hatırlatıldı. Öğütler fayda vermeyince hepsi yeryüzünden silinip gitti. Kendilerinden sonrakilere ibretlik manzaralar kaldı.⁵⁸⁵

6. Hz.Lut ve Kavmi

وَلَقَدْ آتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْتُ مَظَرَ السَّوءِ أَفَلَمْ يَكُونُوا يَرُوءُهَا بَلْ كَانُوا لَا يَزْجُونَ نَشُورًا ﴿٤٠﴾

“Oysa onlar, azap yağmuruna tutulan şehirlerin yanından geçmişlerdi. Peki, onları görmüyorlar mıydı? Hayır, hayır! Aslında onlar, dirilişe inanmıyorlardı.”⁵⁸⁶

Kur’ân’da yirmi yedi yerde ismi geçen Hz. Lut (a.s)’ın Hz. İbrâhim(a.s)’ın davetini kabul ettiği⁵⁸⁷, onunla beraber mübarek ve bereketli beldeye vardığı,⁵⁸⁸ elçilerden olduğu, diğer elçiler gibi insanlığa üstün kılındığı, kendisine hikmet ve ilim verildiği, salih ve muttaki olduğu⁵⁸⁹ ortaya konur.

Hz. Lut (a.s) toplumuna, Allah’a kulluk etmeleri gerektiğini, kendisine tabi olmalarını, kadınları bırakıp erkeklerle birlikte olmanın büyük bir hayâsızlık ve azap

582 Furkan 25/39.

583 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 162.

584 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 472.

585 Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II, 363.

586 Furkan 25/40.

587 Ankebût 29/26.

588 Enbiyâ 21/71.

589 Enbiyâ 21/74-75.

gerektiren bir suç olduğunu bildirmiştir. Toplumu ise Hz.Lut'u bizim işimize karışma yoksa seni bu beldeden sürüp çıkarırız demişlerdir. Ve işi daha da ileri götürerek, *“Eğer doğru söylüyorsan bizi tehdit ettiğin azabı getir.”* diye Hz.Lut'a meydan okumuşlardır. Bunun üzerine Hz. Lut (a.s) Allah'a dua etmiştir.⁵⁹⁰ Hz. Lut (a.s)'un talebini kabul eden Allah, bu hayâsız toplumu helâk etmek üzere Cebrâîl, Mîkâîl ve İsrâfîl adlı melekleri gönderir. Görevli melekler yakışıklı ve genç erkekler şeklinde ilk önce Hz. İbrâhîm'e uğrayıp kendisine bir Hz.İshak'ı müjdelerler, ayrıca Hz. Lut (a.s) toplumunu helâk etmek için gönderildiklerini söylerler.⁵⁹¹ Görevli melekler Hz. Lut (a.s)'un bulunduğu beldeye gelince Hz. Lut (a.s) ömründe hiç görmediği bu insanları evine konuk olarak alır. Diğer yandan hayâsız toplumunun yapma ihtimali bulunan ahlaksızlığı düşünerek zor bir duruma düşer. Konuklardan bilgi sahibi olan hayasız toplum bir araya gelip Hz. Lut'un evini kuşatırlar. Konuklarının kendilerine verilmesini isterler. Hz. Lut (a.s) ise konukların yanında beni rezil etmeyin isterseniz şu kızlarla evlene bilirsiniz der. Fakat azgın toplum Hz. Lut (a.s)'a, bizim işimize karışma diyerek, isteklerinde ısrarcı olurlar. Hz. Lut (a.s), *“Keşke size karşı koyacak gücüm olsaydı”* diyerek içine düştüğü zor durumu ifade eder.⁵⁹²

Bunun üzerine görevli melekler, Allah tarafından gönderildiklerini, azgın toplumunun kendisine ve ehline kötülük yapamayacaklarını, geceleyin beldeyi terketmeleri gerektiğini, sabaha yakın helâkın azgın topluma ulaşacağını, eşi de dahil toplumunun azaba uğrayacaklarını söylerler. Diğer taraftan Hz.Lut'un evinin çevresini saran ve eve girmeye çalışan azgın toplumun gözleri kör edilerek⁵⁹³ evin çevresinden uzaklaşmaları sağlanır. Hz. Lut (a.s) ve ehli beldeden uzaklaşır, sabaha karşı da belde alt üst edilir. Azgın kavmin üzerine balçıktan pışırılmış, taşlar yağdırılır ve Hz. Lut (a.s)'un azgın toplumu eşiyle beraber helâk edilir. Hz. Lut (a.s)'un yaşam sürdüğü belde ve etrafının altının üstüne getirilmesi sebebiyle “mü'tefikât” diye isimlendirildiği nakledilir.⁵⁹⁴

Bütün bu anlatılanlardan anlaşılan, Lut Kavmi'nin ahlakının ne kadar bozuk olduğudur. Şehrin bir mahallesinde bir kişinin evine güzel gençlerin gelmesi oraya cinsi sapık ve ahlaksızların hücum etmelerine yol açabiliyordu. Şehvet ve şiddetli cinsi

590 A'râf 7/80-81; Şuarâ 26/160-166; Neml 27/54-55; Ankebût 29/28-30.

591 Hûd 11/69-70; Hicr 15/57-58; Ankebût 29/31.

592 Hûd 11/77-80; Hicr 15/67-71.

593 Kamer 54/37.

594 A'râf 7/83-84; Hûd 11/81-83; Hicr 15/65, 73-74; Kamer 54/37-39; Tahrîm 66/10.

arzulardan gözleri dönmüş bu adamlar o eve saldırıp gelen güzel misafirlerle cinsi açlıklarını gidermek için açıkça talepte bulunmaya cesaret edebiliyorlardı. Bütün mahallede şehirde ve hatta memlekette bu ahlaksızlığa karşı çıkacak ve insan kılığındaki hayvanlara dur diyecek kimse yoktu. Herkesin duyguları ve vicdanları ölmüştü.⁵⁹⁵

Allah Teâlâ, ayette geçen karye sözüyle Hz. Lut (a.s) (a.s)'ın kavminin memleketlerinden olan Sodom'u kastetmiştir. Bu memleketlerin sayısı ise beştir. Allah onların dördünü, içindekilerle beraber helak etti, geriye ise sadece birisi kaldı. “Matar” ifadesi “taş” anlamındadır. (Yani, onlara taş yağdırdı). Yani “Kureyş, Şam'a ticaret yaparken, gökten yağın taşlarla helak olmuş olan o yerlere, defalarca uğradılar. “Onu da görmüyorlar mıydı?” Yani, “onlar, bu uğramaları esnasında, Allah'ın azabanın ve ibret verici cezalarının neticelerine bakmadılar mı?”⁵⁹⁶

Kureyşliler Şam'a yaptıkları seferlerde, helak edilen bu beldeye sürekli gitmişlerdir. Helak edilen bu yer, Lut toplumunun beldelerinin en büyüğü olan Sedûm beldesidir. “Onlar yolculuklarında burayı görüp de, peygamberlerini yalanlamaları ve Allah'ın emrine karşı çıkmalarından dolayı o şehir halkının başlarına gelen azap ve cezadan ibret almadılar mı?” Bu ayet Kureyş'lileri, öğüt ve ibret almamalarından dolayı kınamaktadır. İbn Abbas şöyle der: “Kureyşliler Şam'a yaptıkları ticaretlerinde Lut Kavminin şehirlerinden geçerlerdi. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Siz gece gündüz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz.” Fakat onlar ibret almazlar. Çünkü kıyamet günü tekrar dirileceklerini ummazlar.”⁵⁹⁷

E. FURKÂN VE İNSAN

Furkân ve insan bölümünde, Furkân'a yüz çevirmenin en büyük kayıp olduğu, Furkân'ı kaybedenin tutkularına esir olacağı ve Furkân'ın inşa ettiği has kulların özelliklerinin nasıl olduğu ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

595 Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, Terc., Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985, I, 460.

596 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 84.

597 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 363.

1. Yüz Çevirmek En Büyük Kayıptır

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا ﴿٣٠﴾

“Derken, Peygamber “Ey Rabbim! ”;
“Benim halkım bu Kur’ân’ı terk ettiler.” diyecek.”⁵⁹⁸

“Mehcur” kelimesi ile ilgili olarak şu iki görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüşe göre, “mehcur” kelimesi, “hicran” kelimesinin masdarındandır. Onlar Kur’ân’a iman etmediler, Kur’ân’ı kabul etmediler ve Kur’ân’ı dinlemekten hicret ettiler, yüz çevirdiler demektir. Diğer görüşe göre ise, “mehcur” kelimesi, “hecr” kelimesinden gelmektedir. Hakkında atılıp-tutulan, ileri-geri konuşulan demektir. Kur’ân hakkındaki “hecr”leri, yani atıp-tutmaları, şu şekilde olmuştur. Müşrikler Kur’ân hakkında, bu sihirdir, şiirdir, evvelkilerin uydurma masalları, yalandan, saçma-sapan şeylerdir demişlerdir.⁵⁹⁹

Kur’ân-ı mehcur bırakmakla ilgili Peygamberimizden şöyle bir rivayet nakledilmiştir. “Her kim Kur’ân’ı öğrenir de mushafını asar, ilgilenmez ve bakmazsa; mushaf, kıyamet günü gelir, yakasına sarılır “Ya Rabbi! Bu kulun beni mehcur tuttu (beni terk edip uzak kaldı, benimle amel etmedi), benimle arasında hüküm ver.” der.”⁶⁰⁰

İbn Kesîr der ki: Müşrikler, Kur’ân’a kulak vermiyor ve onu dinlemiyorlardı. Diğer bir ayette: “Ve küfredenler dediler ki: Bu Kur’ân’ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın ki bastırasınız.”⁶⁰¹ buyrulur. Müşrikler kendilerine Kur’ân tilavet edildiğinde gürültüyü artırıyorlar seslerini yükseltiyorlardı ki Kur’ân işitilmesin. İşte bu tavır, Kur’ân’ı mehcur bırakma çabasıdır. Kur’ân’a kalben iman ve tasdik etmemek de mehcur eylemidir. Ayrıca Kur’ân’ı anlamaya çalışmamak ve üzerinde düşünmemek emirlerini yerine getirmemek, yasakladığı şeylerden kaçınmamak mehcur bırakmaktır.⁶⁰²

Kurtubî, mehcur kavramı ile ilgili şunları söyler: “Ya Rab” ifadeleriyle Hz. Muhammed (s.a.v.)’ın Kur’ân’ı mehcur bırakanları yüce Allah’a şikâyet ettiği

598 Furkan 25/30.

599 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 77.

600 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 77.

601 Fussilet 41/26.

602 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 317.

anlatılmaktadır. Kur'an'ı mehcür bırakanlar, vahyin hakikatini bir kenara bırakarak Kur'an'ın bir sihir ve şiir olduğunu beyan ettiler.⁶⁰³

İbnu'l-Kayyim ise Kur'an'ın mehcür bırakılması ile ilgili Kur'an'ı terk etmek farklı şekillerde olur demiştir: Dinlemeyi ve Kur'an'a iman etmeyi terk etmek. Okuyup iman etse de, amel etmeyi terk etmek. Kur'an'ı hakem kılmayı ve hükmüne başvurmayı terk etmek. Kur'an'ı anlayarak okumayı ve manasını düşünmeyi terk etmek. Kur'an ile şifa bulmayı terketmek. İşte bu açıklamalar, *“Kavmim bu Kur'an'ı terkedilmiş bıraktılar”* ayetinin manası içindedir.⁶⁰⁴

Haklarında peygamberin şikâyetle bulunacağı kimselerin, Kur'an'a inanmayanlar oldukları müfessirlerin çoğu tarafından dile getirilmektedir. O da “terkedilmiş” kelimesiyle Türkçeleştirdiğimiz “mehcür” kelimesinin anlamlarında mevcut olan dışlama, önemsememe, onu saçma sapan bulma gibi anlamları da içermesi nedeniyledir. Peygamber döneminde bu tavrı sergileyenler kendilerini Müslüman saymıyorlardı, sûrenin Mekke’de indirildiğini de göz önünde bulundurduğumuzda o dönemde münafıklar da yoktu. Ama günümüzde münafıklık yapmalarına da ihtiyaçları olmayan ve Müslüman ismini taşıyıp kendilerini de Müslüman olarak tanımlayan bazı kimselerin Kur'an'a karşı böyle tavır içinde olduklarını görüyoruz. Bunlar Kur'an'ın kimi hükümleriyle alay ediyor ve onları küçümsüyor. Bu tavırlarının anlamını anlamayacak kadar kapasitesiz olduklarını söylemek de zordur. Elbette Allah adaletiyle bunun hesabını soracaktır. Hatta gerçekten Kur'an'a inandıkları halde ona gereken değeri vermeyenler, imkânları bulunduğu halde orada Allah kendilerine ne buyuruyor bunu öğrenme ihtiyacı duymayanlar ve anlamını öğrenmeye çalışmayanlar da bu tutumlarından dolayı yargılanacaklardır.⁶⁰⁵

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا ﴿٣١﴾

“İşte böylece Biz, suç işleyenleri, bütün peygamberlerin can düşmanı yaptık.

*Yol gösterici olarak da, yardımcı olarak da Rabbin yeter!”*⁶⁰⁶

“Hidayet” kelimesi, yalnızca hakikatin bilgisini verme manasında değil, Tevhidi davetin dosdoğru yolda ilerlemesi ve Kur'an'ın düşmanlarının projelerinin ve

603 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 405.

604 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 363.

605 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an*, III, 515.

606 Furkan 25/31.

tuzaklarının akamete uğraması için, uygun zamanda, lazım olan yol göstericilikte bulunmak anlamına da gelir.⁶⁰⁷

“Nasîr” kelimesi yardım demektir. Hak davası için batıl ile savaşınlara yapılan her türlü ahlaki, maddi ve manevi desteği ve yardımı içine alır. Bundan dolayı, muttakiler için Yüce Rab her yönüyle yetendir. Müslümanlar, Yüce Rabbe tam bir teslimiyet ile bağlandıklarında ve her şeyleri ile bâtıla karşı mücadele verdikleri sürece, başka hiç bir yardıma muhtaç olmazlar. Burada Rasûlullah (s.a.v.) cesaretlendirilmektedir. Aksi halde, önceki vurgu, bu olmadan cesaret kırıcı olurdu. Yani, burada şöyle denmektedir: “Kâfirler sana, düşman da kesilseler, görevine devam etmelisin. Çünkü her durum ve aşamada seni yönlendirecek ve onlara karşı sana yardım edecek olan biziz. Düşmanlarının bütün planlarını boşa çıkaracak ve bâtılla savaşında, her yönden sana yardım edeceğiz. Seni maddi araçlarla da donatacağız. Yeter ki sen bize güven ve bâtil karşısında elinden geleni yap.”⁶⁰⁸

İnkâr edenlerin, müsümanlara olan düşmanlıkları yeni bir şey değildir. Gönderilen bütün peygamberler ve hak davetçileri için de durum böyle olmuştur. Bu mücadele kaçınılmaz bir gerçektir. Çünkü inkâr edenlerin Hakk’a karşı mücadele etmeleri tabiatları gereğidir. Buna karşı sabredilmelidir. Zira davet yapar yapmaz herkesin, hemen sizi ve çağrınızı kabul edip, size uyacağını beklemeyin. Yapmanız gereken yıkılmadan, usanmadan davete devam etmektir.⁶⁰⁹

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٢﴾

“İnkâr edenler, “Kur’ân ona neden toptan bir defada indirilmedi?” diyorlar.

Biz, onu belli bir düzen içinde, ağır ağır ve sindire sindire okuyoruz ki,

böylece senin kalbini pekiştirelim.”⁶¹⁰

“Tertîl” sözlükte, kelimeyi ağızdan kolaylıkla ve müstakîm, dosdoğru düzgün bir şekilde çıkarmak, telaffuz etmek anlamlarına gelir.⁶¹¹

Kur'an'ın parça parça indirilmesinin hikmeti ile ilgili olarak, Furkân sûresinin bu ayetlerindeki ifadelerde, Tevrat'a gönderme yapıldığı açıktır. Müşriklerin eğer Kur'an da

607 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 585-586.

608 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 585-586.

609 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 585-586.

610 Furkan 25/32.

611 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 341.

Allah tarafından Muhammed'e indirilen bir kitap olsaydı, o da tıpkı Tevrat'ın Musa'ya indirilmesi gibi tek seferde indirilmeli idi şeklindeki itirazlarına, Kur'an parça parça indirilişin hikmetini açıklayarak cevap vermiştir.

Kur'an'ın parça parça inmesinin sebebi hikmeti, Kur'ân'ı peygamberin kalbine iyice yerleştirmektir. Bu zaten ayette ifade edilmiştir. “Onu senin kalbine iyice yerleştirmek için...” Amaç, peygamberin onu daha iyi kavraması ve korumasıdır. Ayrıca Kur'an olaylara ve insanların sorunlarına paralel olarak iniyordu. Bu durum ancak parça parça inen bir kitap için söz konusu olabilir. Bize göre yukarıdaki ayette geçen onu tane tane ayırarak okuduk ifadesi ile “*Biz onu Kur'an olarak insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet, sûre sûre ayırdık ve onu peyderpey indirdik*” ifadesi ile İsrâ sûresinin 106. ayetindeki onu “peyderpey” indirdik ifadesi birbirine yakındır “tenzil” kelimesi “tertil” kelimesini açıklamaktadır. Zira tek seferde ve topluca indirme anlamına gelen “nuzûl” ün aksine “tenzil” parça parça, yavaş yavaş inme anlamına gelir. Ayrıca Kur'an'ın yavaşça anlaşılabilir okunmasına olanak sağlayan şey de onun parça parça inmesidir. Sonuçta bu şekilde Kur'an'ın etkisi daha büyük ve derin olmaktadır.⁶¹²

Kur'ân, peyderpey nazil olduğundan dolayı, insanların yüreklerini dönüştürme konusunda fevkalade başarılar kazanmıştır. İlahi öğretiyi, yudum yudum içerek algılayan yürekler, ondan etkilenmişler ve bu ilahi öğretinin izini yüreklerine ve kişiliklerine yansıtmışlardır. Ancak daha sonraları Müslümanlar, Kur'ân'ın bu aşamalı vicdanları dönüştüren usûlünü ihmal etmişlerdir. Bu vahyi, bir kültür artırıcı kaynak, ya da güzel sesli hafızların okuduğu “ibadet rehberi” haline getirmişlerdir. İlahi öğretiyi yeni bir hayat inşa edecek bir rehber olma özelliğini göz ardı etmişlerdir. Bu yanı sıra düşünce, artık vahiyden faydalanamaz olmuşlardır. Çünkü bu kitabın, Allah tarafından belirlenen yönteminden uzaklaşmışlardır.⁶¹³

İnkâr edenler, Kur'an'ın bir hayat kitabı olduğunun farkında değildiler. Ama Kur'an, hayat kitabı oluşunu somut bir şekilde insanlara göstermiştir. Kur'an, şayet bir hukuk ve ahlak kitabı gibi tek seferde bütünsel bir şekilde insanlara takdim edilseydi, pek çok yönü ile teorik kalırdı. Birçok hükmü, doğru anlaşılabilir bilirdi. Muhataplarını, sağlam bir imana ve doğru bir yaşam biçimine sahip olmalarını

612 Câbirî, Muhammed Abid, *Kur'an'a Giriş*, Terc. Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul, 2011, s.184-185.

613 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 529.

sağlamak için nazil olan bu ilahi öğretinin en önemli açıklayıcısı nüzül sebepleridir. Vahyin indiriliş şartları Kur'an'ı daha doğru anlamayı sağlamıştır. Ama inkâr edenler, tüm bu gerçekleri anlasalar ve bilseler de inatları yüzünden ilahi öğretiye iman edecek değillerdi. Kur'an, bölüm bölüm nazil oldu. Böylece müminler tarafından en doğru biçimde anlaşıldı. Kademe kademe yaşama konulması için, Yüce Allah bu yöntemi tercih etti.⁶¹⁴

Burada Kur'an'ı inkâr etmek için sebepler ortaya koyan müşriklerin başka bir iddiası anlatılmaktadır. Gerçekte Kur'an, toptan indirilseydi müşrikler yine inanmayacaklardı. Çünkü gayeleri inanmak değil, sosyal ve ekonomik çıkarlarını korumaktı. Bu yaklaşım sadece Mekkeli müşriklere has bir durum değildir. Günümüzde de pek çok insan sanki istekleri yerine getirilse iyi bir dindar olacaklarmış iması oluştururlar. Bunun içinde pekçok öneri ve taleple ortalığa çıkarlar. Fakat asıl niyetleri başkadır. Statülerini korumak ve bulundukları yeri muhafaza etmektir. Müşriklerin, *“Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!”* derken niyetlerini Allah çok iyi biliyordu. Bu sözler insanların zihinlerini karıştırmaya dönük olduğu için bu ayette iddiaya kısaca cevap verilmiştir. Buna göre Allah, vahyin tamamını yaklaşık yirmi üç yılda, ayet ayet, sûre sûre nazil etmekle Peygamberimiz (s.a.v.)'in her gelen ayeti zihnine iyice yerleştirmesini, ruhuna sindirmesini amaçlamıştır. Peygamber (s.a.v.) de muhataplarına davet etmeden önce bizzat kendisi, başta iman esasları olmak üzere Kur'an'ın öğretileriyle şahsiyetini bütünleştirmiş,⁶¹⁵ Aişe (r.a)'nın ifadesiyle *“Kur'an onun ahlâkı haline gelmiştir.”*⁶¹⁶

Kur'an, eğitim ve hayat tarzı olmak için nazil oldu. Yoksa sadece kendisiyle bilgi edinilen ve kültürlenme sağlayacak bir kitap olsun diye gelmedi. Kur'an, tüm ayetleriyle hayata aktarılacak için geldi. Ayetleri müslümanlar için *“gündelik emirler listesi”* oldu. Müslümanlar bu buyrukları hemen uygulamaya koydular. Aynı bir erin harb alanında aldığı gündelik *“savaş direktifleri”* gibi. Üstelik Mümin, bu buyrukları vicdanına razı ettirecek, kavrayacak, bu emirleri yerine getirmek için çaba sarfedecek, bu ilahi buyruklar doğrultusunda şahsiyetini dönüştürecektir. Bu sebepten ötürü, Kur'an her meseleyle ilgili ayrıntılı beyanlarla nazil olmuştur. Kur'an'ın bu açıklayıcı yöntemi ilk olarak Peygamberimiz (s.a.v.)'in kalbine yönelik olmuştur. Rasulün çetin mücadelesi

614 Vatandaş, Celalettin, *Hız. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005, I, 381- 382.

615 Heyet, *Kur'an Yolu*, IV, 123.

616 Müslim, “Salatü'l-Müsafirîn”, 18.

boyunca, yolculuğun her kısmında ayet ayet sûre sûre yardımcı olmuştur. Kur'an'ın parça parça inmesinin hikmeti, Hz. Muhammed (sav)'in kendisinden sonra kıyamete kadar devam edecek kişisel ve toplumsal bir modeli, bir örneği, parça parça inşa ederek insanlara miras bırakmasına imkân vermektir. Böylece Allah'ın keliması her aşamada ve her durakta ayrıntılı bir şekilde anlaşılacak yorumlanacak uygulanacaktır.⁶¹⁷

Kur'an'ın parça parça nazil olması şu anlayışı gerçekleştirmek içindir. Kur'an'ı kalbe yerleştirmenin anlamı vahye karşı elçide ruhi bir iştihak meydana getirerek onun mânâ ve hükümlerini hem elçinin hem de insanların ruhlarına nakşederek, onlara bu anlamda hükümleri anlama yollarını göstermektir. Kur'an'ın peyderpey inişinin ikinci hikmetini teşkil eden tertil (ağır ağır okuma) işine gelince, bunun esası şudur: Kur'an, çoğunluğu okuma yazma bilmeyen bir topluma indirilmiştir. Allah da onun kıyamete kadar değişmeden kalması için kalplerde saklanmasını irade buyurmuştur. İşte Kur'an'ın parça parça inişi hem peygamberin hem de sahabelerin onu ezber etmesini kolaylaştırmış ve sağlamıştır.⁶¹⁸ Bu kolaylığı sağlamanın yanında Allah, bu Kur'an'da inkar edenlerin getirdiği her örneğe ya da her itiraza karşılık, en güzel açıklamayı vermiş ve peygamberini her türlü desteklemiştir.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾

*“Onlar sana ne zaman bir örnek getirirler, Biz mutlaka gerçeği ortaya koyuyor ve en güzel açıklamayı yapıyoruz.”*⁶¹⁹

“Tefsir” sözlükte akılla idrak edilen bir anlamı çıkarmak izhar etmek anlamlarına gelir. Tefsir sözcüğü birincisi yalnızca tek tek lafızlarla ve lafızların garip olanları ile ilgilenen ilimlerin adı olarak, ikincisi konusu tevil olan ilimlerin adı olarak da kullanılmıştır.⁶²⁰

Hakikati inkâr edenler, Elçi'yi veya Kur'an'ı değersizleştirmek için hangi delili ve şüpheyi getirirse getirsinler Allah, elçisine yardım edecek, ona apaçık hakkı ve her tarafa yayılan nuru verecek ki, onunla kâfirlerin batılını yok etsin.⁶²¹ Kafirlerin ortaya

617 Bedir, Murteza, *İslam'ın Yolu Sünnet*, İsam Yay, İstanbul, 2012, s. 17.

618 Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, Terc., Abdulkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara 1997, s. 78.

619 Furkan 25/33.

620 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 636.

621 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 362.

koydukları her itiraz delillerle çürütülmüş ve batıl yok olmaya mahkum edilmiştir. Aynı zamanda batılın peşinden gidenler, yüzüstü cehennemi boylamayı hak etmişlerdir.

الَّذِينَ يُجْشَرُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ إِلَى جَهَنَّمَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾

“Yüzüstü cehenneme sürülecek olanlar var ya! Onlar, en kötü yerde bulunan ve doğru yoldan en çok sapan kimselerdir.”⁶²²

“Yüzüstü süründürülme” azabında bir alçaltma, küçük düşürme, hakaret etme vardır. Bu küçültücü davranış, şirki hayat tarzı haline getirenlerin, büyükenmelerinin ve hakikate sırt dönmelerinin karşılığıdır. Rabbimiz, bu sahneyle Rasulünü tesilli edip moral ve motivasyonunu yükseltmiştir. Buna karşılık aynı görüntü, müşriklerin göreceği azap konusunda uyarılmaları anlamına gelmektedir.⁶²³

İnsan yaşamını, dünya ve ahiret dengesinde düzene koyan tek kitap, Kur’ân’dır. Kişiyi canlı kılan ruh, Rahman’ın kudreti gereği bir süre konaklaması için beden ülkesine yerleştirilmiştir. Enin de sonunda dönüş Allah’a olacaktır. Ruhun kişiyi canlı kılan maneviyatını diri tutan özelliğinin kaybolmaması için iman ve salih amellerle desteklenmesi gerekmektedir. İnsan, Allah ile arasındaki engelleri ancak ruhunun muhtaç olduğu kulluk gıdasını vermekle kaldırabilir. Ruhun ihtiyaç duyduğu bu gıdayı ancak Kur’ân vermekte ve Rasulün sünneti onun listesini hazırlamaktadır. Gerçek bu olunca, Kur’ân’ı bir tarafa itip bütün çabayı dünyalık şeylere yöneltmek bilgisizliğin en kötüsü, aymazlığın en fenasıdır.⁶²⁴ Böylece Kur’an’ın diriltici soluğunu bir kenara bırakan insan kayıpların en büyüğünü yaşayacaktır. Hayatının bir anlamı kalmayacak ve tutkularının esiri olacaktır.

2. Tutkulara Esir Olmak

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٣﴾

*“Arzu ve tutkularını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü?
Şimdi, ondan Sen mi sorumlu olacaksın?”⁶²⁵*

622 Furkan 25/34.

623 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur’ân*, X, 530-531.

624 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4304-4305.

625 Furkan 25/43.

“Heva” sözlükte nefsin bir şehvete, arzuya meyil etmesi, anlamlarına gelir. Heva, şehvete meyleden nefis için kullanılır. Böyle adlandırılmasının nedeni heva sahibini bu dünyada her türlü felaketin içine ve ahirette de “haviye” nin içine düşürecek olmasındandır.⁶²⁶

Zuhayli, konuyla ilgili der ki: Bu ayet tutkularına esir olan kimsenin, İslam’a çağrılmasının bir faydasının olmayacağını beyan eder. O halde arzularına kulluk edip p dinin emirlerini hiçe sayan, taklitçiliği hayat tarzı yapan, kulağını ve gözünü hakikate kapayan, isteklerinin güzel gördüğü her şeye itaat eğer kimse, hevasını ilâh edinmiş demektir. Bu kimse iyi tahlil edilmelidir. Bu kişinin şirkten ve günahlardan sakındırılması çok zordur. Onu tevhide çağırmaya, sapıklıktan çıkarıp almaya, irşada ve hidayete yöneltmeye güç yetmez.⁶²⁷ Bir kişi ayartıcı iç benliğine göre neyi güzel görmüşse, o şey, o kişinin dini ve mezhebi olur.⁶²⁸

Dolayısıyla Rabbimiz şöyle buyurur: “*Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören, (gerçekten sâlih amel işleyenle) bir midir? Muhakkak ki Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse onlara üzümlere kendini harâb etme.*”⁶²⁹

Cahiliye döneminde insanlar, bir taşta biraz taparlar, başka bir taş daha güzel gördüklerinde ise ilk taptıklarını bırakır, ikinci bulduklarına tapmaya başlardı. Bu durum, müşriklerin şirklerinde taklitçilik ve nefislerine tabi olmaktan başka hiçbir delillerinin olmadığını gösterir. Bu konuyla ilgili şu ayetlere de bakılabilir. “*Sen onlar üzerine hâkim değilsin.*”⁶³⁰ “*Sen onlar üzerine zor kullanacak değilsin.*”⁶³¹ “*Dinde (dine girişte) hiçbir zorlama yoktur.*”⁶³²

İbn Abbas dedi ki: “*Hevâ Allah'tan başka kendisine ibadet olunan bir ilâhtır.*” sonra da “*Arzu ve tutkularını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü? Şimdi, ondan Sen mi sorumlu olacaksın? ayetini okudu.*” “*Hevâ ve hevesini ilâh edinen kimse*” ayetinin “*hevâ ve hevesine itaat eden kimse*”, manasına geldiği nakledilmiştir. “*O kimseye sen mi vekil olacaksın?*” Şirkten uzaklaştırıp, tevhide doğru gitmesi için onu muhafaza edecek ve ona kefil olacak sen misin? Yani insanları hidayete sevk etmek

626 Râğıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 849.

627 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, 80.

628 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 320.

629 Fâtır 35/8.

630 Gâşîye 88/22.

631 Kaf 50/45.

632 Bakara 2/256.

veya dalaletten çekip çıkarmak elçinin iradesine bırakılmamıştır. Peygambere düşen ancak uyarmaktır.⁶³³

Elmalılı ise şöyle der: “*Hevâ*” kelimesi, “*nefsin kendiliğinden yöneldiği istek ve arzusu, soyut isteği*” anlamına gelir. Hevasını ilah edinen, canının istediğinden başkasını tanrı tanımayan, demektir. Bu tip kimselerde hakkı kabul etme olmayıp bencillik duygusu ön plandadır. Bunlar, hiçbir kural, hukuk, delil tanımazlar sadece hazlarına taparlar, hazları felaketlerine sebep olsa bile hakkı hazlarına feda ederler. Taberânî ve Hilye isimli eserinde Ebu Nuaym, Ebu Ümame (r.a) den şöylece rivayet etmişlerdir: O, demiş ki; Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Yüce Allah'ın yanında sema gölgesi altında Allah'tan başka tapılan tanrılar içinde, uyulan heva (nefsin kendiliğinden yöneldiği istek ve arzu)dan daha büyüğü yoktur*”. Artık sen mi ona vekil olacaksın? Önceki soru takrîrî, bu soru ise inkarîdir. Yani gördün ya, ona vekil olamazsın, üzerine vekil olup da kurtaramazsın.⁶³⁴

Beydâvî, heva ile ilgili şu yaklaşımı sergiler: Arzusunu tanrı edinen kimse, arzusuna itaat etmek ve dinini onun üzerine kurmakla artık kanıta bakmaz ve delili görmez. Onun üzerine sen mi vekil olacaksın, hali böyle olanı şirkten ve isyanlardan sen mi önleyeceksin demek anlamına gelir.⁶³⁵

Müşriklerin peygamberle alay etmeleri davetine inanmamaları nedeniyledir. Bir yandan bunu söylerken, diğer taraftan peygamberden ne denli etkilendiklerini de itiraf ediyorlar, bizi neredeyse ilahlarımızdan uzaklaştıracaktı diyorlar. Aslında onlarda kendi tutkularının peşindeler. Meseleye mantıklarıyla değil kötü arzuları açısından bakıyorlar. Bu tür arzularının esiri olmuş kimselerin mantıklarına hitap etmenin bir anlamı yoktur, anlamazlar. Hazlarına sahip olabilen ve değerlendirme yaparken, sağduyusunu kullanabilen kimse, batıla ve zulme batmış olsa da aklını kullanarak doğru yolu bulabilir. Eğer bu şekilde doğru yolu seçecek olursa bu yolda da kararlı ve sağlam olur. Buna karşılık tutkularının esiri olan ise tutkularının kendisini yönlendirdiği yöne gider onun kararlılığı ve tutarlılığı olmaz.⁶³⁶

Duman, şu tespitte bulunur: “*Hevasını tanrı edinmiş kimseler*” bu bir tiptedir; heva, nefsin akla ve dine aykırı arzu ve istekleri veya sınırsız ve aşırı arzuları

633 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 417.

634 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 70.

635 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, II, 524.

636 Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an*, III, 519-520.

anlamındadır. Allah'ın kanunlarına kulak asmayan, sorumluluğunu düşünmeyen, haram helal demeden arzu ettiği her şeyi dilediği yerde yapan kişi, “hevasını ilah edinmiş” sayılır. Rasûlullah buyurmuştur ki: *Allah azze ve celle indinde semanın gölgesi altında Allahtan başka tapınılan mabutlar içerisinde hevadan daha büyüğü yoktur.*⁶³⁷

Katade, “Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilah edineni gördün mü?” buyruğunu açıklarken, “Burada nefsinin her arzuladığı ve canının çektiği her şeyi yapan kişi kastedilmektedir. Onu bu şeylerden ne bir korku, ne de takva alıkoyar.” demiştir.⁶³⁸

Nefsinin her isteğini yerine getiren kimse, arzularının kulu olmuştur. Bu tutumuyla, hakkı dinlemez ve aklını kullanmaz bir duruma düşmüştür.

﴿٤٤﴾ أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

“Yoksa sen, onlardan çoğunun dinlediklerini yahut akıllarını kullandıklarını mı sanıyorsun? Hayır, tıpkı hayvan sürüleri gibidir onlar; hatta yol bakımından, daha şaşkın bir durumdalar!”

Taberî'nin bu ayetle ilgili yaklaşımı şu şekildedir: Hevasını ilah edinip ona tapan kimseyi görüyor musun? Bu durumuyla onu sen mi koruyacaksın? Onun kefilisi sen mi olacaksın? Yoksa sen, bu nefsin kulluk edenlerin çoğunun, kendilerine okunan âyetleri dinlediklerini ve Yüce Rabbi işaret eden delilleri tefekkür ettiklerini mi sanırsın? Hayır, bunlar, tefekkür etmeyen, idrak etmeyen, hayvanlar gibidirler. Hatta gittikleri yol bakımından hayvanlardan da sapıktırlar. Zira hayvanlar meralarını bilirler, sahiplerine itaat ederler. Bu inkâr edenler ise kendilerini yaratan rabbe kulluk etmezler, kendilerine verilen nimetlere şükretmezler. Aksine bu inkârcılar nankördürler.⁶³⁹

Râzî ise, Kâfirlerin hayvanlardan daha aşağılık bir konumda olmakla nitelendirilmelerini şöyle dile getirir. Hayvanlar, sahiplerine boyun eğer, kendilerine iyilik edenle kötülük eden ayırır ve zarar verenden kaçarlar. Kâfirler ise, Allah'a kulluk etmez, Allah'ın ikramı ile şeytanın kötülüğünü ayırdetmezler. Hayvanların bilgiden yoksun olması kimse için zararlı değildir. Müşriklerin marifetullahtan uzak oluşları büyük zararlar doğurur. Çünkü onlar, insanları Allah'ın yolundan alakoyarlar. Diğer

637 Duman, Zeki, *Beyânu'l-Hak*, I, 420.

638 Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VI, 260.

639 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 474.

yandan bazı müfessirlerin bakışına göre, hayvanlar da Allah'ı tesbih ederler. Şu ayetlerde geçtiği gibi: “Hiçbir şey yoktur ki hamd ile onu tesbih etmesin”⁶⁴⁰ ; “Bilmez misin ki göklerde olanlar O'na secde eder”⁶⁴¹ ve “Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tespih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir.”⁶⁴². Durum böyle olunca, kâfirlerin dalâletleri, bu hayvanlarınkinden daha şiddetli ve daha büyük olmuş olur.⁶⁴³

İnkâr edenler düşünmeyen ve dinlemeyen varlıklar konumundadırlar. Yani onlar dinledikleri ile amel etmediklerinden dolayı sanki hiç işitmemiş gibidirler. “Onlar ancak hayvanlar gibidir.” Yemeleri, içmeleri ve âhiret hakkında düşünmemeleri itibariyle onlara benzerler. “Hatta onlar -yolca- daha da sapıklıktadırlar.” Zira hayvanlar için hesap ve ceza söz konusu değildir.⁶⁴⁴

Aklını kullanmayıp, nefsinin emrine veren ve amacından saptıran kişiler, her şeyden önce kendilerini insanlık derecesinden aşağı düşürerek bir bakıma hayvanlaşırlar. Hayata bakışları tamamen hayvanlar gibi mideye endekslidir. Böylece varoluşun amacını, dünyaya gönderilmenin hikmetini, ölümün ne ifade ettiğini, âhirette ne ile karşılaşılacağını tefekkür etmezler. Arzularına hoş gelen her şey onlar için yapılmalıdır, hoş gelmeyen şeyler ise kötüdür. İşte kendilerini bu konuma düşüren Mekkeli müşriklerin çoğu hakkında Kur'ân, sözünü ettiğimiz sebeplerle “Onlar ancak davarlar gibidirler; hayır onlar yol edinme bakımından daha da şaşkındırlar” diyerek onlara “davar” sıfatını yakıştırmıştır.⁶⁴⁵

Kutup konuya farklı bir açıdan bakar ve der ki: Bu ayette genellemeden uzak bir ifade vardır. Çünkü ayette “onların çoğu” denilerek ve aşağılama hepsini içine alacak şekilde genelleştirilmiyor. Aralarında az da olsa bir grup düşünerek doğru yolu bulma temayülünü gösterebilir. Fakat hevasını kulluk edilen ve onu bir ilah haline dönüştüren, hakikati işitmeyip, gerçekleri düşünmeyen çoğunluk ise hayvanlar gibidir. Tefekkür, dinleme, bilinç, sorumlu davranıp geleceği görmek insanı hayvandan ayıran hususiyetlerdir. Çünkü hayvan, Allah'ın kendisine verdiği içgüdü ile yaşamını sürdürür,

640 İsrâ 17/44.

641 Hacc 22/18.

642 Nur 24/41.

643 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 86.

644 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 418.

645 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4317-4318.

amacına uygun hareket eder. Ama insan, Allah'ın kendisine verdiği bu hususiyetleri bir kenara bırakıp, tefekkür ve tedebbürü terk ettiğinde hayvandan bile daha aşağı bir seviyeye iner. Böylece müşriklerin Rasulullah (s.a.v.) ile dalga geçip, onu alaya almaları üzerine, çok şiddetli, aşağılayıcı ve önemsemez bir ifade ile alaycılarını insanlık sınırının dışına çıkaran, bu değerlendirme yapılmıştır.⁶⁴⁶

Bir kısım hayvanlarda insanlar gibi hiyerarşik bir düzen içinde sosyal hayat yaşamaktadırlar. *“Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadiyle uçan hiçbir kuş yoktur ki, (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra (onlar), Rableri(nin huzûru)na toplanacaklardır.”*⁶⁴⁷ *“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”*⁶⁴⁸ ; *“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”*⁶⁴⁹ Ayrıca hayvanlar sonuçta yararlı ve zararlı olacak şeyleri içgüdüsel olarak bilir ve ondan uzak dururlar ve ya sahiplerinin uyarılarına kulak verir ona yaklaşmazlar.⁶⁵⁰

3. Has Kulların Özellikleri

Bu başlık altında, Furkân’ı terk eden, hayatını Furkân’ın belirlediği ölçülere göre yaşamayan insanların düştüğü durum anlatıldıktan sonra, Furkân’ın inşa ettiği has kulların özellikleri ayrıntılı bir şekilde dile getirilecektir.

a. Rahman’a Kul Olmak

Kur’ân’da sadece Furkân Sûresi 63. Ayette geçen “İbadu’r-Rahman” tamlamasını tahlil edecek olursak, ayetteki “ibâd” kelimesi “abd” kelimesinin çoğuludur. Kelimede “kulluk” ve “itaat” mânası vardır. Kulluk ve itaat Allah’a yapılıyorsa abd, “hür insan”, kula itaat ediliyorsa “köle” mânasına gelir. Abd ve ibâd, Kur’ân’da ve hadiste bütün insanlar, hatta bazan diğer varlıklar⁶⁵¹ için kullanılıyorsa da

646 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, X, 537.

647 Enam 6/38.

648 Araf 7/179.

649 Cuma 62/5.

650 Duman, Zeki, *Beyânu’l-Hak*, I, 420.

651 A’raf 7/194.

daha çok “mü’min” mânasına gelmektedir. Özellikle izâfet yoluyla Allah’a nisbet edilen abd ve ibâd kelimeleri, “O’na iman eden, kendisinin de sevdiği kullar” anlamını taşımaktadır.⁶⁵²

Râgıb el-İsfahânî (ö. 322/934) “abd” in Kur’ân’da dört şekilde kullanıldığını söyler:

1. Haklar açısından
2. Yaratılma açısından
3. Allah’a boyun eğme açısından

4. Dünyevi metaya köle açısından. Bunlar Hz. Rasulullah’in, “*Altına, gümüşe ve lükse kul olan insan helâk olsun!*”⁶⁵³ diye kınadığı kimselerdir.

“Rahman” kelimesi sözlükte “merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak” anlamındaki rahmet (ruhm, merhamet) kökünden türeyen rahmân kelimesi “şefkat ve merhamet eden, acıyan” demektir. Kelimenin kök mânasında “yufka yürekli olmak, acımak, birinin üzüntüsüne ortak olmak” gibi beşerî-duygusal unsurlar bulunduğundan Allah’a nisbet edildiğinde “sonsuz merhametiyle lutuf ve ihsanda bulunan” şeklinde anlam verilmiştir.⁶⁵⁴

Furkân’ın inşa ettiği has kul, özünde ve işinde merhametli, severek ve acıyarak koruyan, lütüf ve ihsanda bulunan Allah’a gönülden isteyerek kul olmalıdır. Allah’a kul olmak asıl özgürlüktür. İnsan eşyaya köle olmaktan ancak Rahmana kul olarak kurtulabilir. Rahmana kul olmak, hayatı onun istediği ölçüye göre yaşamak demektir.

b. Onurlu Bir Duruşa Sahip Olmak

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٣﴾

“O Furkân’ın inşa ettiği has kullar ki, yeryüzünde alçakgönüllü olarak yürürler; cahiller kendilerine sataştığı zaman, “Selâm!” derler.”

652 Abdülbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu’cemü’l-MüfrehesLi’l-el-fazi’l-Kur’âni’l-Kerim*, İslami Kitabevi, İstanbul, 1982, s.443.

653 Tirmizî, “Zühd”, 42; İbn Mâce, “Zühd”, 8.

654 Râgıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 347.

Rabbimiz Furkân'ın inşa ettiği has kulları anlatırken, ilk özellik olarak bir yürüyüşten bahseder, yani Rahman'ın kulları bir yürüyüş içinde olan kullardır. Harekete geçmişlerdir, eylemedirler ve yürüyüşleri ile bir tavır ortaya koyarlar. Yürüyüş, insanın kişiliğinin ve içindeki duygularının göstergesidir. Rahman'ın kullarının yürüyecekleri bir yol, bu yolda peşinden gidecekleri bir önder ve bu yolda yol haritası olacak bir Furkân'ları vardır. Peki bu yürüyüş nasıl olacaktır?

“Hevnen” sözlükte, yumuşaklık, ağırbaşlılık anlamlarına gelir. Ayrıca tevazu anlamı da verilebilir.⁶⁵⁵

Taberî (ö. 320/932), burada zikredilen “tevazu” dan maksat, “*vakarlı olmaktır, gösteriş için, yapmacık bir tevazu içinde bulunmak demek değildir.*” der.⁶⁵⁶

Vakar ve tevazu ile yürümek, hasta gibi, zayıf bir kimsenin yürüyüşü gibi takva adına pısırik, mahcup bir tavır ile yürümek değildir. Bu vakarlı ve onurlu yürüyüşte saygınlık, rahatlık, ciddiyet ve Rahmana kul olmanın güçlülüğü göze çarpar. Tevazulu, vakur ve alçakgönüllü bir yürüyüş, kibirden böbürlenmekten uzak bir yürüyüştür. Kendini beğenmişlerin yürüyüşü gibi değildir.

Nitekim Rahman olan Allah, Hz. Lokman'ın (a.s) oğluna yaptığı vasiyeti anlatarak şöyle buyurur: “*İnsanlara yanağını bükme (kibirlenerek boynunu bir yana büküp yüzünü insanlardan öte çevirme) ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allâh, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez.*”⁶⁵⁷

Furkân'ın inşa ettiği has kullar, yapmacık tavırlarla ve gösteriş yaparak hasta gibi yürümezler. Ancak izzetle ve onurla sadece Allah'a boyun eğen Mü'minin izzetiyle yürürler. Adem (a.s.)oğulları'nın efendisi olan Peygamberimiz (s.a.v.) yürüdüğü zaman sanki yüksek bir yerden iniyormuş gibi yürüyordu. Sanki yeryüzü onun için dürülüyordu. Seleften bazıları güçsüz ve suni tavırla yürümeyi mekruh görmüşlerdi. Hatta rivayete göre “*Hz. Ömer (r.a.) yavaş yavaş yürüyen bir genç görmüş. Neyin var? Hasta mısın? diye sormuş, genç ise hayır, ey müminlerin emiri deyince, Hz. Ömer o gence elindeki kırbağı göstererek ona kuvvetle yürümesini emretmiştir.*”⁶⁵⁸

655 Muhammed Mahluf, *Kelimâtu'l- Kur'ân*, Dimaşk, Beyrut, tsz, s.225.

656 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 489.

657 Lokman 31/18.

658 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, X, 116-117.

Furkân'ın inşa ettiği has kulların yürüyüşünü sadece yolda, sokakta, caddede yürüyüşüyle sınırlı tutamayız. Kurtubî'nin (ö. 671/1273) de bu ayetin tefsirinde söylediği gibi; bu yürüyüş, Furkân'ın inşa ettiği has kulların yaşayışlarını, hayatta kalışlarını, uygulama ve tasarruflarını ifade eder.⁶⁵⁹

Furkân'ın inşa ettiği has kullar aktif iyidirler ve iyiliğin yayılması için kutlu bir yola çıkmışlardır. Yürüyüşleri uzun solukludur. Yürüyüşlerinin sonunda cennet vardır. Bu bilinçle yürürler. Yürüyüşleri, hayat tarzlarını ve yaşam biçimlerini ortaya koyar.

Onurlu bir yürüyüşe çıkan Furkân'ın inşa ettiği has kullar, bu yolda kendilerini istemeyen, kendilerine hayat hakkı tanımayan, kendini bilmezlerin saldırılarına maruz kalabilirler. Bu saldırı ve sataşmalara karşı bir duruş sergilemelidirler. Sözlükte “kusursuz olmak, kurtulmak, rahatlamak” anlamındaki “selâm”, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde “eman, kurtuluş, esenlik, barış” mânalarına gelir.⁶⁶⁰

“Selam” kelimesinin buradaki anlamıyla ilgili olarak; Mücahid, (ö. 103/721) “selam” kelimesinin uygun ve yerinde söz söylemek olduğunu yani cahil kimseyi yumuşaklıkla ve rıfk ile def edebilecek bir söz söylemek olduğundan bahseder.⁶⁶¹

Râzî, bu ayetteki “selam” kelimesinin şu anlama geldiğini söyler: “Biz de size uyup sizin gibi cahillik yapmayız. Sizinle bizim aramızda iyi ya da kötü bir şey yoktur. Sizin yaptığınıza karşılık size selam verip, size bulaşmayız” anlamındadır.⁶⁶² Said b. Cübeyr, (ö. 94/713) “selam” kelimesinin “iyi ve güzel sözle cevap vermek” anlamında olduğunu söyler.⁶⁶³ Bu ayetteki cahillerden kastın ise, kendini bilmez, edepsiz güruh⁶⁶⁴ ve kaba, küstah kişiler⁶⁶⁵ olduğu dile getirilmiştir. Furkân'ın inşa ettiği has kullar, onurlu ve üstün değerlerle ilgilendikleri için kaba küstah ve kendini bilmezler laf attıklarında, sataştıklarında, onlarla uğraşmazlar. Yürüyüşlerindeki onur ve izzet Furkân'ın inşa ettiği has kulları böyle basit ve cahilce işler yapmaktan ala koyar.

Ayrıca burada şu nokta da önemlidir. Sözlü münakaşalarda sergilenen aşağılayıcı tavırlar, câhiliye zihniyetinden kaynaklı kendini beğenmişlik, küstahlık,

659 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 468.

660 Efendioğlu, Mehmet, “Selam”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2009, XXXVI/342-343.

661 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 469.

662 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 108.

663 İbn Kesir, *Tefsîr*, III, 325.

664 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 48.

665 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 599.

hoyratlık, saldırganlık gibi tavırlardan oluşan barbarlığa karşı Müslümanların bu hakaretlere selâmla karşılık vermeleri ilkeli duruşun bir göstergesidir.⁶⁶⁶

Cahillere karşı tavırla ilgili olarak şu ayet-i Kerîme de bize ışık tutmakta ve yolumuzu aydınlatmaktadır: *“Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun (haydi hoşça kalın), biz câhiller(le sohbet etmey)i istemeyiz” derler.*”⁶⁶⁷

Beyinsizlerin yaptıklarına göz yummak, onlara aynıyla muamelede bulunmamak hem aklen hem de dinen güzeldir. Bu tavır, ırz ve namusun selametinin sebebi, ayrıca takvanın da gereğidir.⁶⁶⁸

c. Geceleri İhya Etmek

وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾

*“Onlar ki, Rableri için gece vakitlerinde secdeye kapanarak ve kıyama durarak ibadet ederler.”*⁶⁶⁹

Furkân’ın inşa ettiği has kullar, gündüz onurlu bir yürüyüşle, hayatın her alanındalar, hayra çağırmak, iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak için. Fakat gecelerini de ihmal etmezler, secde ve kıyam ile gecelerini ihya ederler. Furkân’ın inşa ettiği has kullar aslında gece de bir yürüyüş içindelerdir. Bu yürüyüşün merkezinde bir tevhid eylemi olarak namaz vardır. Secdesiyle kıyamıyla namaz gündüz onurlu yürüyüşün geceki iz düşümüdür. Secde teslimiyetin, kıyam itaatin, emre amade olmanın bir göstergesidir.

Bu konuyla ilgili olarak Furkân olan Kur’ân’ın şu ayetleri de hatırlanmalıdır. *“Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde bağışlanma dilerlerdi.”*⁶⁷⁰ *“Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar.”*⁶⁷¹ *“(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten*

666 Heyet, *Kur’ân Yolu*, IV,125-126.

667 Kasas 28/55.

668 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 24/108.

669 Furkan 25/64.

670 Tur 51/17-18.

671 Secde 32/16.

korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”⁶⁷²

Rasûlullah (s.a.v) da gece ibadeti ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Ey insanlar, birbirinize selâm verin, akrabanızı gözetin, yemeği yediniz! Geceleyin insanlar uyurken namaz kılın ki selâmetle cennete giresiniz.”⁶⁷³ Yine bu konuyla ilgili olarak Abdullah b. Abbas (ö. 68/687), “Kim yatsı namazından sonra iki rekat veya daha fazla namaz kılsa geceyi secde ve kıyamla geçirmiş olur.”⁶⁷⁴ buyurmuştur.

Bu ayet ve hadislerden de anlaşılacağı üzere, Furkân’ın inşa ettiği has kullar, gecelerini eğlence ile kendinden geçip ne yaptığını bilmez bir halde, dedi kodu ve gıybet yaparak geçirmezler. Çünkü bu davranışlar kendini bilmezlerin halleridir. Allah’ın has kulları, gecelerini tefekkürle, Allah’ı anmayla ve kullukla geçirirler.⁶⁷⁵ İlk inen ayetlerde ve sûrelerde de gecenin önemi ortaya konur. Müzzemmil Sûresinin ilk ayetleri gece ibadetin ne kadar önemli olduğunu gösterir. “Ey örtüsüne bürünen, Kalk, biraz hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur’ân’ı ağır ağır, tane tane oku. Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur’ân ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır.”⁶⁷⁶

d. Cehennem Azabından Sakınmak

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾

“Onlar ki, “Ey Rabbimiz!” diye yalvarırlar, “Cehennem azabını bizden uzaklaştır; azabı çok korkunçtur!”⁶⁷⁷

Ayette geçen “ğarâmâ” kelimesi sözlükte; “helak, hüsrân, peşi bırakmayan ve yapışan” anlamındadır. Peşi bırakılmayıp ısrarla takip edildiği için borçluya “ğarim”

672 Zümer 39/9.

673 Tirmizî, “Et’ime”, 45.

674 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, X, 118.

675 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, III, 600.

676 Müzzemmil 73/1-6

677 Furkan 25/65.

denilir.⁶⁷⁸ Zeccac (ö. 311/923), “ğarama” kelimesini “*azabın en şiddetlisi*” olarak, Ebu Ubeyde (ö. 209/824) ise bu kelimeyi “*helak oluş*” olarak açıklamışlardır.⁶⁷⁹

Furkân’ın inşa ettiği has kullar, insanın yakasını bırakmayan, insanı helak eden bu cehennem azabından Allah’a sığınır. Cehennem azabının kendilerinden uzaklaştırılmasını isterler. Gündüz her ortamda sergiledikleri onurlu mücadeleye, geceler boyunca Rablerine secde etmelerine, onun huzurunda dikilmelerine güvenmezler. Amellerini ve ibadetlerini az görürler. Yaptıkları ibadetlerin ateşten kurtulmanın garantisi olarak görmezler. Yüce Allah’ın lütfu, bağışlaması ve merhameti olmazsa kurtulamayacaklarını bilirler.⁶⁸⁰

Ayrıca cehennem azabı sürekli ve kalıcıdır:

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾

“Gerçekten de o ne kötü bir yurt, ne kötü bir duraktır!”⁶⁸¹

Bu ayetle ilgili olarak Elmalılı şunları zikreder ; “*müstekar*”, “*karar kılınacak yer*”; “*mükam*”, “*ikametgah*” demektir. İkisi de durulan yer demek olduğuna göre birbirinden ayırmak zordur. “*Müstekar*”, âsilere; “*mükam*”, kâfirlere göre denilmiş ise de müstekarrı, oturma yeri içindeki özel yer olarak düşünmek daha uygundur. Mesela, bir köy oturma yeri ise, müstekar ondaki bir oda gibidir. İçi dışı bütün çevresi fena demek olur.⁶⁸² Yani cehennem içi ile dışı ile altı ve üstü ile her yönüyle azab ve cezadır. Ama Elmalılı’nın tarifinden yola çıkacak olursak, cehenneme mukam, cehennemin içindeki bir yere de müstekarr diye biliriz. Cehennemden kurtuluş yoktur. Kim cehenneme girmişse rezil olmuştur. Kim de cehennemden uzaklaştırılmışsa kurtuluşa ermiştir.

Has kullar, cehennem azabını kendilerinden uzak tutsun diye yalvararak, yakararak Allah’a dua ederler. Geceleri namaz kılmalarına asla güvenmezler. Rablerine daha çok yaklaşmak için yaptıkları ibadetlerini az görürler. Sadece amellerinin kendilerini cehennemden kurtaracağını düşünmezler. Allah’ın bağışlaması, ikramı, affı,

678 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 24/108.

679 Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 473.

680 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, X, 564.

681 Furkan 25/66.

682 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 87.

merhameti, rahmeti olmazsa ateş azabından uzaklaşamayacağı bilinciyle hareket ederler.

e. Harcamada Dengeli Olmak

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

*“Onlar ki, bir harcama yaptıklarında, ne savurganca davranırlar, ne de cimrilik ederler; bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”*⁶⁸³

Furkân’ın inşa ettiği has kullar, hayatlarını kompartımanlara ayırmazlar. Bireysel, toplumsal ve ekonomik yaşantıları onurlu yürüyüşleri ile paraleldir. Yolda yürürken insanlara selam veren, namaz vakti namazını kılan, ama iş ekonomik hayata gelince istediğim gibi davranırım, para benim değil mi, canım nasıl isterse öyle harcarım diyemez. Namazına karışan Allah’ın parasına da karıştığının bilinciyle hareket eder. İşte bu ayet bize ekonomik hayatımızı da nasıl şekillendireceğimizi öğretmekte ve bizi onurlu yürüyüşe hazırlamaktadır.

Ayette geçen “israf” kelimesi, “se-re-fe” kökünden gelmektedir. “Serf”, “herhangi bir şeyde makûl haddi aşmak demektir”. Sözlükte, “lüzumsuz yere harcamak, ihtiyaçtan fazla tüketmek, savurganlık” gibi mânâlar verilmiştir. Istılâhta ise “gayrimeşrû (şer’î olmayan) bir gaye için mal sarfetmeye” israf denir. Tefsirlerde çoğunlukla israf, nicelikteki aşırıktan ziyade nitelikteki aşırılık, yani “Allah’ın rızâsına uygun olmayan, O’na isyan sayılan yollara, sağduyunun ve kamu vicdanının uygun bulmadığı şekillerde harcamada bulunmak anlamında kullanılmıştır.

“Cimrilik” ise, “imkânları elverdiği halde Allah rızâsına uygun olan yerlere harcama yapmaktan kaçınmak” şeklinde açıklanmıştır. “Mâkul bir denge” diye çevirdiğimiz “kavâm” kelimesi de “israftan ve cimrilikten uzak olarak gereken yerlere gerektiği kadar harcamada bulunmak” demektir.⁶⁸⁴

Taberî, israftan maksat malı Allah’a isyan yolunda harcamak, cimrilikten maksat ise Allah’ın farz kıldığı bir hakkı kısıtlamak, malı Allah’ın emrettiği yolda harcamamaktır.⁶⁸⁵ Zemahşeri, “kavam” kelimesi için şöyle der: iki tarafında

683 Furkan 25/67.

684 Heyet, *Kur’ân Yolu*, IV,138.

685 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 497.

dosdoğru ve itidal üzere bulunmasından dolayı iki şey arasında olan denge ve ahenk anlamına gelir.⁶⁸⁶

Furkân'ın inşa ettiği has kullar harcamada bulunurken terazinin dilini tam ortada tutarlar, ne gerekli harcamaların sınırını aşarak israfa bulunurlar, ne de harcanması gereken yerlere harcamayarak cimrilik ederler. Harcamaları bu ikisi arasında dengede olur. Harcamanın dengeli olmasına vurgu yapan şu ayette önemlidir: *"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."*⁶⁸⁷

Mücahid *radıyallahu anh* şöyle der: "Allah'a itaat yolunda, dağ kadar altın harcasan israf sayılmaz. Allah'a isyan için az bir şey harcasan bu israf olur."⁶⁸⁸

Furkân'ın inşa ettiği has kullarının sakınması istenen israf neleri kapsar, hangi konulardaki harcama israftır. Bununla ilgili olarak Mevdûdî bu ayetin tefsirinde şu yorumu yapar. İslâm'a göre şunlar israftır. Gayri meşru yerlerde en küçük miktarda da olsa harcama yapmak. Meşru yollarda kendi kaynaklarının dışına taşmak, ya da zevk için harcamada bulunmak. Allah için değil de gösteriş için infakta bulunmak. Öte yandan, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için kendi mevki ve imkanları ölçüsünde harcamada bulunmamak, ya da hayırlı işler için parayı kısmak ise cimriliktir. İslâm'ın öngördüğü yol, teRâzînin dilini ortada tutmaktır.⁶⁸⁹

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Canının çektiği ve arzu ettiğin her şeyi yemen, şüphesiz israftır!"*⁶⁹⁰ *"İktisat eden darlık çekmez."*⁶⁹¹ Peygamberimizin de işaret ettiği gibi, zenginlikte, fakirlikte, ibadette ve hayatın her konumunda itidal üzere olmalı, orta yolu tutmalı, israftan ve cimrilikten sakınılmalıdır.

Öte yandan, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için kendi mevki ve imkânları ölçüsünde harcamada bulunmamak, ya da hayırlı işler için parayı kısmak ise cimriliktir. İslâm'ın öngördüğü yol, terazînin dilini ortada tutmaktır. Bu konuda Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yaşayıştta "itidal" üzere olmak, hikmet işaretidir."*⁶⁹²

686 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV, 24/109.

687 İsrâ 17/29.

688 Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, II, 370.

689 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 601.

690 İbn-i Mâce, "Et'ime", 51.

691 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 447.

692 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 601-602.

f. Üç Büyük Günahtan Sakınmak

Onurlu bir yürüyüşe çıkan Furkân'ın inşa ettiği has kullar, dün olduğu gibi bugünde insanlığın en büyük problemi olan üç büyük günah ile uyarılmakta ve kendilerini bu üç büyük günahtan sakındırmaları istenmektedir.

Çünkü bu üç büyük günah, insanın inanç boyutunu, yaşama hakkı boyutunu ve toplumsal hayat boyutunu yakından ilgilendirmektedir. Gerçek kullar üç büyük günahtan sakınırlar: Şirk, katl ve zina.

Bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) bu günahların ağırlığı konusunda uyarıda bulunmuştur. Abdullah İbn Mes'ud'un rivayetine göre, kendisine en kötü günahlar sorulduğunda şu cevabı vermişlerdir: “*Seni yaratmış olan Allah'a bir şeyi denk tutmak, Rızık korkusuyla çocuğunu öldürmek, Komşunun karısıyla zina etmek.*”⁶⁹³ Büyük günahların yalnızca bunlar olmadığı açıktır. Fakat bu üçü, o zamanki Arap toplumunda işlenen günahların en yaygınları olduğundan, özellikle belirtilmişlerdir.

i. Şirk

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

“Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmezler,...”⁶⁹⁴

Şirk sözlükte, “şe-ri-ke” kelimesinin masdarı olup, ortak olma demektir. Dinî manada şirk, Allah'a eş ve ortak koşma anlamına gelir. Bu fiilin dört harfli “ifâl” babındaki şekli “eşrake”dir ve ortak tanıma, ortak koşma demektir. Bu babın ismi faili olan “müşrik” de, ortak koşandır.⁶⁹⁵ Şirk, Allah’a birliğinde, tasarrufunda, hükmünde ve hayata müdahalesinde ortaklar koşmaktır. Yalnız Allah’tan beklenilmesi gereken sonuçların Allah’tan başkalarından da beklemek şirk kapsamına girmektedir. Şirki anlayabilmek için tevhidin ne olduğunu iyi kavramamız gerekir. İnsanlık tarihi tevhid ve şirk mücadelesiyle doludur. Gönderilen bütün peygamberler tevhidin yeryüzünde egemen olması için mücadele vermişler, şirk ve şirk taraftarlarıyla amansız bir kavgaya girişmişlerdir.

693 Buhârî, “Tefsir”, 3.

694 Furkan 25/68.

695 Rağıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 451.

Tevhid, Allah'ı zâtında, sıfatlarında, ibadet edilen oluşunda bir ve tek olduğunu bilinç ve kalp yoluyla özümseme anlamında bir terimdir. Sözlükte “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türeyen tevhîd “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir.⁶⁹⁶ Bu bilgi ve inanç en özlü bir şekilde “Lailahe İllallah” sözüyle ifade edilir ve buna Kelime-i Tevhid denilir. Tevhidi daha iyi anlamak için şöyle bir tasnif yapabiliriz:

1. Allah'ın var ve bir olduğuna inanmak.
2. Allah'ın her şeyi yarattığına inanmak.
3. Allah'ın her şeyi yönettiğine inanmak. Mesela yağmuru yağdırdığına, gece ve gündüzü meydana getirdiğine inanmak
4. Allah'ın bireysel ve toplumsal hayata müdahale etmesini kabul edip buna inanmak⁶⁹⁷

Yukarıdaki ilk üç maddede ifade edilenleri kabul etmek bunlara inanmak tevhid için yeterli değildir. Çünkü bu üç maddede ifade edilen konulara Mekkeli müşriklerde inanıyordu. Bu konuyu açıklayan ayetlere bakacak olursak: “*Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?” diye soracak olsan mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar?*”⁶⁹⁸ “*Andolsun, eğer onlara, “Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?” diye soracak olsan, mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. De ki: “Hamd Allah’a mahsustur.” Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.*”⁶⁹⁹

Tevhidin gerçekleşmesi ve şirkten uzak olunduğunun ortaya konulması için yukarıda dile getirilen ilk üç madde ile birlikte dördüncü maddeye de inanmalı Allah'ın bireysel ve toplumsal hayata müdahale etmesini kabul etmeliyiz.

İşte Mekkeli müşriklerin temel problemi buydu. Allah'ın kendilerini yarattığını, yağmuru yağdırdığını, bitkileri bitirdiğini, gece ve gündüzü meydana getirdiğini kabul ediyorlardı. Fakat aynı Allah'ın bireysel ve toplumsal hayatlarına müdahale etmesini

696 Özler, Mevlüt, “Tevhid”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2012, XXXXI/18-20.

697 Vatandaş, Celaleddin, *Esenlik Yurdunun Çağrısı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1998, s.143.

698 Ankebut 29/61.

699 Ankebut 29/63.

kabul etmiyorlardı. Furkân'ın inşa ettiği has kullar bu onurlu yürüyüşün sonunda cennete kavuşmak istiyorlarsa Allah'a ortak koşmayarak, bireysel ve toplumsal hayatlarına Allah'ı karıştırarak bir yaşam sürmelidirler. Aynı zamanda şirk büyük bir zulümdür. Lokman Sûresinde bu konu şöyle dile getirilir: *“Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”*⁷⁰⁰

“Zulm” bir kişiye verilmesi gerekeni vermemek ve adalete uygun davranmamaktır. Şirk en büyük zulümdür. Çünkü insan kendisini yaratana ve her türlü gereksinimlerini karşılayana hiçbir dahli olamayan varlıkları ortak koşmaktadır. Bundan daha büyük bir adaletsizlik yaoktur. İnsanın sadece Allah'a itaat etmesi, yoktan var edenin insan üzerindeki hakkıdır. Fakat şirk koşan kimse, başkalarına kulluk etmekte ve Allah'ın insan üzerindeki bu hakkını ihlal etmektedir. Dahası kişi, Allah'tan başkasına kulluk yaparken bile Allah'ın kendisine verdiği aklı, bedeni ve daha pek çok şeyi kullanır. Aslında bu kullandıkları Allah tarafından insana verilmiştir ve insan bütün bu verilenleri Allah'ın dışındakiler için kullanarak zulmün en büyüğünü işlemektedir. Bu zulmün bir boyutudur. Diğer boyutu ise kişinin bu şirki işleyerek kendisini aynı kendi gibi olan insanlara kul köle yaparak alçaltmasıdır. Aslında insanın kendi üzerindeki hakkı da kendisini alçaltmayarak azaba müstehek kılmamasıdır. Fakat Allah'tan başkasına kul köle olan kişi azaba müstehak olduğu gibi kendisini de küçük düşürmektedir. Bu şekilde Allah'a şirk koşan kimsenin bütün yaşamı, her yönüyle zulüm haline gelir.⁷⁰¹

Günümüz dünyasına egemen olan Modern Cahiliye anlayışı ve şirk kültürü insanları kendi ürettiği putlara kul köle kıldı. Modern Cahiliye anlayışına sahip modern insan sayısız yapay tanrının kulu oldu. Hâlbuki Allah'a kul olarak özgürleşmesi gerekirken putlara kul olarak kendine zulmetmektedir.

ii. Katl

وَلَا يَفْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

700 Lokman 31/13.

701 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 603.

...Allâh'ın harâm ettiği canı haksız yere öldürmezler...⁷⁰²

“Katl” sözlükte, “insan öldürmek” anlamına gelmektedir. Kur’ân’da haksız yere insan öldürmenin en büyük günahlardan biri olduğu beyan edilir. “*Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz besliyoruz. Onları öldürmek, büyük günâhtır.*”⁷⁰³ *Kim, bir cana kıymamış, ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu(n hayâtını kurtarmak sûretiyle) yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur.*⁷⁰⁴

İnsan, Allah’ın yeryüzünde yarattığı en şerefli mahlûktur. İnsan, bir kısasa karşılık olmasızın, güven halini bozmadığı sürece, yeryüzünde bozgunculuk çıkartmadıysa, sebepsiz öldürülecek olursa, bütün insanlık öldürülmüş gibidir. Çünkü Allah indinde yaratılan insanlar arasında hiçbir fark yoktur. Bir nefse saldırı bütün insanlığa saldırı gibidir. Her kim de bir nefsi yaşama bağlarsa, yani onun öldürülmesini haram görüp öldürmekten kaçınırsa bütün insanoğlunu hayatta bırakmış gibidir. Bu da onların güvenlerini sağlamak, huzurlarını bozmamak, rahatsızlıklarını, tedirginliklerini ve endişelerini gidermek şeklinde olur. İşte bu, aslında kişinin nefsinin kendi mülkü olmadığına da delilidir. Buna göre bir kimse intihar ederek dahi olsa herhangi bir nefse kıyacak olursa, kıyamet gününde oldukça ağır azabı hakeder. Her ne sebeple olursa olsun, kim de bir canın yaşama tutunmasına sebep olursa, bütün insanları hayata bağlamış gibidir.⁷⁰⁵

iii. Zina

وَلَا يَزْنُونَ

...ve zinâ etmezler.⁷⁰⁶

Zina, “meşrû olmayan cinsel ilişki” anlamına gelir. Diğer ilahi dinlerde ve insanlığın ortak kültürünün her devrinde zina büyük günah ve suç sayılmıştır. İslâm

702 Furkan 25/68.

703 İsra 17/31.

704 Maide 5/32.

705 Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîrû'l-Münîr*, X, 120.

706 Furkan 25/68.

dini de zinayı haram kılıp büyük günahlardan saymış ve bu suçu işleyenlere bazı hadler ve cezaî müeyyideler uygulanmasını salık vermiştir.⁷⁰⁷

Kur’ân’da zina sözcüğü beş âyette geçer. Bunlardan birinde “zinaya yaklaşılmaması gerektiği, onun çirkin bir iş ve kötü bir yol olduğu belirtilir”;⁷⁰⁸ ikisinde “zina, şirk ve adam öldürme gibi büyük günahlar arasında zikredilir”.⁷⁰⁹ Diğer iki âyette de ise “zina eden erkeklerle, zina eden kadına yüzer sopa (celde) vurulması emredilir” ve “zina edenlerin ancak zina edenle veya bir müşrikle evlenebileceği vurgulanır.”⁷¹⁰

Zina, akıllı, ergenlik çağına ulaşmış kadın ve erkeğin aralarında nikâh olmadan gayr-i meşru şekilde cinsel ilişkiye girme manasına gelmektedir. Yine zina, kadın ve erkeğin hayâ ve namus perdesini yırtan, aileyi temelinden sarsan, toplumu ifsad eden, ahlâki değerleri yok eden, nesli soysuzlaştıran kötü bir fiildir.⁷¹¹

Konuyla ilgili Rabbimiz şöyle buyurur: “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”⁷¹² “...(Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın.”⁷¹³

Zinaya giden sürecin ilk adımı gözdür. Dolayısıyla rabbimiz Nur Sûresinde mümin erkekleri uyarmaktadır. “Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihdir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır.”⁷¹⁴

Aynı şekilde mümin kadınları da uyarmaktadır. “Mü’min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden

707 Esen, Hüseyin, “Zina”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2013, XXXIV/440-444.

708 İsrâ 17/32.

709 Furkân 25/68; Mümtehin 60/12.

710 Nûr 24/2-3.

711 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4341-4347.

712 İsrâ 17/32.

713 Enâm 6/151.

714 Nur 24/30.

yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"⁷¹⁵

Peygamberimizin şu hadisi zinaya giden sürecin nasıl işlediğini ortaya koyar: "Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası dinlemek, dilin zinası konuşmak, elin zinası dokunmak, ayakların zinası yürümektir. Kalp onu arzu eder, dil ve avret onları ya doğrular veya yalanlar."⁷¹⁶

İşte Furkân'ın inşa ettiği has kullar bu üç büyük günahattan sakınırlar, kendilerini korurlar. Çünkü şirk; Allah'ın hakkına tecavüzdür. Katl; İnsanlığın yaşama hakkına tecavüzdür. Zina ise, insan haklarına tecavüz ve namusu çiğnemektir. Furkân'ın inşa ettiği has kullar, bu üç büyük günaha karşı duruş sergileyerek kendileri için apayrı bir hayat tarzı inşa etmişlerdir. Şirki reddederek, Tevhidi öncelemişler, açık, doğru ve sade bir inanç temelinde bir hayata evet demişlerdir. Buna karşın hayat için uygun olan bir düzene dayanak oluşturması mümkün olmayan kapalı, yanlış ve girift bir inanca hayır demişlerdir.

Katlden, insan öldürmekten, haksız yere cana kıymaktan uzak durarak, insan hayatının dokunulmaz kabul edildiği, güvenli ve huzurlu bir toplumsal hayata evet demişlerdir. Kimsenin can güvenliğinin bulunmadığı, hiçbir şeyin insana huzur vermediği bir hayata hayır demişlerdir.

Zinadan uzak durarak, insanın hayvani duyguların üstünde bir bilince sahip olduğunu bilerek, karşı cinsle birleşmenin şehvetin açlığını gidermekten daha üstün bir hedefinin olduğunu düşünerek temiz bir hayata evet demişlerdir. Buna karşılık erkek ve dişilerin sözü edilen açlığı tatmin etmekten başka bir şey düşünmediği, aşağılık ve rezil bir hayata hayır demişlerdir.

Kim bu büyük günahları işlerse bu günahları bir hayat tarzı haline getirirse;

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

...Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar.⁷¹⁷

715 Nur 24/31.

716 Buhârî, "İstizan", 12; Müslim, "Kader", 20.

717 Furkan 25/68.

“Esam”; “vebal, ceza, günah ve manevi ağırlık” anlamlarına gelmektedir. İkrime (ö. 105/723) ve Mücahid (ö. 103/721) “esam” cehennemde bir vadidir demişlerdir. Süddi (ö. 127/745) ise “esamın” cehennemde bir dağ adı olduğunu söylemiştir.⁷¹⁸ İbn Kesîr ise, “ğayya” ve “esam” cehennemde iki kuyudur demiştir.⁷¹⁹

İşte bu üç büyük günahı işleyenler mutlaka işledikleri günahlar ile karşılaşacaklar ve bu günahların cezasını bulacaklar, ağır bir azaba uğrayacaklardır.

يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَجْزِيهِ مِهْنًا

*Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve horlanmış olarak orada ebedî kalır.*⁷²⁰

“Mühane”; “hor ve hakir bir halde, aşağılanmış, zelil, uzaklaştırılmış ve kovulmuş” bir durumda demektir.⁷²¹ Kıyamet günü, azab ona kat kat artırılır demekle söylenmek isteneni Mevdûdî şöyle açıklar;

1. Bu kimsenin azabı hiç kesilmeden sürecektir.

2. Allah’a ortak koşma ve inkar yanında adam öldürme, zina ve diğer günahları da irtikap edenler, her işledikleri günah dolayısıyla tekrar tekrar azaba uğrayacaklardır.⁷²²

Burada şu nokta da önemlidir. İlgili âyet ve hadislerde iyilik yapanların mükâfatının kat kat fazlasıyla verileceği, fakat kötülük işleyenlerin cezasının ise katlanmayacağı bildirilmektedir.⁷²³ Şu halde Zemahşerî, Râzî gibi bazı müfessirlerin de belirttikleri gibi âyette zikredilen günahları işleyenlere yaptıklarının karşılığı “kat kat” verileceği bildirilmekle, bir günahın cezasının katlanarak verileceği değil; Allah’a ortak koşma, adam öldürme, zina gibi suçların karşılıklarının birbirine ekleneceği bildirilmiştir.⁷²⁴

718 Kurtubî, *el-Câmi*’, XV, 479.

719 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 326.

720 Furkan 25/69.

721 Kurtubî, *el-Câmi*’, XV, 481.

722 Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 603.

723 Nisa 4/40; En’âm 6/160; Şûra 42/40; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 227; Buhârî, “Tevhîd”, 35;

Müslim, “İmân”, 203-209.

724 Heyet, *Kur’ân Yolu*, IV, 150.

g. İyiliklere Yönelmek

﴿٧٠﴾ لَا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

*“Ancak, tövbe eden, inanan ve iyi ve yararlı işler yapanlar bunun dışındadır. Allah, onların kötülüklerini iyiliklere dönüştürecektir. Allah, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”*⁷²⁵

Rahmana kul olma arzusunda olanlar, birbiri ile bağlantılı üç büyük eylemle köklü bir değişim gerçekleştirirler. Bu eylemler; tövbe, iman ve salih ameldir.

i. Tövbe

“Tövbe”, “geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak” anlamındadır ve “dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye lâyık olanlara yönelme” biçiminde tanımlanır.⁷²⁶ Bu anlam ile bağlantılı olarak “tövbe”, kula nisbet edildiği zaman, geçici olan günah halini terk edip düzgün hale dönmek olur. Kulun günahını itiraf ve ondan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar vermesi, Allah’ın da bu dönüşü, yani pişmanlığı kabul ederek günahı bağışlamasıdır.

Tövbe yapılan işin çirkinliğini, kötülüğünü kalbinde hissedip, ondan tiksiniyerek vazgeçmektir. Bir başka deyişle tövbe, kulun yöneldiği hatadan yönelmediği itaata, farzları yerine getirmeye ve haramları terke yönelmesidir. Emredileni yaparak, yasaklananı terk ederek Allah’a dönmesidir, yönelmesidir.⁷²⁷

Rabbimiz, şirk, katl ve zina gibi günahları işleyenlerin kurtuluşu için bir açık kapı bırakmıştır. Nefsini ıslah etmek isteyen, istikamet üzere olmak isteyen Tövbe kapısını açmıştır. Tövbe, kulun bir vicdan muhasebesi neticesinde duyduğu pişmanlığın ardından inkâr ve isyandan, her türlü kötülükten gönüllü bir vazgeçiş ve ona bir daha dönmeme kararlılığını ifade eder. Kur’ân birçok âyette, bu şekildeki bir dönüşü son derece değerli bulur,⁷²⁸

*“Bilmediler mi ki, kullarından Tövbeyi kabul eden, sadakaları alan Allah’tır. Ve Allâh, Tövbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir.”*⁷²⁹ De ki: “Ey kendilerinin aleyhine

⁷²⁵ Furkan 25/70.

⁷²⁶ Topaloğlu, Bekir, “Tövbe”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2012, XXXXI/279-283.

⁷²⁷ Ece, Hüseyin K, *İslam’ın Temel Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, s. 704-705.

⁷²⁸ Heyet, *Kur’ân Yolu*, IV, 150.

⁷²⁹ Tövbe 9/104.

aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."⁷³⁰

Peygamberimiz de hadislerinde tövbenin önemini şöyle dile getirir; *"Vallahi ben günde yetmiş defadan fazla Allah'dan beni bağışlamasını diler, tövbe ederim."*⁷³¹ *"Güneş batıdan doğmadan önce kim Tövbe ederse, Allah onun Tövbesini kabul eder."*⁷³² *"Bir kul canı çıkmadan önce Tövbe ederse, Allah onun Tövbesini kabul eder."*⁷³³

Allah Resulü (s.a.s.), kullarının tövbesi karşısında Allah'ın ne kadar hoşnut olacağını şöyle bir örnekle anlatmaktadır: *"Allah'ın kulunun tövbesine sevinmesi şuna benzer: Bir insan azığını, su tulumunu bir deveye yüklemiş, sonra yolculuğa çıkmıştır. Nihayet çorak bir yere vardığında uykusu gelmiş, devesinden inerek bir ağacın altında istirahataya çekilmiştir. Kalktığında devesinin kaybolduğunu görmüş ve değişik tepelere koşarak onu aradığı halde bulamamış ve yorgun bir vaziyette, ağacın altına yatmıştır. Tekrar uyandığında devesini yanı başında durduğunu görüp de yularından yapışıp, son derece sevinerek, yanlışlıkla; "Ey Allah! Sen benim kulumsun, ben senin Rabbinim."*⁷³⁴ demiştir. İşte Yüce Allah, kendisine tövbe eden kuluna, devesini kaybettikten sonra bulan adamdan daha fazla sevinir.

Yine Tövbenin önemiyle ilgili Peygamberimiz şöyle buyurur;

"Vaktiyle doksan dokuz kişiyi öldürmüş bir adam vardı. Bu zât yeryüzünde en büyük âlimin kim olduğunu soruşturdu. Ona bir râhibi gösterdiler.

Bu adam râhibe giderek:

- Doksan dokuz adam öldürdüm. Tövbe etsem kabul olur mu? diye sordu.

Râhip:

- Hayır, kabul olmaz, deyince onu da öldürdü. Böylece öldürdüğü adamların sayısını yüz'e tamamladı. Sonra yine yeryüzünde en büyük âlimin kim olduğunu soruşturdu. Ona bir âlimi tavsiye ettiler. Onun yanına giderek:

730 Zümer 39/53.

731 Buhârî, "Daavât", 3; Tirmizî, "Tefsîru sûre", 47; İbni Mâce, "Edeb", 57.

732 Müslim, "Zikir", 43.

733 Tirmizî, "Daavât", 98.

734 Buhârî, "Daavât", 4; Müslim, "Tövbe", 3.

- Yüz kişiyi öldürdüğünü söyledi; tövbesinin kabul olup olmayacağını sordu.

Âlim:

- Elbette kabul olur. İnsanla tövbe arasına kim girebilir ki! Sen falan yere git. Orada Allah Teâlâ'ya ibadet eden insanlar var. Sen de onlarla birlikte Allah'a ibadet et. Sakın memleketine dönme. Zira orası fena bir yerdir, dedi.

Adam, denilen yere gitmek üzere yola çıktı. Yarı yola varınca eceli yetti.

Rahmet melekleriyle azap melekleri o adamı kimin alıp götüreceği konusunda tartışmaya başladılar.

Rahmet melekleri:

- O adam tövbe ederek ve kalbiyle Allah'a yönelerek yola düştü, dediler.

Azap melekleri ise:

- O adam hayatında hiç iyilik yapmadı ki, dediler.

Bu sırada insan kılığına girmiş bir melek çıkageldi. Melekler onu aralarında hakem tayin ettiler.

Hakem olan melek:

- Geldiği yerle gittiği yeri ölçün. Hangisine daha yakınsa, adam o tarafa aittir, dedi.

Melekler iki mesâfeyi de ölçtüler. Gitmek istediği yerin daha yakın olduğunu gördüler. Bunun üzerine onu rahmet melekleri alıp götürdü. ⁷³⁵

Tövbe ile ilgili şöyle bir problem karşımıza çıkmaktadır. Katilin Tövbesi kabul edilir mi? Bu konuyla ilgili İbn Kesîr, tefsirinde şunlara temas eder; dünyada iken bütün bu günahlardan –şirk, katl, zina- Allah'a Tövbe edenin Tövbesini şüphesiz Allah kabul buyurur. Bu âyet katilin Tövbesinin sahîh olduğuna delildir. Bu âyet ile Nisa süresindeki: “Kim de bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası; içinde ebediyyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş ve büyük bir azâb hazırlamıştır.”⁷³⁶ âyeti arasında bir zıtlık yoktur. Nisa süresindeki âyet, her ne kadar Medine'de nazil olmuşsa da mutlaklıdır. Tövbe etmeyene hamledilir. Buradaki âyet ise Tövbe ile sınırlandırılmıştır.

735 Buhârî, “Enbiya”, 54.

736 Nisa 4/93.

Sonra Allah başka bir âyette: “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar.”⁷³⁷ buyurmuştur.

Ayrıca katilin Tövbesinin sahîh olduğuna dâir Allah Rasûlünden sahîh hadîsler⁷³⁸ vârid olmuştur. Nitekim birisinin yüz kişiyi öldürdükten sonra Tövbe ettiği ve Tövbesinin kabul olunduğuna dâir kıssada, bu tövbe anlatılıp kabul edilmiştir.⁷³⁹

ii. İman

Sözlükte, “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamındaki “emn” (emân) kökünden türeyen “îmân”, “güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” demektir. “Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek” mânasındaki “akd” kökünden türeyen i’tikâd da “iman” karşılığında kullanılır. Terim olarak iman genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanır. Bu inanca sahip bulunan kimseye mü’min, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de müslim denir.⁷⁴⁰

İmanın yerinin kalp olduğunu şu rivayette ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v) ; “Lâ ilâhe illallah” dediği halde “kâfirdir” diye bir kimseyi öldüren Üsâme’ye (r.a), “Kelime-i Tevhid’i söylediği halde, onu niçin öldürdün?” diye sormuş, “o bu sözü, kendisini ölümden kurtarmak için söyledi” cevabını alınca: “Onun kalbini yarıp ta (imani var mı diye) baktın mı?” buyurmuşlardır.⁷⁴¹

Rahmana kul olma arzusunda olanlar, köklü bir değişim gerçekleştirmek için ilk adım olan tövbe ile, düşüncelerini, fikirlerini, eylemlerini, iyiliğe, hayra ve güzelliğe çevirdiler. Yüzlerini ve yönlerini uğruna kul olacakları Rahmana döndüler. Tövbeden sonraki ikinci adım olan iman ile yüreklerinde daha önce yer etmiş tüm ön yargıları, Rahmana kulluğun dışındaki tüm kulluk niyetlerini, bireysel ve toplumsal anlamdaki tüm kötülük ve şer tortularını iman gibi en büyük nimet ve imkan olan bir ruhla temizlediler. Rahmana kul olma düşüncelerini gerçekleştirmek için yüreklerinde imanı söz sahibi yaptılar. İman ile bir değişime, dönüşüme, yenilenmeye, arınmaya hazır olduklarını ortaya koydular.

⁷³⁷ Nisa 4/48.

⁷³⁸ Buhârî, “Enbiya”, 54.

⁷³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 327.

⁷⁴⁰ Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2002, XXII/212-214.

⁷⁴¹ Tirmizî, “Kader”, 7; İbn Mâce, “Mukaddime”, 13; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 4.

Kur'ân, imanın nasıl bir değer olduğunu şöyle ortaya koyar; “Kim de inanmış olarak salih ameller işlerse, o, ne zulme uğramaktan korkar, ne yoksun bırakılmaktan.”⁷⁴² İman edip salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi!”⁷⁴³ “İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız. İman edip salih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını verecektir.”⁷⁴⁴

Peygamberimizin hadislerinde ise iman şöyle anlatılır ; “İman, Allah'a, ondan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed (s.a.s)'in Allah'ın kulu ve Resulu olduğuna, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah tarafından yaratıldığına inanmaktır.”⁷⁴⁵ “Üç haslet vardır; bunlar kimde bulunursa o kişi, imanın tadını tadar: Allah ve Rasûlü'nü, bu ikisinden başka her şeyden fazla sevmek. Sevdiğini Allah için sevmek. (Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra) küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli görmek”⁷⁴⁶

Peygamber (s.a.v.)'e; En üstün amel nedir, diye sordular. Efendimiz (s.a.v.): “Allah'a ve Rasûlüne inanmaktır” buyurdu.⁷⁴⁷ “Allah'ım, bana, sonunda küfür bulunmayan bir iman ve yakîn nasîb et!”⁷⁴⁸ “Allah'ım imanı bize sevdire. Kalblerimizi imanla süsle! Küfrü, fıska ve isyanı bize çirkin göster. Bizi doğruyu bulanlardan kıl.” “Allah'ım, bizi Müslüman olarak öldür, Müslüman olarak haşret, sâlihler kat.”⁷⁴⁹

Furkân'ın inşa ettiği has kullar şu gerçeği de asla akıllarından çıkarmazlar. İman, hareketsiz bir teslimiyetin değil, salih amellerle beraber bir eylemin, hareketin temel sebebidir. İman eden bir kimse sadece Allah'a teslim olup, herhangi bir eylem içine girmeyen değildir. Aksine iman eden insan, imanının öngördüğü salih amelleri yaşayan

742 Taha 20/112.

743 Bakara 2/82, 25, 103.

744 Nisa 4/57, 173.

745 Buhârî, “İman”, 37; Müslim, “İman”, 1, 5, 7; Ebû Dâvud, “Sünne”, 15.

746 Buhârî, “İman”, 9, 14, “İkrah”, 1, “Edep”, 42.

747 Buhârî, “İman”, 18; Nesâî, “İman”, 1.

748 Tirmizî, “Daavât”, 30.

749 Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 424.

aktif bir insandır. Çünkü iman, iyi ve güzel davranışları yapmayı gerekli gören bir kuvvettir.⁷⁵⁰

iii. Salih Amel

“Amel”; insanın niyet ederek, bir şeyi kasdederek yaptığı iş ve eylemlere verilen isimdir. Bir niyete ve kasda bağlı olarak ortaya konulan davranışlara amel denir. “Salih amel” ise; iyi, güzel, yararlı, sağlam, ifsad edici olmayan iş, eylem ve aksiyondur. Kur’ân, müminlerin yaptığı doğru, faydalı ve düzgün işlere salih amel adı vermektedir.⁷⁵¹

Kur’ân, iman ve salih ameli genelde birlikte zikreder. Kur’ân da doksanda fazla yerde iman ve salih amel birlikte geçmektedir; İman ve salih amel kavramlarının birlikte geçtiği ayetlere örnek verecek olursak; “Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısıdır.”⁷⁵² “Erkek veya kadın, kim mü’min olarak salih amel işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”⁷⁵³ “İman edip salih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız.”⁷⁵⁴ “Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değildir).”⁷⁵⁵

Rahmana kul olma arzusunda olanların gerçekleştireceği köklü değişimin üçüncü adımı salih ameldir. Tövbe ile yönünü rahmana dönen kul, iman ile en büyük değişimi gerçekleştirir ve en sonunda bu değişimi salih amel ile taçlandırır.

İnkârdan dönüş iman etmekle, kötü amellerden dönüş ise bunların yerine iyi ve erdemli işler yapmakla olur. Çünkü günah bir ameldir, bir harekettir. Bu yüzden yerini karşıt bir amelle, bir hareketle doldurmak gerekir. Aksi takdirde günden vaze geçtikten sonra meydana gelen boşluğu hisseden ruh bu etkiyle yeniden hatalara sürüklenir. Dolayısıyla insanı en iyi bilen Rabbimiz, tövbe ve iman dan sonra hemen salih amel

750 Ece, Hüseyin K, *İslam’ın Temel Temel Kavramları*, s. 300.

751 Ece, Hüseyin K, *İslam’ın Temel Temel Kavramları*, s. 578.

752 Beyyine 98/7.

753 Nahl 16/97.

754 Ankebut 29/7.

755 Asr 103/3.

işlenmesini emretmiştir. Bu da bize şunu göstermektedir. Kur’ân insan eğitiminde mükemmel bir yöntem takip etmektedir.

Tövbe edip, iman eden ve hayatını salih ameller doğrultusunda şekillendirenlere bir güzelliğin daha bulunduğu müjdesi verir Rabbimiz;

فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

...işte Allâh onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir. Allâh çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.⁷⁵⁶

Kötülüklerin iyiliklere değiştirileceği ile ilgili olarak; Mücahit ve Dahhak (ö. 105/723); “Allah onlara şirk yerine imanı verir.” demişlerdir. Hasan Basri (ö. 110/728) ise, “Yüce Allah onlara şirk yerine imanı; şüphe yerine ihlası; hayasızlık yerine namus ve iffetlerini korumayı ihsan eder.” demiştir.⁷⁵⁷ Ayrıca iyiliklerin kötülükleri gidereceği, Hud Sûresinde şöyle anlatılır; “Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.”⁷⁵⁸

Bu ayetle ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Muaz (r.a)'a: “Sen kötülüğün arkasından iyiliği yetiştir ki, onu silsin. İnsanlara karşı da güzel bir ahlâk ile davran.”⁷⁵⁹ demiştir. Yine başka bir hadiste Peygamberimiz (s.a.v); “Nerede olursan ol Allah’a karşı gelmekten sakın; yaptığın kötülüğün arkasından bir iyilik yap ki bu onu yok etsin. İnsanlara karşı güzel ahlakın gereğine göre davran.”⁷⁶⁰

Kaynaklarda bu konu ile ilgili şöyle bir olay anlatılır. Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek şöyle der: “Ey Allah'ın Rasûlü! Hayatım hep günah içinde geçti, yapmadığım günah kalmadı; o kadar ki, günahlarım dünyadaki bütün insanlara bölüşürülecek olsa, hepsi helâk olur. Bağışlanmam için hiçbir yol yok mu?” Hz. Peygamber (s.a.v.) “İslâm'a girdin mi?” diye sorar. Adam, “Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın Rasûlüdür.” cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Var git, Allah çok bağışlayıcıdır ve senin kötülüklerini iyiliklere çevirme gücüne sahiptir.” der. Adam, “Bütün suç ve günahlarımı da mı?”

756 Furkan 25/70.

757 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 482.

758 Hud 11/114.

759 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 228, 236.

760 Tirmizî, “Birr”, 55.

diye sorar ve Hz. Peygamber (s.a.v.) “Evet, bütün suç ve günahlarını” karşılığını verir.⁷⁶¹

İşte rahmana kul olma arzusunda olanlar, ne kadar yanlış yaparlarsa yapsınlar, hayatlarını günah içinde de geçirseler, tövbe edip iman eden ve salih amel işleyenlerin arasına girdiklerinde merhamet sahibi olan Allah onları bir genel af ile değerlendirecek, ayrıca kötülüklerini iyiliklere dönüştürecektir. Yeter ki onlar onurlu yürüyüşte gidenlerin içine katılsınlar.

İnsan, samimi bir tevbe yaptığı zaman, Allah’a kulluğa başlar ve Allah’ın merhametiyle, daha önce yaptığı kötülüklerin yerine iyi işler yapmaya başlar. Artık geçmişte yaptığı kötü işlerin yerini iyilikler alır. Bu kimsenin geçmişte yaptığı kötü işler silinmekle kalmaz, ayrıca rab katında isyanı bırakıp, itaati kuşanan bir kul diye yazılır. Sonra, daha önce yapmış olduğu günahlarına pişman olup tevbe ettikçe, daha çok salih ameller hanesine kaydolunur. Çünkü günden tevbe etmek ve af dilemek bizzat salih bir ameldir. Böylece, amel defterinde iyilikleri, kötülüklerini geçer ve böyle bir kişi ahirette azaptan kurtulmakla kalmaz, aynı zamanda Allah’ın büyük ikramlarına da mazhar olur.

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾

“Her kim tövbe eder ve güzel davranışlar ortaya koyarsa, muhakkak o, tövbesi kabul edilmiş olarak Allah’a dönmüş olur.”⁷⁶²

Tevbenin sürecini de şu şekilde ortaya koyabiliriz. Tövbe, nedamet gösterip, günahı terk etmekle başlar; tevbenin sahih ve ihlaslı olduğunu salih ameller kanıtlar. Salih amel, bu kanıtı sağlamanın yanında günahı terk ederek ruhta hâsıl olan boşluğu dolduran faydalı bir karşılıktır. Bu konuyla ilgili olarak Kutup şunları kaydeder: “Günah bir ameldir, bir harekettir. Bu yüzden yerini karşıt bir hareketle doldurmak gerekir. Aksi takdirde günden vazgeçtikten sonra meydana gelen boşluğu hisseden ruh, bu etkiyle hatalara sürüklenir. Bu da Kur’ân’ın olağanüstü eğitim sisteminin göz alıcı belirtisidir. Hiç kuşkusuz bu sistem, insan psikolojisine ilişkin derin bilgiye

761 Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, III, 605.

762 Furkan 25/71.

dayanmaktadır. Yaratıcıdan daha iyi kim bilebilir yarattıklarını? O yücedir, eksikliklerden münezzehtir.”⁷⁶³

Kim, tövbe edip günahı hayat tarzı olmaktan çıkarıp, salih amellerle bezenmiş bir yaşama yönelirse, muhakkak o kişi, Rabbine ihlaslı bir şekilde dönmüş demektir. Yâni Tevbesi, günahlardan rücu edişi Allah tarafından kabul görmüş ve tevbesi kabul edilmiş demektir. Büyük günahları irtikâp etmiş dahi olsa o kimseyi Allah bağışlayacaktır. Allah, geçmişte yaptıklarını silecek ve tevbe edenlere tertemiz bir sayfa açacaktır.

h. Yalan ve Anlamsız / Boş Şeyler

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

“Onlar ki, yalancı şahitlik yapmazlar. Boş ve yararsız işlerle karşılaştıklarında, edepli ve onurlu bir tavırla oradan uzaklaşırlar.”⁷⁶⁴

Bu ayette geçen “zûr” kelimesini Dahhak (ö. 105/723) ve İbn Abbas (ö. 68/687); *“değiştirilmiş ve allanıp, pullanmış batıl olan her şeydir”*. Anlamını vermişlerdir. Bunun en büyüğü ise Allah'a ortak koşmak ve Allah'a ortak koşulanları tazim etmektir. Taberî, kelimenin aslının *“Bâtıl bir şeye şehadet etmezler.”* demek olduğunu söylemiştir.⁷⁶⁵ İbn Cüreyc (ö. 150/767) ise “zur” kelimesi için “yalandır” demiştir.⁷⁶⁶ Âyetin bu kısmı, *“O iyi kullar, asılsız şeylerin konuşulduğu bir yerde, yalancıların ve günahkârların meclislerinde durmazlar, bu tür kötülüklerin, tertiplerin içinde yer almazlar”* şeklinde de açıklanmıştır.⁷⁶⁷

Müfessirlerin açıklamalarından da anlaşıldığı üzere Furkân'ın inşa ettiği has kul kesinlikle yalan söylemez ve yalana şahitlik yapmaz. Nitekim konuyla ilgili olarak, Ebu Bekre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste Rasulullah (s.a.v) üç defa *“Size büyük günahların en büyüklerini haber vereyim mi?”* buyurdu. Biz de, evet dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *Allah'a şirk koşmak, anne-babaya isyan etmek. O sırada yaslanmış duruyordu. Oturdu ve şöyle buyurdu: “Dikkat edin yalan söz de büyük günahdır. Dikkat edin. Yalan*

⁷⁶³ Kutup, Seyyid, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, X, 566-567.

⁷⁶⁴ Furkan 25/72.

⁷⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 522.

⁷⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 485.

⁷⁶⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, Mektebetü'l-Abikın, Riyat, 1998, IV, 373.

yere şahitlik de büyük günahdır.” Bunu o kadar tekrar etti ki biz: “Keşke sussa.” dedik.⁷⁶⁸

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

*Ve faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.*⁷⁶⁹

Buradaki “lağv” kelimesi; “faydasız veya zararlı olduğundan terk edilip ortadan kaldırılması bir görev olan lüzumsuz şeyler demektir ki, dilimizde lağviyyat (boş söz ve işler) diye anılır.”⁷⁷⁰ Yine “lağv” kelimesinin kapsamına; düşük seviyeli her türlü söz ya da fiil, şirk koşanların beyinsizlikleri, iman edenlere işkence etmeleri, kadınlarla ilgili ahlaksızca konuşmak ve bunun dışındaki diğer kötülükler de dahildir.

Furkân’ın inşa ettiği has kul sahip olduğu iman ve düşünce ile bu lağviyyat kapsamına giren her türlü ahlaksızlıkla arasına mesafe koyar ve şöyle şerefli bir duruş sergiler. O anlamsız ve boş şeyleri kabul etmeyerek, ondan razı olmayarak, yüz çevirerek, o hususta yardımcı olmayarak ve bu işi yapanlarla birlikte olmamak, onlardan uzaklaşmak anlamına gelir. Ayrıca lağve rastlayınca oradan onurluca yüz çevirip geçmek demek, iyiliği emretmek, kötülükten de sakındırmak demektir.⁷⁷¹

Furkân’ın inşa ettiği has kul batıla rastlayınca onurlu bir şekilde ta ilk başta kuşanmış olduğu yürüyüşü aklından çıkarmadan Kerîm bir şekilde düzeltmeye gücü yeterse düzelterek buna gücü yetmezse de dili ile uyararak batılın yanından çeker gider. İdeal Mü’minin yalanla, anlamsız ve boş şeylerle işi olmaz.

Nitekim, bu konuyla ilgili olarak, Ebû Saîd el-Hudrî (r.a), Resûlullah (s.a.v.)’ i şöyle buyururken işittim dedi: “Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.”⁷⁷²

Mü’min onurlu bir yürüyüşe âşıktır. Bu yürüyüşte rastladığı yanlışları düzeltmek için çırpınır, bir şeyler yapmak derdindedir. Adam aldırma da geç git diyemez aldırır.

768 Müslim, “Kitabu’l-İman”, 88.

769 Furkan 25/72.

770 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 88.

771 Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 486.

772 Müslim, “İmân”, 78.

Haktan yana tavır ortaya koyar. O Furkân'ın inşa ettiği has kullar, yalan yere asla şahitlik yapmazlar. Kendileri asla yalan söylemedikleri gibi, bir başkasının aleyhine asla yalan şahitlikte yapmazlar. O kimse düşmanları bile olsa, babalarının katilleri bile olsa onların aleyhinde asla yalan şahitlik yapmazlar. Kendileri hüküm verme makamında oldukları zaman da kendileri aleyhine bile olsa, annelerinin babalarının aleyhine bile olsa asla adaletten ayrılmayıp haksız hüküm vermezler. Fakir ya da zengin onlar için hiç fark etmez.

“Boş ve yararsız işlerle karşılaştıklarında, edepli ve onurlu bir tavırla oradan uzaklaşırlar.” ayetinde: müşriklerin bayramına katılmamak, şirke bulaşmamak, kötü meclislerde bulunmamak, batıla ve haksızlık yapanlara destekçi olmamak kastedilmektedir.⁷⁷³

Onlar eğlence mekânları, ahlaksız gösterim yapılan sinemalar, kumarhaneler ve haram kılınmış sözlerin söylendiği yerler gibi fasit işlerin yapıldığı kötü mekanlara uğradıklarında, bu tür mekanlardan yüz çevirirler ve kendilerini koruyarak orayı terk eder giderler.

i. Vahye Karşı Duyarsızlık

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخْرُوا عَلَيْهَا ضُمًّا وَعُمُيَانًا ﴿٧٣﴾

*“Onlar ki, Rablerinin ayetleri kendilerine hatırlatıldığı zaman, onlara karşı kör ve sağır kesilmezler.”*⁷⁷⁴

“Yehirrû” fiili, “harra” kökünden gelmektedir. Bu fiil, “yüksek bir yerden düşmek, ölmek, yıkılmak, bilinmeyen bir yönden saldırmak, bir yerden başka bir yere gitmek”, su veya rüzgârla kullanılınca “ses çıkarmak, düşmek, yarmak” anlamına gelmektedir.⁷⁷⁵

Zemahşerî, bu âyeti açıklarken, “Allah'ın âyetleri okunduğu sırada insanların iki türlü tavır sergilediklerini belirtir. Bir grup vardır ki bunlar, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğunda, hatırlatıldığında canla başla ona yönelirler; kulaklarını,

773 Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VI, 282-283.

774 Furkan 25/73.

775 Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 373.

*gözlerini ve gönüllerini o âyetlere açarlar; bir kesim daha vardır ki, onlar da okunanı ve okuyanı dinliyor gibi görünseler de dinlemekten uzaktırlar.”*⁷⁷⁶

Bu ayetle ilgili olarak Ferrâ (ö. 207/822) şöyle demiştir: “*Rahman’ın has kulları ayetler okununca hiç duymamışlar gibi, ilk hallerinde kalmaya devam etmezler, demektir.*”⁷⁷⁷ Râzî ise bu konuyla ilgi şunları dile getirir. “Has kullar, vahiyle muhatap olduklarında, ayetleri dinlemek için aşırı istekli olurlar ve ayetlerde emredilen buyruklar yönelirler. Ayrıca ayetlere dikkatlice kulak verir ve işi hakkıyla takip eden bir gözle izlerler. Yoksa has kullar, münafıklar gibi, ayetler kendilerine okunduğunda, aslında onları anlamadıkları ve onda olanı görmedikleri için sanki sağır ve dilsizler gibi oldukları halde, kendilerini ayetlere üşüşüyormuş, ayetlere yöneliyormuş, bunları dinlemek için aşırı arzularından dolayı, ayetleri okuyana koşuşuyorlarmış gibi görünen kimselerden değillerdir.”⁷⁷⁸

Furkân’ın inşa ettiği has kul, ayetlere karşı kör ve sağır davranmamalı aksine şu ayetteki müminlerin duruşunu sergilemelidir. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır. “*İnananlar ancak, o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır.*”⁷⁷⁹

Müminin ayetlere karşı durumu böyledir. Ama inkâr eden veya münafık Allah’ın ayetlerini duyduğu zaman bu, onda hiç bir iz bırakmaz ve içinde bulunduğu hali terk etmez aksine inkarında, sapıklığında, zulmünde devam ederek kalır. Nitekim Allah, Tevbe sûresinde şöyle buyurur: “*Bir Sûre inince, aralarında “Bu, hanginizin imanını artırdı?” diyen ikiyüzlüler vardır. İnananların ise imanını artırmıştır; onlar birbirlerine bunu müjdelemek isterler. Kalblerinde hastalık olanların ise pisliklerine pislik katmıştır; onlar kâfir olarak ölmüşlerdir.*”⁷⁸⁰

Furkân’ın inşa ettiği has kul onurlu yürüyüşünde kendisine yol gösterecek, rehberlik edecek ayetleri anlayarak özümseyerek okuyup hayatına aktarma gayretinde olmalıdır. Anlamaksızın okumak ayetlere karşı kör ve sağır olmaktır.

⁷⁷⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 373.

⁷⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi*, XV, 487.

⁷⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 24/114.

⁷⁷⁹ Enfal 8/2.

⁷⁸⁰ Tövbe 9/124-125.

j. Göz Aydınlığı Eşler ve Nesiller

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾

“Onlar ki, “Ey Rabbimiz!” diye yalvarırlar, “Bize, gözümüzün aydınlığı olacak eşler ve çocuklar bahşet ve bizi takva sahiplerine önder kıl!”⁷⁸¹

Furkân’ın inşa ettiği has kul, onurlu yürüyüşünde kendisine yardımcı olacak bir eş ve aile istemektedir. Bilir ki bu yürüyüş desteksiz, yardımsız zordur. Bu yolda kendisine destek olacak, gönlüne huzur verecek, sıkıntılarını giderecek bir aile vermesi için Rabbine dua eder. Furkân’ın inşa ettiği has kul bu ayette dile getirilen “Bize mutluluk getirecek eşler ve çocuklar bahşet” duasındaki mutluluğun fiziksel güzelliklerle ilgisi bulunmadığını, burada inancı ve yasayışıyla iyi ve erdemli eşlerin ve çocukların kastedildiğini bilir ve ısrarla rabbinden göz aydınlığı olacak eşler ve çocuklar ister.

Ayette geçen “kurrete a’yün” sözlükte, “huzur, sevinç ve mutluluk” anlamlarına gelmektedir.⁷⁸² “Kurr” kelimesinin “soğuk” anlamına geldiği de nakledilir. Genel kabul gören görüş budur. Çünkü Arap toplumu sıcaklığı pek sevmez, serinlikte istirahat ederler. Aynı şekilde sevinç, huzur ve mutluluk gözyaşı da serin akar. Üzüntüden, tasadan akan gözyaşları ise sıcaktır. Dolayısıyla “kurrete a’yün” gözler sevinci, gözler aydınlığı anlamına gelmektedir.⁷⁸³

Konu ile ilgili müfessirler şu açıklamaları yapmışlardır. Taberî: “Gözleri aydın edecek ve rahman olan Allah’ın kullarını memnun edecek çocuk ve eşlerden maksat, Allah’ın emirlerini tutan ve yasaklarından kaçınan çocuk ve eşlerdir.”⁷⁸⁴ Râzî ise tefsirinde şunları dile getirir: “Göz aydınlığı”nın ne demek olduğu hususunda, şu üç izah yapılmıştır. a) O gözlerin akan yaşlarının serinliğidir ki, bu sevinç gülme esnasında olur. Yani sevinçten dolayı akan gözyaşı serindir. Hüzünden dolayı akan gözyaşı ise, sıcak ve hararetili olur. b) Bu, gözlerin uyumasıdır. Zira gözler uyuduğunda, hüznün ve acılar gider. c) Bu, Allah’ın rızasına nail olmadır.⁷⁸⁵

781 Furkan 25/74.

782 Muhammed Mahluf, *Kelimatu’l- Kur’ân*, Dimaşk, Beyrut, trsz, s.226.

783 Kurtubî, *el-Câmi’*, XV, 489.

784 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 529.

785 Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXIV, 24/114.

Elmalılı, bu ayetin iki anlama geldiğini söyler. İlki bizlere göz aydınlığı olacak eşler ve nesiller bağışla demek; diğeri de, eşlerimiz ve nesillerimiz sebebiyle bizlere gözümüzü aydınlatacak nimetler, mutluluklar ver demektir. Ayrıca bu istek, aile ve evlat terbiyesine verilen önemi de gösterir.”⁷⁸⁶

Göz aydınlığı eşler ve nesiller demek, onurlu bir yürüş içinde olan, sağlam karakterli, iffet sahibi, topluma faydalı, şuurlu, salih amellerinden dolayı insanlar onlardan bahsederken gözlerinden sevinç yaşları akıtan kimlik sahibi demektir. Ailesine, tasa, hüzn, sorun getiren değil, huzur verecek, sahip olduğu donanımıyla insanları aydınlatacak müminler, eşler, çocuklar, gençler anlamına gelir.

Bu ayetler aynı zamanda Mü'minin aileye bakışını da şekillendirmektedir. Şöyle ki İslâm, vahiy ve vahyin hayata aktarılmış evrensel yorumu olan sünnet sayesinde aileye gereken önemi vermiş, aileyi her türlü yanlıştan korumuştur. Çünkü beden için omurga nasıl önemli ise, toplum ve ülke için de aile o derece önemlidir. Evlenerek yuva kuracak bireylerin ahlâk ve maneviyatı ön plana alan göz aydınlığı olacak konumda bulunmalarına duâ yoluyla tavsiye edilmektedir. Aynı zamanda çocuğun eğitime önem vermemiz gerektiği çocuğun eğitimi ihmal edilirse gözlerin aydın olamayacağı ailenin ve dahi toplumun huzur ve sukun bulamayacağı hatırlatılmakta ve böylece Furkân'ın inşa ettiği has kul olarak aile ve çocuk konusuna ağırlık vermemiz istenmektedir.⁷⁸⁷

Göz aydınlığı olan eşler ve çocuklar bizi bu dünyada mutlu kılmakla kalmayıp ahiret hayatımızı da mutlu ve bahtiyar eyleyeceklerdir. Nitekim Ebu Hureyre (ö. 58/678)'den (r.a.) rivayet edilen hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: *“İnsan ölünce üç şey hariç ameli kesilir: Faydası devamlı sadaka... Kendisinden yararlanan ilim... Kendisine dua eden salih evlât.”*⁷⁸⁸

k. Takva Sahiplerine Öncü Olmak

وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

786 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 89.

787 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4341-4347.

788 Müslim, “Vasiyyet”, 14; Ebû Dâvûd, “Vasâyâ”, 14; Tirmizî, “Ahkâm”, 36; Nesâî, “Vasâyâ”, 8.

...bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara öncü/önder eyle"⁷⁸⁹

Furkân'ın inşa ettiği has kul, yol açan, çıkır açan olmalıdır. Rahmanın emirlerini yerine getirirken ilklerden olmayı kendine vazife bilmelidir. Mü'minin hayatın her alanında etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini sorumluluk sahiplerine öncü, örnek, önder olmak istemesi daha iyi anlatmış olmaktadır. Mü'minin hedefi, öncelikle ruh dünyasını Allah'ın iradesine uygun imanla, doğru düşünceler ve güzel duygularla, ahlâkî erdemlerle donatmak olmalıdır. Sonra sorumluluk sahiplerine örnekliğiyle bu erdemleri aktarmalıdır.

Söz konusu ayette geçen “imam” kelimesi, “başkan, öncü, kendisine uyulan kimse” demektir.⁷⁹⁰ İbn Abbas bu ayetin: “Bizi hidayet önderleri kıl, anlamına geldiğini söylemiştir.”⁷⁹¹ Yüce Allah'ın: “*Sabredip âyetlerimize kesin olarak inandıkları zaman, içlerinden emrimizle doğru yola ileten önderler/imamlar çıkardık.*”⁷⁹² buyruğunda olduğu gibi. Katâde (ö. 117/735) ve Süddî (ö. 127/745) şöyle derler: “Bizi öyle öncüler yap ki bize tabi olunsun bizim sayımızda insanlar hayırda olsun ve hayra koşsun.” anlamına geldiğini söylemişlerdir. Böylece kendi amellerinin, çocuklarının ve nesillerinin ameliyle birlikte olmasını, hidâyetlerinin faydasının diğer insanlarda da hayat bulmasını istemişlerdir.⁷⁹³

Mevdûdî, bu ayetle ilgili olarak: Has kullar olarak, sorumluluk bilincinde, ihlasta, iyilik yapmakta ve güzel davranışlar sergilemekte öncü, örnek ve önder olalım ki, bizim sayımızda dünya ya iyilik, adalet ve takva yayılsın. Yeri gelmişken, has kulların bu sayılan özelliklerinin, hayata bakışları dünyevi iktidar ve mal biriktirme yarışı olan kimselerden ayrıldıkları belirtilmelidir.⁷⁹⁴

Bu ayette geçen “imâm” kelimesinin iki anlam boyutu olduğu söz konusudur. İlk anlam boyutu siyasidir. İmam, devlet başkanı, lider anlamlarına gelir. Diğer bir anlam boyutu ise eğitimle ilgilidir. Eğitim boyutu ile yaklaşılsa “imam” kelimesine “örnek” anlamı verebiliriz. Yine aynı şekilde “el-müttekîn” kelimesi de “saygı gösteren”, Muhammed Esed'in dediği gibi “Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde

789 Furkan 25/74.

790 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 89.

791 Kurtubî, *el-Câmi'*, XV, 490.

792 Secde 32/24.

793 İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 330.

794 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 603.

olan kimseler” demektir.⁷⁹⁵ Bu kimselere örnek olmak ise, onlara iyi bir eğitim vermek demektir. Furkân ve insan bölümünde dile getirmeye çalıştığımız bu erdemli davranışlar hayatının merkezine yerleştirenler, Allah'tan öncü, örnek ve önder olma isteğinde bulunabilirler. Herkes, bir ülkenin önderi olamayacağına göre, hiç olmazsa ailesinin ve öğrencilerinin örnek aldığı bir kimse olabilir.⁷⁹⁶

1. Sabrın Karşılığı Cennettir

أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾

“İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamları ile mükâfatlandırılacaklar, orada hürmet ve selamla karşılanacaklar.”⁷⁹⁷

Ayette geçen “ğurfe” kelimesi ise , “yüksek köşk” yüksek derece ve mevki demektir. Bu da cennetin en üstün ve en değerli konağıdır. Nitekim “ğurfe” (yüksekçe oda)” nin dünya meskenlerinin en yükseği olduğu gibi. “Bu açıklamayı İbn Şecere yapmıştır. Dahhak “ğurfe” kelimesinden kasıt”cennettir”, diye açıklamıştır.⁷⁹⁸ Râzî ise şunları dile getirmiştir: Bu ifadeden murad şudur: Bu kimseler “ğurfelerle” “(cennet odalarıyla) mükâfatlandırılacaklardır.” Bunun delili ise “*Onlar, odalar içinde emindirler*” ayetidir. Cenâb-ı Hakk, “Fakat Rabbine karşı gelmekten sakınanlar için (cennette) üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler vardır. Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur. Allah, va’dinden dönmez.”⁷⁹⁹ buyurmuştur. Elmalılı ise “ğurfe” kelimesiyle ilgili olarak; Aslında “ğurfe” yüksek bina ve konakların terası, kulesi gibi en yüksek noktası demek olup burada gökyüzünün burçlarına uygun olarak bir yükseklik ifade etmektedir.⁸⁰⁰

“Ğurfe” kelimesiyle cennet ya da cennette özel bir mekân kastedilmiş olabilir. Nitekim insanlar da özel bir konuk ağırlamak istediklerinde evlerinin en güzel ve en müstesne odasını seçerler. İşte erdemli davranışları anlatılan bu değerli misafirler özel

795 Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı*, I, 4.

796 Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, Bayraklı Yay., İst., 2001, XIII, 544-555.

797 Furkan 25/75.

798 Kurtubî, *el-Câmi*’, XV, 491.

799 Zümer 39/20.

800 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI, 89.

cennet odalarında ve köşklerde ağırlandı esenlik dileği selam ile karşılanırlar. Bu ödül has kul olma özelliklerini ısrarla korumalarının ve sabrı kuşanmalarının karşılığıdır.⁸⁰¹

“Sabır” sözlükte “kişinin darlık ve sıkıntı anında kendini tutması” anlamına gelir. Aklın ve dinin gerektirdiği durumlarda arzularına set çekme, kendine sahip olmadır. Ayrıca başa gelen belayı atlatmak için dayanmak da sabırdır ki, her türlü rahatlamanın ve başarının formülü budur.⁸⁰²

Kur’ân, insanı has kul yapan erdemleri ifade ettikten sonra, bu güzel davranışları hayatına aktaran has kulların ahirette en güzel şekilde ödüllendirileceklerini bildiriyor. Unutulmamalıdır ki, her nimetin bir külfeti vardır. Âyette üzerine vurgu yapılan “sabretmelerine karşılık...” cümlesi çok manidardır. Çünkü yüreğindeki imana sahip çıkmak nasıl sabırla mümkünse, iman iddasını ispatlayan salih amelleri ve erdemli davranışları sergilemek de sabrın neticesidir. Aynı şekilde şu fani dünya hayatında dini kurallar çerçevesinde güzel sonuçlar ve başarılar elde etmenin sebeplerinden en önemlisi de sabırdır. Haram ve helal sınırını bilerek çalışmak. Ahlâksızlığın sıradan bir davranış olduğu bir ortamda şehvet ve arzularına gem vurabilmek. Hayatı nefsin ve arzuların yönlendirdiği şekilde değil d imanın ve aklın rehberliğinde yaşamak. Kötülüğü iyilikle savmak. Dünya ve ahiret dengesini Kur’an ve sünnete uygun kurmak. İşte bütün bu sayılanlar ancak sabırla yapılabilen işlerdir. Ve bu erdemli davranışları sergileyenlerin mükafaatı elbette çok büyük olacaktır.⁸⁰³

Allah bu âyetlerde, Furkân’ın inşa ettiği has kulların ödülleri beyan etmektedir. Bahsedilen ödüller cennetin yüce konaklarında ağırlandı, orada melekler tarafından selamlanmak ve saygı gösterilmek ve makamların en güzeli olan cennette ebedi olarak kalmaktır. Bu da ödüllerin en güzeliştir.⁸⁰⁴

Furkân’ın inşa ettiği has kul sabretmesine karşın bu dünyanın en güzel sonucuyla karşılanır. Yaptıklarına karşılık Allah ona hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir kimsenin aklına gelmeyecek mükâfatlar hazırlamıştır.

Kendilerine emredilen şeyleri yerine getirmede sabrettiklerinden dolayı cennetin en yüksek dereceleriyle ödüllendirilirler. Ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar. Orada

801 Kutup, Seyyid, *Fî zilâli’l-Kur’ân*, X, 569.

802 Ece, Hüseyin K, *İslam’ın Temel Temel Kavramları*, s. 555.

803 Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Tefsir*, VIII, 4341-4347.

804 Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XVII, 535.

melekler kendilerine selam ve ikramla koşarlar. Onları ta'zîm ve hürmetle karşılarlar. Selam onlarındır ve onların üzerinedir selâm. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur: *“Melekler her kapıdan onların yanına varacaklar. Sabrettiğinize karşı size selâm olsun diyecekler.”*⁸⁰⁵

خَالِدِينَ فِيهَا حَسَنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾

“Ve sonsuza dek orada yaşayıp gidecekler.

*Bu ne güzel bir yurt, ne üstün bir makam!”*⁸⁰⁶

Furkân'ın inşa ettiği has kulları, ne kötü bir mekân ve ne kötü bir konak diyerek sığındıkları cehenneme karşılık Allah, onları konaklanan yerlerin ve mekanların en güzeli ve devamlısı olan cennetle ödüllendirir. Allah istemedikçe hiç kimse has kulları oradan çıkaramaz. Onlar orada misafirliğin en güzelini yaşarlar.

m. Dua Varlık Sebebidir

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

*“De ki: “Sizin dua ve ibadetiniz olmasa, Rabbim size ne değer verir ki? Fakat siz yalanladınız; öyleyse, artık azab kaçınılmaz olmuştur!”*⁸⁰⁷

Furkân'ın inşa ettiği has kullara vaad edilen ödüllerden sonra, hakikati yalanlayanlar, Allah dışında başka şeylere yalvaranlar sûrenin sonunda şöyle uyarılırlar: *“Allah’a kulluğu bırakıp, O’na yalvarmayı terk ederseniz, âlemlerin rabbi olan Allah’ın katında hiç bir değer ve öneminiz kalmayacaktır. Ve Allah size rahmet nazarıyla bakmayacaktır. Eğer duayı bırakırsanız, diğer yaratıklarla aranızda hiçbir fark kalmaz.”*⁸⁰⁸

Sûrenin uyarı niteliğindeki bu son ayeti, özelde Allah’a kulluğu terk edip kendi diktikleri ilahlara tapan inkârcılara; genelde ise has kul olma vasfını kaybeden, erdemli davranışları hayatından çıkaran, arzu ve hevasının isteklerini Allah’a kulluktan üstün tutanlara, makamı, mevkiyi Allah’a kulluğa tercih edenlere yönelik harika bir uyarıdır. Aslında insanın değeri ve kalitesi sadece Allah’a kul olup, Allah’ın dışındaki şeyler

805 Ra’d 13/23-24.

806 Furkan 25/76.

807 Furkan 25/77.

808 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, III, 608.

karşısında özgürleşmekte saklıdır. Yani sadece Allah’a kul olanlar özgürdür. Diğerleri ise eşyaya kuldur. İnsan için en büyük günah ise; eylemiyle ya da söylemiyle, kendisini yaratıp en güzel şekle sokan rabbinin hayatını düzene koysun diye gönderdiği Furkân’ı hiçe saymasıdır. İnsanoğlu Furkân’dan saptığı sürece dünya ve ahirette türlü şekillerde cezalandırılmaktan yakasını kurtaramayacaktır.⁸⁰⁹

Allah’a yapılan her dua, kişinin acizliğini anlamasını ve Allah’a daha fazla yaklaşmasını sağlar. Böyle olunca yapılan her salih amel bir dua ve Allah’a yaklaşmak için atılan bir adımdır. Bizi, Allah katında değerli kılacak olan, yaptığımız dualarımız ve güzel amellerimizdir.

809 Heyet, *Kur’ân Yolu*, IV,141.

SONUÇ

Mümin olmak, onurlu bir yürüyüşe çıkmak demektir. Hayatı, Furkân'ın verdiği bakış açısıyla okumaktır. Bu onurlu yürüyüşün sonu cennet, azığı takva, imkânı imandır. Kur'ân, baştan sona Mü'minin bu onurlu yürüyüşünün nasıl olması gerektiğini anlatır. Furkân sûresinde de bu onurlu yürüyüş, tevhid, risâlet ve ahiret bağlamında ayrıntıları ile tek tek sayılır ve muhatabına nasıl bir hayat kuşanması gerektiği anlatılır.

Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i derinlemesine okuduğumuzda şu üç temel kavramla karşı karşıya kalırız. Tevhid, risâlet ve ahiret. Kur'ân muhatabında kalıcı bir şuur ve bilinç oluşturmak için dile getirdiği, gündeme taşıdığı her olayın ya da olgunun sonucunda muhatabını tevhide, risâlete ve ahirete sevk etmiştir. Anlatılan her konu, tevhidin hakikatinden bağımsız, risâletin sunduğu reel hayattan uzak ve ahirette hesaba çekilme duygusundan tecrid edilmiş bir şekilde anlaşılamamıştır.

Furkân sûresine baktığımızda da bu üç temel kavramın farklı içerikleriyle sürenin içerisinde belirgin bir şekilde bulunduğunu görürüz. Bu temel kavramları Furkân sûresiyle ilişkilendirdiğimizde karşımıza Furkân ve tevhid, Furkân ve risâlet, Furkân ve ahiret başlıkları çıkmaktadır. Söz konusu bu başlıklara Furkân ve önceki toplumlar, Furkân ve insan başlıklarını da ilave edebiliriz.

Furkân sûresinin tevhidin hakikatinin anlaşılmasına yaptığı katkıyı şöyle dile getirebiliriz. Furkân, tevhid ile şirki birbirinden ayıran bir ayıraçtır. Furkân sayesinde tevhid ve şirk birbirinden ayrılmış ve yerini bulmuştur. Furkân'ı indiren Allah tek otoritedir. Hükmünde ortağı yoktur. Yaratan, öldüren ve sonra tekrar diriltecek olan âlemlerin rabbi olan Allah'tır. Allah'ın dışında ilahlık taslayanlar, insanlara ne bir zarar verebilirler ne de insanlara faydaları dokunur. Sahte ilahların hayatın şekillenmesinde, yaşamın düzenlenmesinde hiçbir yetkileri yoktur. Allah'tan başka kulluk edilenler acizdir. Furkân'ı kaybeden insan, kulluğu kime yapacağını kime göre hayat süreceğini bilemeyip savrulur. Tevhidi yaşıyorum derken şirkin içinde kendini buluverir. Ayrıca insana çevresindeki delillerle Allah'tan başka ilahın olamayacağı gerçeği hatırlatılır.

Furkân sûresinde, tevhidin ayrılmaz parçası peygamberliğin gerekliliği, belirgin bir şekilde anlatılır. Hayatlarını Furkân'ın öngördüğü şekilde düzenlemek istemeyenler, Furkân'ı getiren peygambere ilk önce iftira ediyorsun, Allah böyle bir şey indirmemiştir diyerek karşı koymuşlardır. Daha sonra Allah peygamber olarak bunu mu göndermiş

diyerek peygamberi, alaya alıp aşağılamışlardır. Bu itirazları tutmayınca Allah'ın kendileri gibi bir insanı peygamber olarak gönderemeyeceğini söylemişlerdir. Kul bir peygambere çeşitli bahanelerle itaat etmeyeceklerini ısrarlı bir şekilde ortaya koymuşlardır. İşte Furkân ve risâlet başlığı altında müşriklerin, kul peygambere itirazlarının yersiz ve haksız olduğunu ortaya koyduk. Peygamberin de kendileri gibi bir kul olduğu, kendilerini cennetle müjdeleyen, cehennemle uyaran bir nezir olduğu dile getirilir. Ayrıca peygamberin daveti ve çağrısı karşılığında her hangi bir bedel veya bir ücret istemediği tek arzusunun ve dileğinin doğru yola gelmeleri olduğu vurgulanır. Peygamberle birlikte bir yol tutmayanların ahiret günü pişman olacakları ve bu pişmanlıklarının kendilerine fayda vermeyeceği anlatılır. Bu başlığın dile getirdiği diğer bir konu ise peygamberin en büyük cihadı ortaya koyan büyük bir mücahid olduğu ve onun yolunu takip edenlerin bu büyük cihadı iyi anlayıp hayatlarını bu cihadın ön gördüğü çerçevede şekillendirmeleri gerektiği ortaya konulur.

Furkân sûresi ahiret konusu ile ilgili şu hususları ortaya koyar. Sûrede, yeniden dirilişi inkar edenlerin içinde bulunduğu handikap anlatılır. Peygambere iman etmeyişlerine türlü bahaneler arayanların aslında ahireti yalanladıkları aktarılır. Kıyametin dehşetli anları ve kıyamet anında yaşanacak olaylar vurgulu bir şekilde dile getirilir. Ahirete iman etmeden yaşanan bir hayatın sonunda sonsuz azap yeri olarak hazırlanan cehennem dehşet verici bir şekilde tasvir edilir. Günahkârların o gün içine düştükleri pişmanlığın büyüklüğü ve ölümden kaçanların ölümü sürekli isteyişleri çok etkili bir şekilde anlatılır. Hayatı sorumluluk bilinci içinde yaşayanların ise ebedi huzur yeri olan cennetle ödüllendirilecekleri vurgulanır.

Furkân sûresinin önceki toplumlara bakışı ise şöyledir. Sûrede değinilen kıssalar muhtasar ve müfid bir şekilde anlatılır. İlk kıssa, Hz. Musa (a.s.) ile kardeşi Hz. Harun (a.s.) kıssasıdır. Allah'ın varlığına iman etmeye ve birliğini kabul etmeye davet etmek için Firavun'a ve kavmi olan Mısır kiptîlerine gitmekle emrolundular. Firavun ve avanesi peygamberliğin ve tevhidin doğruluğunu gösteren Allah'ın ayetlerini yalanladılar. Allah da onları denizde boğmak sûretiyle şiddetle helak etti. İkinci kıssa, Hz. Nuh (a.s.) ile 950 sene müddetle Allah'ın birliğine ve putperestliği terk etmeye davet ettiği kavminin kıssasıdır. Başka hiçbir peygamber, kavmiyle birlikte bu kadar kalmamıştır. Nuh kavmi kendisini yalanlayıp da Hz. Nuh (a.s.) onların iman etmelerinden ümidini kesince Allah tufan ile hepsini suya gark etti. Onları insanlığa kudretinin açık bir delili olarak kıldı. Nuh kavminin müşriklerine ve bütün zalimlere

ahirette acısı şiddetli bir azab hazırlamış, iman edenleri Hz. Nuh (a.s.) ile birlikte gemi'de kurtuluşa erdirmiştir. Üçüncü kıssa, Âd, Semud ve Ashab-ı Ress ile bu kavimlerin aralarında gelip geçen sadece Allah'ın bildiği kavimlerin kıssalarıdır. Bunların hepsine uyarı yapılmış ve bunlara hakikî misaller verilmiş, hüccetleri beyan edilmiş, onlar ise imanı reddetmişler, peygamberleri yalanlamışlardı. Allah da onları azapla helak etmiş ve tamamen yok etmiştir. Dördüncü kıssa: Hz. Hz. Lut (a.s) ile beş kasabadan meydana gelen kavminin kıssasıdır. Lut kavmi de peygamberini yalanlamış ve memleketleri şiddetli bir azap ile helak edilmiştir.

Furkân sûresinde, insan konusu ile ilgili olarak, Kur'an'ın, Furkân sûresi dışında hiç bir yerinde bahsedilmeyen bir durum anlatılır. Furkân'dan yüz çeviren insanın ahirette peygamber tarafından Allah'a şikâyet edileceği ve Furkân'ı dünyada iken terk eden insanın ahirette terk edileceği ve tek başına kalacağı dile getirilir. Ayrıca heva ve heveslerine esir olan, ayartıcı öz benliğinin tutsağı olan insanın içine düştüğü durum teşbihlerle çok vurgulu bir şekilde ortaya konulur. İnsan için dile getirilen bu olumsuz durumlardan sonra insanın düştüğü hayvandan daha aşağı durumdan kurtulma yolları adım adım dile getirilir. İnsanı hayvanlardan daha aşağı bir halden alıp cennetlik yapacak erdemli davranışlar dile getirilir.

Furkân sûresinin son bölümü, Rahman'ın has kullarından bahseder. İlk önce yürüyüşle başlar, mütevazı, alçak gönüllü ve vakur bir yürüyüş. Bu onurlu yürüyüş gece de secde ve kıyamla devam etmek, Furkân'ı kuşanmış has kulun en önemli özelliğidir. Furkân'ın inşa ettiği has kulun kendisini sakındırması gereken üç büyük tehlike vardır. Bu üç büyük günah; şirk, katl ve zinadır. Şirkten uzak durarak imanını, katlden uzak durarak sosyal hayatını, zinadan uzak durarak neslini koruma altına almalıdır. Bu üç büyük tehlike ile karşı karşıya kalındığında kendisini bu bataklıktan kurtaracak can simidi gibi yetişir: Tövbe, iman ve salih amel. Tövbe ile yanlış yoldan geri döner. İman ile yüreğindeki tortulardan, şirk kalıntılarından arınır. Salih amel ile kendisine yeni bir yol ve yaşam alanı seçer.

Allah'ın ayetlerine bilinçsiz bir şekilde sanki kör ve sağırmış gibi vurdumduymaz bir tavır ile karşılık vermez. Hatırlatılan her ayet, kalbini ürpertmeli ve imanını artırır. Dinlediği ayetler yaşamına anlam katıp, hayatında değişiklikler meydana getirir. Boş ve anlamsız şeylerden de yüz çevirir. Sahip olduğu değerleri anlamsız ortamlarda bulunarak kaybetmez. Boş, anlamsız lüzumsuz ne dünyasına, ne ahiretine

hiçbir faydası olmayan şeyleri vakarlı bir şekilde terk eder. Ucu cennete çıkan bu yürüyüşte, kendisine destek olacak göz aydınlığı eşler ve nesiller istemektedir.

Furkân'ın inşa ettiği has kulun en önemli isteklerinden birisi sorumluluk bilincinde olanlara önder, öncü ve örnek olmaktır. Furkân'ın öncülüğünde bir hayat sürmede ilklerden öncülerden olmaktır. Furkân'ın bakış açısıyla şekillendirdiği hayatın sonunda Rabbinin vereceği ödül ile sevinecektir. Sabır ile ilmek ilmek inşa etmeye çalıştığı mümin hayatın karşılığında cennet köşklerinde ağırlanacak, selam ve esenlik dileğiyle ebedi kalmak üzere cennetlere girecektir.

KAYNAKÇA

ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres Li'l-el-fazi'l Kur'âni'l-Kerîm*, İslami Kitabevi, İstanbul, 1982.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Terc., Rifat Oral, Süleyman Sarı, Ensar Yayınları, İst., 2011.

AKPINAR, Ali, *Benim Amentüm*, Hüner Yayınevi, Konya, 2012.

AKYÜZ, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

-----, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995.

ATEŞ, Süleyman, “*Kur'ân-ı Kerim ve Cümle Meali*”, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001.

BEYDÂVÎ, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsiruddin, *Envârüt-Tenzîl ve Esrârüt-Te'vîl*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2000.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Terc. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1987.

CÂBİRÎ, Muhammed Abid, *Kur'an'a Giriş*, Terc. Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul, 2011.

ÇELEBÎ, İlyas, *İslamda İnanç Esasları*, Marmara Ünö. İlh. Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1998.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *es-Sünen*, Terc. Prof. Dr. Abdullah Aydınli, Madve Yayınları, tsz.

DiHLEVÎ, Şah Veliyyullah, *Hüccetullâhi'l- Bâliğa*, Terc. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.

DEMİRCİ, Muhsin, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, İFAV Yay., İstanbul, 2017.

-----, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yay., İstanbul, 2012.

-----, *Tefsir Usulü*, İFAV Yay., İstanbul, 2012.

DRAZ, Muhammed Abdullah, *İslam'ın İnsana Verdiği Değer*, Terc. Nureddin Demir, Fatih Yay., İstanbul, 1983.

DOĞAN, D.Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Bahar Yay., İstanbul, tsz.

DUMAN, Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yay., Ankara, 2016.

EBÛ DÂVUD, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Sünen-i Ebî Davud ve Tercemesi*, Terc. Hüseyin Kayapınar, Şamil Yay., İstanbul, 2012.

ECE, Hüseyin K, *İslam'ın Temel Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul, 2000.

EFENDİOĞLU, Mehmet, “Selam”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2009, XXXVI/342-343.

ERDOĞAN, Mehmet, *Vahiy Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, Marmara Ün. Yay., İstanbul, 2009.

ESED, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.

ESEN, Hüseyin, “Zina”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2013.

FARÛKÎ, İsmail Râci, *Tevhid*, Terc. Dilaver Yardım, İnsan Yay., İstanbul, 1987.

-----, *Bilginin İslamileştirilmesi*, Terc. Fehmi Kuru, Risale Yay., İstanbul, 1985.

GARAUDY, Roger, *İslam ve İnsanın Geleceği*, Terc. Cemal Aydın, Pınar Yay., İstanbul, 1990.

GÖLCÜK, Şerafettin - TOPRAK, Süleyman, *Kelâm*, Tekin Kitabevi, Konya, 2001.

GÜÇ, Ahmet, “Sâlih”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2009, XXXVI/32-33.

HARMAN, Ömer Faruk, “Mûsâ”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2006, XXXI/ 207-213.

-----, “Hârûn”, *DİA*, TDV, İstanbul, 1997, XVI/ 254-256.

-----, “Lût”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2003, XXVII/227-229.

-----, “Nuh”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2007, XXXIII/224-227.

-----, “Hûd”, *DİA*, TDV, İstanbul, 1998, XVIII/279-281.

-----, “Ashâbü’r-Res”, *DİA*, TDV, İstanbul, 1991, III/469.

HAŞİMÎ, M.Ali, *Kur’an’da Resulullah*, Terc. Nureddin Yıldız, Risale Yay., İstanbul, 1987.

HEYET, *Kur’ân Yolu*, TDV Yayınları, Ankara, 2006.

HEYET, *İlmihâl*, TDV Yayınları, Ankara, 2005.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim*, Mektebtü'l-Davetü'l-İslamiyye, Kahire, 1980.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi*, Terc. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., İstanbul, 1982.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz.

İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, *el-Müfredât fî Ğaribu'l-Kur'an*, Mektebeti Nezar, tsz.

KARADÂVÎ, Yusuf, *Tevhidin Hakikati*, Terc. İshak Turgut, Nida Yayınları, İstanbul, 2014.

-----, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Terc. Bünyamin Erul, Rey Yayınları, Kayseri, 1998.

KASIMÎ, Cemaleddin, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, Terc. Sezai Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 1990.

KISA, Mahmut, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, Armağan Kitaplar, Konya, 2012.

KIRCA, Celal, “Âd”, *DİA*, TDV, İstanbul, 1988, I/333-334.

-----, “Semûd”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2009, XXXVI/500-501.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2006.

KUTUP, Seyyid, *Fî Zilâli 'l-Kur'ân*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1979.

-----, *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, Terc. Faruk Haznedaroğlu, Ravza Yayınları, İstanbul, 1997.

KUTUP, Muhammed, *Kur'an Araştırmaları*, Terc. Prof. Dr. Bekir Karlığa, Beşir Eryarsoy, Seriiye Yayınları, İstanbul, 1997.

KUTLUER, İlhan, “İnsan”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2000, İstanbul, 2000, XXII/322.

KÜÇÜK, Ali, *Besâiru 'l- Kur'ân*, Adım Yayınları, Konya, 2013.

MAHLUF, Muhammed, *Kelimatı 'l- Kur'ân*, Dimaşk, Beyrut, tsz.

MEVDÛDÎ, Ebu'l A'lâ, *Tefhim'ül Kur'ân*, Terc. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.

-----, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı*, Terc. Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985.

-----, *Cihad*, Terc. Beşir Eryarsoy, Şafak Yayınları, İstanbul, 1992.

MEVLÂNÂ, Şiblî Numanî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, Terc. Yusuf Karaca, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

MUHAMMED, Ebu Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, Terc. Abdulkadir Şener, Fecr Yayınevi, Ankara 1997.

MUTAHHARÎ, Murteza, *Vahiy ve Nübüvvet*, Terc. Ünal Çetinkaya, Endişe Yay., Ankara, 1990.

-----, *Kur'an'da İnsan İman Ahiret*, Terc. Selahattin Silahtar, Endişe Yay., Ankara, 1990.

MUVATTA, Malik b. Enes, *İmam Mâlik Muvatta'*, Terc. Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, Terc. Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yay., İstanbul, 2014.

MÜSLİM, Mustafa, *Kur'an Çalışmalarında Yöntem*, Terc. Salih Özer, Fecr Yay. Ankara, 1993.

NESEFÎ, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakâiku't-Te'vîl*, Terc. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yay., İstanbul, 2007.

ÖZLER, Mevlüt, "Tevhid", *DİA*, TDV, İstanbul, 2012, XXXXI/18-20.

RÂZÎ, Fahreddin, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberîstânî, *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî, Mefatihü'l-Ğayb*, Daru'l- Fikr, Beyrut, 1981.

SAİD, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, Terc. İlhan Kutluer, İnsan Yay., İstanbul, 1984.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, tsz.

SİNANOĞLU, Mustafa, "İman", *DİA*, TDV, İstanbul, 2002, XXII/212-214.

SCHUON, Frithjof, *İslam'ı Anlamak*, Terc. Mahmut Kanık, İklim Yay, İstanbul, 1988.

SÜYÛTÎ, Celaleddin Ebu'l Fazl Abdurrahman b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Huzayrî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fit-Tefsîr'il-Me'sûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2011.

-----, *Camîu's-Sağîr*, Terc., Seyyit Avcı, Serhat Kitabevi, Konya, 2013.

ŞENGÜL, İdris, “Kıssa”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2002, XXV/499.

ŞERİATÎ, Ali, *Kur'an'a Bakış*, Terc. Ali Seyyidoğlu, Fecr Yayınları, Ankara, 1992.

ŞİMŞEK, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî el-Bağdâdî, *Tefsiru't-Taberî*, Hicr, Kahire, 2001.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, haz: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, Konya, 2004.

TOPALOĞLU, Bekir, “Tövbe”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2012, XXXXI/279-283.

-----, “Ahiret”, *DİA*, TDV, İstanbul, 2012, I/545.

TÜRCAN, Galip, *Kur'an' da Ahiret İnancı*, S.D.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002.

UĞUR, Hakan, *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı Kur'an'ın Tevrat'ta Tasdik Ettiği Konular*, Emin Yay., Bursa, 2011.

UYANIK, Mevlüt, *İslam'a Giriş, Tevhid: Kâinatın Dili*, TDV, Ankara 2006.

ÜNAL, Ali, “*Kur'an'da Temel Kavramlar*”, Nil Yay., İzmir, 1999.

VATANDAŞ, Celaleddin, *Esenlik Yurdunun Çağrısı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1998.

-----, *Hiz. Muhammed'in Hayatı ve İslam Daveti*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005.

YAVUZ, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İnsan Yay, İstanbul, tsz.,

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Nübüvvet", *DİA*, TDV, İstanbul, 2007, XXXIII/ 279-285.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yay., İstanbul, 2003.

Yazıcı, Seyfettin - Şentürk, Lütfi, *İslam İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, 2014.

YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yay., İstanbul, 1991.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "İstiva", *DİA*, TDV, İstanbul, 2001, XXIII/402-404.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşaf*, Mektebetü'l-Abıkın, Riyat, 1998.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsirü'l-Münir*, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 2009.